

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANPAM BELKIS

GÜNDÜZ VASSAF

GÜNDÜZ VASSAF • Annem Belkıs

GÜNDÜZ VASSAF'ın kitapları: *Cennetin Dibi, Cehenneme Övgü, Daha Sesimizi Duyurmadık*/Avrupa'da Türk İşçi Çocukları, *Zekâ ve Zekâ Testleri Nedir? Ne Değildir?*

İletişim Yayınları 659 • Çağdaş Türkçe Edebiyat 94

ISBN 975-470-826-6

© 2000 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2000, İstanbul (1000 adet)
2. BASKI 2000, İstanbul (1000 adet)
3. BASKI 2000, İstanbul (1000 adet)
4. BASKI 2000, İstanbul (1000 adet)
5. BASKI 2000, İstanbul (1000 adet)
6. BASKI 2001, İstanbul (1000 adet)

KAPAK Hakkı Mısırlıoğlu

ÖN KAPAK *DESENİ* Güneş, Seratan (Yengeç) burcuna girince ortaya çıkan,
bir elinde nalın, bir elinde tas tutan üç başlı bir kadın
biçiminde çizilmiş melek. (Davetname, Topkapı Müzesi)

ARKA KAPAK *DESENİ* Hz. Muhammed'in insan yüzü aya parmağını
uzatarak onu ikiye ayırması. (Fal-ı Kuran, Topkapı Müzesi)

KAPAK *FİLMİ* Diacan Grafik

UYGULAMA Suat Aysu

DÜZELTİ Serap Yeğen

DİZİN M. Cemalettin Yılmaz

MONTAJ Şahin Eyilmez

BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları

Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

GÜNDÜZ VASSAF

Annem Belkıs

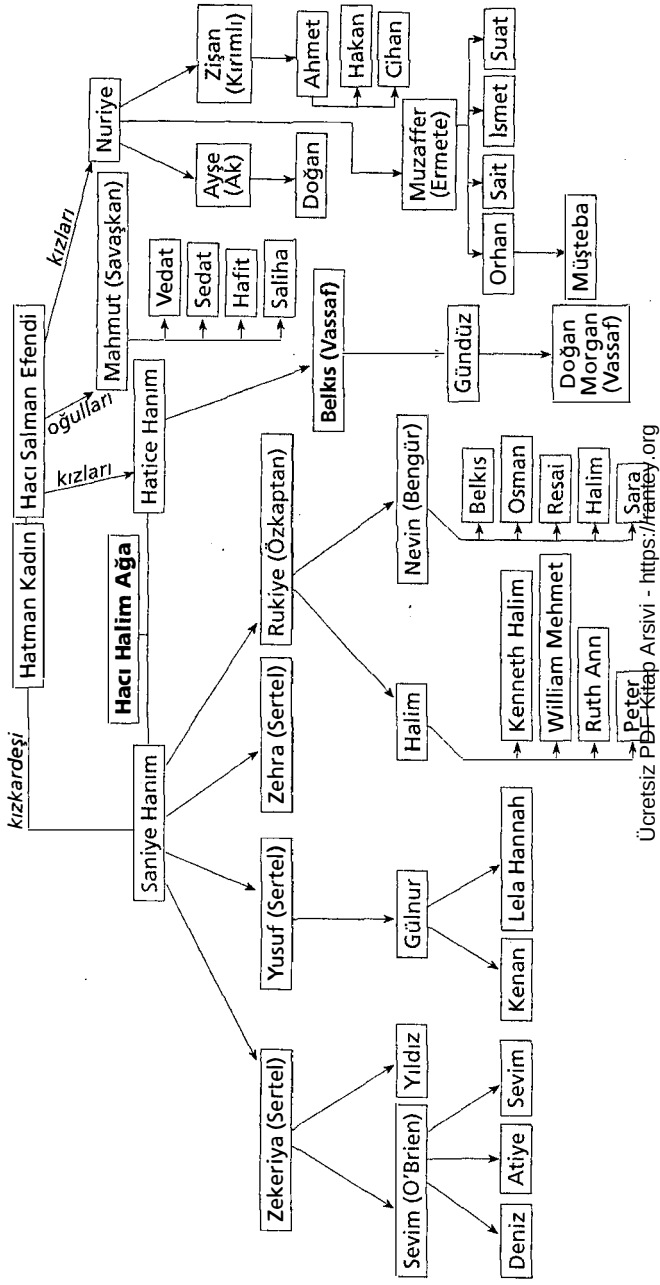
Ucretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

*Âfet Ozan,
Hatice ve Ali Eke'ye*

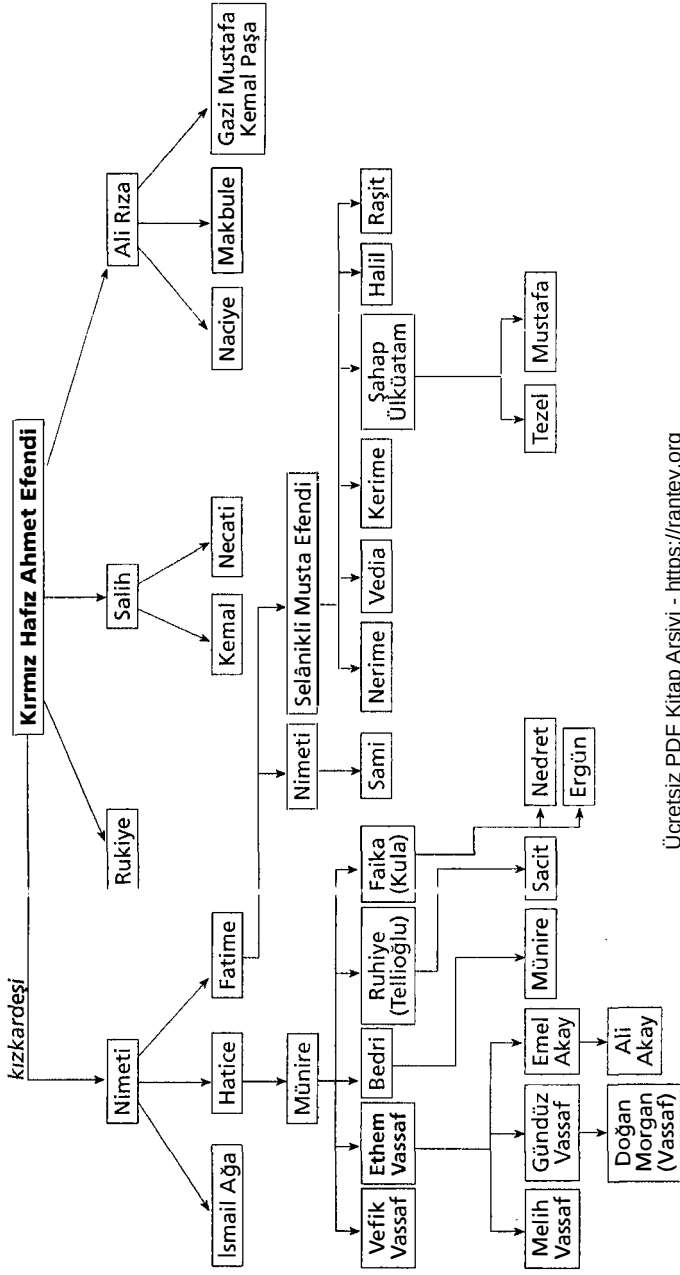
TEŞEKKÜR

Bu kitabın hazırlanmasında bana destek olan ve yardımlarını esirgemeyen Zeynep Tanbay, Zeynep Taşkın, Aylın Pamuk, Leyla Edin, Nihat Tuna, Ersu Pekin, Nükhet Sirman ve Hakkı Mısırlıoğlu'na teşekkür ederim.

BELKIS HALİM VASSAF'IN SOYAĞACI

ETHEM VASSAF'IN SOYAĞACI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

I.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SINIRLARINDA

1. Rumeli'de Bir Osmanlı Kasabası.....	24
Komşu kapılarından kaçış	
Ustrumca'nın mahalleleri	
Paşalar, beyler, efendiler ve ağalar	
Kadınlar	
Babamın ölümü	
Annem	
Annem kaçırılıyor	
2. Ustrumca'da Günlük Hayat.....	31
Hacı Salman babamın evi	
“Yaz köşesi”	
“Kış köşesi”	
Hamam ve iman	
Hacı babamın evinde yemek	
Yemek çeşitleri	
Sofrada	
Kahve ve sigara	
Nenem	
Hanım yengem	

Rukiye ablamın düğünü
Mahmut dayım
Ben
Hacı babamın evinde bayramlar
Ustrumca'da hasta olunca
Mukaddes bir gün: Okula başlıyorum

3. Katliam ve Göç.....54

Ustrumca'dan kaçış, hem de nasıl bir kaçış
Selânik'te
Ustrumca'da Türk soykırımı
Annemin ölümü: "Şimdi kalkıp şu Belkıs'ı boğacağım"
Deli Muti
Selânik'te Atiye Hanım Okulu
"İşte bu şayan-ı nefret, bakın herkesin menfuru olmuş"
1909'da sinema
Câmi avlularında muhacirler
Selânik'ten çıkış

II.

CUMHURİYET'E DOĞRU:
İSTANBUL'DA İSTANBULLU OLMAMAK

1. Anadolu'da Bir Osmanlı Kasabası.....70

"Sen muhacir misin, Müslüman mısın?"
Akhisar evleri
Akhisar'da sosyal havat: "Yandan yırtımac fistanlar"
Kadın ve erkek rolleri
Babam ve annemden sonra hacı babamı da kaybediyorum
Akhisarlılara göre çocuk bakımı
Erkekler arasında tek kız: Yeniden okuldayım
Yunanlılar Akhisar'ı işgal ediyor
İstanbul'dan bir mektup

2. Çapa Kız Öğretmen Okulu.....85

"Şişli'de bir apartman"
Çapa'da daimi leyli
Öğretmenler ve dersler

“Petersburg’dan Berlin’e git”
“Maymuna dönmüşsün”
İstanbul’da işgal yılları: İçimiz dışımız bulgur
“Meryem gebe kaldı”
Flört olayları ve çapkın Kur’an’cı
Saim Bey kızlar yatakhaneğinde
Aforozlar
Baskı, baskı ve daha çok baskı
Rüşveti de öğreniyoruz
Yasak kitaplar: *Çalılıkuşu*
İspartalıları gibi kopya çekmek
Zamane muziplikleri
İmtihanlarda kilo kaybı
Aşakılık kompleksiyle birincilik
Mahmut dayımın kapitalist olamaması
Okulda geçen tatiller
Biz dünyadan bihaber: İstanbul’un kurtuluşu
Zekeriya ağabeyimin dönüşü:
Cumhuriyet gazetesinin kuruluşu

III. İSTANBULDAKİ AMERİKA

1. Köşkteki Misyonerler.....106
Caddebostan Amerikan Kız Kampı’nda
“How is your foot?”
Kız Kampı’nda Ruslar, Ermeniler ve Rumlar
Amerikan biçimi yaşam
2. Robert Kolej.....110
Arnavutköy’de Amerikan standartları
Despotizmden demokrasiye
Müslümanlıktan Türklüğe
Biz kolejli dindarlar
İki sınıf birden atlıyorum
Türk ve Amerikan okulları arasındaki farklar
Azınlıklara Türkçe dersi
Amerikan Kız Koleji’nden insan manzaraları

Eğlenceler, dostluklar, aşklar
“Geliyor vatman, çekilin yoldan”
Kürt Beyi’ne gelin gidiyordum
Elhamra Sineması
Laiklik görüntüleri

IV.

BİR ZAMANLAR İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

1. **Beyazıt’ta Öğrencilik Günleri (1928-31).....134**
Harbiye Nezareti’nde felsefe bölümü
Dersler, hocalar, öğrenciler
Sınıf arkadaşlarımdan kaderi: Türkiye’den sürgün
Kitapsız bir üniversite
Gazeteci lafından ilim lisânına
Bir üniversiteli kızın bağımsız yaşamı
Necip Fâzıl: “Tevfik Fikret karilerine yalvarıyor”
Sosyal beceriksizliklerimiz
Polenezköy’de kızlı erkekli
Gece elbisesi, votka ve krem şantiye
Çamlıca’nın ilk İngilizce öğretmeni
Rugan pabuçlu bir beyefendi
Jambon devrimi
“Vatandaş Türkçe konuş”
“Öğretmen öğrenciye bilmiyorum der mi?”
Gizli polisle başım dertte
Kadıköy’den Kandilli’ye nasıl gidilir?
Düşünce belirtmek devlete
karşı gelmek midir? Hele devlet erkekse...
2. **Genç Bir Cumhuriyet Kadınının İstanbul Günleri.....163**
Şeriatın esaretinden kurtuluşumuz
Pandeli’de yemek
Sütlaç yerine krem karamel
Mazimize demir perde: Alfabenin değiştirilmesi
Ellerimiz de eldivenli
Ahmet Haşim’in ölümü
Abdullah Ceydet’e cenaze namazı kılınsın mı?

Istanbul semâlarında bir uçak turu
Matbuat balosu
Güzellik yarışmaları
Pabucun sahibi kim?
Kraliçe Frederika'nın elmasları
Seyyar bir sihirbaz
Peyâmi Safâ, Nizamettin Nâzif, Nâzım Hikmet
Evlilik simsarları
Gazete sayfalarının kadınlara açılışı: İlk yazılarım
Vapurla bir Yunanistan yolculuğu
Bir kadın evleneceği erkekte neler aramalı?
Bir Ada gezintisi
"Sibirya'lara giderim"
Mazhar Osman'ın kadın telakkisi
Gelinliksiz bir nikâh
Evliliğimizin ilk evi: "Kadın ay sonunda parayı çarçur eder"
Acıklı bir hırsızlık vakası

V

AMERİKA: PROFESÖRLER TUTMAZ ÖĞRENCİLERİNİN PALTOLARINI

1. Yolculuk.....198
Amerika'ya gitme kararı
Ethem arkada mı kalacak?
Türkiye'ye nasıl hizmette bulunabilirim?
Vize için parmak izi
Rex Transatlantiği
2. Amerika'daki Türkiye.....204
"Siz hâlâ Batı'ya öğrenci mi gönderiyorsunuz?"
Amerika'nın ilk Türkleri: "Bir horoza ehliyet"
Ermenilerde vatan hasreti
Harlem'de zenci Yaşar Hanımefendi
3. Üniversite Hayatım: Smith, Columbia ve Harvard208
Smith Koleji'ne gidiş
Hollywood'a gitmeye gerek yok

“Profesörler tutmaz öğrencilerinin paltosunu”
“İşe yarayacak olan
memlekete götüreceğin bir kâğıt parçası”
Columbia Üniversitesi
New York ve International House
Gece yarısı mahkemeleri
Beyaz Saray’dan Ethem’e taltifname
Harvard’ın ilk kadın öğrencisi
Boston’da Türk öğrenciler
Amerikan kanına hayır
Mazhar Osman Amerika’da

VI.

SAVAŞ YILLARI VE SONRASI

1. Amerika’da Günlük Hayat.....228

Gene savaş, gene göçmenlik
Akıl hastalarından korkulur mu?
Güneyde hayat
Detroit’te işçi sınıfı
Amerika’da otomobil
Radyonun zenginliği
Amerika’da Türk aleyhtarlığı
“Ben hiç ırk ayırmam”
Zenciler hanım olamaz
Yahudilerin girmesi yasak
Ethem’in Yahudi burnu
Kadın olmanın bedeli
Amerika’da denize girmek
Mrs. Ring’in sürprizi

VII.

GİDE GELE YARIM ASIR

1. Gündüz doğuyor, Türkiye’ye dönüyoruz.....252

Kars şilebinde 45 gün
Siyasetin ortasında

Levent mahallesinin yapılışı
Ankara'da Amerikan askeri
Gecekondularda Çocuk Kulüpleri

2. Tekrar Amerika260

Anne olarak insan yerine konmamak
Gündüz'ün defterinden
Soğuk savaşta Sovyetler Birliği'ne yolculuk
Moskova treni
Leningrad
Zekeriya ağabeyimle Moskova'da karşılaşma
Moskova'da bir Türk komünisti
Polis takibindeyiz
Eyvah Gündüz'e bir şey mi oldu?

3. Kimi anlar, kimi anılar272

Kaç yaşındasın?
Annelik
Elini sıktığım insanlar
Öylesine bir gün

VIII.
TEMELLİ DÖNÜŞ

İstanbul'da yaşlı bir kadın olmak282

Ayı keşfettik

IX.
SON SÖZLER

Dayım Zekeriya Sertel ve kızı Yıldız 1960'ların sonunda uzun yıllar yaşadıkları Sovyetler Birliği'nden kısa bir yolculuğa çıkıyormuşçasına ayrılıp Fransa'ya sığındılar. Türkiye'ye de girmesi hükümetçe engellenen dayımla yıllar sonra Paris'te karşılaştığımda bir yığın soru birikmişti kafamda. Ben dayımı Atatürk, Lenin, İnönü, Menderes ve Türkiye Komünist Partisi üzerine "kim ne yaptı, ne dedi" diye bir siyasi soru bombardımanına tâbi tutarken sık sık beraber olduğumuz Mehmet Nâzım ise ona geçmişin ayrıntıları üzerine sorular sorup duruyordu - kim kimin elini nasıl öpermiş, kadınlar erkeklerle nasıl tanışmışlar, evde yemekleri kim pişirir, alışveriş nasıl yapılmış gibi.

Dayımla Paris kahvelerinde bu tür sohbetler yapıp sorular sorduğumuz günlerden bu yana 30 küsur yıl geçti. Artık özellikle Mehmet Nâzım'ın sorduğu türden soruları kapsayan "sözel tarih" birçok Amerika ve Avrupa üniversitesinde kendi başına bir akademik disiplin oldu. Araştırmacılar katı bir siyaset çerçevesinden kurtulup toplumun dinamiğini gündelik yaşamın ayrıntıları içinde arar oldu. Neyin söylen-

diği kadar söylenmeyenin de önemini yavaş yavaş anlamaya başladılar.

Kişileri anılarını yazmaya günlük tutmaya iten binbir neden var. Kendimizi ana babamıza, sevgililerimize ya da tarihe haklı çıkarmak için yazmış olabiliriz. Gerçeğe bizzat kendimizin tanık olduğunu sanmamızın bir belirtisi ya da başka yazılanların yanlış ve eksik olduğuna inancımızın bir ifadesi de olabilir yazdıklarımız. Başkalarını yermek, meşhur olmak, para kazanmak, ebediyete intikal etmek, hatta tarihi bilhassa çarpıtmak için yazılmış anılar da vardır. Ama hangi nedenle yazılmış olursa olsun “tarih” denilen şey yaşarken değil de asıl yazarken “yaratılmış” oluyor. Ve içimizden yaşadıklarını yazacak ne kadar çok “tarih yaratıcısı” çıkarsa bizler için de ancak geçmişin kartpostallarını görebileceğimiz o kadar çok pencere açılmış oluyor.

Annem Belkıs Halim Vassaf’ın, sorduğum sorulara cevaplarını kasetlere anlatıp benim de ayrıca muhtelif kaynaklardan yararlanarak yayına hazırladığım bu kitap o kartpostalardan biri. Bantların çoğunu annemin uzun yıllar yaşadığı ABD’de, Concord, New Hampshire’da doldurduk. Zamanla konuşmalarımızı bir metin haline dönüştürdüm. Metnin son halini bu projeye ilk başladığımızdan on üç yıl sonra 1998 yazı ve sonbaharı boyunca her gün anneme peyderpey okudum.

Bu kitaptan da anlaşılacağı gibi annemin yetiştiğı dönemde Türkiye’de insanların “ben şunu bunu yaptım” diye kendilerinden ve yakınlarının özel hayatlarından söz ederek şahıslardan izinsiz bahsetmek, onları yargılamak, toplumun yabancısı olduğu ayıplanan bir davranış türüydü. Belki de bunun için bizde biyografi, otobiyografi türünden çalışmalar çok az.

Annem ne meşhur bir insan, ne de meşhur insanların yaşamlarına yakından tanıklık etmiş biri. Anılarında nefes ke-

sici tarihi olayların “içyüzü” gibi çarpıcı açıklamalarla da karşılaşmayacaksınız. Zaten tarihe geçecek kimi olayların yaşarken farkında bile olamayabiliyoruz. Ankara Üniversitesi’nde uzun yıllar Sinoloji Kürsüsü başkanlığını yapmış akrabamız Muhaddere Özerdim’in kendisini hafifçe alaya alarak anlattığı böyle bir anısını hatırlıyorum. Yıl 1949. Muhaddere, Pekin’de klasik Çin şiiri üzerine ihtisas yapıyor. Sokaktaki gürültü ve patırtıdan uyuyamadığı bir gecenin sabahı üniversitede arkadaşlarına yakınıyor. Meğer devrim olmuş, komünistler devrim yapmış, Mao iktidarı ele geçirmiş. Diğer taraftan Muhaddere’nin tersine kendilerini tarihe tanıklık etmenin heyecanına kaptıranlar da olabiliyor. Örneğin ABD’li gazeteci John Reed’in Sovyet devrimini anlattığı *Dünyayı Sarsan On Gün* kitabının “şişirilmiş” olduğunu söyler tarihçiler. Tarih, neyi ne zaman gördüğümüz kadar nasıl görmek istediğimizle de ilgili.

Bu kitapta ömrü boyunca boş durmamayı, okumayı ve çalışmayı kendine şiar edinmiş ve hep kendi kendine yeterli olabilmiş bir kadının günlük yaşantısının bir derlemesini okuyacaksınız. Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yılları ve ABD’de geçen bu yaşantı neredeyse bir yüz yılı kapsıyor. Başlangıç yerimiz Rumeli. Yıl 1904 olabilir.

Gündüz Vassaf
Cambridge, 1999

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN
SINIRLARINDA
I

*Balkanlar'daki Türk katliamından kurtulabilen
Rumeli göçmenleri Türkiye'de.*

1. RUMELİ'DE BİR OSMANLI KASABASI

Yüzyılın başlarında doğmuşum. Bugün Makedonya topraklarında olan Ustrumca'da hacı babamın evinin önündeki sokağı hatırlıyorum. Kaldırım taşlarıyla döşenmişti. İlk defa orada yürümüşüm.

Sokak üstünde pek az ev, iki tarafındaysa yüksek duvarlar ve tokmaklı kapılar vardı. Duvarların arka tarafında da kocaman bahçeli evler. Kapılar hep kapalı tutulur, ancak tokmak çalınca kapıya gidilir ve “Kim o?” diye sorulurdu.

Evden bademliklere, bağlara, cevizliklere, mezarlıklara giden bir yol vardı. Hepsi yürünür yerdeydi. Oralara gidip, üzüm, kiraz toplar, yemek yerdik. Şehrin biraz dışında da, kayaların arasından küçük bir şelale gibi akan lacivert bir dere vardı ki adı da Lacivert Dere'ydi. Buraları yeniden görebileyim çok isterdim.

Sabahları keçi, öküz ve inekler şehir dışına götürülürken bu sokaktan geçerlerdi. Bir çoban onları yakındaki kırlara otlamaya götürür akşam tekrar getirirdi. Adamlar da eve geti-

rip ahırlara koyarlar, sabahları da kadın yardımcılarımız sağdıktan sonra tekrar sürüye götürürlerdi.

Oturduğumuz sokağın bir ucu Poroy denilen bir derenin yatağına öbür ucu da şehre doğru giderdi. Derenin üstünde köprü yoktu. Taştan taş basarak karşıya geçilirdi. Kışın çocukların, erkek çocukların, kız çocukların değil, orada buz üstünde kaydıklarını hatırlıyorum.

Dere yatağının iki tarafında evler sıralanmıştı. Başında da câmi. Câminin yanındaki sokaktan Zehra ablamın gelin gittiği kayınpederlerinin evine gidilirdi. Poroy'u geçtikten sonra da çarşı başlardı. Çarşıda 4-5 dükkân vardı. Berber dükkânını kardeşlerimin süt annelerinin oğlu çalıştırırdı. Bunlardan birinden biz çocukların akide şekeri ve oralarda "biskot" denilen bisküvi aldığımızı hatırlıyorum. Dükkânların çoğunda kiracı olarak Bulgarlar dururdu. Bana söylenildiğine göre bunların hemen hepsi anneme aitmiş. (Yarım asır sonra Ankara'da Tapu Kadastro'ya gittiğimde Osmanlı İmparatorluğu'nun ta Ustrumca'da anneme ait mal mülkün kayıtlarının bile ne kadar titizlikle defterlere işlenmiş olduğunu gördüm.) Bu dükkânların önünde çuvallar içinde şeker, fasulye, arpa, pirinç bulunurdu. Şeker açıkta satıldığından kirli olduğu için köpüğünü alırlardı şurup yaparken. Çarşı içinden ayrılan bir sokak hamama ve okula giderdi. Sokağın başladığı yerde bir türbe vardı. Gelen geçen önünde durup dua eder parmaklıklarına bez parçaları bağlardı. Bu türbenin hatırımda kalmasının büyük bir sebebi var. Annem benimle hamamdan dönerken evlâtlıkla beraber önünden kaçırılmıştı. Bunu sonra anlatacağım.

Gene bu sokakta bir fırın vardı. Evlerde fırın olmadığından herkes pidesini, ekmeğini buraya gönderirdi. Fırından aldığımız çeyrek ekmeği yarıp içerisine sulu koz helvası koyardık. Ama en çok hasretini çektiğimiz ramazan pidesiydi. Herkes evden kendi malzemesini götürür, peynirli

pide yaptırdı. Ramazan pidesi hususi bir ziyafetti adeta. Bugün bile onları hatırladıkça hasretini çekerim ve ağzım sulanır.

Poroy çarşısından kahvelerin olduğu sokağa gidilirdi. Kahvelerin önünde de iskemlelerine oturmuş erkekler, bir taraftan sohbet ederler, bir taraftan kahvelerini içerler, herhalde iş ve politika konuşturlardı.

Komşu kapılarından kaçış

Hacı babamın evi dahil birçok evde selamlık vardı. Bizim evimizin selamlıkla harem kısmını ayıran duvarda bir küçük kapı vardı ki buna “komşu kapısı” veyahut “kapıcık” denirdi. Bu küçük kapıların kadınların sosyal hayatında mühim bir rolü vardı.. Hiç sokağa çıkmadan duvarların arkasından geçe geçe bütün mahalleyi dolaşabilir, istediklerini ziyaret edebilirlerdi. Üstelik çarşafalarını giymeye mecbur kalmadan. Gene bu küçük kapıcıklar sayesinde hacı babamla nenem hayatlarını defalarca kurtarmış oldular. İşgal kuvvetlerinin evlerine yaptıkları baskınlarda bu küçük kapıcıklardan, yemek yerken, namâz kılarken, apar topar hemen her şeyi olduğu gibi bırakıp arkaya doğru kaçarlar, böylece işgal kuvvetlerine ya da fırsattan istifade eden çapulculara izlerini kaybettirirlermiş. Döndükleri zaman da eşyaların bir kısmının gittiğini görürlermiş. Böyle işgal zamanlarında kuru ekmeği suda yumuşatıp yemeğe mecbur kalırlarmış. Nenem baskıncıların “Kırktan fazla araba dolusu eşya” kaldırdıklarını söylerdi. Hacı babamın evi üç ev eşyasıyla doluymuş. Biri hacı babam ve nenemin, biri annemin babam öldükten sonra geri getirdiği çeyizler ve eşya, biri de dayım ve hanım yengemin eşyasıydı

Sırplar da Ustrumca dolaylarını işgal etmiş ama bunu yapanların çoğu Bulgarmış. Hatta bir seferinde baskın yapanlar Rukiye ablama demişler ki, “Siz çiftliğinize dolaşmaya

geldiğinizde altın dizileriniz vardı, şunlarınız bunlarınız vardı. Onlar n'oldu? Çıkar bana ver!" Hırsızlığı yağmacılığı yapanların çoğu kendi adamlarımız. Fakat eşyaları yağmalayan onlar olduğu gibi ailenin Ustrumca'dan kaçmasına yardım eden de yine Bulgarlar.

Ustrumca'nın mahalleleri

Ustrumca'da Hristiyanların çoğu çeşitli mahallelere ayrılmıştı. Bilhassa onların oturduğu yere, ki çoğu Bulgardı, varoş denirdi. Bir de Yahudilerin oturduğu mahalle vardı. Oradan geçerken bizi korkuturlardı, iğneli fıçıya atarlar diye. Hristiyanların Noel'i ya da yeni yılı kutladıklarını pek sanmıyorum, ama paskalyada yumurtalar, çörekler yollarlar, biz çocuklar da o yumurtaları kim kazanır kim kazanmaz diye kırış ederdik. O kadar çok yumurta gönderirlerdi ki pencerelerin çerçevesine onlar süs gibi sıralanırdı. Ailenin Yahudi dostları da kendi bayramlarında hamursuz ekmek gönderirlerdi.

Paşalar, beyler, efendiler ve ağalar

Müslümanların çoğu mal mülkünden gelen varidatla geçinirdi. En yüksek unvan sahibi olarak Süleyman Paşa vardı. Pembe boyalı büyük bir evde otururdu. Onların kızı veya torunu ben okuldayken en küçük olduğumdan beni himayesi altına almıştı. Paşanın altında beyler vardı. Hacı Nâfi Bey, Câvit Bey, Hâşim Bey. Ondan sonra efendiler gelirdi. Bu efendilerin çoğu hacı. Hacı Salman Efendi, meselâ dedem. Gene dayım olan Hacı Hasan Efendi, Hacı Yusuf Efendi, Hacı Kâmil Efendi hatırladığım başka isimler. Okumuş, şeriatı, dini bilen hafızlarla hacıların çoğu "efendi" tabir edilirdi. Ondan sonra da ağalar vardı. Babama Hacı Halim Ağa denirdi. Ama neden dedeme Hacı Salman Efendi de, babama Hacı Halim Ağa denirdi bilmiyorum. Böyle-

ce sırayla paşalar, beyler, efendiler ondan sonra da ağalar geliyordu.

Kadınlar

Kadınlar evde entari, sokakta çarşaf giyerlerdi. Misafirliğe gittiğimiz zaman da tülbent denilen ipekten dokunulmuş oyalı yemeniler takarlardı. Ev içinde ziynet diye bir şey takılmazdı. Yalnız annemin kulaklarında altın çeyrek küpeler, boynunda da beşlik altınlar takılıydı. Yağmalardan sona kalan tek bir çeyrek küpe hâlâ çekmecemde saklıdır. Göçten sonra geçim sıkıntıları başlayınca altınlarla birlikte, başka mücevher ve takılar da paraya çevrilmişti. Nenemin takı taktığını hatırlamıyorum ama altın dizileri olduğu hatta bunların bozdurulduğunu duymuştum. O zamanlar kadınların taktıkları bu diziler adeta banka vazifesi görürdü.

Babamın ölümü

Doğduğum evi ancak sonradan gördüm. Çünkü ben bir yaşındayken babam ölmüş. Ustrumca'daki hayatım daha çok hacı babamın evinde geçtiğinden onun evini daha iyi hatırlıyorum. Babam arada sırada yaptığı gibi ortakçılarını görmek için Robova isimli çiftliğimize giderken Bulgar çeteleri yolunu kesmiş, o da kalpten gitmiş demişlerdi. 40 yaşındaymış. Babam ölünce tabii ev dağılmış. Annem babasının yani hacı babamın evine dönmüş. Annem babamın ikinci karısı. Birinci karısı da annemin teyzesi. Babamın ilk karısından olan çocuklar (sonradan Sertel soyadını alan Zekeriya, Yusuf ve Zehra ile Rukiye Özkaptan) anneleri öldükten sonra kimisi halalarına gitmiş kimisi de uzakta okula. Benim babamdan tek hatırladığım bir selvi ağacının altındaki mezarı. Nenemin bağlarına, bademliklerine ya da kiraz toplamaya giderken biz çocukları da eşeğin sırtına bindirip, iki tarafındaki küfelerin içine oturturlar, 8-9 yaşlarında bir ev-

lâtlik da eşığı yularından çekerti. Yol mezarlığın oradan geçerdi. Babamın bende tek hatırası bu yolda duvar yakınında Kur'an'dan bir ayet yazılı mezar taşı.  arşıfa b   n   ş anem ve b     ler orada durur, dua eder, elham okurlardı. Biz de ellerimizi kaldırır, g  ya dua ediyormu   gibi yapardık. Babam hem hacı hem hafız olduğu için mezar taşında sarık gibi bir Şey vardı. Hacca giderken    halamı da birlikte g  t  rm   . Tek hatırladığım bu babacığımdan. Çok yavaş tabiatlı halim selim bir adam olduğunu s  ylerlerdi.

Annem

B  ylece   l  mden sonra ben annemle beraber hacı babamın evine girdim. Annemin gayet g  zel hem de fevkal  de hamarat bir kadın olduğunu, elinden gelmeyen hiçbir Şeyin olmadığını s  ylerlerdi. Babam onun babası olacak ya taymı . Akrabası olan ilk karısı Saniye Hanım ikizlere doğum yaparken onlarla birlikte   l  nce kız aramaya ba lamı lar. Babam da nafile kız aramayın ben Hatice'yi istiyorum demiş. Yani baldızının kızı. Onun   zerine annemi babama vermişler. Ustrumca'da aile içi çok evlilik vardı.   l  m  nden sonra da annem belki on altı belki on be  ya ında dul kaldı.

Şimdiki d    n    me g  re herhalde gayet bedbaht bir insan. O zamana g  re dul bir kadının evlenmesi akla gelmeyen, ne cemiyet ne de aile tarafından kabul edilmeyen bir Şeydi. Dul kadın, hele çocuklu mu! O evde oturur artık!

Elbiselerimi hep annem dikerdi. Ayrıca bez dokur, dantel  rer, nakı  i ler, oya yapardı. Çok titiz, meraklı, temiz bir kadındı. S  ylendiğine g  re daha bebek denecek yaşta olduğum halde m  temadiyen bana çeyiz hazırlarmı . Fakat işgalden sonra hepsi çalınmış gitmiş. Hiçbir Şey kalmadı g  z nuruyla hazırladığı o g  zel Şeylerden. Onu genç, g  zel, fakat hayata k  sk  n, kendini tamamıyla i e vermiş birisi olarak hatırlıyorum.

Annem kaçırılıyor

Annem, ben, bir de yardımcı, üçümüz hamamdan dönüyorduk. Ustrumca'da genç kadınlar hiçbir zaman tek başlarına sokağa çıkmaz mutlaka yanlarında biri olurdu. Eve dönerken çarşı içinden geçmemiz lazımdı. Çarşıya çıkan sokağın köşesindeki türbenin önüne gelmiştik. Arkada bohçaları taşıyan kadına herhalde başka bir kadın yaklaşmış olacak ki bizi peşinden sürükledi. Ben de kendimi yabancı bir evin sofasında oturup trabzandan ayaklarımı sallarken buldum. Meğer annem kaçırılmış. Kaçırtan adam da, annemi babam öldükten sonra istemişmiş. Fakat ona vermemişler. Tabii annemin söz hakkı yok. Genç bile olsa çocuklu bir kadının tekrar evlenmesini aile ayıplıyor, hatta belki ona seks düşkününü diye bakıyorlar. O adam da babam öldükten sonra annemi böyle bir tür kaçırma teşebbüsünde bulunmuş.

Hacı babam ve bilhassa anneannem çok sinirlenmişlerdi. Bir defa Hacı Salman Efendi'nin kızları kaçırılıyor! Bunu şereflerine uygun bir şey bulmamışlardır herhalde. Ve çok sarsılmış olacaklar ki annemi eve almadılar bir müddet. Yani annem hacı babamın evine dönemedi. Nenemin hemen iki kapı daha aşağıda, kiralık başka bir evi vardı. Orada bir müddet annemle oturduğumu hatırlıyorum. Bahçesinde kazlar vardı. Beni yakalayıp ısıırırlar diye çok korkardım onlardan. Orada sıtmaya da yakalanmışım.

Nihayet hacı babamın evine döndük. Ama hacı babam ve anneannem affettikleri halde karşı evde oturan Mahmut (Savaşkan) dayımla annemin arası çok açıktı. Konuşmuyorlardı. Bir defa öğle yemeğinde, o zaman annemin sırasıymış yemek pişirmek, börek vardı. "Ev içi" denilen yerde öğle yemeği yiyorduk. Dayım böreği beğenmedi, tepsiyi aldı ve ta bahçeye fırlattıydı.

Bu kaçırılma olayında annemin rızası olup olmadığını

bilmiyorum. Ama maddeten bağımsızdı. Kendi malı vardı. Geçimini sağlamıştı. Sığınacak evi vardı. Ancak aile sadece onun bakım ihtiyaçlarını düşünüyor, psikolojik ve cinsel ihtiyaçlarının olabileceğini hiç kaale almıyordu. Geleneğe o kadar bağlı kalmışlardı ki onun dışında her şey onlara tuhaf geliyordu.

2. USTRUMCA'DA GÜNLÜK HAYAT

Hacı Salman babamın evi

İlk gözümü açtığım yermiş gibi hatırladığım bu ev içimde hâlâ yaşar. Okula bu evde başladım. Ramazan bayramlarının sevincini ve kudsiyetini bu evde öğrendim. Çocukluğumda ve belki de bütün hayatım boyunca, bu evin bana verdiği huzur, emniyet ve istikrârı başka hiçbir yerde bulamadım. Savaş ve istila sonu gelen göçler, bu huzur ve emniyeti sildi götürdü. Hep iğreti, tedirgin, yarın ne olacağı, ekmeğin nereden geleceği, nerede barınılacağı kaygısıyla yaşadık. Hiçbir evi bu ev kadar benimseyemedim.

O zamanın şartlarına göre bu ev güzel rahat bir evdi. İnsanın içine ferahlık verirdi. Önünde sokaktan yüksek duvarlarla ayrılan büyük bir bahçe vardı. Buradan Hacı Yusuf amcamın bahçesine açılan bir komşu kapısı vardı. Bizim bahçemiz parmaklıkla ikiye bölünmüştü. Bir kısmında kümes hayvanları ötekinde de meyva ağaçları ve çiçekler vardı. Sokak kapısının açıldığı kısımda, hemen sokak üstünde Mahmut dayımın evi vardı. Onun karşısında da çingene hizmetçiler ve diğer yardımcılar için bir ev vardı, ki annem burada ipek böceği beslerdi. Mahmut dayımın evi ona evlendiği zaman yaptırılmıştı. Sokağa baktığından camları da kafesliydi. Bahçenin yanındaki ahırlara buradaki avludan girilirdi. Ahırın kapısı açılınca ilk görülen dayımın kır atıydı. Esek, inek, keçi gibi ikinci sınıf hayvan-

ların ahırına da buradan geçilirdi. O kır atın altından geçmeye ne kadar heveslenir ve aynı zamanda nasıl da korkardım.

Tavuklar, horozlar, zamanına göre hindi, kaz ve ördekler hep bu avluda dolaşır, kimi de çömelen birinin tepesine çıkar, ödümüzü patlatırdı. Hepsinin kümesi de gene bu avludaydı. Burada yumurtlarlar, piliçlerini bu avluda büyütürler, biz çocuklar da bu piliçleri aramızda paylaşır ve hatta adlandırırdık.

Helâ, ki buna Ustrumca'da ayak yolu derlerdi, gene bu avludaydı. Bu helâda biri biz çocuklar, önceki de büyükler için iki makas vardı. Kocaman, yeri taş döşeli mutfak da bu avludaydı. Yemekler odun ateşinde veya maltızlarda pişirilir, keçi ve ineklerden sağılan süt burada kaynatılır, yoğurt burada mayalanırdı. Annemin bu mutfakta ayran dövdüğünü hatırlıyorum. Yemekleri annemle hanım yengem, yani dayımın karısı, ki bir derebeyinin kızıydı, nöbetleşerek ve bir evlâtlığın yardımıyla pişirirlerdi. Alışverişi erkekler yapardı. Hacı babam bir erkek adamla çarşıya gider, aldıklarını onunla eve gönderirdi. Tabii buzdolabı olmadığı için günün gününe alışveriş edilirdi.

Asıl ev, yani hacı babamla nenemin oturduğu ve on üç çocuklarının doğduğu, bunlardan ancak üçünü büyütüp yetiştirebildiği ev, ikinci bahçedeydi. Evin önü taşla döşenmişti. Bahçenin sokak tarafı toprak, evin önüyse çiçeklikti. Gül ve kamelya çiçekleri vardı. Biz çocuklar için de küçük bir yer ayrılmıştı. Benim orada kına çiçeklerim vardı. Herhalde onları büyüklerden biri dikmiş bana yalnız sulama işi kalmıştı. Bu kına çiçeklerinin sevgisi hâlâ içimde yaşar. Bahçenin bu bölümünde bir de gayet yüksek ve çok makbul sayılan beyaz kiraz ağacı vardı. Yine bu bahçede suyu durmadan akan çeşmenin suları bir armut ağacının kökünden geçer, bu ağaçtaki armutların çok sulu ve lezzetli oldu-

đu söylenirdi. Ayva ve dut ağaçları da vardı. Annemin  st kat sofasının k şk n  tutan tahta direklerde bu ayvaların parçalandığını hatırlıyorum. Ayva kesilirse yani bıçak vurulursa suyu kesilirmiş derlerdi.

“Yaz köşesi”

 eriatı iyi bildiğinden adeta Ustrumca’nın kadısı durumunda olan hacı babamın evi işte bu bahçenin arkasına oturmuştu. İki katlıydı ve önünde ev boyunca sofalar uzanırdı. Sofaların bahçeye bakan tarafı parmaklıkla daha doğrusu trabzanla  evrilmi ti. Evin pencereleri avluya açıldığı için kafesli değildi. Yemek yazları köşkün altındaki bahçede yenirdi. Galiba Ustrumca’dayken ramazan ayı hep yaza d  m   olacak ki iftar sofralarının da burada kurulduğunu hatırlıyorum. Eve giriş k  k altındandı. Avluda nalın, evin içinde terlikle gezilir, ayaklarımızdakiler merdiven başında çıkarılır, yazın terlikler, kışın evde örülen y n çorap ve üstüne kal ın giyilirdi. Bir iki basamakla birinci kat sofasına çıkılırdı. Odalar ve sofalar hep tahta d  eliydi. Yazları sofa da geçirir, akşamları da arkası açık bir merdivenle çıktığımız üst kattaki yatak odalarında yatarđık. Evdeki odaların sadece birinde karyola vardı. Annemle ben kendi odamızda yer yatağında yatarđık. Misafirler de üst kattaki sofada ağırlanırdı.

“Kış köşesi”

Alt katta sofadan “ev içi” denilen odaya girilirdi. Yağmurlu veya soğuk günlerde ve kışları yemek burada yenirdi. Aşağı kattaki iki odanın kapıları bu “ev içine” açılırdı. Bu odalardan birinde pek oturulmazdı. Orası hep ortasındaki karpuz kavun yığınlarıyla gözümün önüne gelir. İkinci odaysa kışlık odaydı. Sobanın mutfaktan getirilen korları bu odadaki mangala çıkarılır, etrafında  iltelerde bağda  kurup diz    .

ken bizler ve ateşin yanında mırıldayan kedi, uzun kış geceleri büyüklerin muhabbetini dinlerdik. Tabii havalar daha soğumadan kalçın, yün çorap ve fanila örmek, sobayı kurmak, eve soğuk hava girmesin diye pencere pervazlarının aralıklarını çamurla sıvamak, sabun ve yün yapağı yapmak, kuskus, tarhana, erişte gibi kışlık yiyecekleri hazırlamak çoktan bitmiş olurdu.

Hamam ve iman

Sandık odasından bir iki merdivenle soğukluğa yani hamam odasına oradan da hamama girilirdi. Hamam için bu odada soyunulur ve giyinilirdi. Bu oda aynı zamanda buz dolabı görevini görür, yemeklerin bir kısmı orada saklanırdı. Hamam mermerdi. Dışardan yanar, suyu dışardan ısıtılırdı. İşgal zamanında hacı babamla nenem sandık odasının arka duvarında delik açmışlar. Ev işgal askerleri veya çapulcular tarafından baskına uğrayınca bazen bu delikten de kaçarlarmış.

İslâm'da temizlik imandan gelir diye bir laf vardır. Bu hacı babamın evinde harfi harfi yerine getirilirdi. Sade evin erkekleri değil bütün teyzelerim de hacıydı. Ustrumca'dan ta Arabistan'a gitmişlerdi o yıllarda. Evde hamam olduğundan sık yıkanırdık. Ancak kadınlar ay başlarında yıkanmazlardı. Cinsel ilişkiden sonraysa kadınların da erkeklerin de yıkanması şarttı. Erkekler dışarda hamama gider, kadınlarsa evde yıkanırdı.

Başımızın da sık sık yıkandığını hatırlıyorum. Çocukların başını bir teneke leğene eğdirir sabunlayıp su dökerek yıkarlardı. Bu birkaç defa yapılırdı ve tek sayı olması şarttı. Onun için iki defa sabunlama iyi sayılmazdı. Saçlarını çok uzun bırakanlar olurdu. Meselâ babamın ilk karısının saçları o kadar uzunmuş ki birinci katın parmaklıklarından aşağıya başını sarkıtır da öyle yıkarlarmış. Akşam yatmadan

ayaklar muhakkak yıkanırđı. Zaten ya yalınayak ya da çorapsız ama terlikle dolaşırdık. Ayak pis sayılırdı ve hâlâ bugün bile ayrı bir ayak havlumu vardır. Ayaklarımı da başımı da annem yıkar sonra da saçlarımı örerdi. Tek saç lüks sayılıp pek örölmediğinden ben hep iki saçlıydım. Yaz veyahut kış olduğuna göre dışarda hamama gidişimizin sayısı değışirdi. Kışları tabii o kadar sık yıkanılmazdı. Ama yıkanmak mevzu bahis değildi.

Annemle beraber kadınlar hamamına da giderdik. Yanımızda bir de evlâtlık vardı. Evden peştemal ve üç havlu götürülürdü. Biri başı, biri belden yukarısını, biri de bel-den aşağısını kurulamak için. Herkes kendi nalınını da evinden götürürdü. Bunların bazısının süslü püslü sedef katmalı nalınlar olduğunu hatırlıyorum ki çeyiz seyretmeye gittiğim zamanlarda da bu tür nalınları görürdüm. Gene götürdüklerimiz arasında sabun, kese ve hamamtası vardı. Hatta eğer saçlar boyanacaksa kadınlar yanlarında kına ve rastık da götürürlerdi. Hamama peştemalla girilirdi. Evvela saç yıkanır sonra vücut keseyle ovulur bazen natır çağırılırdı. Ben annemin arkasını ovacak durumda olmadığım için onu natır ovarđı. Günümüzde yanlış biliyor ama çıplak dolaşmak ayıp sayılırdı. Biz çocuklar bile çıplak görülmez, peştemalla otururduk. Meselâ arkayı ovarlarsa peştemal önüne tutulur, önün ise peştemalın altından ovulurdu. Küçük erkek çocuklar da kadın hamamına götürülürdü. Kimilerinin sandığı gibi eğlence olduğunu hatta yiyecek içecek yendiğini bilmiyorum. Olsa olsa hamamdan çıkılınca belki simit satılırdı. Hamama Hristiyanların gidip gitmediğini hatırlamıyorum, fakat Yahudilerin gittiğini biliyorum. Merdivenle çıkılan bir havuz vardı ve galiba oraya gelirlerdi. Hamam faslı bittikten sonra yaş peştemallar, havlular kirli çamaşırlar yine bohçalara konur, temiz çamaşırlar bohçadan çıkarılıp, giyilir ve böylece

hamamdan dönerdik. Artık hamamdan çıkınca adeta derimiz yüzölürdü bu kadar yıkandıktan sonra.

Hacı babamın evinde yemek

Hacı babamın evinde yemekler alaturka yenirdi. Yemek yemenin de kendine mahsus bir adabı vardı. İlk önce el yıkanırdı. Sofanın bir köşesinde tenekeden su dolu bir depo vardı. Biz çocuklar, elini yıkayana havlusunu tutardık. Hepimiz el yıkadıktan sonra sofraya oturulurdu. Günde üç öğün yemek yenirdi. Sabah kahvaltısı, öğle yemeği ki kuşluk denirdi, bir de akşam yemeği. Tabii ramazanlarda iftar ve sahur vardı. Kahvaltı dışında yemekler hep beraber yenirdi.

Yemek çeşitleri

Öğle yemeklerinde *podrala keşesi*, *kör pide*, *bakırdan* (bazı yerlerde buna kaçamak da derler) ve tarhana çorbası bulunurdu. *Podrala keşesi* lor peynirinden yapılırdı. Ortasına kızarmış yeşil biber koyarlar üstüne kırmızı biberli yağ gezdirirlerdi. *Bakırdan*, bazı yerlerde buğday unuyla yapılır ama belki de etrafta çok mısır yetiştiği için hacı babamın evinde mısır unuyla yapılır, pastırma ya da ev mahsulü pekmezle yenirdi. Ekmek ve *kör pide* de gene mısır unu ile yapılırdı. Çocukların çok sevdiği bu yemeğe pide dendiği halde yufka açılmaz, iki hamur tabakasının ortasına peynirli ıspanak ya da pırasa koyarlardı.

Kahvaltı ya da ikindide biz çocukların iştahını açmak için peynirle ekmek içlerini koparıp onu havlu ya da tülbentin köşesinde top haline getirirlerdi. Pekmez ve reçeller evde yapılır ama reçel kahvaltıda değil yalnız iftar sofrasında bulunurdu. Benim en çok sevdiğim üzerine susam da dökülen pekmezli *patlıcanlı reçeldi*. Bir de *günbalı* yapılırdı - üzüm suyu yassı bir tepsiye dökülür koyulaşınca kadar güneşte bırakılırdı. Akşam yemeklerinde nohutlu yahni,

paça, çorba ve papaz yahnisi gibi şeyler yenirdi. Özellikle biz çocuklar için mangal külüne patates gömerlerdi. Ağır yemeklerden sonra hazmettirsın diye turşu yenirdi. Börekler kesilişine ya da içine konan maddeye göre adlandırılırdı. Fincan böreği, içine yumurta konan süt pidesi, kıymalı ya da ıspanaklı börekler gibi. Yufkaların arasında yalnız koyun ve kuzu eti kullanılırdı.

Sadece pide değil baklava bile ince olmayan elde açılmış kalın yufkadan yapılırdı. Evlenecek kızların yufka açmasını bilmesi meziyet sayılır, asma yaprağı sarması da beklenirdi.

Bayramlarda evde açılmış yufkalardan, tepsi tepsi yapılan baklavalardan başka, aklımda kalanlardan biri de *süt lokması* ki çok sevdiğim tatlılardan biriydi. Irmik ve peynir tatlısı tencerede pişirilir, biz çocuklar da tencerenin dibini yalamaya bayılırdık. Ayrıca muhallebi ve şekersiz sütlaç da yapılırdı. *Yumurta helvası* Mahmut dayının en çok sevdiğiydi ve o yapardı. Hacı babamın evinde bir de tuzsuz taze peynirden yapılan ve bugün çok sevdiğim halde yapmasını bilmediğim ve sımsıcacık yenen *söndürme* pişirirlerdi. Söndürmeyi hacı babam yapardı. Buna galiba bazı yerlerde *höşmerim* diyorlar.

Bugün bile hacı babamın mutfakta odun ocağının önünde çömelerek söndürmeyi karıştırdığı gözümün önüne geliyor. Kim demiş erkekler ev işine karışmaz diye. Bir ara kırklı yılların sonunda Hacı Fatma halam misafirim olmuştu. Ona aile tatlılarının nasıl yapıldığını sormuştum. Ben bilmem onları rahmetli efendim yapardı diye cevap vermişti. Komposto diye bir şey hatırlamıyorum. Yalnız tabii *üzüm hoşafı* vardı. Hoşaf lar bilhassa ramazanda pilavla beraber sahurda yenirdi. Helvalardan irmik, un ve yumurta helvası vardı. Yılın daima belli bir ayında, muharremde küçük kazanda aşure yapılır, konu komşu ve fakir fukaraya dağıtılır.

di. Herkes yapmasını bilirdi. Aşureyi bugün dahi çok seve-
rim ve kendime göre yapmasını bilirim, lezzetli de olur.
Ustrumca'da hacı babamın evinde en sevdiğim şey aşurenin
içindeki kuru iç baklaydı. Eğer ağıza bakla gelirse çıkarılır,
yıkılır ve annem onları yastığımın altına koyardı. Baklala-
rın biri erkek, biri dişi olursa para doğururdu. Baklanın er-
kek ya da dişisini nasıl ayırt ettiklerini bilmiyorum yalnız
çocukların cinsiyet terbiyesinde bu belki de ilk adımlardan
biriydi. Bunu avluda dolaşan tavuk ve horozlardan da öğre-
nirdik.

Evde çay içildiğini hiç görmedim. Fakat mangala sürülen
ıhlamur çaydanlığı gözümün önünde.

Yemek hep kalaylı bakır tencerelerde sağyağla pişirilirdi.
Ustrumca'da zeytin yetişmediği için evde ne zeytin ne de
zeytinyağı vardı. Soğan ve domatesten oluşan salataya sade-
ce sirke konurdu. Ticaretin gelişmemesinden olacak yiye-
cek maddeleri daha çok kendi yetiştirdiğimiz, hazırladığı-
mız ürünlerimizdendi.

Sofrada su ve ayran içilirdi. Dışardan şıra ve boza alınırdı
ki onlar lüks kabilindendi. Alkol katiyen ağza sokulmazdı.

Sofrada

Yemek yerde yenirdi. Sofra örtüsü yere açılır ortasına sehpa
onun üstüne de sini konurdu. Yemek sahanda ya da çor-
baysa büyük bir tasın içinde sininin ortasına oturtulurdu.
Herkesin önüne ekmek konurdu. Çatal ve bıçak yoktu. He-
pimiz kalaylanmış bakır sahanlardan ya da taslardan elle
yerdik. Ortadaki tastan da herkes kendi kaşığıyla yerdik. Sof-
rada peçete bulunmazdı. Yalnız elimizi silmek için ucu ısı-
lanmış havlu geçirirlerdi. Sofradan kalktıktan sonra da elle-
rimizi yıkamak şarttı.

Ekmek lokmasını beş parmakla değil de, sadece üç par-
makla tutmak biz çocuklar için büyük hünerdi. Onu üç

parmağımızla, orta parmak, işaret parmağı ve şahadet parmağıyla tutar ve mutlaka sağ elimizle yerdik. Sol elle yemek günah hatta uğursuz sayılırdı. Teyzem gibi solakları sağ ellerini kullanmaya zorlardı. Çerviş denilen yemeğin salçasına ekmek batırılır, nohut filan o şekilde alınır, etse ortadan koparılırdı. Büyükler eti biz çocuklar için de koparıp önümüze koyarlardı. Hepimiz belli bir sıraya göre şiltelerimizde otururduk. Ben herhalde nenemin yanında oturmuş olacağım ki onun etlerin yağlarını koparıp benim önüme koyduğunu hatırlıyorum. Yağ şimdiki telakkimize göre zararlı, ama o zamanlar “Eti yağdan kızı soldan al” derlerdi. Onun için yağlı et makbuldü.

Sofrada bütün aile efradı oturur ve akşam yemeklerinde muhakkak ki hacı babam olurdu. Kuşlukta yalnız dayım bulunurdu. Kahvaltının beraberce yendiğini hatırlamıyorum. Sofrada pek konuşulduğunu, sohbeti hatırlamıyor yalnız yemeğe besmeleyle başladığımızı biliyorum. Belki de hiç konuşulmazdı. Yemeğin bitiminde hacı babam gene dua eder ve hepimiz “Amin” deyip sofradan kalkardık. Sofrayı evlâtlıklar kurar ve kaldırırdı.

Iftar sofralarında çocuk büyük hepimiz peynir, turşu ve reçelle donatılmış yer sofrasının etrafında oturur sabırsızlıkla topun atılmasını beklerdik. Orucu hacı babam zemzem suyuyla bozar hepimiz sırayla aynı sudan içerdik. Arkadan mevsimlik sebzelerle birlikte kuzu eti, sonra da börek yenirdi ve başka çeşit çeşit yemekler gelirdi. Sofra bittiğinde hacı babam her zamanki gibi dua eder hep birlikte kalkardık.

Kahve ve sigara

Hacı babamla nenem güne bir fincan kahveyle başlardı. Bunu da evin küçükleri, annem ya da belki evlâtlık yapardı. Ramazan gecelerinde yolumuzu görebilmek için elde kan-

diller misafirliğe ve ayrıca sokak kahvesine de gidilirdi. Bir seferinde beni de beraberlerinde götürmüşlerdi. O zamanlar Ustrumca'da kahve falına bakmazlardı. Hatta fala bakmak günah sayılırdı. Kader ya da alının yazısı ne ise o olurdu. Fincanlar kapanmadığı için de biz çocuklar kahvenin telvesine ekmek banıp yemeye bayılırdık. Evde pek sigaranın içildiğini sanmıyorum. Ama hanım yengem ve dayım müthiş tiryakiydiler. Evleri ayrı olduğundan orada istedikleri kadar içebilirlerdi, ama hacı babamlardayken ona görünmemek için bazen helâda içerlerdi ki orada sigara kokusunu duymuş olduğumu hâlâ hatırlıyorum.

Nenem

Nenem ev işlerine katılmazdı. O vaktinin çoğunu seccade de ya da meşin kaplı, yaldızlı, el yazısı Kur'an'ını okumakla geçirirdi. Seccadeden kalkmaz, gözünü Kur'an ve diğer din kitaplarından ayırmazdı. Nenemi, kışları kürk astarlı palto-suyla, oyalı namaz bezi başında, gözlükleri gözünde, dişsiz ağzı, kına ve rastıkla boyanmış saçları ile minderde ya da mangal başında şiltede otururken hatırlarım. On üç çocuk doğurmuş üçü sağ kalmıştı. Mahmut dayı tek erkek evlâdı idi. Gene hurafeli inanca göre Müslüman kadınların saçlarını ak tutması günah sayılırdı. Ak saç Hristiyan kadınlara mahsus denirdi.

Hanım yengem

Âdete göre kızlar damadın evine gelin giderdi. Hacı babamın hâli vakti yerinde, dayım da tek erkek evlât olduğu için, evlenince ona aynı avlu içinde ayrı bir ev yaptırılmış. Hanım yengem de zaten Petriç'in en zengin ailelerinden birinin kızıymış. Onun beraberinde getirdiği mücevherleri, zümrüt, yakut, pırlanta küpeleri, iğneleri, pandantifleri, kol kol incileri gözümün önünden gitmez. Ne tatlı,

ne yumuşak, ne uysal bir hanımdı hanım yengeciğim. Bugünkü bilgimle tahmin ettiğime göre sonraları kanserden öldü. Hanım yengem karakter bakımından da çok zengindi. Tam anlamıyla bir hanımefendiydi. Üzüntüsünü, kederini, sigarası ve güzel sesiyle söylediği şarkılara dökerdi. Hurafeye göre şarkı söylemek günahı ve kadınların seslerinin evin duvarlarını aşmaması lazımdı.

Hanımefendi yengemle dayım bir evlâtlıkla beraber bu sokak üstündeki evde oturlardı. Evlâtlık onların özel işlerini görür evin temizliğini yapardı, Fakat hayat müsterekti. Annemle hanım yengem tam bir matriark olan nenenin idaresinde ailenin günlük işlerindeki sorumluluğunu paylaşırdı. Çamaşır, evlerin büyük temizliği, sofaların ayak fırçasıyla fırçalanması, mutfak, avluların süpürülmesi yıkanılması gibi ağır işler adamlara yaptırılırdı. Bunlar evlâtlıklardı. Kaba işlerde çingeneler kullanılırdı. Misafirler kim olduğuna göre ya büyük evde ya da dayımın evinde kabul edilirdi.

Rukiye ablamın düğünü

Bizim yazları yattığımız odanın penceresi Hacı Hasan amcanın dış bahçesine bakardı. Rukiye ablam bu pencereden bir anlamda kendi hazin geleceğini görmüştü. Ablam, Edirne'den Hacı Hasan amcanın oğlu Mehmet ağabeyle evlenmek üzere Ustrumca'ya gelince, Mehmet ağabeyi ona ben bu pencereden göstermiştim. Edirne'den geldiği için tabii önceden hiç görmemişti evleneceği adamı. Büyüklere de söylemeye utanıyordu. "Kuzum şey geçerken bana göster kim olduğunu göreyim" demişti. Onunla beraber o pencereden Mehmet abinin geçtiğini seyrettik.

Hacı babamın evinde yapılan düğün birkaç gün sürmüştü. Evin adamlarından birisi kapı kapı dolaşmış misafirleri davet etmişti. Zaten akşam yemeği gibi başka davetler de

Ustrumca'da hep o şekilde yapılır, evin çocukları ya da adamları gidip misafirleri çağırırdı. Gelin kıyafeti olarak, mavi atlas üzerine sırma işlemeli bir gelinlik elbisesi yapılmıştı. O zaman oydu moda. Terlikler de gene öyle altın işlemeli kadife ya da atlastandı. Tabii başında, beyaz tül den duvak vardı. Eğlence için eve çingene çalgıcılar çağırılmış, onlar söylemiş ve oynamıştı. Misafirler geldikten sonra ablam gelinlik elbisesini giymiş ve misafirlerin hepsinin elini öpmüştü. Ondan sonra da bitmek tükenmek bilmeyen saatler boyunca bir iskemleye oturup sessiz sedasız durmuş ve herkes de onu, gelini, seyretmişti.

Düğünlerde kına gecesi de olurdu tabii. Küçükken bile ayak parmaklarımıza kına koyardık. İyice koyu olsun diye kınanın üstüne rastık koyar sonra bağlardık. Kına tutsun diye de gece öyle yatılırdı.

Çeyiz görme gününde Rukiye ablamın çeyizi, elbiseleri, güveyi için iç çamaşırları, ne götürecekse hepsi bir odaya sıralanmış, misafirler de o gün sırf onlara bakmaya gelmişlerdi. Tabii bu yalnız kadınlara mahsustu. Bir de takma günnü vardı. Geline damat tarafından gelen hediyeler, elmas, yüzükler, iğneler falan o gün takılırdı herkesin önünde. Rukiye ablama da öyle yaptılar. Ustrumca'da haline vaktine göre elmas ya da pırlanta küpe verilirdi. Gül biçimindeki küpenin yapraklarının etrafına taşlar sıralanır aşağısına da badem derlerdi. Gayet ağırdı. Hatta anneminkini bir defa taktımdı da kulağım yarıldıydı.

Ablam çarşafı olmadığından, damadın evine gitmek için evden çıkarken, kapının önünde iki tarafa kilimlerle paravan yapılmıştı. Gelini almaya gelen o iki paravanın arasından geçip onu damadın evine götürmüştü. Ve tabii oraya da gene ayrıca misafirler davet edilmişti. Rukiye ablam orada da gün boyunca oturmuş, gene onu gelinlik elbisesiyle seyretmişlerdi. Bekaret kontrolü de olurdu. Ablamda yapıldığı-

nı hatırlamıyorum. Fakat kız tarafından birisi zifaf gecesi dışarda durmuş, damatın kız değil diye iftira etmemesi için. Orada beklerlermiş kanlı çarşafı.

Çok sonraları ablama sormuştum seni niye bu kadar erken evlendirdiler diye. Meğer Edirne’de evinde yaşadığı Hacı Fatma halamın subay kocası sarkıntılık yaparmış Rukiye ablama. Onun için Hacı Fatma hala da ablamı bir an evvel evlendirmek istemiş.

Erkeklerle kadınlar o zaman nasıl tanışırlardı, nasıl buluşurlardı, nasıl birbirlerini severlerdi bilmiyorum. Yalnız dayımın da evlenmeden evvel bir sevgi macerası olduğunu duyardım hep. Dayım ona yumurta helvası yapar gönderirmiş. Fakat nedense evlenmemiş o hanımla. Dayım evlendikten sonra bir gün evinin cumbasında otururken sokaktan o sevgilisi geçiyormuş. Evlenmiş, kucağında bir çocuk, çarşafı geçiyor. Dayımı pencerede görünce çocuğunu düşürüvermiş sokağa diye anlatmışlardı.

Mahmut dayım

Ustrumca’dan herkesin dayımdan çekindiği hatta korktuğu aklımda kalmış. Onun pantolon ve ceket giydiğini hatırlıyorum. Oysa hacı babam şalvar giyerdi. Mahmut dayım beni daha 3-4 yaşında olduğum halde üyesi olduğu İttihat ve Terakki Partisi’nin toplantılarına götürür, masanın üzerine çıkarır ve şiirler okuturdu. Okuduğum şiirlerden ilki sanki kendimi tanıtmak içindi ve şöyle başlardı, “Küçük boyuma bakmayınız, beni bir şey bilmez sanmayınız.” Öteki de “Ertuğrul’un ocağında uyandım, şehitlerin kanlarıyla boyandım” şiiriydi. Bunlar ve başka okuduğum şiirlerin hepsi vatanperver şiirlerdi. Dayım zamanın ünlü kadınlarını bana örnek gösterirdi. Aklımda kaldığına göre bunlar Şair Nigâr gibi yazar kadınlardı. Evde siyasetten konuşulursa bile pek anlamazdım. Tek bildiğim Ustrumca’nın bir kaymakamlık

olduğu ve İttihat Terakki ve İhtilaf Partisi diye iki siyasi örgütün bulunduğuydı. Dayım İttihatçıydı.

Ben

Hacı babam, nenem, annem ve ben kışları hep birlikte alt kattaki odada yatarız. Annemle ben aynı yatağı paylaşırız. Yatmak uzun bir merasime tâbiydi. Yüklükten yataklar çıkar, yapağı ile doldurulmuş döşekler, yastıklar kabartılır, üzerlerine pamuk şilteler açılır, annemin yaptığı bez dokuma çarşaf yayılır, üstüne gene pamuk yastık konurdu. Gözlerimden uyku aka aka ben de en nihayet yorganların altına sokulurdum. Yatakları yapmak annemin işiydi. Onları sabah kaldırıp yüklüğe koyar, akşamları tekrar yapardı. Sabahları herkes benden önce kalkardı. Bir defa okula gidecekken geç kalkmışım. “Eyvah şimdi napıcaz, boklu işkembeyle gelip seni okula götürecekler” diye beni korkuttuklarını hatırlıyorum.

Sabah gözlerimi hacı babamın “A kızım sana potin alayım mı, al babacığım al” şarkısıyla açınca onu ayakta giyirirken görürdüm. Ben şımarık şımarık “Söyleme istemiyorum” diye söylenirken o gülerek nenemin, kimi kez de annemin uzattığı mintanını giyer, sarığını sarar ve yazın cübbesi kışın da kürk astarlı paltosuyla sokağa çıkardı. Çok yumuşak bir adamdı ve beni çok şımartırdı. Bir gün yerdeki şiltede gündüz uykusuna yatmıştı. Ben de minderin üstüne çıkmış camdan dışarısını seyrediyordum. Bir müddet sonra minderden aşağı atlamak istedim ve kendimi minderin dibindeki şiltede yatan hacı babamın göğsünde buldum. Beni ne azarladı ne dövdü ne de sövdü. Suçum hemen örtbas edildi. Hatta korktuğum için beni teskine çalıştı. Bazen de biz çocuklar minderin üstüne çıkar hacı babamın kırıksık ensesini, sütlaç kaymağına veya baklava samsalarına benzetir ve yer gibi yapardı. Hacı babam sabırla bu oyunumuza

tahammül eder, “Hepsini yemeyin ha biraz da bana bırakın” diye şakalar yapardı.

Akşamları bu odada gaz lâmbası altında nenem çorap örür, annem dantel ya da oya yapardı. “Elifba”yı da bana bu odada öğretmişti. Odanın arkasında sandık odası vardı. Hacı babam paralarını oya işlemeli kadife keselerin içinde bu sandıklarda tutardı. Birgün bu keselerden birkaç metelik aşırığımı hatırlıyorum. Metelik büyük bir paraydı. Dört metelik bir kuruş yapardı. Ne bunun için, ne de hacı babamın göğsüne atladığımı için, beni yüzlemediler.

Hacı babamın evindeki felsefeye göre boş durmak haylazlık, günahtı. Ben bile çok küçük ve kucakta taşınacak yaşta olduğum halde, daha ılgın nasıl tutulacağını bilmeden yalan yanlış çorap bağları örmeye çalışırdım. Kızlar sokakta oynamazdı. Eve pek çocuklu misafir de gelmezdi. Benim de vaktim daha çok evin içinde geçerdi. Annemin yaptığı bezden bebeklerle oynar, onlara kibrit kutularından gene annemin yardımıyla salıncaklar yapar, üst kata giden merdivenin altındaki çivilere asar, sallardım. Bu beşikler yüzünden dayımın oğlu Vedat’la aramda hep kavga çıkardı. Vedat merdivene çıkar ve aralıklardan elini uzatarak çivilerde asılı olan bebekleri düşürür, beni ağlatırdı. Yazları bahçenin köşesinde bana ayrılan küçük bir yerde oynardım. Günlük yaşantımızda dinle ne kadar içli dışlı olduğumuz şuradan da belli ki, bu bahçede ölü bulduğumuz bir kuş için mevlevi taklitleriyle cenaze merasimi yaptığımızı hatırlıyorum. Bir defa da ezan vaktinin gelmesini bekledikten sonra eşliğinde kedilere isim takmıştık.

Evin bir odasında annem ipek böceği yetiştirirdi. Birlikte böceklerle dut yaprakları götürür onların nasıl koza yaptıklarını seyrederdik. Annem bu kozalardan çiçekler yapar bir kısmını da kaynar sular içinde haşlayarak ipek çıkarırdı. Sonra ipekleri bir kısım basamaklardan geçirip tezgâhında

dokurdu. Bunlardan bürümcük iç gömlekleri diker, oyalarını işlerdi. Gündüz bitmeyen işleri gece gece gaz lâmbasının ışığında tamamladıktan sonra da birlikte yatarlardı.

Aile gezmeye, misafirliğe gidince beni de beraber alırlardı. Bir yaz hacı babamın Robovada çiftlik evine gitmiştik. Yarımcılar ki hepsi Bulgardı sanırım, bize rahat vermediler. Evin sofasına taş ve kuru ekmek parçaları atıp bizi alelacele çiftlikten kaçırmışlardı. O ara teyzemin çocukları da Petriç'ten gelmişlerdi. Hep samanlarda yuvarlanır, bostana gider, kavun karpuz yer, ayaklarımızı yakından geçen dereye sokardık.

Hacı babamın evinde bayramlar

Hacı babamın evinde takvim sanki bayramlara göre ayarlıydı. Şeker Bayramı'na daha ramazan içinde hazırlanmaya başlarlardı. Evvela Kadir Gecesi fitre verilirdi. Ondan üç gün sonra da zaten bayram olurdu. Kadınlar dışarı gidip alışveriş yapamadığı için, eve top top kumaşlar gelir, fakir ailelere bu kumaşlar dağıtılırdı. Erkekler için mintanlık (erkek gömleğine mintan derlerdi daha sonra buna frenk gömleği denmeye başlandı) kumaşlar alınırdı. Çocuklara ve kadınlara da diyelim bir entari için üç arşın gidiyorsa Fatma Hanım'a 3 arşın, bilmem Zekiye Hanım'a 5 arşın toplardan kesilirdi. Hepimize bayramlık elbiseler yapılırdı. Çocuk olduğum halde bana verilecek kumaşı kendim beğenir, biçimini kendim seçerdim. Annem de dikerdi. Herhalde o sene bayram kışa gelmişti ki mavi kedibastıdan (hafif tüylü kumaş üstünde güya kedi basmış gibi ayak izleri, kıvrılmış tüyleri vardı) bir palto yapılmıştı. Yoksa her zaman annemin diktığı pamuklu dikişli hırkamla pazen entarimi giyerdim.

Yeni pabuçlar bayramdan bayrama alınırdı. Düğmeli ve kanca ile iliklenen potinlerimi, yani ilk yeni pabuçlarımı hiç unutmam. Sevincimin sonu yoktu. Bir türlü ayrılama-

dım onlardan ve gece onlarla yattım. Titiz annem nasıl oldu da buna göz yumdu bilmiyorum. Ama pabuç giyildiğini pek hatırlamıyorum. Yazın daha çok takunya ve kışın da mes ile lastik giyerdik.

Tabii bir de bayram yemeği olurdu. O kadar çok yufka açılırdı ki 200 kişi oturduğunu hatırlıyorum aşağı katın sofasında. O baklavaları kesmek de bir sanattı. Çünkü bugün bildiğimiz gibi dilim dilim, kesmezlerdi. Çeşitli desenler yaparlardı. Hele ortasına başka başka desenler çizerlerdi. Müthiş yaratıcılık vardı, çünkü herkesin yaptığı ayrıydı.

Kurban Bayramı'ndaysa kurbanlar evvelden alınır, ahırda tutulur, onları kesmek için dışardan kasap getirirlerdi. Kurban erkeklerin önünde bahçede kesilir, ezan okunur, biz de yukardan bakardık. Epeyce kurban kesilirdi hacı babamın evinde - ölümler için kurban, nenem için kurban, Mahmut dayım için kurban belki annem için bir kurban. Tabii kurbanların etleri fakir fukaraya dağıtılır evde tutulmazdı. Ancak sevap olsun diye küçük bir parça galiba kalırdı evde.

Bayram günü bayram namazı da kılınırdı. Hacı babamın câmiye gittiğini hatırlıyorum. Dönünce hepimiz sıralanırdık. Büyüğümüz küçüğümüz adamımız herkes sıralanırdı, erkekler daha bahçe kapısından girerken hacı babamın elini öperlerdi. Evin içine girince biz de onun elini öperdik. Bayram yemeğinden sonra hacı babam şiltenin üzerine bağdaş kurar, her iki tarafında küme küme beş paralar, on paralar, kırk paralar, bir kuruşlar sıralanırdı, akraba çocukları da gelip hacı babamın elini öperlerdi. Hacı babam da yığınlardan birine elini uzatır çocuğun avucuna o parayı bırakırdı. Ama evde ailenin çocuklarına para verildiğini hatırlamıyorum. Bizim çocuk olarak para harcayacağımız bir yer de yoktu çünkü. Ayrıca gitmezdik çarşıya. Öbür çocuklara ve ailelerine de önceden elbise verilirdi.

Kadınlar arasında bayram gezmesi Ramazan Bayra-

mi'ndan adeta Kurban Bayramı'na kadar devam ederdi. Gençler, büyüklerin evlerine büyükler de gençlere iade-i ziyarete giderler, bu böyle uzun bir müddet sürüp giderdi. Gelen misafirlere kahve ve lokum ikram edilirdi.

Düğünler dışında eğlence ve müzik olduğunu hatırlamıyorum. Gayet dindar bir aile olduğumuz için boş durmak da günahtı, hep bir iş yapıldı. Evde tavla, nargile, iskambil kâğıdı gibi şeyler yoktu. Yalnız ramazan geceleri evlerde toplanırlardı. Orada en çok oynanan da fincan oyunuydu. Fincan oyununda iki takıma ayrılırlar, tepsi içerisinde fincanlar sıralanır, birinin altına yüzük saklanır ve bir taraf yüzüğü buluncaya kadar fincanlar açılırdı.

Ustrumca'da hasta olunca

Bir keresinde temriye olmuştum. Bu hastalıkta, yüz lekelenmiş gibi pütür pütür olurdu. Annemin amcası Hacı Hasan Efendi'nin oğlu Raif tıbbiye okusun diye tahsile yollanmıştı. Ama Ustrumca'da doktor yoktu. Yüzümde temriyeler olunca beni birinin evine götürdüler. Bir duayla bana orada çiş yaptırdılar ve bir toplu iğneyi çişe batırıp temriyenin üstünü onunla çizdiler. O temriyeye iyi gelirmiş, iyileştirmiş diye söylerlerdi.

Soğuk algınlığı olduğumuz zaman da baş ilaç sırtımıza kırmızı biber sürmektir. Kırmızı biberi suyla karıştırıp hamur haline getirirler ve arkamıza, öksürük olduğu zamanlar da göğsümüze sıvarlardı. Üstüne tül bent koyarlar sonra çamaşırımızı giyer, öyle yatar iyicene terlerdik. Ertesi sabah artık onu silerler miydi ne yaparlardı bilmiyorum. Ama herhalde hamama koymazlardı tekrar soğuk alırız diye.

Bir de kömür söndürdüklerini hatırlıyorum. Bir tasın içine soğuk su koyarlar, mangaldan kor alırlar, suyun içine söndürürler, bir yandan da okurlardı - o ateş nasıl suda sö-

nüyorsa hastalık da öylece sönsün diye. Karın ağrısı için de küllü su yapılıp içildiğini biliyorum. Kurşun da dökerlerdi. Kurşunları eritirler ayrıca gene onu soğuk suya koyarlar ve o kurşunlar şekil alınca o şekle göre “Çocuğun içi yanıyor, nazar değmiş” falan diye yorumlar yaparlardı. Sıtmaya tutulduğumda benim için de kurşun dökmüşlerdi.

Kulak ağrısına şeftali çekirdeğinden birşeyler yapıp onu koyarlardı kulağa. Pişmiş ayva da bir tür tedavide kullanılırdı. Başka bir ilacı elde etmek için de bir kaşık yoğurdun üstüne karabiber dökerler ve onu bize verirlerdi. Tabii ilaçlar dışında hocaya okutmak, nazardan korumak asla ihmal edilmezdi. İhlamur çok içilir, kışın mangalda hep ıhlamur çaydanlığı dururdu.

Mukaddes bir gün: Okula başlıyorum

Ailem çok dindar ve okumuş bir aileydi ama tutucu değildi. Erkekler, halalarımın, teyzelerimin hepsi hacıydı. Ulaşımın aylar sürdüğü o yıllarda hepsi kıtalar aşıp Mekke'ye gitmişlerdi. Babam ise hem hacı hem de hafızmış. Yani Kur'an'ı ezberlemiş. Hacı babam adeta kasabanın ulemasıydı. Şeriatı çok iyi bilir ve herkes ona danışırmış. Nenem, Kur'an ve esre üstünlü yazı ve din kitapları okurdu. Annemin kaç yıl okula gittiğini bilmiyorum. O da okurdu. Ama ne nenem ne de annem yazmayı bilirdi. Söylendiğine göre erkeklere mektup yazarlar diye kızlara yazmak pek öğretilmezmiş. Ustrumca'da okul bugün yuva diyebileceğimiz bir hazırlık sınıfıyla başlar sonra üç yıl daha devam edilirdi. Kızların daha fazla okuması mümkün değildi.

Nihayet okula resmen başlayacağım gün gelmişti. Ama zaten hep kendimi okula gider bilirim ben. Onun için resmen başlayacağım gün diyorum çünkü çok daha önceden okula başlamıştım. Alfabeyi ve azıcık okumayı bildiğim gibi hocalar arasında sevdiklerim, tercih ettiklerim bile vardı.

Beni annemin amcası Hacı Hasan Efendi'nin kızı Sıriye abla-
mla beraber, alışayım diye uzun zaman haftada birkaç
gün okula yollamışlar. Okula ilk gittiğim günü hiç hatırla-
mıyorum zaten. Kendimi bildim bileli hep okula gider,
okur yazarım. İlk elifba'yı evde öğrenmeye başladığım za-
manlar annemin kimi akşamları gaz lâmbasının ışığı altında
bana yardım ettiğini, "elif üstün e" "elif esre i", "elif üstün
ü" diye bana harfleri çalıştırdığı, yanlış yapınca da kızdığı
hâlâ aklımda. Okula başlamak için yaş haddinin olmaması
o günlerde eğitim sisteminin bireysel özelliklere açık oldu-
ğunu gösteriyor. Okula resmen başlama mukaddes ve şeref-
li bir gün sayılırdı. Hz. Muhammed bilim neredeyse, Çin'de
bile olsa oraya git demişti. Söylendiğine göre Hz. Muham-
med'in okula başladığı yaşa gelince yani 4 yaş ve 4 aylıkken
beni de resmen okula başlatmışlar. Bu da İslâmın eğitime
verdiği önemi gösterir. Yıl herhalde 1908 civarıydı.

İşte okula resmen başlamam da bu İslâm ve Türk gelene-
ğine göre kutlanacaktı. Âdetlere göre artık Kur'anıkerim'i
hatmetmek için hazır sayılıyordum.

O günün hazırlıklarına çok daha önceden başlanmış ve
bütün ev halkı seferber edilmişti. Annem günlerce, haftalar-
ca çalışmış uykusuz geceler geçirmişti. Kadınlar çarşı paza-
ra gitmediklerinden bu kıyafetleri dikmek için önceden
dükkânlardan örnek kumaş parçaları getirtilmiş, sonra da
örneklerden seçilen kumaşların topları eve yollanmış. An-
nem de hem benim, hem yetişmeme yardım eden evlâtlık-
ların ve hem de ailemizin himayesinde o gün benimle bera-
ber okula başlayacak fakir fukara çocuklarının kıyafetleri,
entarilerini biçip dikmişti. O günü kutlamak için misafirler
davet edilmişti. Bu misafirlere ikram edilecek simitler ısı-
marlanmış, bana ilk alfabeyi başlatacak öğretmene hediye-
ler alınmıştı. Benim için vişne çürüğü kadife üzerine altın
sırmayla işlenmiş cüz kesem hazırlanmış, yeni elifba cüzü

(küçük alfabe defteri ve içine konduğu torbası) ile pabuçlar alınmıştı. Bir önceki gece ne yaptığımı nasıl davrandığımı bilmiyorum. Yalnız herhalde hacı babamdan aldığım cesaretle epey şımarıklık etmiş, ancak annemin ve nenemin baskısı ve ciddi davranışları şımarıklığıma ket vurmuştu.

O gece yatağım pek kalabalıktı. Yeni pabuçlarımı yatağın içerisine almış elifba cüzümü yastığımın altına sokmuştum. Cüz kesem de görebileceğim bir yerde duvara asılmıştı. Keşke o gece gördüğüm rüyaları hatırlayabilseydim. Ertesi sabah beni erkenden kaldırmışlar, mermer döşeli ev hamamında beni baştan aşağı üç defa yıkamışlar, saçlarımı üç defa sabunlayıp örmüşler, yepyeni elbiselerimi ve çok sevdiğim pabuçlarımı giydirmiş, cüz kesemi de sol omuzumun üstünden sağa kolumun altına gelecek biçimde boynuma asmışlardı. Nihayet günün heyecanlı saati yaklaşmıştı. Misafirler birer birer toplanıyordu. Gelenek ve İslâmiyete göre bu mukaddes bir gündü ve o güne katılmak bir sevap sayılırdı. Kendimi birdenbire o saatte çok önemli biri olarak görüyordum. O misafirlerin hepsi benim için gelmişlerdi. Herkesin gözü benim üstümdeydi. Misafirlerin elini öperken onlar da beni okşuyor iki yanağımdan öpüyor “Maşallah”, “Allah bağışlasın”, “Nazar değmesin” gibi temennilerde bulunuyorlardı.

Artık yola çıkmak zamanı gelmişti. Misafirlerin hepsi çarşaflydı. Nenem gibi yaşlılar ki o zamanlar nenem belki 35-40 yaşları arasındaydı çarşaflarının pelerinlerini burunlarının altında iğnelemişler, gençlerse yüzlerini peçeyle kapatmışlardı. Annem ve hanım yengem de çarşaflarını giymişlerdi. Herkes sokak kapısına doğru yürüyordu. Ev halkından biri koca tahta kapının arkasındaki demir kolu indirdi, kiskacını açtı ve misafirleri geçirmeye başladı. Ben de kapının eşliğine gelince, bir sokağın eğri büğrü Arnavut kaldırımlarına bir de ayağımdaki pırıl pırıl parlayan siyah rugan

potinlerime bakıyor, onlarla bir türlü bozuk kaldırımlara basmaya kıyamıyordum. Ben bu kaygıdayken iki kol beni belimden yakaladı ve kucağına kaldırdı. Ve böylece bir top gibi bir kucaktan ötekine aktarılarak okulun kapısını bulduk. Okula başlayan çocukları kucakta taşımak bir sevap sayılıyor ve misafirlerden hiçbiri kendini bu mukaddes ödevden yoksun bırakmak istemiyordu.

Artık okulun kapısına varmış, teneffüslerde koşuşturduğumuz, oynadığımız bahçesine girmiştik. Bu bahçede köşe kapmaca, saklambaç oynar, ip atlardık. Helâlalar da bu bahçede idi. Yaz, kış, soğuk sıcak buraya giderdik. Ayrıca binanın içinde helâ yoktu. Küçük okul binası mermer merdivenleriyle karşımızdaydı. Kapıdan ilk önce beni taşıyan hanımla beraber ben girdim. Hanım beni kucağından indirdi, hep beraber mermer merdivenlere doğru yürüdük.

Elifbayı su gibi bildiğim için okulun mermer merdivenlerinden büyük bir güven ve cesaretle çıkmış ve şube denilen ilk üç sınıfın okutulduğu salon denilebilecek büyüklükteki odaya girmiştim. Okulun bütün dersleri o şerefli günü kutlamak için kesilmişti. Öğrencilerin hepsi gelen misafirlerle beraber salonun etrafına dizilen sıralara oturmuştu. Salonun baş köşesinde, yere bir minder veya şilte serilmiş, üstüne rahle konulmuş ve “rahle şubelerini” yani bugün yuva dediğimiz sınıfları okutacak olan Şeker adındaki öğretmen, başında namaz beziyle rahlenin önüne oturmuştu. O gün okula başlayan çocukları Şeker Hoca Hanım birer birer çağırırdı. Çağrılan çocuk, elifbe cüzü elinde, rahlenin öteki tarafına öğretmenin karşısına oturtuluyordu. Şeker Hoca Hanım rahlenin üstündeki alfabeden elif harfini gösterip “elif” deyince, karşısında oturan çocuğun da o harfi gösterip tekrarlaması gerekiyordu. Sıra bana gelip de Şeker Hoca Hanım “elif” deyince ben “be” dedim. Bu böyle sürdü. Alfabe-yi bildiğimi göstermek için hep bir harf ilerde gittim. Bu

öğretmenin bana düşman olmasına neden oldu. Şeker Hoca Hanım bana kızıp onu takip etmemi ihtar edip durdu. Belki de aklımca bilgiçlik taslamak istemiştim. Ama bunu kendime bir hakaret saydım ve ben de içimden kızdım. Sonunda ihtarlardan korkup hüngür hüngür ağlamaya başladım. Harfleri tamamlamadan yerime döndüm. O gün okula başlayan çocukların hepsi Şeker Hoca Hanım'ın önünde harfleri eliften ye'ye kadar tekrarladıktan sonra dualar edildi, simitler dağıtıldı ve bu gün de böylece sona erdi. Okul idaresiyse bana gayet anlayışla davrandı ve beni yuvaya, yani Şeker Hoca'ya kayıt edeceklerine ikinci sınıfa geçirdiler. Burada o günlerdeki eğitimin öğrencilerin bireysel ayrılıklarının üzerinde ne denli titizlikle üstünde durduğunu saygı ile işaret etmek isterim. Oysa testlerle standartlaştırıp bireyi ezdiğimiz okullarımızda bir kişi olarak öğrencinin önemini bugün sanki yeniden keşfetmek durumundayız. İkinci sınıfın hocası Fatma hanım da az sonra veremden ölünce beni üçüncü sınıfa geçirdiler. Fakat hem ikinci hem de üçüncü sınıfın dershaneleri bu Şeker Hoca Hanım'ın dershanesine açılırdı. Teneffüse çıkarken veya herhangi bir nedenle onun dershanesinden geçmek gerekince sınıftaki büyük kızlardan biri elimden tutar, yüzümü onun eteği ile örtüp oradan öyle geçerdim.

Sanırım okulun en küçük öğrencisi bendim. Onun için sınıf rahleleri büyük geliyor altında kalıyordum. Kaymaya-yım diye evden bir şilte yapılmıştı. Bu da öğretmenin dikkatini çekmiş ve hemen koşmuş taşıdığım şilteyi elimden almış ve bana da, "Karıncı örümceği taşıyor vazgeç bu işten" demişti. Harfleri öğrenmek çocuklar için büyük bir eğlenceydi. Hep beraber. "Elif bir mertektir, b tekneye benzer" gibi harflerin şekillerini eşyaya benzetir ve öylece bunları tekrar ederdik. Sınıflar pek kalabalık olmayıp beş on kişiden ibaretti. Cezayı pek hatırlamıyorum, belki dışarı gön-

derirlerdi. Yalnız bir gün hepimiz avucumuzu açmış, öğretmen de sırayla hepimizin eline cetvelle vurmuştu. Sonradan ailemden özür dilemiş ve demişti ki “Kabahatini idrak eden olmadığı için kimseyi ayıramadım. Onun için Belkıs’ın da eline vurdum.”

Öğle yemekleri için eve gitmezdik. Sefertaslarıyla ya kendimiz yemeğimizi götürür veyahut arkamızdan gönderirlerdi. Okulun alt katındaki bir odada yemek yenir, başka bir odadaki mangalda yemeklerimiz ısıtılırdı. Okulun topu topu üç öğretmeni vardı. Birisi o üç şubeye bakan ve beni çok korkutan, Şeker öğretmendi. Öteki, ikinci sınıfın hocasıydı ki beni çok severdi. Ben ikinci sınıftayken, veremden ölmüştü. Bir de üçüncü sınıfın öğretmeni vardı ve tabii öğretmenlerin hepsi bayandı. Entari giyerler başlarına da başörtü örterlerdi. Kızların okulu üç, erkeklerin ise beş sınıftı ve onlarınkine rüştiye denirdi. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Müslüman okullarına bizimki gibi böyle büyük bir merasimle mi başlanırdı bilmiyorum. Yalnız Ustrumca’da düğünlerden de üstün bir ağırlayışla bizi bu ilim yoluna sokarlar, alfabeyi öğretirken evvela “bismillahirrahmanirrahim”le başlar ve merasimi herkesin katıldığı bir duayla bitirirlerdi.

3. KATLIAM VE GÖÇ

Ustrumca’dan kaçış, hem de nasıl bir kaçış

Bir gün evde büyük bir telaş ve üzüntü vardı. Neden olduğunu bize söylememişlerdi. Ustrumca’nın en yüksek sivil memuru olan kaymakam nenemin kiracısıydı. Etrafta panik uyandırmamak için aileye gizlice gelecek istilanın kaçınılmaz olduğunu, bu istilanın getireceği korkunç ve dehşetli olayları anlatmıştı. Hep beraber kaymakamın evine gittiğimizi hatırlıyorum. İlk defa telefonu orada görmüştüm. Öyle bir telefonda ki kolu çevrilerek kullanılıyordu. Belki

Ustrumca'da telefonu olan tek insan oydu. Şaşkınlıktan açık gözlerle onun son dakika haberlerini alabilmek için telefonun kolunu çevirdiğini hatırlıyorum. Aldığı haber üzerine hemen ailenin kadınlarının ve çocuklarının kaçmasına karar verilmişti. Bir gün sabah erkenden, gün doğmadan altı kişi, yani annem, hanım yengem, ben, dayımın iki küçük oğlu ki biri daha iki üç aylık bebek ve bir de genç bir evlâtlık, çıkınlarımız elimizde atlara bindirildik. Üç at getirilmiş, her ata bir büyük binmiş ve bizleri de önlerine, kucaklarına almışlardı. Biz çocuklar bu ata binmenin sevinciyle hacı babamın evinden bir daha oraya dönmek üzere ayrıldık. Ata binmenin, yola çıkmanın sevinciyle bunun ne karanlık bir gün olduğunu ve ne doğuracağını hiçbirimiz bilmiyordu. Sonradan öğrendiğime göre kaymakamın genç kadınların kaçmasını istemesinin nedeni, düşman kuvvetleri ya da çapulcular tarafından ırzlarına geçilebilme tehlikesi olduğunun söylenmesindenmiş.

Ailenin yaşadığı bu endişe ve korkudan uzak, biz çocuklar atın üstünde, büyüklerin kucağında, güven ve sükunet içinde dereler aştık, tarlalardan, çayırlardan geçtik ve nihayet tren istasyonuna geldik. Galiba burası Gevgirli denen küçük bir kasabaydı. Orada trenin gürültüsünü, düdüğünün sesini ve çıkardığı dumanı hatırlıyorum. Ona büyük bir sevinç ve şaşkınlıkla bakıyordum. Gevgirli'ye gelince biz atlardan indik ve atların önlerinde yürüyerek kumanda eden adamlar atlarla beraber tekrar Ustrumca'ya döndüler.

Bu tren bizi Selânik'e götürecekti. Tabii ilk defa biniyorum. O güne kadar at ve eşek dışında bir şey bilmiyorum. En çok hatırladığım trenin sürati ve pencereden bakınca sanki ağaçların devriliyormuş gibi gelmesiydi. Selânik'te annemin amcasının ailesi varmış, onlara misafir olacaktık. Biz gençlerle çocuklar, nenemi, hacı babamı, dayımı arkada bırakarak Selânik yolunu tutmuşken düşman orduları, yani

Balkanlar'daki Türk katliamından
sonra aileden sağ kalanların bir kısmı.

Belkıs Halim'in yeğenleri Ayşe ve
Osman (Ak) (üstte). Ağabeyi Yusuf
(Sertel) (sağda).

Agabeyi Zekeriya (Sertel)
(solda üstte). Yeğeni Rukiye
(Öncü) (altta).

Sırlar ve Bulgarlar da birbiri arkasından Ustrumca'ya gelmiş, biri girmiş biri çıkmış ve en nihayet Ustrumca Yugoslav toprağı olarak kalmış. Bugünse Makedonya'da. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla süregelen göçlere, göç kafilesine biz de katılmış olduk.

Selânik'te

Ustrumca'dan göçün ilk durağı padişahımız Abdülhamit'in de sürgün yeri olan Selânik'ti. İlk gece bir otelde kalmıştık. Kasabadan gelen dört beş yaşlarında küçük bir kız olarak tren beni ne kadar heyecanlandırmış ve sevindirmişse Selânik'in gürültüsü patırtısı, kalabalığı, aydınlığı şehre ilk defa gelen büyükleri de benim kadar şaşırtmıştı. Ustrumca'nın karanlık sokaklarına bir tek ramazan geceleri kandille çıkılırdı. Selânik caddeleriye ışıl ışıldı. Otelde kaldığımız ilk gece annem beni pencereden içeri zor almıştı. Otelin önünde tramvay durağı vardı. Tramvayı da ilk defa görüyordum. Başımı bir o yana bir bu yana çevirip ya tramvayları bekliyor ya da gelmelerini gitmelerini seyrediyordum. Durakta bir adam da, üzerinde yağmurluk, borazan gibi bir şey çalarak tramvayın kalkış ve duruş emrini veriyordu. Annem beni bir türlü yatıramadı. Ama Selânik'te oturduğumuz müddetçe de hiç tramvaya binmedim. Zaten galiba tek bir caddeden işliyordu.

Otelden nihayet annemin amcasının kızlarının evine çıktık. Tepede olan bu ev tüm limanı görüyordu. Kendimi bütünü yabancı bulduğum bu evin üst katında boş bir oda vardı. Oraya çıkar limanda yatan düşman donanmasını görür, onlara karşı Ustrumca'dan öğrendiğim ve ailemin bana verdiği o vatanperverlik hissiyle düşmanlara karşı şiirler yazar ve o şiirleri kendi kendime yüksek sesle gözlerimden yaşlar akarak okurdum.

Ev halkı hep kadındı. O günlere baktıkça bu kadınların

sâkin sâkin, bir gölge gibi evin içerisinde dolaştıklarını hatırlarım. Kimse sokağa çıkamıyordu. Dışarda dost mu dolaşıyor düşman mı bilemiyorduk. Evde ne varsa o yeniyordu. Tek yiyeceğimiz bamya, mercimek, bezelye gibi hep kuru şeylerdi ki evvelden onları ağızımıza koymazdık. Bir de patates vardı ki o da Ustrumca'da hiç yemekle yenmez arada sırada biz çocuklar için külde pişirilirdi. Evi bir matem havası kaplamıştı. Yavaş yavaş bu matem benim de içime çökmeye başlamıştı. Kendimi yalnızca yabancı bir ortamda bulmamış aynı zamanda sevdiğim birçok şeyden ve kişiden ayrılmak zorunda da kalmıştım. Beştaş oynadığım taşlarımı, aşık kemiklerimi özlemiştim. Elden yapma bebeklerim yoktu burada. Nenem yoktu, beni şımartan hacı babam yoktu. Böylece bu ayrılığın kaygıları gün geçtikçe içime daha çok çöküyordu.

Ustrumca'da Türk soykırımı

Yavaş yavaş oradan buradan kaçmaya zorlanan aile Selânik'te toplanmaya başladı. En başta Petriç'ten teyzemin çocuklarının geldiğini hatırlıyorum. Petriç teyzemin gelin gittiği küçük kasabaydı ve zannederim şimdi Bulgaristan'da olacak. Teyzemin çocuklarının gelmesiyle ben de o yeni hayata alışmaya ve üzüntülerimi unutmaya başlamıştım. Çocuklarla beraber onların sağır ve dilsiz dadıları da gelmişti. Erkeklerden ilk gelen dayımdı. Ustrumca'ya Bulgarlar, Sırplar girip çıkıp savaş içersinde yapılan her türlü fenâlıkları yaptıkları halde, dayımı kaçıranlar da yine Bulgarlar olmuş. Onun hüviyetini, kimliğini saklamışlar ve dayım da sağır ve dilsizmiş gibi yollardan, hudutlardan geçce geçce Selânik'e gelmişti.

Gelenler arasında Rukiye ablamı da hatırlıyorum. Kaçıştan bir ay kadar önce Ustrumca'da onun düğünü olmuş ve annemin amcasının oğlu Mehmet abiyle evlenmişti. Ama gelişi tek başınaydı. Bizler Ustrumca'dan ayrıldıktan sonra

işgal kuvvetleri kimde silah varsa getirip teslim etmelerini istemişler. Evin genci Mehmet abi de diğer erkekler gibi evdeki silahları alarak onların karargâhlarına götürmüş. Silah götürmeye gidenlerin hiçbiri geri dönmemiş. Söylendiğine göre karargâha gidenleri tutuklamışlar, soyup üzerlerine ata biner gibi binip ve onları kamçılایarak mezbahaya götürmüşler. Orada işkence ederek öldürmüşler. Tam ne şekilde öldürdüklerini tabii kimse bilmiyor. Böylece daha bir aylık gelirken Rukiye ablam dul kalıyordu.

Annemin ölümü:

“Şimdi kalkıp şu Belkıs'ı boğacağım”

Hayatımızda yoksulluk devam ediyor, Selânik'in Osmanlı toprağı olmasıyla birlikte dışarıda düşman mı dost mu olduğunu bilmiyorduk. Günlerce sokağı çıkmadığımız oluyordu. Ev halkı büyük bir mahrumiyet içerisinde yaşıyor, alışkın olmadıkları yemekleri yiyor alışkın olmadıkları ağır ev işlerini yapıyorlardı. Meselâ annemle hanım yengem Ustrumca'dayken hiç yapmadıkları halde burada çamaşırları bile kendileri yıkamaya başlamışlardı.

Gene bu evdeyken hem hanım yengem hem de annem tifoya yakalanmıştı. Hanım yengem iyileşmiş fakat anneminki menenjite dönmüştü. Ona doktor Ziya adında bir doktorun baktığını hatırlıyorum. Annem böyle ateşliyken bir gece hep beraber oturuyorduk. Bana bakarak, “Şimdi kalkıp şu Belkıs'ı boğacağım geliyor” diye söylenmişti ateşler arasında. Ben de tabii korkunca Rukiye ablam hemen beni kucağına alarak odadan çıkarmıştı. Ben haykıra haykıra ağlıyordum. Annem bu şekilde benim doğmamın, Babamın ölümünden sonra bir genç dul olarak çocukla kalmanın, ona ne kadar büyük ıstırap verdiğini ve belki de beni geleceğı için engel gördüğünden tahtı şuurunda olan bir nefreti belirtiyordu gibi geliyor bana. Ondan biraz sonra annem ölmüş. Evin bah-

esinde arşıflarla bir yer ayırmışlar, onu yıkıyorlardı. Çocuğun onu muhakkak görmesi lazımmiş. Beni de oraya aldılar ben de annemi yıkarlarken gördüm. Sonra tabut giderken sokağa çıktım ve tabutun arkasından “Anneiğim sen gidiyorsun. Beni kimlere bırakıyorsun” diye hüngür hüngür ağladığımı hatırlıyorum.

O günlerden sonra bir gün ben de hastalandığımda artık, annem ölmüştü. Herkes etrafıma toplanmış ben yatıyorum “Oh anneciğim anneciğim” diye inliyorum. Annem olmadığı, öldüğü için bu neneme çok dokundu. “Anneciğim” deme de dedi “Allahım Allahım” de. Bu sefer “Ah Allahım Allahım, Allahım” demeye başladım hastalandığımda. O da neneme çok dokundu ondan sonra ne dediğini hatırlamıyorum. Böylece göç yollarında 4-5 yaşında anasız babasız kalmış oldum.

Deli Muti

Selânik’te de pek sokakta oynamazdım. Değil sokağa bazı günler bahçeye bile çıkmamıza izin verilmezdi. Çünkü mütemadiyen kurşunlar atılırdı ve evin duvarlarında hep kurşun delikleri vardı. Ama güvenli zamanlarda kapının önünde mahallenin kızlarıyla oynadığımı hatırlıyorum. Evde sekiz ocuktuk. Hiç kavgaya etmez, oyunlarımızı, oyuncaklarımızı kendimiz icat ederdik. Bahçedeki kayısı ağacının çekirdeklerini kırar badem ezmesi yapardık. Biz ocukların en çok hoşlandığı şey abur cubur yemekti tabii. Meselâ demir hindi yerdik. Kırmızı portakalı da ilk kez orada gördüm. İğneyle deler, öylece suyunu içer, sonra kabuğunu soyup posasını yerdik. Kahvaltı ise hurma ekmekti. O mahrumiyet içerisinde altın sefertasları, gümüş kaplarla ilgili masallar söyleyerek kendimizi avuturduk. Yatak da azdı o evde. Çocuklar hep ikişer ikişer yatarı. Ben orada teyzemin kızlarından Muzaffer ablayla ilk defa karyolada yattım ama

asil yerde yatılıyordu. Hayali çok geniş bir kızdı ve masalları en çok o anlatırdı.

Selânikte bazı olaylar ve gördüğüm şeyler bende büyük etki yapmış olacak ki bugün bile hâlâ onları hatırlıyorum. Hatırladıklarımın birisi Deli Muti'ydi. Başında yeşil sarığı sırtında yeşil cüppesiyle bizim mahalleye gelirdi. Çocuklar ona hep taş atarlar ve taş atıldıkça o elini ısıtır, derviş gibi dönerdi. Taş atan çocukların hepsi erkekti. Bir gün de evin yan sokağında saralı bir adamın yere yatırılmış olduğunu, ağzından köpükler geldiğini ve etrafına toplananların hiçbir şey yapmadıklarını görmüştüm. Bende çok acı bir tesir yapmıştı.

Selânik'te Atiye Hanım Okulu

O günlerde artık zannediyorum Yunan işgali olduğu için devlet okulları kalkmıştı. Ama herhalde ortam bir nebze rahatlamıştı ki evin çocuklarının arasından nasıl olabildiyse bir tek benim gittiğim bir özel okul vardı. Büyük bir binaydı. Üst katta erkek kız beraber aynı sınıfta okuyorduk. Okul Atiye Hanım'ın idaresindeydi. Kendisi hâlâ gözümün önünde. Bir ara İstanbul'a gitmiş ve dönünce bize bu büyük şehirdeki intibâlarını anlatmıştı. Aklımda kalan, insanların nasıl böyle çabuk çabuk birbirlerini ite kaka yürüdükleri ve bilhassa erkeklerin kadınlara çarparak gittikleriydi ki o zamanlar kadınlar çarşafliydi tabii. Atiye Hanım bu erkeklerin kendisine yaklaşıp dokunmaya çalışmasından nasıl tiksindiğini ve onlardan kaçındığını anlatmıştı.

"İşte bu şayanı nefret, bakın herkesin menfuru olmuş"

Atiye Hanım Okulu'nda sıralarda aldığımız nota göre otururduk. Birinci gelenler önde, ikinci gelenler sonra, üçüncü gelenler... en düşük numara alanlar da sınıfın en arkasında otururdu. Bir defasında üç kişi aynı numarayı aldığımızdan üçümüz birden birinci olmuştuk. Benimki en yüksekmış fa-

kat en küçük olduğum için bana bu payeyi tek başıma vermek istememişler, üç kişiyi birden birinci yapmışlar. Böylece ayrı ayrı günlerde her birimiz sıranın başında oturduk.

Burada hatim merasimi de olmuştu. Ben hatim indirmiştim bu okulda. Hatim, Kur'an'ı baştan sona okumak demektir. Kutlanması tıpkı bir düğün merasimi gibiydi. Ev halkının göçlerden kaçırabildiği ne kadar mücevherat varsa, altın diziler, pırlanta iğneler, hepsiyle beni donatmışlardı. O gün bir de ezbere aşır okumuştum. Kur'an'ın muayyen parçalarına aşır denir ve yerine göre değişik aşırılar belirli yerlerde okunurdu. Yalnız bu kutsal günden eve dönüp, başımdan ve üstümden mücevher ve altın dizilerini çıkarmaya başlayınca, bir tanesinin kaybolduğunu görmüşler ve böylece bir sürü dualar okutmuşlar, kurşunlar döktürmüşler, fala baktırmışlar kimin çaldığını, nerede çalındığını bulabilmek için. Tabii mücevher bulunamadı.

Atiye Hanım okulunda beni en çok etkileyen şeylerden biri de falaka olayıydı. Bütün sınıf ki, bütün okul demekti, bir halka halinde çocuğun etrafında dizilirdik. Çocuk ortaya çıkarılıp yere yatırılır ayakları bağlanır, öğretmen de çocuğun ayaklarına çetvelle vururdu. Ve biz hepimiz bir ağızdan çocuğa işaret ederek "İşte bu şayanı nefret, bakın herkesin menfuru olmuş" diye başlayan bir şey söyledik.

1909'da sinema

Sinemaya Selânik'te ilk defa beni Yusuf abim götürmüştü. Tabii siyah beyazdı. İlk defa sinema gördüğümünden ekrandakileri gerçekten pek ayıramıyordum. Rıhtım boyunca bir adamın deniz kenarında yürüdüğü ve sendeleyerek denize düşecek gibi olduğu gözümün önüne geliyor. Korkup iskemlenin altına girmiş ve Yusuf abime "Düştü mü? Düşmedi mi?" diye sormuştum. O da beni aldatıp "Düştü" deyip yukarı çıkarmış ama, bir de bakmıştım ki adam hâlâ sende-

liyor, gene iskemlenin altına sokulmuştum.

Selânik'te beni en çok sevindiren şeylerden biri de bana Kapalıçarşı'dan kırmızı ve sarı büyük bir top alınmış olmasındı. O zamana kadar hep elden yapılma bebeklerle, elden yapılma oyuncaklarla oynarken çarşıdan bana bir top alınmış ve ilk defa bir topla karşılaşmıştım. Selânik'te gördüğüm yeni şeylerden biri de faytondu. Ustrumca'da binek arabası diye bir şey yoktu. Faytonlar bana gayet lüks görünmüştü.

Câmi avlularında muhacirler

Selânik deyince gözümün önüne gelen acı manzaralardan biri de Rumeli'nin her tarafından gelen ve câmi ve medreselerde barındırılan muhacirlerin haliydi. Biz bu bakımdan talihliydik çünkü bir evde oturuyorduk. Fakat bu muhacirler medrese önlerinde ya da câmi avlularında açıktaydılar. Çarşaf ya da herhangi uydurma bir perdeyle ayrılmış hücreler vardı. Her hücrede bir aile otururdu. Yemeklerini nasıl pişirirler, nasıl yıkanır, abdest nerede alırlardı, bunların hiçbirini bilmiyorum. Yalnız bu acı manzara hiç gözümde gitmez.

Hatırladığım kadarıyla Selânik güzel aydınlık bir şehirdi. Biz Kule Kahvelerinde otururduk. Bir de Yalılar denilen bir kısmı vardı ki şehrin en güzel mahallesi burasıydı. Herhalde denize yakın ya da denizin üzerinde olduğu için oraya Yalılar denmişti. Çakıl taşları ile döşenmiş bahçeler içinde güzel evler aklıma geliyor. Ustrumcadaki hocalarımdan Pembe Hanım, oradan birisiyle evlenmiş Yalılar'da oturuyordu. Yeni çocuk doğurmuştu. O bebeği görmeye gitmiştik. Çakıl taşlı palmye ağaçlı bahçeden geçtiğimizi, evin gayet lüks olduğunu hatırlıyorum. Yalılar denen yerde oturanların çoğu dönmeler yani Sabetaycılardı ve tabii zengin bir muhitti orası.

Selânik'ten çıkış

Bu göç yalnız bana değil tüm aileye tecrübeler, yeni bilgiler kazandırmıştı. Hepimiz trene ilk defa binmiştik. Gölün bile nasıl olacağını düşünemeyen bizler denizler görmüştük. Şimdi de vapura binecek ve denizler aşacaktık. Ailem Selânik'ten İzmir'e göçecekti. O zamanlar Rumeli halkıyla, Anadolu halkı arasında büyük farklar vardı. Orada ne gibi hadiselerle karşılaşacaklarını, ne beklenmedik şeyler bulacaklarını, nasıl anlaşıp anlaşılmayacaklarını, halka uyup uyamayacaklarını bilmiyorlardı. Aileden kimileri önceden Anadolu'ya geçmişti. Biz de onların izinden bilmediğimiz yeni bir hayata gidiyorduk. Büyükler bu kaygılarda iken biz çocuklar da bu seyahatin heyecanını tekrar yaşamaya başlamıştık. Vapurla gidiyorduk İzmir'e. Tabii para kıtlığı olduğundan, yerimiz kamarda değil, güvertede idi. Tek eşyamız ipe bağlı battaniye ve yataklarımızdı. Tıpkı Selânik'te o medrese ya da bahçe avlularındaki muhacirler gibi, bize de orada vapur güvertesinde bir kilim yayılmıştı. Perde var mıydı yok muydu hatırlamıyorum. Çarşaf giyen büyüklerle beraber orada herkesin önünde açıkta yatmıştık. Biz çocuklar güvertede denizin rengiyle, mavisıyla oyalanırken, onlar kim bilir ne kaygılar yaşamaktaydılar. İşte böylece, Selânik'te belki de bir seneye yakın kaldıktan sonra İzmir yolunu tutmuş, vapurdan İzmir'de çıkmış ve trenle Akhisar'a gitmiştik. Yıl 1909 olmalı.

CUMHURİYET'E DOĞRU:
İSTANBUL'DA İSTANBULLU OLAMAMAK
II

Belkıs Halim (sağda), ablası Zehra ve ağabeyi Yusuf Sertel ile.

1. ANADOLU'DA BİR OSMANLI KASABASI

“Sen muhacir misin, Müslüman mısın?”

Akhisar'da ailem kendilerine büsbütün yabancı gelen bir kültürle karşılaşmıştı. Her şey değişikti. Yemekler, âdetler, giyim, ziyâretler hepsi başkaydı. Hatta sokakta bana “Sen muhacir misin, Müslüman mısın?” diye sorarlardı. Lisan farkı da çoktu. Meselâ mandaya “Dombay” diyorlardı. Hatta bir aile vardı, lâkapları “dombaycılar”dı. Şaşırdıklarını göstermek için “abu” derlerdi. Yemeklerinde, orada zeytin yetiştiği için, zeytinyağı kullanırlardı. Şabah kızarmış ekmeğe zeytinyağı döküp üzerine karabiber sürerler, yumurtayı dahi zeytinyağı ile pişirirlerdi ki bu bizim aileye gayet garip gelmişti. Nitekim nenem ne zeytine alıştı ne de zeytinyağlı yemeklere. Sanki Ustrumca'da alıştığı hayatı sürdürerek kendisine göre daha belirli, daha güvenli bir ortamda yaşıyordu. Kıyafetlerde de fark vardı. Kadınları şalvar giyyordu. Sokağa çıktıklarında da siyah yeldirme gibi bir şeyi başlarına atarlar ve böyle yüzleri açık açık gezer-

Souvenir de BALIKESIR

Editeurs: Batmanides Frères

هکسرا د کا

خانیه محمدیه سر زادر

"Balıkesir'i ziyarete gitmiştik. Başında dayımın İstanbul Balıçekapı'daki bir dükkândan aldığı tepesi mavi ipek, kenarı dantelli bir şapka vardı. Mahallenin erkek çocukları toplanıp bana 'Gavur gavur' diye taş atmaya başlamışlardı."

lerdi. Sokakta bir erkek gördüklerinde de kıvracı önlerine doğru çekerlerdi.

Bu kıvrak giyme âdetleri yüzünden bir defa şaşkınlığa uğramıştım. Okula gidiyordum. Okuldaki âdete göre her sabah bir öğrenci öğretmeni evinden alırdı. O gün de benim sıramdı. Gittim öğretmeni almak için. Önümden gitmiş olacak, nasıl oldu bilmiyorum, ben öğretmeni takip edeceğime başka bir kıvraklıyı takip etmiş ve tamamen başka bir yola sapmıştım. Öğretmen benden önce okula gitmiş, ben de tabii ondan sonra. O kıvraklarıyla hepsi birbirine benziyordu kadınların. Okula gidince de güzel bir azar işittim ne aptalsın diye.

Akhisar'dayken bir ara da Balıkesir'e ziyarete gitmiştik. Teyzemin kızı Zışan ablam Balıkesir'den Kırımlı ailesinin oğluyla evlenmişti. Başında da dayımın İstanbul'da Şanlı diye Bahçekapı'da büyük bir dükkândan aldığı bir şapka vardı. Tepesi mavi ipek kenarı da dantelli. Mahallenin erkek çocukları toplanıp bana "Gavur gavur" diye taş atmaya başlamışlardı.

Akhisar'da su çok bol olacak ki bizim evde bir çeşme, ayrıca bir de tulumba vardı. Suyumuzu oradan alırdık. Evde tulumba veya çeşme suyu içilirdi ve Akhisar'da evlerin pis suları sokak kapısının eşiği altındaki bir delikten geçer, başka evlerden gelen sularla birleşir ve sanki bir dere gibi sokağın ortasından akardı. Ailemin gene hayretini çeken şeylerden biri de bu orta suyunda çocuk bezlerinin yıkanması olmuştı.

Akhisar evleri

Akhisar'da sokaklarda hiç ağaç gördüğümü hatırlamıyorum. Şehir dışında kavak ve söğüt ağaçları vardı. Kaldırımlar Arnavut kaldırımıydı. Evlerin bahçelerinde, yarısı toprağa gömülmüş iri çakıl taşları her gün pırıl pırıl yıkanırdı.

"Akhisar'da biz böyleydik" 1950'lerden bir takvim yaprağı.

Aralarında çim büyümeye bırakılırsa o ev temizliğe dikkat etmiyor denirdi. İyi bir ev hanımlığı sayılmazdı taşların arasından çimin büyümesi.

Epeyce Rum vardı. Bazı mahallelerde Rumlar bazı mahallelerde Müslümanlar çoktu. Ama nüfus bakımından hangisinin fazla olduğunu bilemiyorum. Rum evleri daha bakımlıydı. Bizim de yerleştiğimiz Rum evi önce oturduğumuz

evlerden çok daha esaslı ve geniş bir evdi. İslâm evleriyle Rum evleri yapı bakımından farklıydı. İslâm evlerinin hepsinde iyi kötü hamam vardı. Hatta Hamamcılar diye bir aile vardı ki evlerinde kadınlar ve erkekler için iki ayrı hamam vardı. Bu Hristiyan evinde oturduğumuz zaman biz çocukları bir leğenin içerisine oturtup yıkadıklarını hatırlıyorum. Bir farkı da helâlariydi. Bizim oturduğumuz evde helâ mutfaktaydı. Bu da ailenin tuhafına gitmişti. Sandık gibi yüksek bir çıkıntı vardı, ortası da delik. Bizim alaturka tuvalet gibi yerde değildi ve makas yoktu. Biz tabii o “sandığın” üzerine oturmayıp, üzerine çıkıyorduk. Çünkü oturmak temizlik sayılmıyordu bizim ailede.

Ustrumca’nın çiftlik evleri yerine Akhisar’da üzüm bağlarında evler vardı. Fakat bunlar Ustrumca’daki çiftlik evleri gibi tantanalı, büyük, muhteşem şeyler değildi de adeta yol odalarıydı. Boyasız ya da bakımsızdılar. Bağlarda evi olanların bir kısmı yazlarını orada geçirir veyahut birkaç gece oraya gider, tekrar dönerdi. Bağlarda çalışanlar ise ailenin kadınlarıydı. Üzümleri toplar çevresi çamur kaplı bir alanda kuruturlardı. Yağmur gelince de üzerini çadır bezine benzer örtülerle kapatırlardı. Evler daha çok sokak üstündeydi ama Akhisar’da kaç göç olmadığı halde bahçeleri duvarla sarılıydı. Rum ve ileri gelen Türkler’in evlerine merdivenle çıkılırdı. Bunlar diğer evler gibi tahta değil demir kapılıydı.

Akhisar’da sosyal hayat: “Yandan yırtmaç fistanlar”

Orada sokakta oynadığımı hiç hatırlamıyorum, bizim yaşı-mızdaki çocuklar birbirinin evlerine misafir gider, birbirimize leblebi, üzüm ya da şerbet ikram ederdik. Bazen de oynardık. Aile büyüklerininse pek misafirliğe gittiğini hatırlamıyorum. Gitseler bile daha çok bizim gibi dışarıdan gelenlerle ahablık ederlerdi. Akhisar’da bizim gibi Rume-

li'nin çeşitli taraflarından gelen muhacirler vardı. Akhisar yerlilerinden muhacirlerle ahabplık kuranlar daha yüksek seviyede, okumuş insanlardı. Türkiye'nin başka yerlerinde dolaşmış, ailelerinden biri bir askerle evlenmiş, yani kabuğundan çıkmış ailelerle münasebet kurulurdu. Ramazan gecelerini büyükler bunlarla geçirirlerdi. Benden büyük olan kızlar, meselâ teyzemin kızları gene evlerde toplanır, şarkı söyler, ortaoyunları oynardı. Bu ortaoyunlarını oynarken çalgı yoktu, yalnız şarkı ile oynarlardı. Hatırımda kaldığına göre şarkılarından birisi "Yandan yırtmaç fistanlar, geriliyor çıplak bacaklar". Yoksa çıplak değil de "tombul bacaklar" mıydı?

Akhisar'da bir de "keşkem kadını" oyunu vardı gene ramazan gecelerinde oynanan. Birine, gözleri ve ağız yerleri yanmış bir maske takılır, çarşaf giydirilir, beline de yorgan gibi bir şey bağlarlardı. Bu kıyafetle iki büklüm halde ortaya gelir, ona sorarlardı. "Keşkem kadın gözlerin neden yandı?" "Harama baktım da ondan" diye cevap verir, "Keşke bakmaz olsaydım" der, etrafta arkasını sallayarak döner ve herkes de gülerdi ona. Sonra da, "Ağzın neden yanmış" diye sorulur, "Haram yedim de ondan" derdi. Haramın günlük hayatımızda önemli bir yeri vardı. Hatta haram işleyen kadın hamileyse çocuğun bir yerinde onun gölgesinin çıktığı söylenirdi.

Bir gün de Hamamcılar ailesinin evinde gelin hamamı vardı. Ustrumca'da hiç böyle bir şey hatırlamıyorum. Hamamın etrafına davetliler oturmuş, ortaya çalgıcı çingeneleleri çıkarmış ve herkes kalkıp birer birer oynamıştı. Galiba tutulmuş köçekler de vardı. Bu merasim hamamın içinde yani halvetlerde değil de en dış, hemen kapıdan girince şimdi kasanın olduğu ve paraların alındığı yerdeydi. Tabii yalnız kadınlar ile çocuklar vardı.

Teyzemin evinin karşısında bir erkek okulu vardı. Ara sı-

ra okuldan “Allahüme salli alâ seyyidina” diye hep beraber okuyan erkeklerin sesi gelirdi. Genç kızlar da perde arkasından oraya gidip gelen hocaları seyreder kimine de göz koyarlardı. Bu hocalardan biri de sevgilisine olan duygusunu bir türlü söylememekten anlaşılan o kadar çaresiz kalmış ki bir gün minareden ezan okuyacağına, ama aynı ezan okuyormuş gibi bir sesle ona aşkını dile getirmişti.

Bir ara beni eve yakın bir terziye çıkararak göndermişlerdi. Para kazanmak için değil, sırf boş zamanlarımı aylak olarak geçirmemem için. Orada ne yaptığımı hatırlamıyorum, belki sürfile yapardım, belki dikilen elbiseleri evlere götürürdüm, pek farkında değilim. Ayrıca artık okuma yazma bildiğimden komşuların ve aile dostlarının kimi mektuplarını da yazardım.

Akhisar’ın havası çok sıcaktı. Hatta yazın bodrumun serinliğine inip günlerini orada geçirenler olurdu. Bahçede ya da evin açık yerinde, sofasında yatılırdı. Kışları mangalla idare ediliyordu. Soba kurulmazdı. Yemekler de gene kömür veya odun ateşinde pişerdi.

Kadın ve erkek rolleri

Teyzemin kızlarını sık ziyaret eden genç kızlardan birinin göz koyduğu bir öğretmen vardı. Galiba özel bir okulun müdürüydü fakat karşımızdaki okula da bazı dersler vermeye geliyordu. Kısa bir süre sonra oradaki sivil memurlardan birinin baldızıyla evlendi. Evlendikten birkaç gün sonra boşandıklarını duyduk. Sebep olarak hanımın kız çıkmadığını söylüyorlardı.

Akhisar’la erkekler nasıl olsa sokakta, kahvelerde habereleşebiliyordu. Fakat kadınlar uzun uzun çarşaf giymekle vakit harcamaktansa biz çocukları kullanırlardı. Halka duyurulması istenen bir şey olduğunda da tellal bağıra çağıra sokaklara çıkar onu söylerdi.

Akhisar'da kadınlar ev dışındaki hayata Ustrumca veya Selânik'ten daha fazla katılıyorlardı. Sokakta da daha çok kadın gördüğümü hatırlıyorum. Bunlar belki Ustrumca'daki telakkiye göre namazlarında niyazlarında sayılmazdı. Zaten Akhisar'da yemek de o kadar mühim olmadığından kadın ev hayatına daha az vakit ayırıyor, ev dışındaki hayatta onlara daha çok iş düşüyordu. Tütün yapraklarını dizmek, üzümleri kesip kurutmak, zeytinleri toplamak, ezip yağlarını çıkarmak, ekmekleri fırına götürmek hep kadınların işiydi. Bazı evlerde mutfak bile yoktu. Yemek yalnız çatısı olan etrafı açık bir sundurmada hazırlanırdı.

Benim ailemdeki kadınların da faaliyetlerinde, yaptıkları işlerde değişiklikler olmuştu. Evde yalnız tek evlâtlık vardı. Çiftlikten ne buğday ya da karpuz kavun, bağlardan ne üzüm ne de kiraz geliyordu. Aile eskisi gibi kendi yetiştirdikleri ürünlerden faydalanmıyordu. Her şey çarşıya bağlıydı. Para kıt olduğu için birçok şeyi de evde yapıyorlardı. Meselâ erişte, kuskus ve aklık denen bir pudra yapılırdı evde. Hatta sabun yapılırdı. Burada yemek görevinin kimin üstünde olduğunu bilmiyorum. Artık annem yoktu. Herhalde hanım yengemle evlâtlığın işiydi.

Akhisar'da, benim ailemde olduğu gibi, belki bütün muhacir ailelerinde erkeklerin de rolü değişmişti. Mahmut dayım çiftlik çubuk sahibiyken, emrinde ırgatlar çalışırken, burada artık toprağı yoktu. Ticarete başlamıştı fakat çok acemisiydi. Akhisar'da iki tane handan birinin içindeki dükkânında üzüm toptancılığı yapıyordu. Aynı zamanda bölgedeki Milli Kurtuluş Hareketi'ni örgütleyenlerin ileri gelenlerindendi.

Hanlardan birinde de at cambazlarının oynadığını hatırlıyorum. Fakat ailenin parası kıt olduğu için oranın kapısında öyle durmuş bilet alıp da içeri girememiştik. Ancak kapı açılıp kapanınca içeride ne olduğunu görebiliyorduk.

Babam ve annemden sonra

hacı babamı da kaybediyorum

Akhisar'a yerleştikten az sonra hacı babamı kaybettik. Aileyi geçindirmek mesuliyeti dayımın üzerine kaldı ki o hiçbir zaman böyle işlere alışkın değildi. Hacı babamı kaybedişimiz o zaman tıbbın ne kadar zayıf olduğunu gösterir. Bir ramazan gecesi idi ve iftarda börek vardı. Kuyuya serinlesin diye sarıktığımız karpuzu çekecektik ki, hacı babamı bir sancı tuttu ve yukarı yatak odasına çıktı. Birçok doktorun onun başına toplandığını ve "inema" yaptıklarını hatırlıyorum. Bir saatin içinde gidiverdi hacı babam. Bugünkü görüşüme göre apan-disitti, fakat o zamanlarda bunu anlayamıyorlardı. Birdenbire gidiverdi başında çok doktor olduğu halde.

Gene orada dayımın kızı (sonradan Türkiye'nin ilk kadın ağır ceza hakimlerinden olan) Saliha (Savaşkan) bebekken diyarc olmuştu. Onu da teşhis edemediler. Çocuk aylarca diyare oldu. Nihayet afyonlu ilaçlar vermişler, ancak o şekilde diyaresini dindirebilmişlerdi. Hacı babam Akhisar'da gömüldü. Onun kardeşi Hacı Hasan amca daha evvel ölmüştü. Hacı Hasan amcamın oğlu Raif ise, o da verem olmuştu. O zamanın anlayışına göre ve kendisi de tıp talebesi olduğu halde hep muhallebi, sütlaç gibi yemekler yedirirlerdi ona. Yani bugün veremlileri besledikleri kuvvetli yemeklerle beslemiyorlardı. Sonra bulaşıcı olmasına rağmen kap kacağın ayrıldığını da sanmıyorum. Hayret edilecek bir şey ama aileden başka kimse vereme tutulmadı. Hacı Hasan amcamın kızı Hicriya Hanım'ın da bacağı bir şeyden iltihaplanmış, şişmişti. Antibiyotikler olmadığından o da bacağının iltihabından gitmişti.

Önceden dediğim gibi hacı babamın etrafında birkaç doktor vardı. Ama o zaman aile yoksuldu. Ne var ki doktorlar şimdiki gibi bir servet istemiyordu. Bir de belediye doktorları vardı ve bunlar evlere parasız gelirdi.

Akhisarlıların garibine giden bir şey de hacı babamın ölümünden sonra oldu. O öldükten sonra her akşam tepsi tepsi tatlılar yapılır, câmîye götürülür, erkekler akşam namazından çıkarken iki tarafa konan tatlılardan alırken hacı babama fatiha okurlardı. Akhisarlıların alışkın olmadıkları bu âdet kırkinci gününe kadar devam etti.

Akhisarlılara göre çocuk bakımı

Akhisar'da bende iz bırakan olaylardan biri de çocuk bakımıyla ilgiliydi. Hamamcılar dediğim ailenin bir torunu olmuştu. Bir akşam oradayken bebeğin yatırılışını gördüm. Beşikte yatıyordu. Ortasında bir delik, deliğin altında bir lazımlık, üstüne de şilte konmuştu. Şiltenin lazımlığa denk gelen yerinde de bir delik vardı. Tabii çarşafların da aynı yerden öyle delinmiş olması lazım. Bebeğe uyuması, etrafı uyandırmaması için afyonlu bir ilaç verdiler, sırtüstü beşiğe yatırdılar ve dönmemesi için bağladılar. Zaten o zaman da dikkat ettiğime göre Akhisarlıların büyük bir kısmının başlarının arkalarının çıkıntılı değil de dümdüz olmasının nedeni bebekken sırtüstü yattıkları için olacak herhalde.

Erkekler arasında tek kız: Yeniden okuldayım

Göçler sırasında nereye yerleşmişsek ailenin ilk işlerinden biri beni hemen okula göndermekti. Akhisar'a gelince de daha altı yedi yaşlarındayken üçüncü okuluma başladım. Derslerimizin yapıldığı büyük salonun bir köşesinde öğretmenin kürsüsü vardı. Biz yerlerde kendi getirdiğimiz veya okulun sağladığı şiltelerde oturur, öğretmenin önüne birer birer gider ona dersimizi okurduk. Yeni dersin nerede başlayıp nerede bittiği yapıştırılan balmumuyla belli olurdu. İki balmumu arasındaki parçayı evde çalışır, gelip teker teker öğretmenin önünde okurduk. Ondan sonra öğretmen bize yeni ders verir, o yeni dersin sınırları da yine balmu-

muyla tespit edilirdi. Orada Kur'an'dan başka bir şey okuduğumuzu hatırlamıyorum. Herhalde pek yeni birşeyler öğrenmiyordum ki ailem benim oraya gitmemin hiçbir faydası olmadığını gördü. Ama Kur'an'ı iyi öğreniyordum, çünkü umumi toplantılarda, hatta câmide yüksek sesle Kur'an okuduğum olurdu.

Akhisar'da ayrıca erkekler için özel bir okul vardı ve oranın müdürü dayımın arkadaşıydı. Çok ileri görüşlü bir öğretmendi. Ben de ondan özel dersler almaya başladım. Erkeklerin arasında kendimi çok imtiyazlı hissetmiştim. Bu güne kadar hiç duyulmamış bir şeydi. Okulun merdivenlerinden çıkmaya başlayınca bütün erkek çocuklar merdivenin etrafına toplanır ve bana bakardı. Bir erkek okulunda bir kız görmek onların da tuhafına gidiyordu fakat özel bir okul olduğu için şartlar buna müsaitti.

Ben oraya gitmeye mecburdum çünkü öğretmen eve gelemezdi. Erkek olduğu için evde kaç göç vardı. Ayrıca beni ayrı bir odada görmesi lazımdı. Evler de buna müsait değildi. Onun için ben okula gidiyor, müdür de bana kendi odasında ders veriyordu. Hendese lafını ilk orada bu müdürden duydum. Şimdi geometri deniliyor. Gene bir gün mevlit okutmuşlardı. Galiba Ulû câmideydi. Mevlitten sonra da Mehmet Akif'in "Ya ilahi bize teyfikini gönder, doğru yol hangisiyse bize göster" şiirini dua yerine bana okutmuştu müdür.

Yunanlılar Akhisar'ı işgal ediyor

Akhisar'da bulunduğum sıralarda beni en çok kaygılandıran Yunanlıların Akhisar'ı işgali ve o münasebetle yapılan savaş olmuştu. Bunu hatırladıkça bugün bile hâlâ tüylerim ürperir ve o yaşadığımız günlerin korkusunu, heyecanını, ertesi gün bizi ne beklediğini bilmemezliğin kaygısını yaşıyorum. Hatırladığıma göre artık İstanbul'da okula gidiyordum ama yazları Akhisar'a dönerdim.

Bir yaz günüydü. Evin bahçesindeki gül ağacının altında kahvaltı ediyorduk. Sarı gül mis gibi kokardı. Akhisar'dan hatırladığım tek kahvaltı da bu zaten. Birden toplar duyulmaya başladı. dayım böyle sevinçle, "Bizimkiler herhalde İzmir'den Akhisar'a doğru pek yakına gelmişler ki topları duyuyoruz" dedi. Ve büyük bir iftiharla "Manisa'yı alacağız" deyip düşmanların yenileceğinden emin bir halde sofradan kalkıp işine gitti. Fakat çok geçmeden sokakta bir gürültü başladı. Bir insan yığını, bir insan uğultusu geçmeye başladı ve o gürültü ile beraber dayım da döndü eve. Hemen eline bir küçük çıkın mı aldıydı küçük bir çanta mı hatırlamıyorum neyse yanına büyük oğlu Vedat'ı da alarak kalkan son trene yetiştiler. Balıkesir'e mi Bandırma'ya mı gittiler bilmiyorum. Onlar kaçtıydı. Arkada sade ailenin kadınları kaldı. Nenem, hanım yengem, sağır bir yardımcı ve biz çocuklar. Büyükler çaresizlik, biz çocuklar korku içindeydik.

İnsan gürültüsüye gittikçe çoğalıyordu. Bizim bahçe içindeki evin ayrıca sokak üstüne bakan bir kısmı vardı. Boştu orası. Akrabalardan işi gücü olmayan, göçten sonra bir türlü iş bulup da yerleşemeyen biri gelip bir ara orada yatmıştı. Biz de o odaya gittik. Kafesin arkasından sokağa bakıyoruz. Hayvanlar, insanlar, kedi köpek, çocuklarla çaresizlikle güven içinde sarıldıkları anneleri, kimisi eşeğe binmiş kimisi yürüyor, kimisinin elinde bir çıkın, kimisi bir keçisini sürmeye çalışıyor, beraber böyle bir kfile halinde sokaktan adeta akıyorlardı. Ama nereye kaçarlarsa kaçsınlar düşmanın arkalarından yetişmeleri işten değildi. Karşı evlerden ise titreyerek ağlaşan haykıran çocukların sesi geliyor ve bütün bunları Akhisarlı Rumlar, gözlerinde adeta bir memnuniyet ifadesiyle sesizce seyrediyordu. Biz de kaçmayı düşündük ailece. İki yandaki komşularımız çoktan gitmişti. Fakat şehrin kapısına varıncaya kadar düşman aske-

rinin bizi yakalayacağını söylediler. Orada yakalanacağımıza bari evimizde barkımızda yakalanalım, ne olursa evimizde olsun diye gitmekten vazgeçtik. Ta Balkan savaşlarından kaçıp bunca göçten sonra, bu sefer de Anadolu'da düşman işgali altında olmaya hazırladık kendimizi.

Fakat aile evde de kalmak istemedi. Çünkü bu ev hem sokak üzerindeydi hem de gösterişli büyük bir evdi. Belki bizi evden çıkarırlar da orada kendi karargâhlarını kurarlar diye, hepimiz elimize küçük birer çıkın alarak, on bir kişi dayımın çıkmaz sokakta oturan bir kâtibinin evine kalmaya gittik.

Evin iki tane yer odası vardı. Bizle beraber, anne ve babaları Balıkesir'de öldükten sonra Akhisar'a yanımıza gelen teyzemin çocukları da vardı. Onlar 5 çocuk, dilsiz ve sağır cladıları, bizim evlâtlık ve biz. Hepimiz bir odada yer yataklarını genişlemesine koyar, beş altımız bir şiltede elbisemizle, katiyen soyunmadan yatardık. Her zaman kullandığımız gaz lâmbası yerine mumla oturuyorduk. Kâtip de, onun da iki tane erkek çocuğu vardı, öteki odada oturuyordu. Evde ne varsa, pirinç mi, bulgur mu, un mu, onlarla geçiniyorduk. Bir defa arka bahçede yemek yiyorduk. Çıkmaz sokak olduğu için oraya gürültü gelmiyordu. Geceydi. Baktık müthiş bir yangın. Fakat bu yangını Yunanlıların mı yoksa bizimkilerin mi çıkardığını, yoksa bir kaza mı olduğunu, hatta Yunanlıların Akhisar'da olup olmadığını dahi bilemiyorduk. Dünyadan haberimiz yok. Yalnız o evin duvarları içerisindeyiz. Hayatımız orada geçiyor. Bir müddet sonra galiba söndürdüler yangını. Fakat ya yangın bu taraflara gelir, ya bize de ulaşırsa diye kaygı içerisinde kalmıştık. O zamanlar Yunanlılar için her kaçtıkları ya da işgal ettikleri yerden ayrıldıkları zaman yangına verirler, tekrar yangın çıkarırlar diye konuşulurdu. Onun için bahçeden gördüğümüz yangın bizi çok korkutmuştu, bütün şehir yanıyor biz de

burada dipdiri yanacak mıyız diye. İşgallerde hırsızlık ve yağma da oluyordu. Fakat can kaybı, işkence gibi şeyler olmadı. Yağma korkusundan olacak ailenin Ustrumca'dan kaçırabildiği kıymetli ne varsa onları Bandırmaya göndermişlerdi. Onlar da Bandırma'da yağmaya uğramış, böylece Ustrumca'dan hiçbir şey kalmamıştı. Böyle gizlenerek kaç gün geçti bilemiyorum.

Gene bir akşam hepimiz yatmıştık. Bir müddet sonra hanım yengem uyandırdı hepimizi. Bekliyoruz. Sokak kapısında bir tıkırtı duymuş ve tıkırtı devam ediyor durmadan. Hepimiz kulhuvallahü okuyoruz, elham okuyoruz, korku içindeyiz. Nihayet hanım yengem bizim halimize bakıp "Aman" dedi, "Ben bu çocukların haline artık tahammül edemeyeceğim. Gidip kapıyı açacağım. Ne olursak olalım." Gidiyor kapıya, daha evvel de söylemişim kapıların altından oyuklar var oradan sular dışarıya akardı. Meğer oraya neredense bir kemik parçası sıkışmış, köpek de dışarıdan o kemik parçasını çekmeye uğraşmış. Bütün gürültü patırtı bundan ibaretmiş. Hanım yengem dönünce hepimiz ne kadar ferahladık anlatamam.

Bir gün yine kâtibin evinde otururken artık o zaman Yunan işgali olduğunu biliyoruz, evlâtlıkla beraber bana da nenemin çarşafını giydirdiler. Ben de ihtiyar kadın taklidi yaptım; evimize gittik. Kapıda bir Yunan askeriyle Türkçe konuştuğumuzu, benim de ihtiyar sesi yaparak, "Evet evlatçığım" filan diye onunla konuştuğumu hatırlıyorum. Sonra kâtibin evine döndük. Galiba evin hali nedir diye koлаçan etmiştik.

Sürüp gitti işgaller. Hatırladığıma göre Akhisar'dan Yunanlılar çıktı Türkler geldi, Türkler çıktı Yunanlılar geldi ve bu böyle birkaç defa oldu. Yine bu sığındığımız evde otururken Yunan askerleri geçmiş olacak sokaktan. Hiç unutmam, karşıda bir Rum evi vardı. O Rum kadınları en güzel

elbiselerini giymişler geçen askerlere konfeti atıyorlar, gül suyu döküyorlar, “Yaşa Venizelos” diye bağırıyorlardı. Galiba bayrakları da vardı. Gene böyle Yunan askerinin çıkıp da Türklerin geldiği bir sefer dayımın kaçtığı yerden geriye yolladığı oğlu Vedat bir gün sabah erkenden, gidip komşu Rum evlerinin pencerelerini kırmıştı. Ailenin ödünü patlatmıştı, “Niye yapıyorsun sonra bizden intikam alacaklar bunlar” diye.

Gene bir ara Akhisar’dan kaçan bir kısım Rumların dönüşünü hatırlıyorum. Tren öğle zamanı gelirdi galiba ve dönenlerin bir kısmı da bizim mahalleden kaçmıştı. Türklerle bu dönenleri karşılamak için, “Aman iyi ki geldiniz de yine Akhisarımız şenlendi” demişlerdi. Ben çocuktum tabii. “Siz gelmeden Akhisar daha şendi diye” söylendim. Aile bana da kızdı, “Ne diye böyle söyleyip kendimizi tehlikeye atıyoruz” diye.

Ama sonunda Akhisar’da Rum kalmadı. Meğer sonradan zenginliğiyle ünlenen ve Kennedy’nin dul karısıyla evlenen Onassis’de o günlerde Akhisar’dan ayrılanlardanmış.

İstanbul’dan bir mektup

Akhisar’da bir gün öğle yemeğinde Mahmut dayım, İstanbul’daki Zekeriya ağabeyimden almış olduğu bir mektubu okudu. Mektupta ağabeyim demiş ki, “Belkıs’ın Akhisar’da tahsiline devam etmesi için okuyabileceği bir okul olmadığından onun burada tahsiline devam etmesini sağlamak istiyorum. Göndermeyecek olursanız onun mesuliyeti tamamen size ait olur.” Bunun üzerine İstanbul’a okula gitmemin hazırlığı başladı. Zaten ağabeyimden mektup gelmemiş bile olsa dayım da öyle düşünüyordu. Beni özel okula göndermişti. Fakat bu okul da benim tahsil ihtiyacıma cevap verecek gibi değildi. O zaman çocukların fikri pek kaale alınmazdı. Ama ben de aynı fikirdeydim. Zaten başka ço-

cuklardan farklı olarak benden hep okumam bekleniyordu.

Nihayet bir gün Rukiye ablamla beraber İstanbul'a gideceğiz. Nenem artık yaşlandığından bana Rukiye ablam bakıyordu. Saçlarımı o örerdı mesela. Evden ayrılırken yanıma ne aldığımızı hatırlamıyorum. Yalnız istasyona geldiğimiz zaman o kadar ağlıyordum ki kollarıma girerek beni trene soktular. Bu üzüntüm Akhisar'dan ayrıldığı için değildi. Aileden, ilk defa kopuyordum ve bu bana çok acı gelmişti. Bandırına'da dayımın arkadaşlarından biri bizi karşıladı ve belki de bir iki gün orada kaldık. Ondan sonra da İstanbul vapuruna bindik. Fakat artık ne tren ne de vapur bizim için yeni bir olay değildi. Belki, bir farkı vardı, eskisi gibi güvertede kilimlerin üzerinde yatmadık.

2. ÇAPA KIZ ÖĞRETMEN OKULU

“Şişli’de bir apartman”

İstanbul'da Zekeriya ağabeyimin evine gittik. O zaman Zekeriya ağabeyim Şişli'de üç katlı bir evde oturuyordu. Birinci katında yemek odası, ikinci katında salon ve yatak odası, üçüncü katında da gene yatak odaları vardı. Mutfak en alttaydı. Alt katta tek yer yemek odası olduğundan orada oturulurdu. Başka bir oda da vardı ama zannediyorum orada Yengemin yani Sabiha Hanım'ın akrabalarından bir erkek hasta yatıyordu. O akşam yemek odasında hizmetçinin sofrayı kurduğunu hatırlıyorum. Biz o zaman elle yemek yiyorduk. Çatalı biliyorduk, hatta çatala “pilon” dendiğini de biliyorduk, ama İstanbul'a gelinceye kadar çatalla yemek yediğimizi hatırlamıyorum. Sofraya tabaklar kondu, çatallar bıçaklar ve altlarına da köprü gibi demirden yapılan bir şey kondu. O bilhassa Rukiye ablamla benim dikkatimi çekmişti. Tabak, çatal, bıçak görmüştük ama bunu hiç görmemiştik. Hizmetçi gittikten sonra ikimiz de hayretle bakiştık

birbirimize. Bu böyle nedir diye. Meğer modern evlerde sofra örtüsü kirlenmesin diye kullanılırmış bu şey.

Çapa'da daimi leyli

Ağabeyim maarif nazırlarına çıktıktan sonra beni Dârülmuallimat yani bugünkü Çapa Kız Öğretmen Okulu'nun tatbikat kısmına yatılı olarak kaydettirdi. Tatbikattan sonra son kısım olan Âliye'yi de burada okudum.

O yıllarda kız okulları olarak Çamlıca Lisesi, Erenköy ve bir de Kandilli vardı. Fakat Dârülmuallimat hepsinin iyisi

Çapa'da Dârülmuallimat öğrencisiyken. "Onlar İstanbul şivesiyle konuşuyordu. Bu kültürün içine girmek beni çok sarstı, kendime olan güvenimi kaybettirdi."

sayılırdı. Zekeriya ağabeyim de sanırım hem en çok onun için beni o okula yazdırmış, hem de çıktıktan sonra meslek sahibi olacağımı düşünmüştü.

Burada dördüncü sınıfa başladım. Üçüncü sınıfı kim bilir kaç defa nerelerde okumuştum. Ustrumca'da, Selânîk'te okuduğum üçüncü sınıftı, Akhisar'da da öyleydi. Böylece dördüncü sınıfa kaydettirildim. Belki 25-30 kişi vardı sınıfta. Okul yılı çoktan başlamış olduğundan ben yeniydim aralarında. Yabancı bir okul, yılın ortasında hiç tanımadığım çocuklar arasında tanımadığım hocalarla başlamak, büsbütün başka bir kültürden gelip bu kültürün içine girmek beni çok sarstı Adeta utangaç ve çekingen yapttı, kendime olan güvenimi kaybettirdi. Belki de benimle alay bile etti çocuklar. Çünkü ben hâlâ Ustrumca şivesiyle onlar ise İstanbul şivesiyle konuşuyordu. Şivemi belli etmemek için eğer resmini yapabileceğim bir şeyse onu çizip "Bunun adı nedir? Unuttum. Siz söyleyin" der, şivemin farklı tarafını kapatıp İstanbul Türkçesi'ni öğrenmeye çalışırdım.

Öğretmenler ve dersler

Tatbikattaki öğretmenlerimizin hepsi aynı zamanda üniversite, yani o zamanki Dârülfünun'un talebeleriydi. Müzik hocamız dışında hepsi kadındı. On dört, on beş ders okuyorduk. Resim, nakış, tabiat bilgisi, coğrafya, tarih, jimnastik, ulimdinniye, hendese, (geometri) hesap, kosmografya, Farsça, Arapça, Fransızca, ev idaresi, tuluat ve müzik. O zamana kadar nota diye bir şey olduğunu bile bilmiyordum. Zaten Ustrumca, Selânîk ve Akhisar'da müzik diye bir şeyin okula girebileceği düşünülmezdi.

Derslerimiz gayet ciddi idi. Günde 5 saat ders. Arada teneffüs, akşam da mütâlaalar vardı. O mütâlaalarda derslerimizi çalışırdık. Çocuklar benim etrafıma toplanırlardı ders çalışırken. Gene şivemden utanarak dersi okur, sonra bir-

birimize anlatırdık. Ertesi gün de öğretmen bizi derse kaldırıldığında sual sorar, meselâ “Akciğerler nedir? Ne iş görür?” der, biz de kitaptan öğrendiklerimizi ona sözlü olarak tekrarlardık.

Böylece yana yakıla, çalışarak çabalayarak bazen de yanlışlıklar yaparak senenin sonunu bulduk. Hepimiz büyük jimnastikhaneye toplandık. Numara kâğıtlarımız verilecekti. Son sınıfa usulü tedris dersini veren İhsan bey hepimizi birer birer çağırarak numara kâğıdımızı veriyordu. Meselâ beni çağırırken de “58 Belkıs” diye çağırmış ben de önüne gitmiş ve numara kâğıdımı verince bana “Şayani takdirsiniz” demişti. Bunu tek söylediği ben değildim, fakat korkudan titriye titriye önüne gidip bunu duyunca şaşırdım. Aslında tatbikatta çok şey öğrenmiştim.

Âliye’deki hocalarımızın kimisi üniversite profesörüydü. Hatırladıklarımın arasında edebiyatımızda önemli bir yeri olan Şükufe Nihal hanım var. Bir de sonradan üniversitede dekan olan Hamit Bey var ki coğrafya dersi verirdi. Ünlü yazar Şükufe Nihal Hanım bize edebiyat yerine coğrafya dersi vermişti. Dünya nasıl teşekkül etmiş, mevsimler, ayın güneşin etrafında dönmesi, hep Şükufe Hanım’dan öğrenmiştik. Gayet güzel anlatırdı. Gene öğretmenler arasında fizikçi Mahmut Bey vardı. Edebiyat hocası Süleyman Şevket Bey vardı. Onlar hepsi o zamanın tanınmış kimseleriydi. Âliye’nin son sınıfındayken bize Halk Partisi zamanında sonradan içişleri bakanı olan Emin Erişirgil de müdür olmuştu, ki hatırladığıma göre o da üniversite profesörüydü o zamanlar.

“Petersburg’dan Berlin’e git”

Tatbikatta eğitim çok iyiydi. Her şey bize canlandırılarak öğretilirdi. Bir alet-i tedrisiye odamız vardı ki okuduğumuz derse ne gibi alet lazım olursa oradan getirirdi öğret-

men. Bir insan gövdesinin kocaman bir maketini getirdiklerini hatırlıyorum. Mide, akciğer gibi vücudun çeşitli organlarını gövdeden bulup çıkarır sonra yerli yerine yerleştirirdik. Ya da hava basıncını öğrenmek için yaptığımız tecrübeyi hatırlıyorum. Bir bardağın içine su koyup ağzını kâğıtla kapatıp bardağı ters çevirmiştik. Bir kâğıt parçasının o kadar suya mukavemet etmesi ve düşüp de suların akmamasını görmek bana bir mucize gibi gelmişti. Hep dersleri o günün tâbiriyle mücessem yapar, yani gözümüze, kulağımıza, bütün duyularımıza hitap ettirecek şekilde öğretirlerdi. Usulü tedris (eğitim metodları) veren öğretmenlerden İhsan ve Haydar beyler ders verirken daima dogmatik olmamamızı tekrarlar, tümevarım yoluyla ders vermemizi öğretirlerdi. Riyaziyecilerin (matematikçilerin) de kendilerine mahsus bir usulü tedrisi vardı. Meselâ hesap hocamız, problemi doğru çözmüş, ameliyeyi (işlemi) yanlış bile yapmışsak, asıl çözümü bulmamıza ehemmiyet verirdi. Öğrettiklerinin dışında başka bir yol bulmuş olmamıza karşı çıkmazdı.

Coğrafya gibi çeşitli derslerimizle ilgili oyunlarımız da vardı. Hem eğlenirdik hem de öğrenmiş olurduk. Tabii bunlar şimdiki Amerikan okullarında oyunla dersi birleştirme görüşünden çok öncelerdi. Bizim kendimizin bulduğu oyunlardı. Meselâ “Petersburg’dan Berlin’e git”, yahut “Stockhom’dan, Paris’e git” derdik. İki taraflı olur haritada bir şehirden öbürünü bulmaya çalışır, adeta birbirimizle yarış ederdik. Bir de kelime oyunu oynardık ki benim pek işime yarıyordu. Yeni kelimeleri o şekilde öğreniyordum. Bir çizginin üstüne aklımızda tuttuğumuz kelimenin üç harfini yazardık sonra kaç harf varsa onun yerine de noktalar koyardık. Tabii eski Türkçe olduğu ve fonetik olmadığı için çok harfli değildi kelimeler.

“Maymuna dönmüşsün”

Akhisar’dan ayrılmak bana ne kadar zor, güç ve acı geldiyse, yatılı okula gitmek de hemen hemen o kadar acı geldi. Daha kendi kendime bile bakamıyordum. İki örülü saçım vardı. Onları tarayıp da sabahları öremezdim. Sonunda bir sefer evlerine gittiğimde, Zekeriya abim saçlarımı kestirtmiş kâhküllü saçlarım olmuştu.

Ailesiyle (karısıyla) henüz evlenmiş ve benim için gene büsbütün yabancı bir ortam olan Zekeriya abime hafta sonu tatili için perşembe günü öğlen çıkar, cuma öğlen de dönerdim okula. Döndüğümüz zaman okulun giriş kapısında bir nöbetçi öğretmen oturur, üstümüzü başımızı, okula yemek getirip getirmediğimizi araştırırdı. Beni de saçlarımı kesilmiş görünce, zaten biraz tutucu ve öteki öğretmenlerimizin hepsinden daha yaşlı idi, “Maymuna dönmüşsün” gibilerinden epeyce azarlamıştı. Bir defa da benim bana Akhisar’dan üzüm göndermişti. Okula yiyecek sokabilmek için entarilerimizin altından belimize bir torba bağlardık. Ben de nenemin gönderdiği üzümleri oraya koymuştum. Galiba onları da gene kapıdaki Behiye Hoca Hanım bulup almıştı ve beni gene azarlamıştı. Zaten İstanbul’da, tatbikata gelince kendimi küçük görmeye başladığımdan, onun beni azarlayışları büsbütün aşağılık duygusuna itmişti.

Leyli okula gelince yeni yeni birçok şey öğrendim. Hatırladığıma göre Akhisar’da Hamamcılar dediğim ailenin büyük kızı bana bir diş fırçası vermişti. Bir gün dişlerimi fırçalarken, yanımda da son sınıflardan bir kız yüzünü yıkıyordu. “Belkis” dedi, “Neden senin fırçan öyle kapkara?” Ben de başkasının verdiğini söylemedim, “Öyle aldım ben onu” dedim. “Ama” dedi “diş fırçaları, öyle kara olmaz. Bak, benimki gibi beyazdır.” Herhalde çok utanmış olacağımki ısrar ettim, “Benim fırçam karadır” diye. Hacı babam da, diş-

lerini fırçalardı ama misvak denen bir şey kullanırdı. Nene-min pek fırçaladığını bilmiyorum çünkü ben onu hep dişsiz olarak bilirim.

İstanbul'da işgal yılları: İçimiz dışımız bulgur

Savaş ve işgal yılları olduğundan o zamanlar İstanbul'da kıtlık vardı ve vesikalıydı her şey. Tatbikattayken yemekler çok berbattı. Sabah bulgur çorbası, öğlen bulgur lapası akşam bulgur pilavı. Bazen de değişiklik olsun diye öğlen bulgur pilavı, akşam bulgur lapası yerdik. Dışarıdan bir şey getirmek yasaktı. Okulda ayrıca kantin de yoktu. Ne yemek verilirse onunla yetinmek zorundaydık. Fakat bizim sınıfta bir öğrencinin babası okulun veznedarı ya da kâtibiydi. Arka bahçeye gider, orada hademelerden birine fıstık aldırır ve bana da verirdi. Başka istisnalar da vardı mutlaka. Ben tatbikattayken abim Şişli'den Cağaloğlu'na çıkmış, dostu Abdullah Cevdet'in apartmanında oturuyordu. Orada küçük kızı Sevim için İstanbul'da nadir bulunan ayvadan yemek yapıldığını hatırlıyorum.

Okulda on beş, on altı kişi böyle uzun masalarda yerdik. Hademe karavanayla yemekleri tabaklarımızı sayarak doldururdu. Yemek o kadar azdı ki biz bazen tabağın birini aşırarak suretiyle aşağıya saklardık. Hademe “verdim”, biz “vermedin” falan der, bir gürültü patırdı kopar, sonra da o yemeği sakladığımız yerden çıkarır aramızda paylaşırdık. Su testi ile gelir güya bardaktan içerdik. Bardaklar da küçücük, çoğunun ağzı kırıktı. Her masada üç bardak ancak vardı. Çok defa avucumuza su döker öyle içerdik. Bereket ki yerler çimentoydu, tahta değildi de bunu yapabiliyorduk. Tabii böyle su içtiğimizi gizlerdik. Tatbikattan sonra, artık Âliye'yi yani yüksek kısmı bitirecekken, yemekler epey düzelmeye başlamıştı, hatta bize perşembe günleri tatlı bile verirlerdi.

“Meryem gebe kaldı”

Yemekhanede aynı masada iki kız kardeşin oturduğunu hatırlıyorum. Yüzleri soluk mahzun oturuyorlardı. Meğer babalarını ve annelerini Ermeniler öldürmüşler ve onun için onları da oraya yatılı okula göndermişler. Onlara bakacak kimseleri yok. Babaları galiba ordudaymış. Bir de içimizde Nadide denen bir arkadaşımız vardı. Gayet nüktedan ve şakacıydı. Resim yapardı tahtaya. Meselâ çizdiği iki hademe için, “Ahmet ağanın Mehmet ağaya tulumba tatlısını yedirme resmidir” derdi. Başka şakaları da vardı. İstanbul’un işgal günleri olacak, başına İtalyan askerlerinin şapkaları gibi şapka yapıp onların ağzındanmış gibi bin türlü laf söyler hepimizi güldürürdü. Bir de kapının arkasına saklanıp dershaneye girenin yakasından içeriye üfler ve “Cebrail Meryem’in yakasından üfledi” derdi. Sonra da “Meryem gibi gebe kaldı,” diye şaka yapardı.

Flört olayları ve çapkın Kur’an’cı

Tatbikatta din dersleri de vardı. Öğretmenimiz uzun boylu esmer bir kadındı. Evlendikten sonra kocam bana bir zamanlar onunla flört ettiğini söylemişti. O zamanlar çarşaf altında nasıl tanışırlardı, nasıl flört ederlerdi bilmiyorum. Yalnız bir kez bir flört olayına tanık olmuştum. Gene tatbikattaydım. Zehra ablamın arkadaşları vardı, iki kız kardeş. Bunlardan biri akşam sokağa çıkacaktı. Beni ve Osman adındaki erkek kardeşini yanına aldı. Meğerse konuştuğu adamla buluşmak için çıkmış, bir aile havası vermek için biz çocukları da yanına almıştı. Flört ettiği adam da tanınmış şairlerimizden, daha hâlâ bugün biliniyor sanırım, Orhan Seyfi Orhon Bey’di. Zehra ablamın arkadaşı olan bu Semiha Hanım güzelliğe çok meraklı bir kızdı. Bir kez odasında bana bugün bile müstehcen sayılabilecek bazı resimler göstermişti. Okulu bitirdikten sonra onlarla tekrar münase-

bet kurmaya başladım. Eski alışkanlığımla ona abla diyordum. Çünkü o zamanlar ben küçücük bir kızdım, o da flört eden çarşafli büyük bir kızdı. “Kuzum” dedi, “Sen bana niye abla dersin? Ben senden daha büyük değilim ki.”

Öğretmenleri çok ayırırdık. Sevdığımız öğretmen vardı sevmediğimiz vardı. Erkek bir öğretmenimiz vardı. Yakışıklı ve mavi gözlü. Herkes onu çok severdi. Bahçeden mineler toplamış ve yeşil bir çuha ile örtülü olan masasının üzerine serpiştirmiştik. Gene Âliye’de bir Kur’anıkerim hocamız vardı. O da gayet çapkın bir adamdı, sınıfın güzellerine göz koymuş, onlara hep iltimas geçerdi. Ama bütün yaptığı da bundan ibaretti.

Saim Bey kızlar yatakhanesinde

Daimi yatılı kızlardan birinin başından bir olay geçmişti. Esmer bir kızdı ve adını “Erkek Saime” koymuştuk. İkide bir, hasta oldu mu okulun revirine gider oradaki hastabakıcıya “Saime erkek olur mu?” diye sorardı. Muallim mektebindeki hamamlarda hepimiz haftada bir yıkandığımızda da Saime herkesten uzak durur ve tek başına girerek yıkanır. Bir gün onu yanlışlıkla hamamdaki bir aynalı dolabın önünde görmüştüm. Göğüsleri kıllıydı. Sonradan Saime gerçekten bir ameliyat geçirdi ve Saim oldu.

Aforozlar

Okulda hep siyah önlük giyerdik. Tatbikatta bahçede dolaşır, ip atlar, çeşitli oyunlar oynardık. Fakat Âliye’de hiç oynamaz ancak teneffüste beş aşağı beş yukarı dolaşırdık. Büyük sınıflar ile küçük sınıflar arasında ilişki de değişti ve eğer küçük sınıflardan biri büyük sınıflardan birisiyle arkadaş olursa, aforozu var derdik. Koridorda herkes üçer beşer kol kola girer, aforoz olanları aralarına almazlardı. Aforozlar, bayram günlerinde birbirlerine tebrik falan yazarlardı.

Teneffüste dolaşırken bazen şarkı veya marş da söyledik. Söylediklerimizden biri de “Yüksel ey kadınlık, âli analık, yüksel ki yerin bu yer değildir”. Bu belki de Batı ülkelerinde feminist hareketlerinin başladığı zamana rastgelmiş olacak ki bizde de böyle şiirler vardı.

Baskı, baskı ve daha çok baskı

Okulda çok baskı altındaydık. Meselâ gazete okumamız, dışardan bir şey aldirmamız yasaktı. Hafta sonlarında çıkacak olanların evlerinden tezkere getirmeleri lazımdı. Tatbikatta başımızı örttüğümüzü hatırlamıyorum. Fakat Âliye’de artık genç kızdık, başörtüsü örterdik. Açık gezmek cezalandırılırdı. Bir genç kızın ihtiyaçları düşünülmezdi hiç. Meselâ çamaşırımızı veya aybaşı bezlerimizi (o zaman bu hazır bezler yoktu) kendimiz diker kendimiz yıkardık. Onları asacak yer bile yoktu. Yataklarımızın altına karyolanın demirlerine, kimse görmeden kurutmak için gizli gizli asardık. Bu tabii ihtiyaçlar birer ayıp sayılırdı o zamanlar. Helâyâ bile öğretmenin önünde girmeye cesaret edemezdik. Girmekten çekinirdik daha doğrusu. O geçerken helâyâ girmek hürmetsizlik sayılırdı. Sutyenlerimiz de yine genç kızlığımızı inkâr edecek şekildeydi. Tek bir parçaydı ve şeritlerle sımsıkı bağlardık ki göğüslerimiz meydana çıkmasın, belli olmasın diye.

Rüşveti de öğreniyoruz

Hayatımız müthiş kontrol altındaydı. Bir kısmımız, meselâ ben, daimi yatılıydık. Hafta sonları da evlere çıkmazdık. İstanbul’da gidebileceğim bir aile artık yoktu. İhtiyaçlarımızı gidermek için bazen izin ister bizi dışarıya bir erkek hademeyle gönderirlerdi. Sinemaya falan gitmek yasak olduğundan, biz de bu hademeye bahşış verip onu bir kahveye gönderir ve yasak olduğu halde ya fotoğraf çektirir ya da sinemaya gider, Rudolf Valentino, Marlene Dietrich, Gloria

Swanson, Jackie Kugan, Greta Garbo gibi yıldızların filmle-
rini seyrederdik. Sessiz filmlere piyano eşlik ederdi. O za-
manlar Zekeriya abim Columbia Üniversitesi'nde gazetecilik
okumak için Amerika'daydı. Zehra ablamla fotoğrafımı çıkar-
rıp göndermek istemiştik ki, ona bile izin vermemişlerdi.

Yasak kitaplar: *Çalılıkuşu*

Okuduğumuz kitaplar, da dahil her şey kontrol altındaydı. Ders kitaplarından başka kitap okumamız söz konusu de-
ğildi. Okulun kütüphanesi yoktu. Bir defa ağabeyim Ame-
rika'dan bana Yakup Kadri'nin *Nur Baba'sını* okumamı tav-
siye etmişti. Nereden nasıl edinebildim bilmiyorum fakat
sınıfta gizli gizli dolaşıyordu bu kitap. Dershaneye müdür
veyahut idareden birisi ikide bir baskın yapar, sözle çek-
mecelerimizin muntazam olup olmadığına bakardı. Fakat
en çok gizli bir şey var mı diye araştırırlardı. Artık bugün
kimi ülkelerde mahkeme kararı olmaksızın okulun öğren-
cinin cebindekini göstermesini istemesi bile mümkün de-
ğil. Gene böyle bir baskın yaptıkları zaman *Nur Baba'yı* sı-
nıf arkadaşlarımdan birinin gözünde bulmuşlar ve almış-
lar. Senihe adında bir arkadaşımızdı. Onu müdür odasına
çağırılmışlar, "Nerden buldun bu kitabı, nereden getirdin?"
diye sorup soruşturmaya başlamışlar. O da tabii kitap be-
nim olduğu için, pek de söylemek istememiş. "Aman efen-
dim söyleyemem nereden bulduğumu. Sizin o çok sevdiği-
niz çok beğendiğiniz bir talebedir, söylemek istemem onun
ismini" demiş.

Gene o zamanlar Reşat Nuri Bey'in *Çalılıkuşu* romanı bir
gazetede tefrika ediliyordu. Öğretmen olmaya hazırlandığı-
mız *Çalılıkuşu* da bir öğretmenin hayatından bahsettiği halde
onu bile bize okutmadılar orada. Biz de bahçenin duvarının
üzerinden tefrikalarını alır onu bile gizli kapaklı okurduk.
Bir de *Zambak* isminde gayet açık saçık sayılan bir kitap

vardı onu da gene böyle gizli kapaklı okumuştuk. Ama hiç olmazsa ara sıra Dârülmuallimin'in (Erkek Öğretmen Okulu) müsameresine davet edilirdik. Tabii yanımızda muhakkak bir refakatçi ya da muide bulunur, bizi tek başımıza oraya göndermezlerdi.

Ispartalılar gibi kopya çekmek

Gayet uzun boylu bir hendese hocamızı hatırlıyorum. Bize yazılı imtihan verdiği zaman kürsüde ayakta durur ve “Ispartalılarda olduğu gibi isterseniz kopya çekin ama bana göstermeyin” derdi. Kopyacılık çok vardı bizim muallim mektebimizde. Dördüncü ya da beşinci sınıftaydık, Âliye'nin cebir gördüğümüz dersanesinin iki kapısı vardı. Biri kapalı, birisi girip çıktığımız kapıydı. O kapalı kapının önünde de sıralar vardı. Bize o kapının altından kopya atarlardı. Suallerin ne olduğunu nereden öğrenirlerdi bilmiyorum ama cevaplarını bize atarlardı oradan. Tatbikattayken derslerimizi galiba daha ciddiye alıyorduk. Orada hiç kopya çektiğimizi hatırlamadığım gibi öğretmenlerle şakalar yaptığımızı da bilmiyorum.

Zamane muziplikleri

Fakat Âliye'ye geçince hava değişti. Oradaki bazı hocalarımıza şakalar yapardık. Fransızca hocamız Madam Polin'di. Zannediyorum Âliye birinci sınıftaydı. Geniş kenarlı bir şapkası vardı, hiç disiplin sağlayamazdı sınıfta. Bir har gür patırtıdır giderdi. Ecnebi olduğu için en çok ona takılırdık. Gazeteden veya kâğıttan bebekler yapar onun şapkasının etrafına sıralar o da onları alır ve “bébé est mort” (bebek öldü) diye yere atardı. Tahtaya Türkçe olarak onunla alay eden cümleler de yazar ya da “Başka ders çalışmak için tahtayı kullanmamız gerekiyor” derdik. Hukuk-medeniye hocamız yaşlıca bir hanımdı. Bir gün çocuklardan biri sınıfa

bir çalar saat getirmişti. İsmi söylemeyeyim daha iyi. Saati kurdu ve alarmı çalmaya başladı. Öğretmen oraya koşunca gizlice elden ele dolaştırılan saat de sınıfın bir başka ucuna ve gene peşinden koşuşturan öğretmen. Yine son sınıflara doğru tarih hocamız, genç bir adam, bize Osmanlı tarihi verirdi. Monoton bir sesle sınıfta aşağı yukarı gezerek hiçbirimizin yüzüne bakmadan konuşur dururdu. Tahtaya kalktığımız zaman da yüzüne bakmadan sürekli konuşmamızı ister biraz bile duraklamamızdan rahatsız olurdu. Biz de bile bile ipe sapa gelmeyecek şeyler yalan yanlış şeyler söyledik. Fakat duraklamadıkça onlar gözden kaçırdı. Gayet zeki ve gayet bilgili, Hüsamettin Efendi isminde ulûm-u dîniye, yani din bilgisi hocamız vardı. Onun söylediği mucizelere inanmadığımızdan şüpheyle bakar açıklamasını isterdik. Meselâ sorduklarımızdan bir tanesi Hz. Muhammed'in "Ayı ikiye bölme" mucizesiydi. Hüsamettin Efendi de bize "Allah her şeye kadir midir?" diye sorardı. Tabii onun kadir olduğuna hepimiz inanmışız, "Öyleyse ayı da Allah ikiye ayırabilir" derdi. Âliye'de en çok sevdiğimiz ve hiç takılmadığımız hocalardan biri Doktor Sabri Bey'di. Bir Fransızla evliydi. Gayet babacan bir adamdı ve derslerini o kadar iyi anlattı ki bugün bile gerek fizyoloji, gerek anatomi ve biyoloji bahislerinde hep onun söyledikleri aklıma gelir. Güzel ve bizim seviyemize uygun bir şekilde fizyoloji ve fevzi saha yani bugünkü adıyla koruyucu sağlık dersleri okutuyordu. Bugün bile ismini hürmetle ve sevgiyle anarım.

İmtihanlarda kilo kaybı

Bütün yıl derse kaldırıldığımız halde sene sonu imtihanları herkes için büyük bir sıkıntı ve üzüntü olurdu. Muidelerden izin alınır ya da okulun gizli köşelerinde toplanarak ders çalışılırdı sabahlara kadar. Ben bunlara pek katıldığımı hatırlamıyorum. Bizi imtihandan evvel ve sonra tartarlardı

ne kadar kilo kaybettiğimizi anlamak için. Bunu önlemek için olacak herhalde, o zaman Emin Erişirgil mektep müdürüydü, bir gün, yemekhaneye geldi. Çalışma âdetlerimizin kötülüğünden bahsediyor, gece çalışmalarının büyük bir saydası olmadığı, bilâkis kafamızın daha çok karışacağını filan söylüyordu. Bu arada, “Belkis kim içinizde?”, o zaman da artık numaram 230’du, “230 Belkis kim içinizde?” dedi. “Bakın Belkis geceleri hiç oturmuyor ona rağmen numaraları gayet iyi gidiyor” demişti. O imtihanlar müthiş bir sıkıntıydı bizim için. Öğretmenlerimizden başka ayrıca bizi korkudan tır tır titreten mümeyyizler de gelirdi etraftan. İmtihan kapısının önünde beklerken sinirlerimizi gevşetmek için gizli gizli validol denen müsekkini içer öyle girerdik imtihana.

Aşağılık kompleksiyle birincilik

Benim İstanbul’da başlayan kendimi küçük görme ve kendime güvensizliğim her yerde kendisini gösteriyordu. İmtihanalarda da öyle oldu. İmtihandan çıkan birçok arkadaşımız geçtiğini söylediği halde, ben kendimden hiçbir zaman emin olamazdım. Oysa sınıfın birincisi olmuştum.

O zaman 10 numara en yüksek numaraydı. Riyaziyeyi de iyi bildiğim halde yalnız ondan 9, diğer derslerin hepsinden 10 almıştım. Halbuki Âliye’de son sınıftayken bir gün bütün sınıf toplanmış ve ben cebiri başından sonuna kadar onlara anlatmıştım. Yıldızlı filan bir şahadetname almıştım.

Resimden bile imtihan olurduk. O zaman Ruhi Bey isminde bir resim hocamız vardı. Ondan önceki hocalarımızla biz resim yapacağımız şeyin enini boyunu ölçer ona göre yapardık. Fakat Ruhi Bey, “Elin serbest hareketiyle çizin” diye bizi kalıp resim yapmaktan çıkarmıştı. Bense elle yapılan hiçbir şey de muvaffak olamıyordum. Tatbikattaki nakış dersini de

beceremezdim. Hatta Yengem Sabiha Hanım kızı Sevim’e önlükler işlemiştii de onları vermiştim. Tabii öğretmenler benim olmadığını anladı ama diğer derslerim iyi olduğu için buna göz yumdular. Resim imtihanında da bir kedi modeli koymuşlardı. Resmi iyi yapan bir arkadaşım vardı onun yanına oturmuştum. Fakat tir tir titriyordum korkudan. Çünkü resimden bile sınıfta kalınıyordu. Ben resmi çizdim. Hakikaten öğretmenin dediğı gibi tamamen serbest hareketle çizdim. Zaten korkudan ellerimi kontrol edemiyordum. Güya resmi bitirdim mümeyyizlere verdim. Onlardan biri resme bakınca “Aman efendim bu ne kadar güzel olmuş Sanayi-i Nefise’ye (Güzel Sanatlar Akademisi) gitmeyi düşünüyor musunuz? dedi. Benle alay ediyor sanmıştım.

Mahmut dayımın kapitalist olamaması

Yaz tatillerinde herkes evine giderdi. Tatbikattayken ben de Akhisar’a giderdim. Beni İstanbul’dan vapura bindirirler, kamarota veyahut kaptana teslim ederler ve Bandırma’da karşılanırdım. Trende de gene kondüktöre teslim ederlerdi ve Akhisar’a öyle birinden birine teslim edile edile tek başıma giderdim. Ama sonra Âliye’ye geçince ne İstanbul’da çıkacak kimsem vardı ne de Akhisar’a gidebiliyordum. Akhisar’daki dayımın ailesi artık İstanbul’daydı. Fakat çok acıklı durumdaydılar geçimleri çok güçtü. Ben de hem onlara yük olmamak hem de onları o durumda görmek çok acı geldiğı için artık yazları da okulda kalıyordum. Neneciğim hep şikâyet ederdi gitmedim diye. Gittiğim zaman da kollarıma bakar, anlaşılan kısa kollu elbise giyerdim, “Ah bu kolcağızların hep cehenemde yanacak” derdi bana.

Mahmut dayım çok zeki olduğu halde, ticarete alışamadığı ve tahsili de rüştiyeden ileri gitmediğı için bir memuriyet bile alamıyordu. İstanbul’a gelince Eminönü’ndeki balık pazarında bir toptancı yağcı dükkânı açtı fakat onu da becere-

medi. Bir süre için borsa oynadı onda da muvaffak olamadı. Sonra bir ara Ustrumca'ya döndü. Bıraktıklarımızı kurtaramadı ama oradan aldığı parayla, Şişli'de bir apartman ve bir de Beyoğlu tarafında bir dükkân aldı zannediyorum Apartmanı kiraya bile vermeyi beceremiyordu. Alışmamış böyle işlere. Çok defa boştu daireler. Kendileri de o apartmanın zemin katında otururlardı, yukardan aldıkları kirayla güç geçinirlerdi. Onların bu hâli çok üzüntülü geldiği ve geçimleri de kötü olduğu için yazları da okulda kalırdım.

Okulda geçen tatiller

Herhalde tasarruf olsun diye bütün kız okullarında, yani Erenköy, Çamlıca, Kandilli ve Dârülmua'llimat'ta kalanlar, yani daimi leyliler, yazın hep aynı okulda toplanırdık. Hepimizi muideler idare ederdi. Bir de hangi sultaniden olduğunu hatırlamadığım bir ecnebi muide vardı. O zaman ecnebi liselere sultani denirdi. Bozuk bir ecnebi şivesiyle Türkçe konuşurdu. O gün hangi okulun çocuğu muziplik yapmışsa ona hitap ederek, derdi ki "En de fena Çamlıca" veyahut muallim mektebiyse "En de fena Muallim". Hepimiz gülerdik onun o şekilde konuşmasına.

Biz dünyadan bihaber: İstanbul'un kurtuluşu

Okulun duvarları arkasında adeta mahpushanedeyiz. Gazete okumak yasak. Radyo o zamanlar yok tabii. Siyasi işlerle de meşgul olmamız yasak olduğu için biz dünyada olup bitenlerden bihaberken Birinci Dünya Savaşı bitmiş. Bunun etkilerini biz de okulda kısmen yaşamıştık. Sonra Kurtuluş Savaşı da sona ermiş ve yüzyıllarca memleketi idare eden Osmanlı İmparatorluğu çökmüştü. Kurtuluş Savaşı'nın bittiğini, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesinin ve işgal ordularının 1922'de İstanbul'dan çıkmasının sevincini biz ancak Refet Paşa'nın İstanbul'a gelişinde yaşadık

“Okulun duvarları arasında adeta mahpushanedeyiz. Biz dünyada olup bitenlerden bihaberken Kurtuluş Savaşı da sona ermiş ve yüzlerce yıl memleketi idare eden Osmanlı İmparatorluğu çölmüştü.”

ve farkına vardık. Yoksa memlekette olup bitenden bile bizi bihaber bırakıyorlardı. Paşa bizim için bütün yaşananların, bu başarıların, hatta çekilen ıstırapların bir simgesiydi. Onu o şekilde görüyorduk ve okulda büyük bir hazırlık vardı Refet Paşa’yı karşılamak için. Her tarafa bayraklar asılmıştı. Süreyya Bey isminde bir müzik hocamız vardı. O bize çeşit çeşit marşlar öğretmişti. Bir tanesi de “Çok yaşa ey kahraman ordu çok yaşa” ile başlıyordu. Nihayet karşılama günü geldi. Hepimiz elimizde küçük küçük bayraklar tabur olduk ve şarkı söyleye söyleye Çapa’dan Beyazıt Meydanı’na kadar geldik. O gün herkesin heyecanı ve sevinci her tarafa yayılmıştı. Başında kalpağı kurşuni askeri paltosuyla, ufak tefek, sivri yüzlü Refet Paşa’yı hatırlıyorum. O belki de benim için bütün bu olayların tek simgesiydi. Bana da bu kurtuluş gününde bayrak taşıma vazifesini vermişlerdi. Sınıfın önünde gayet büyük bir bayrağı taşıyordum. Üstümde siyah bir elbise vardı. Sevincim heyeca-

nım o kadar had safhadaydı ki bayrağın sopası elbisemi parçalamış da ta okula dönüp elbiseyi üzerimden çıkarıncaya kadar bir şeyin farkına varmamıştım.

Zekeriya ağabeyimin dönüşü:

***Cumhuriyet* gazetesinin kuruluşu**

Benim Dârümuallimat'ı bitirdiğim sene Zekeriya ağabeyim, karısı Sabiha hanım yengem ve kızı Sevim'le beraber Amerikadan dönmüşlerdi. Amerika'da abim Columbia Üniversitesi'nin gazetecilik bölümündeydi. Sabiha Hanım da sosyal hizmet uzmanı derslerine devam etmişti. Onlar Amerika'dayken çocukları Sevim ve Yıldız'a baksın diye Rukiye ablamı da aldırmişti oraya. Fakat dönerken Rukiye ablamı orada yerleşen Türklerden birisiyle alalecele evlendirmişler o da Amerika'da kalmıştı. Yalnız üçü dönmüştü İstanbul'a. Dönüşlerinden sonra ağabeyimle ilk defa karşılaştığımız zaman. "Şimdi muallim mektebini bitirdin ne yapacaksın?" diye sordu. Ben de "Anadolu'ya gidip öğretmenlik yapacağım. Nereye tayin ederlerse beni, oraya gideceğim" dedim. Bu idealizmin abimin pek hoşuna gitti, "Aferin be kardeşim, aferin be kızım" deyip beğendiğini ifade etti. Ağabeyim dönüşünde bir süre Ankara'da Atatürk'ün Matbuat Umum Müdürlüğü'nü yaptı. "Ama basına sansür konamaz" diye bir beyanatından sonra bu görevinden ayrılıp Yunus Nadi'yle paralarını denkleştirip *Cumhuriyet* gazetesini kurdular. Oysa nedense gazetede bir tek Yunus Nadi Bey'in adı çıkar kurucumuz diye. Daha sonra ağabeyim payını çekip ayrıldı. Gazetenin binasının tapusunun alımında bazı karışıklıklar olduğundan çekildiğini ima etmişti bana.

İSTANBUL'DAKİ AMERİKA
III

*Yabancı sokak isimleriyle İstanbul, 1924: Baker's mağazasında
tenis topu ve raketleri, hanımlar için Panama şapkaları,
Amerika'dan getirtilmiş iç çamaşırlar:*

BAKERS, L^{td.}

370, Grand'Rue de Péra

500, Tekké, Péra.

43, Emin Eunu, Stamboul.

BRITISH

&

American manufactured
Goods.

Cotton, Wool, Merino Silk.

IN STORE

TENNIS BALLS.

» RACKETS

POPULAR RECORDS

BATTING CAPS

» COSTUMES

Ladies White Cannes
Shores

B. V. D. UNDERWEAR

LADIES PANAMA Hats

SPORT COATS

STRAW HATS

AMERICAN SHOES

WATERPROOFS

Clothes made to order

etc., etc.

1. KÖŞKTEKİ MİSYONERLER

Caddebostan Amerikan Kız Kampı'nda

Muallim mektebinden çıktıktan sonra 1924 yazında Caddebostan'da Hüseyin Avni Paşa'nın köşkündeki Amerikan Kız Kampı'na gitmiştim. Bunu da ağabeyim lisan öğrenmem için ayarlamış ve beni oraya kaydettirmişti. Yoksa böyle bir kampın varlığından haberim bile yoktu.

Bu kamp da bana çok yabancı geldi. Çadırlarda yatıyor, açık havada yemek yiyorduk. Kıyafetlerimiz de asgariye inmişti. Siyah şalvar gibi jimnastik şortu ve üstüne bluz giyiyorduk. Bütün işlerimizi kendimiz yapardık. Çadırlarımızı temizler, yataklarımızı, mutfak işlerini biz yapar, sofraları kurar, bulaşıkları yıkar, kurulardık. Yalnız bir ahçımız bir de karısı vardı çalışan olarak. Helâları da onlar yıkar. İşlerimizi yapmak için gruplara ayrılır, kimimiz sebze ci olurdu birkaç günlüğüne, kimimiz çeşitli yerlerin temizliğine bakardı. Her gün bir teftiş olurdu. Kampın Amerikan müdürü bütün çadırları gezer ve hangisi en temiz en tertipliyse o

Caddebostan Amerikan Kız Kampı (Eski Hüseyin Ayni Paşa Köşkü).

gün için ona kampın bayrağını asardı. Ondan sonra toplanır şarkılar söylerdik bir ağacın altında. Ve nihayet günün programı çizilirdi. Neler yapılacak, bize neler söylenecekse, programda bir değişiklik olmuşsa onları söylerlerdi. Oradan kalktıktan sonra da hepimiz yapacağımız iş ve faaliyete göre gruplara ayrılırdık. İlk defa beysbolu orada gördük, yüzme öğrendik. Bol bol basket oynadım.

“How is your foot?”

Çoğunlukla İngilizce söylenirdi her şey, bazen de biz anlamadığımız için tercüme edilirdi. Bu meyanda gayet tuhaf hadiseler olmuştu. Amerikan okullarından gelen bir kız vardı ve bana güya gayri resmi olarak İngilizce öğretecekti. “House” kelimesini öğretmişti. Yemekte oturuyoruz. Ben de o gün denizde yüzerken ayağımı kesmiştim. Sofrada kampın müdürünün masasında oturuyordum, bana “How is your foot?” demiş (ayağın nasıl oldu). Ben se “How is” demesini “House” anladım ev manasına gelen. “Ha” dedim kendi

Kampçılarla birlikte (sağdan dördüncü). “Anadolu’ya gitmek benim bir vazifemdir; benim vatanıma karşı bir hizmetimdir”

kendime, evimizin nerede olduğunu soruyor. Ben de “Şişli” diye cevap verdim. O da yarım Türkçesiyle benim “Şişli” dememi “Şişti” anlamış. Bir gülüşmedir başladı.

Masada akşamları, hele de pazar akşamları, karanlık olduktan sonra ateş yakar hikâyeler söyler bazen de skeçler yapar kendi kendimize müsamereler verirdik. Hiç unutmam bir defa da Nasreddin Hoca’nın unutkanlık skeçini yapmıştık. Hoca her şeyi nereye koyduğunu unutuyor. Karısı da “Koyduğunu yaz” diyor. Yatmadan önce Hoca üstünden çıkardıklarını nereye koyduğunu not ettikten sonra “Nasreddin Hoca da yatakta” diye yazıyor. Sabah olunca kalkıyor, sarığını cübbesini buluyor bir de yatağa bakıyor Hoca yok. Böyle hem Türk hem de bazı Amerikan hikâyelerinden skeçler yapardık. Sonraki yıllarda da beni kampa yönetici olarak çağırmışlar kampın müdürlüğünü yapmıştım.

Kız Kampı’nda Ruslar, Ermeniler ve Rumlar

Akhisar’da Rumlarla beraberdik, onlarla pek haşır neşir olur, konuşurduk. Fakat hakiki olarak asıl bu Amerikan

kampında değişik, kozmopolit bir muhite girdik. Çünkü burada Ermeniler, Rumlar, Ruslar ve Amerikalılar gibi, daha başka milletler de vardı. Bilhassa Ermeniler çoktu. O zamanlar İstanbul'da Rusya'nın iç savaşımdan kaçmış birçok Rus da vardı ve güzel anlamına gelen "Haraşo" kelimesi sokaktaki insanların bile lisanına girmişti. Ak tenli sarı saçlı birisini gördüler mi ona hemen "Haraşo" diye seslenirlerdi. Beyaz Ruslar iş bulmak, hayatlarını kazanmak için birtakım teşebbüslere girişmişlerdi. Bu meyanda bir de Beyoğlu'nda lokanta açmışlardı ve o zamanın en lüks lokantasıydı. Adı da aklımda kaldığına göre Turkuazdı ve Rus kadınlarının idaresindeydi. Garsonlar dahi hep Rustu ve güzellik müsabakaları da bu lokantada olurdu. Bir de ağabeyimden duyduğuma göre Ankara'da Karpiç adında bir Rus lokantası vardı, orası da adeta politikacıların kahvesi haline girmişti.

Ustrumca, Akhisar ve Çapa'nın duvarları arkasında yetişen ben ilk defa böyle bir muhite girmiştim.

Amerikan biçimi yaşam

Kampta hayat o kadar programlıydı ki daima bir faaliyetten ötekine, bir işten bir başkasına geçerdik. Kendi kendimize, meselâ muallim mektebinde olduğu gibi, kol kola girip de aşağı yukarı gezinmeye, dedikodu yapmaya, veyahut başka şeyler konuşmaya vaktimiz bile olmazdı. Bir gün kampın Amerikalı müdürüyle konuşurken "Anadolu'ya gitmek, memleketin en ücra köşelerinde çalışmak, hükümetim beni nereye tayin ederse oraya gitmek benim bir vazifemdir, vatanıma karşı bir hizmetimdir" demiştim. O da bu dediklerimi hayretle karşılamıştı. "Yok" dedi bana, "vazife diye bir şey yok. Bir insan bir işi severse yapar sevmezse yapmaz." Halbuki biz daima o vazife gayesiyle, hizmet gayesiyle büyüdüğümüz ve yetiştiğimiz için, insanın bir işi severse yap-

ması, sevmezse yapmaması gayet tuhafıma gitmiş ve anlamamıştım bile.

Kampta çalışan Amerikalıların çoğu orta yaşın üstünde kimselerdi. Kimisi gayet iyi Türkçe bilirdi. Hatırladığıma göre Ermenileri kayırırlardı. Zaten biz Türkler azınlıktık. Beş parmağımızla sayacak kadar azdık. Gelen Müslüman kızlarının çoğu İstanbul dışındaki Amerikan misyoner okullarında az çok Amerikan terbiyesi tesiri görmüş kızlardı. Amerikalıların bir de erkek çocukları için Bostancı'da bir kampı vardı. Fakat gidip gelme olmazdı. Müşterek yaptığımız hiçbir şey yoktu.

Kampta akşamları da yüzer, yıldızları öğrenmeye çalışır, ayın, güneşin batmasını seyrederdik. Velhasıl bütün gün, sabahdan akşam yatıncaya kadar tabiatın içinde yaşıyorduk.

Kampı idare eden Amerikalılar ve gezmeye gelip kalan misafirlerin çoğu misyonerdi. Zaten kamp YWCA'ye (Genç Hıristiyan Kadınlar Derneği) bağlıydı. Orada böyle açıktan açığa bir dini telkin olmamakla beraber dini bir hava eserd. Çünkü idareci olarak çalışanların hepsi bu cemiyetin üyesiydi. Çağaloğlu'nda da bir merkezleri vardı. Oradaki binada İngilizce ve daha başka birçok ders verirlerdi. Ancak Cumhuriyet geldikten sonra din bakımından da değişiklikler olduğu için bunlar da adlarını Amerikan Kız Sannat Dershanesi'ne çevirdiler. Ama programları gene aynı programdı.

2. ROBERT KOLEJ

Arnavutköy'de Amerikan standartları

Çapa Öğretmen Okulu'nun programı gayet zengin bir programdı. Bize birçok şey öğretmiş, bilgi edinme hevesimizi artırmıştı. Bugün bile günlük hayatımda bana lazım olan bir şey için orada öğrendiklerimden yararlanıyorum.

(Soldan sağı) İstanbul Valisi Şükrü Naili Paşa'nın kızı Fahrünisa, Melike Kuntman, Belkıs Halim (Vassaf), (oturan) Saadet Gölberk.

Bana öyle geliyor ki orada öğrendiğim kadar hiçbir okulda öğrenmedim. Böylelikle muallim mektebi bana öğrenme, bilgi ve ufkumu genişletme arzusu ve zevkini vermişti. Oradan da gene Zekeriya ağabeyimin teşvik ve desteği ile bugün Robert Kolej diye bilinen Arnavutköy Kız Koleji'ne öğrenci olarak yazıldım. O zamanlar Bebek'te olan Robert Kolej'e ise sırf erkekler giderdi.

Burada da Amerikan standartları esastı. Bir bina yalnız yatakhane binasıydı. Büyük 16 kişilik yatakhaneler olmakla beraber ayrıca ek bir ücret mukabilinde tek ve iki kişilik özel odalar da vardı. Kolej paralıydı tabii. Fakat ben parasız okudum. Çünkü bağışlarda bulunanlar oluyordu. Bana sarfedilen parayı bir aile, ölmüş olan bir genç kızı için vermiş. Ben onların parasıyla o genç kızın hatırasına hürmeten okudum. Son sınıftayken de iki kişilik bir odadaydım ve oda arkadaşım da Ferhunde Remzi, yani şimdiki piyanisti-

Belkıs Halim (arka sırada ortada), Melahat Ecevit (ön sıra sağda).

miz Ferhunde Erkin'di. Diğer yatakhane arkadaşlarım da Vecihe Karamehmet, Tatyana, Azize Mazhar, Sıdika Takir, Suat Ali, Meliha Avni, İstanbul Valisi Şükrü Naili Paşa'nın kızı ve Helen Pavlıova'ydılar. Yatakhane hepimizin başucunda bir de dolap vardı elbiselerimizi oraya koyardık. Aynamız bile vardı ki muallim mektebiyle ölçülünce hepimizin ayrı bir dolabının olması çok daha yüksek bir standarttı. Sonra duşlar vardı. Tek kişilik duşlar. İstersek her gün yıkanabiliyorduk. Her gün sıcak su vardı. Helâların hem alaturka hem de alafrangası vardı. Başka bir binada laboratuvarlar vardı. Dershaneler iki üç binaya yayılmıştı Ayrıca bir de kütüphane, "study hall" yani mütalaa odaları ve bir de "sitting room" denilen okuma odası vardı ki burada bütün dergiler gazeteler bulunurdu.

Kolejin tenis kortları ve kulübünden başka voleybol sahası ve jimnastikhanesi vardı. Bir de "plato" denilen, doğrudan doğruya Boğaz'a bakan şahane manzarası olan bir yer vardı ki burası çam ağaçları arasındaydı. Yılda bir yapılan

“Field day” yani spor yarışmalarının olduğu bir gün vardı. Uzun atlama, yüksek atlama, koşma, hokey müsabakaları hep bu platoda olurdu. Bu ayrıcalıklı durumda yaşamaktan mı olacak bilemiyorum ama koleje gidenler Türkiye’yi küçük görürdü. Ne var ki herkes burada daha özgürdü.

Okulun iki yemekhanesi lüks lokanta gibiydi. Sofra örtülü 6-8 kişilik masalarda otururduk. Hepimizin ayrı peçetesi vardı. Yemek karavanayla değil servis tabağı içinde gelirdi. Akşam yemeği için hepimiz üstümüzü değiştirir, temiz şık bir elbise giyerdik. Zaten okul üniforması olmadığından herkes gün boyunca da istediğini giyerdi. Her masada bir öğretmen vardı, yemeği o öğretmen dağıtırdı. Zaman zaman masalarımız değişirdi. Bir sene bir İngiliz öğretmenin masasına düştüm. Bu öğretmen gayet zayıf ve cılızdı. Ta-

Kolejin yemek salonu:

*"Servisi garsonlar yapar akşam yemeği için hepimiz iştitemizi
değiştirir; şık elbiseler giyerdik."*

“Kolejin Türk okullarından önemli bir farkı burada talebe hükümeti olmasıydı”.

baklarımıza da gayet azar azar yemek koyardı. Fakat isteyen ikinci defa alabilirdi. Ben o kadar yavaş yiyordum ki birinciyi bitirmeden herkes ikinciye alır ve yemeği bitirirdi. Çok defa bu öğretmenin masasından aç kalkardım.

Yemekhanede bir de baş masa vardı ki bu masada öğretmenler, bazı imtiyazlı öğrenciler ve mektebin müdürü otururdu. O masaya hatırladığıma göre Beyaz Ruslar’dan prens olduğu söylenen bir garson hizmet ederdi. O yemeği geçirir herkes yemeğini kendi alırdı. Bu Rus prensi olduğu söylenen garsonu sevenler pek çoktu. Onun arkasından hem öğrencilerden hem de idare üyelerinden epeyce koşanlar vardı. Hatta onunla tenis oynarlardı.

Despotizmden demokrasiye

Robert Kolej’in Türk okullarından fevkâlade önemli bir farkı, talebe hükümeti olmasıydı. Seçtiğimiz bir başkanımız

vardı, etrafında da danışmanları. Mütalaa salonları öğrenci hükümetinin idaresi altındaydı. Bu hükümetin üyeleri ve başkanı kimi kez Rus kimi kez Türk kimi kez Bulgar olduğu gibi, üyeler arasında da her millettten ve her sınıftan öğrenci vardı. Seçimlerde millet, din, ırk farkı gözetilmezdi. Talebe hükümeti ve başkanlarını gizli oyla bütün okul seçerdi. Ayrıca okulda birçok cemiyet vardı. Bu cemiyetlerin başkanı ve veznedarı da üyelerin oylarıyla seçilirdi.

Müslümanlıktan Türklüğe

Kolejde çeşitli kulüpler vardı. Meselâ Fransızca kulübü, Almanca kulübü, spor kulübü, Türk Edebiyat Cemiyeti. Böylece derslerin dışında çeşit çeşit faaliyetlerimiz de vardı. Bunlar toplantılarını da gene bu “sitting room”da yapardı. Biz de son sınıftayken Türk Edebiyat Cemiyeti’ni kurmuştuk. Arkadaşlarla adını böyle koyduk çünkü dinle ayırmak olmuyordu. Müslüman cemiyeti, Hristiyan cemiyeti gibi isimler konulamazdı tabii. Onlar Cumhuriyet idaresinde yasak olan şeylerdi. Artık dini ayrımlar kalkmış yerini uluslar almıştı. Onun için bizimkinin adı Türk Edebiyat Cemiyeti idi ve Türk kızların hemen hepsi bu cemiyetin azalarıydı. Beni de başkan seçmişlerdi. Hristiyanlar ki okulun çoğunluğu onlardı, her gün kilise merasimine gittikleri zaman biz de Türk Cemiyeti olarak bu odada toplanırdık. Gülüşür, şakalaşır, dedikodular yapar ve bazen da müsamere planları hazırlardık. Bu arada “Sırat köprüsü” adlı bir tiyatro oyununu sahneye koyduk. Oyuna dışarıdan misafirler de çağırdık. Ertuğrul Muhsin’de (Soyadı Kanunu’ndan sonra Muhsin Ertuğrul) rejisör olarak gelmişti. Bizim bu müsameremiz çok alkış topladı. Hatta Vâlâ Nurettin tiyatromuz için bir makale yazmış tiyatro ve kültürün sahnede ne büyük tesiri olduğundan bahsetmişti. Galiba kolejin tarihinde bu ilk temsil edilen

Türkçe oyundu. Bütün bu hazırlıkları yaparken o kadar çok yorulmuştum ki, bittiğinde, “Oh bu gece rahat bir uyku uyuyacağım,” demiştim. Fakat o gece yorgunluğun da uykuya engel olabileceğini anladım.

Biz kolejli dindarlar

Kolejdeyken birçoğumuzun dindarlığı da tutmuştu. Ramazanda oruç tutardık. Bu öğretmen okulunda ya da evlerimizde dindar olmadığımız, oruç tutmadığımız anlamına gelmez. Yalnız Amerikan Koleji’nde böyle bir şeyi belki de Türkçülüğümüzden yapıyorduk. Namaz kılındığını hatırlamıyorum. Sahurumuzu kolejin garsonları hazırlardı ve biz de yalnız yer, başka bir şeye karışmaz, bulaşıklarımızı da yıkamaz öylece bırakırdık. Sahur yemekleri de aşağı yukarı bizim Türk sahur yemeklerine benzer cinstendi. Nasıl kaldık sahura bilmiyorum. Bazılarının uykusu çok ağırdı. Ne kadar uğraşsak kaldıramazdık sahura. Kimilerini de kalkmalarını zorlaştırmak için muziplikler yapardık. Mesele birisini yatağına dikmiştik.

İki sınıf birden atlıyorum

Kolejin iki kısmı vardı. Gençlerin gittiği ilk kısma “Prep” denirdi. Ayrı bir binadaydı. Onlarla hiç buluşmazdık. Yatakhaneleri, dersaneleri ve yemekhaneleri ayrı ayrı yerlerdeydi. Kolej kısmının hazırlık sınıfları da vardı. Dışardan liseyi veyahut ortaokulu bitirip hiç İngilizce bilmeyenler “Introductory”e (hazırlık) girerlerdi önce. Hazırlık sınıfı iki yıl devam ederdi. İki sınıf da İngiliz bir hocaının idaresindeydi. Bu hoca asıl sağır ve dilsizlere öğretmenlik kurslarına devam etmiş biriydi. Ondan, evvela kelimelerin fonetik yazılışlarını sonra hakiki yazılışını öğrendik. Ama gene de kimin hangi milletten olduğu İngilizcesinden belli olurdu. Hazırlık sınıfında herkesin milletine özgü İngi-

lizce telaffuzlarının artık mütehasısı olmuştuk. Birisinin Ermeni mi, Rum mu, Bulgar mı, Yahudi mi, Rus mu ya da Türk mü olduğunu söyleyebiliyorduk. Bir de bu hocadan İngiliz şivesi ile konuşmayı öğrendiğimizden sonraki yıllarda Amerikalı hocalarımız beni anlayamayınca şivemi bu kez de İngilizce'den Amerikanca'ya değiştirmek zorunda kaldım.

Prep'ten gelenler doğrudan "Freshman", yani birinci sınıfa giderlerdi. "Introductory"den gelenler ise gösterdikleri başarıya göre ya "Freshman" ya "Sophomore", yani birinci ya da ikinci sınıfa alınırlardı. Ancak beni iki sınıf birden atlatıp üçüncü sınıfa aldılar ki bu pek nadir olan bir şeydi. Hazırlığı bitirdiğim o yaz okuldan mektup almıştım, "Seni üçüncü sınıfa geçirdik ama el yazın üçüncü sınıfa hiç yakışmıyor. Biraz yazı dersleri al" denmişti mektupta. Hâlâ bugün bile kendi yazdığımı okuyamam. Hazırlık sınıfındayken İngilizce'den başka, iş mektubu nasıl yazılır, daktilo gibi dersler de verilirdi.

Türk ve Amerikan okulları arasındaki farklar

Üst sınıflarda mecburi derslerin dışında herkesin seçerek aldığı kurslar vardı. Bu tamamen Türk okulundan değişik bir uygulamaydı. Muallim mektebindeyken biz her dersi almaya mecburduk. Şimdi düşündükçe ve arkaya baktıkça bizim usulün çok daha iyi olduğunu ve konular hakkında bir temel kurabildiğimizi görüyorum. Zannediyorum sırf Amerikan mektebinde yetişenlerin bu temelleri yoktur. Çünkü bazı temel dersleri hiç almamış olabiliyorlardı. Meselâ jeoloji gibi bir dersin kolejde verildiğini hatırlamıyorum. Ama serbestçe okumak istediklerimizi seçmenin keyfi de başkaydı tabii. Yalnız genellikle herkes kendisine en kolay hangi ders geliyorsa, hangisinde en az çalışarak başarılı olacağına inanıyorsa onu seçerdi.

Muallim mektebindeyken davranışlarımız büsbütün başkaydı. Yüksek sesle konuşur, elle işaret eder, ağlar, gülerdik. Kolejde böyle olmadı. Adeta heyecanlarımız silinmişti. O Akdeniz memleketlerinin coşkunluğunu kaybetmiş, Batı kültürünün daha soğukkanlı, heyecanlara baskı koyan ve onların ifadesini uygun görmeyen etkisi altında kalmaya başlamıştık. Öğretmenlerin çoğu Amerikalıydı. Birkaç tane de İngiliz vardı. Fransızca hocası Fransız, Almanca hocası Almandı.

Her iki kolejin de, hem Robert Kolej'in hem de Arnavutköy Kız Koleji'nin Amerika'da bir idare heyeti vardı. Amerikalı öğretmenler bunlar tarafından seçilirdi. Çoğu bekârdı. Robert Kolej'de de erkek öğretmenler çoğunlukta ve onların arasında evli olanlar vardı. Hatırladığıma göre bizdeki kadın öğretmenlerin hepsi bekârdı. Anglo-Sakson kültüründen gelmiş olduklarından doğunun sıcaklığı ve yakınlığı görülüyordu.

Dârülmuallimat'ta öğretmenlerin bazısı sınıfın önünde gezerek, bazısı da kürsüde oturarak bize dersi anlatır biz de not tutarak imtihanlara hazırlanırdık. Hepimizin not defteri vardı, ders kitabı pek azdı. Notlarımızdan çalışır, notlarımıza güvenir, eksik notlarımızı birbirimizden tamamlardık. Kolejde öyle olmadı. Öğretmenler kürsüde oturup ders anlatmazlardı. Ayrıca birkaç kitap birden tavsiye ederlerdi. Her dersin bir kitabı vardı fakat ondan başka da, diyelim ki psikolojide William James bahsini okurken, bize bunu daha tafsilatlı anlatan kitaplar veyahut makaleler tavsiye ederlerdi. Biz de onları kütüphaneden ya da okuma odasındaki mecmua ve gazetelerden bulup okurduk. Âliye'de derse kalkardık. Öğretmen sual sorar, birimizi çağırır biz de ona cevap verirdik. Kolejde ise hoca sual sorsa bile, ki pek enderdi, sadece bir kelimeyle cevap verilecek cinstendi. Mese-lâ, falanca akımın en meşhur psikoloğu kimdi diye sorardı.

Biz de parmak kaldırarak söyledik kim olduğunu. Fakat öyle derse kalkıp da uzun uzun anlatmalar yoktu öğretmen okulunda olduğu gibi.

Öğretmen okulunda laboratuvarlar da yoktu. Yalnız bazı aletler sınıfa getirilirdi o kadar. Kolejde laboratuvarlar vardı. Biyoloji dersinin laboratuvarında sümüklüböcek, kurbağa gibi hayvanları kesip çalıştığımızı hatırlıyorum. Dârülmual-limat'la kolejin farklarından biri de kolejde kızlara para mukabilinde iş dağıtılırdı. Fakat bu gayet gizli tutulurdu. Kimin ne yaptığı pek bilinmezdi. Meselâ benim arkadaşlarımdan birisi sporcuydu. Tenis kortunun çizgilerini tazeler, ağlarında bir bozukluk olmuşsa onları tamir eder, hatta tamirciye gönderir ve bütün bunları para mukabilinde yapardı.

Muallim mektebindeyken sabahtan akşama kadar dersimiz vardı, halbuki kolejde aldığımız derse göre arada boş zamanlarımız olurdu. O zamanları genellikle kütüphanede ya da sporda geçirir, bahçede tenis falan oynardık.

Azınlıklara Türkçe dersi

Ben işte bu boş zamanımda bir Yahudi mektebinde kısa bir süre için öğretmenlik yaptım. Cumhuriyetten sonra azınlık okullarına Türkçe dersler de konmuştu ve bu dersleri verenler de Türklerdi tâbi. Aralarında Ali Nazima Bey gibi tanınmış kişiler vardı. Türk tâbiyetinde olan azınlıklar için Türk tarihi de öğretiliyordu. Bu ilk defa Cumhuriyet devrinde başladı. Ondan evvel azınlık okullarında Türkçe okutmak mecburiyeti yoktu. Herkes kendi lisanıyla tedrisat yapardı. Bizdeki azınlıklar içinde Türkçe bilmeyenler de bu yüzden çoktur. Bir arkadaşım, Beyoğlu'nda bir Yahudi mektebinin Türkçe dersler vermek için hoca aradığını yazan gazete ilânını görmüştük. Biz de oraya müracaat ettik. Haftada dört beş saat kolejden oraya giderdim ders vermeye. Sınıfta 40 kişi kadardı. Hepsi 6-7 yaşında belki daha da küçüktüler. Bir

gürültü patırdı gider, kiminin burnu akar, kimisi sınıfta koşar birbirleriyle kavga ederlerdi. Ne onlar benim lisanımdan anlıyordu, ne ben onların. Yalnız tahtaya bazen birşeyler yazarak onların dikkatini çekerdim. Sıradan sıraya dolaşır, sınıfın bir köşesinden öbür köşesine gider, orada çıkan kavgayı ya da problemi söndürmeye çalışır ya da ağlayan çocuğu susturmaya gayret ederdim. Türkçe bilen çok azdı. Ladino (15. yüzyıl İspanyolcası) dışında çoğu Fransızca bilirdi.

Amerikan Kız Koleji'nden insan manzaraları

Gayet kozmopolit bir muhitti kolej. Bulgarlar, Rumlar, Yahudiler vardı. Ancak dış memleketten gelenler arasında en çok Bulgaristanlı vardı.

Okulun merdivenlerinde (üstteki Belkıs Halim).

Muallim mektebinde olduğu gibi Amerikan Koleji'nde beş altı arkadaş kol kola girip dolaşmazdık. Hayat o kadar organizeydi ki buna vakit yoktu. Ders, spor ve kulüplerin faaliyetleri derken zaman çabuk geçirdi. Zaten Amerikan okul mimarisinde öyle üç aşağı beş yukarı dolaşacak bir koridor da yoktu. Yalnız ara sıra vakit buldukça bir iki kişi platoya gider çevresinde dolaşır, manzarayı seyreder, gezinirdik. Yatakhane'de konuşmaların çoğu kolej, dersler ve ilerde okumak istediğimiz okullarla ilgiliydi. Birbirlerine daha yakın olanlar da dışarıdaki hayatlarından erkek arkadaşlarından bahsederdi. Ama yaşadığımız günden öte pek bir ilgi alanı olmayan çoğunluk yalnız okul hayatından söz ederdi.

Değişik memleketlerden gelen kızlar arasında fazla bir ilişki yoktu. Daha çok Türkler Türklerle, Bulgarlar Bulgarlarla, Yahudiler Yahudilerle, Ermeniler Ermenilerle arkadaş olurdu. Nihariler (gündüzcü) yatakhane hayatına karışmadıklarından onlar hakkında pek fikrim yok. Bulgarların hepsi yatılıydı. Birbirimizle konuşur, aynı masada yemek yer, aynı kulüplerde olabilirdik fakat büyük bir arkadaşlık yoktu aramızda.

Özel konumları olan öğrenciler de vardı. Bunlardan bir tanesini hatırlıyorum. Suriye'den gelmişti ve Hristiyanı. Adı Zekiye'ydi. Kısa boylu, kıvrıkcık saçlı gayet sessiz sakin bir kızdı. Adının Türk fakat kendisinin Hristiyan olması bizim içimizde bir kuşku uyandırmıştı. Acaba bu kızı tesir altında bırakıp dinini mi değiştirdiler diye. Bu Zekiye dediğim kız da benim gibi parasız okuyordu. Ama hatırladığım kadarıyla kodamanların kızlarının çoğu da parasız okur, hafta sonlarında devlet arabasıyla gelir giderdi. Türk kızlarının çoğu okumuş veya meslek sahibi, doktor, avukat gibi ailelerden ya da devlet erkânından geliyordu. Aralarında tüccar olanda vardı. Yahudilerin çoğu da tüccar ailelerinden

gelirdi. Türk kızlarından biri de Mısırlıydı. Orada bir dişçinin kızıydı ve ilk defa İstanbul'a geliyordu. O zaten İngilizce öğrenmek için gelmişti, gayet güzel Fransızca bilirdi. Babasının çıkardığı dişlerden bir gerdanlığı vardı. Bu kız Mısır'da kar yağmadığı için hiç kar görmemişti. Biz kar yağmasın diye dua ederken o kar yağsın isterdi. Onun özel, tek başına bir odası vardı. Sonradan İstanbul'da kaldı ve tanınmış bir ressamla evlendi.

Çok değişik şahsiyeti vardı her kızın. Azınlık tüccar kızlarından birisi psikoloji kitabı almıştı benden. Psikoloji kitaplarımız Amerika'dan ısmarlanmıştı. Fakat kâfi sayıda gelmediğinden bazılarıımıza kitap düşmedi. Ben ve oda arkadaşşıma birer kitap düşmüştü. Bir gün bu tüccarın kızı geldi ve "Siz aynı odadasınız, aynı kitabı paylaşabilirsiniz onun için biriniz kitabı bana satar mısınız?" dedi. Biz de peki dedik ve parayı sonra verir diye kitabı ona sattığımızı zannettik. Sene bitti, psikoloji dersi bitti. Bir de baktık ki kız gene bize gelip "Bu kitabı sizden ödünç almıştım" dedi ve geri verdi. Oysa dediğim gibi zor durumda olan birisi değil, bilâkis Türkiye'nin en zengin ailelerinden birinin kızıydı.

Bir de arkadaşımız vardı. Dışarda tanınan birisine aşıkta fakat adını vermemek daha doğru olur. Her akşam yatmadan önce süslenir püslenir, dudaklarını boyar, saçlarını tarrar ve bize "Eğer Ekrem Bey beni rüyasında görecekt olursa böyle görsün" derdi.

Eğlenceler, dostluklar, aşklar

Bazen de alay etmek için bir erkeğe telefon ederdik, şu saatde Tünel başında buluşalım ben şöyle bir elbise giyeceğim, sen ne giyeceksin, filan diye. Oraya giderdik fakat erkeğe söyledığımızden daha değişik bir kıyafetle. Hemen erkeği giydiğı kıyafetten tanır ve uzaktan alay ederdik. Tabii bu

randevulara giden kızlar kitaptan başını kaldırmayan, hep çalışan kızlar değil de daha çok eğlenceye, güzel hayata düşkün, hayatı gelişigüzel kabul eden ve belki de akıllarında bir meslek sahibi olmaktansa çoluk çocuk sahibi bir ev hanımı olmak amacı güden kızlardı. Meselâ içlerinde biri vardı. Rudolf Valentino'ya aşıkı. Sonradan bu kız koleji bitirmeden ayrıldı. Onu bir gün yolda gördüm, evlendiğini söyledi. "Valentino'ya hâlâ aşık mısın?" diye sorduğum da "yok" demişti "ben Valentinoyu Türkiye'de kocamda buldum".

Bir defa da bir balo olmuştu. Hepimiz gece elbiseleri giymiştik. O zamanlar gece elbiseleri, kısıydı. Bir arkadaşımın giydiği aklımda kalan kıyafetlerden biri de şöyleydi: Yukarısı siyah, beden tarafı ta kalçaya kadar iniyordu. Sivri yakalıydı, yakası az açıktı, kolsuzdu ve aşağısı da beyaz tülündü. Ben de o baloya davetliydim ama anlaşılan param yoktu elbise almak için. Filvaki kolejdeyken Çocuk Esirgeme Kurumu için bir kitap tercüme etmiştim çocuk oyunlarına dair. Onun parasını almıştım. Ama o para ile ancak zaruri ihtiyaçlarımı karşılıyordum. Sabiha Hanım'ın boncuklarla süslenmiş, mükellef bir elbisesi vardı ben de onu giymiştim. Baloda kısa boylu, ufak tefek tatlı bir kadın olan Türk müdür Medruke Ahsen'i dans ederken hatırlıyorum. Hep uzun boylu eşleri tercih ederdi. Maarifle olan işlere o bakar, Türk kızlarına da sahip çıkmaya çalışırdı. Bu Medruke Hanım çöpçatanlığa da kalkardı. Hatta beni de Amerika'da tahsil etmiş biriyle tanıştırmak istediği evine çaya davet ederek.

Akşam yemeğinden sonra bizim yatakhane binasındaki "sitting room"a gider, orada gramafona plâk koyup dans eder ve birbirimizin dansını keserdik. İki kız dans ederken, tabii hepimiz kızdık, birinin omzuna vurur ve dam değiştirirdik. Erkeklerle balolarda yaptığımız danslarda da herkes böyle dam ve kavalie değiştirirdi. O zaman danslardan çarliston, tango, vals vardı.

Eğlencelerden biri de Robert Kolej'in spor yarışmalarına gitmekti. Onlardan davet gelirdi. Fakat kimse tek başına gitmez, davet umuma gelirdi ve oraya muhakkak bir refakatçiyle giderdik.

Robert Kolej'deki müsamerelere ve spor gösterilerine şapronla gidilmekle beraber gene de kız kolejinden erkek kolejindeki öğrencilere aşık olanlar, sevişenler olurdu. Gizli gizli buluşurlardı. Aşıkâr değildi.

Ama artık nerede buluşulurdu; tepelere mi çıkılırdı, kırlara mı gidilirdi, sinemanın karanlığında mı buluşurlardı orasını bilmiyorum.

“Geliyor vatman, çekilin yoldan”

İstanbul'da ilk yıllarımda, öğretmen okuluna yatılı gittiğim, yaz tatillerini Akhisar'da geçirdiğim veya okulda kaldığım için şehri pek öğrenemedim. Yalnız hafta sonlarında tatbikatta iken Hilmi ağabeyim ki, o da Şişli'de bizden birkaç ev aşağıda bekâr odası kiralamıştı, beni okuldan tramvayla alıp bırakırken azıcık etrafı görebilirdim. Tramvaya Harbiye'den biner Aksaray'da inip, Topkapı'ya giden tramvaya geçerdik. Tramvayımız Taşkasap'ta durur, ray değiştirir, karşı taraftan gelen tramvayı bekler ve sonra da Topkapı'ya kadar giderdi. Yalnız binmezdim. Çok küçüktüm. Zaten beceremezdim o kadar değişimleri yapmayı. Tramvayların ön iki sırası kadınlara aitti. Erkekler arkadan binerdi. Bu iki sıra vişne çürüğü çuha bir perdeyle ayrılmıştı. Fakat tabii perde tamamen kapanmaz aralıktan kadınlar erkekleri, erkekler kadınları gözetlerdi. Hilmi ağabeyle giderken beni kadınlar tarafına mı bırakırdı yoksa küçük olduğum için ben de onunla beraber erkeklerle arkada mı oturdum pek hatırlamıyorum. Cumhuriyet'ten sonra perde kalktı ortadan.

Tramvaylar İstanbul'da en çok kullanılan nakil aracıydı.

Birinci ve ikinci mevkiler vardı. Birinci mevki dışardan kırmızıya boyalıydı, arkasına da rengi yeşil olan ikinci mevki. vagonu bağlıydı. Tabii fiyatları da değişikti. Genç kızken insan kendini başka türlü göstermek istiyor. Paramız da yoktu ama ona rağmen birinci mevkiye binmeye çalışırdık ki fakirliğimiz meydana çıkmasın diye. Bir de birinci mevki daha تنها oluyordu tabii. Gelip geçerken insanlar birbirini itip kakmıyorlardı. Kondüktör gelir bilet keser ondan sonra bazen kontrolör gelir, o da biletleri kontrol ederdi. Vatman yolunun açık olması için çok kere ayağıyla yere basar çanını çalardı. Hatta “Dan dan dan, geliyor vatman çekilin yoldan” tekerlemesi onun için uydurulmuştu. Tramvaylara balık istifi gibi, üst üste birbirine temas ede ede binildiğinden çok kere yankesicilik olurdu. Tabii kadınları çimdikleme de. Tramvaylar böyle dolu dolu gezerken ne olur ben de bineyim diye duraklardan yalvardığımızı hatırlıyorum vatmana. Dolu diye çok kere geçer giderdi.

Çok yıllar sonra, '50'lerin başında oğlum Gündüz'le beraber Tepebaşı'nda tramvaya bindik, Şişli'ye veya Taksim'e gideceğiz. Yalnız bir kişilik oturacak yer vardı ben de oraya Gündüz'ü oturtup kendim ayakta durdum. Derken biletçi gelcli. “Bu çocuk kimin?” dedi. Benim deyince, “Peki” dedi “öyleyse sen otur oraya, çocuğu da kucağına al.” Oysa Gündüz büyüyordu. Onu bebek gibi kucağıma almak büyük çocuk olduğu için gururunu kırar hâlâ ufak bebek yerine koymak gibi olurdu. Onu yapmak istemedim “İsterse-niz ona da bilet keselim” dedim.

“Hayır olmaz ona bilet kesilmez. Sen oturacaksın, onu kucağına alacaksın.” Baktı ki ben ısrar ediyorum, vazgeçti. “Ne olacak kadın değil mi, akli ermez” dedi, gitti.

Tramvay durmadan atlayanlar, giderken asılanlar, hareketleyken binen inen olurdu. Kapıların kapanmasına veya açılmasına da pek dikkat etmiyorlardı. Böylece dış tehlike

“Galata Köprüsü’nün iki başında, önlerinde torbalar, adamlar durur ve her geçen oraya kırk para atardı. Kimseyi geçirmiyorlardı köprüden para vermeden.”

olduğu gibi tramvaylarda iç tehlikeler de oluyor, binenler düşme tehlikesi atlatabiliyordu.

Tramvayların nereden gelip nereye gittiği tabelalarındaki renklerden anlaşılırdı. Her semtin bir rengi vardı. Hatırladığıma göre mesela Aksaray kırmızı, Beyazıt lacivert, Fatih ise yeşildi. Gündelik hayatımızda önemli bir yeri olduğundan tramvaylarda olup bitenlerle ilgili birçok fıkra da vardı. Ramazan vakti, bektaşi sarhoş, tramvaya binmiş. Ağzından leş gibi içki kokusu “Bu tramvay Fatih’e mi?” diye soruyor. Hayır cevabını alınca inip başka bir tramvaya biniyor. Gene yanlış. Böylece birkaç defa körkütük sarhoş vaziyette bir tramvaydan inip öbürüne biniyor. Nihayet bir vatandaş doğru tramvaya binmesini sağlıyor. Bektaşi’nin tesadüfen de yanında bir sofı oturuyor bu sefer. Emin olmak için gene soruyor “Fatih’e mi?” diye. Sarhoştan son derece rahatsız olan sofı öfkeyle cevap veriyor, “Cehenne-

me, cehenneme gider” diye. Telaş içinde ayağa fırlayan Bektaşî “Eyvah gene yanlış bindik” deyip kendini tramvaydan aşağı atıyor.

Tramvaylar Galata Köprüsü’nden geçecekse ayrıca köprü bileti kesilirdi. Yürüyerek geçerken de köprünün iki başında, Karaköy ve Eminönü tarafında, önünde torbaları, adamlar durur ve her geçen oraya kırk para atardı. Bir defa ben acele geçiyordum oradan, unutmuşum para verileceğini. Beni hemen yakaladılar. Kimseyi geçirmiyorlardı köprüden para vermeden.”

İstanbul’u biraz biraz kolejde öğrenmeye başladım. Orada da pek gideceğim yerim olmadığından haftalar boyu okulda kalırdım. Ama yaz tatillerinde ister istemez eve çıkardık.

Kürt Beyi’ne gelin gidiyordum

Ben kolejdeyken hem Mahmut dayımın hem de Zekeriya ağabeyimin ailesi Şişli’de otururdu. Oturduğumuz kattan gördüğüm bir manzarayı hiç unutmuyorum. Arka pencere-lerden Rumeli Caddesi görünürdü ve tam karşıda da bir apartman vardı. Orada bir daireye zengin, kalabalık bir aile gelmişti. Pencere-leri kaldırıp başlarında başörtüleriyle sokağa sarktıklarını etrafı seyrettiklerini hatırlıyorum. Kürdistan’dan henüz gelmişler. O zamanlar Doğu vilayetlerinin bir kısmına öyle denirdi. Kızlar kolejin prep kısmına yazılmıştı. Nasıl ne münasebetle olduğunu bilmiyorum fakat aileler tanışmışlar. Bizim aileden kimisi benim onlardan, bu Kürt beylerinden biriyle evlenmemi düşünüyordu. Fakat tabii öyle bir şey olamazdı, çünkü ben tahsilime devam etmek istiyordum. Evlenmek niyetinde değildim. Ama ısrar edenler oldu. Hatta o zaman aileden Sabiha Yengemin “Ben okudum da ne oldu?” dediğinin beni pek şaşırttığını hatırlıyorum. Çünkü o kadın hakları, sosyalizm gibi konularla pek bir meşguldu. Belki de aileye yük olacağımdan çekiniyorlardı.

Elhamra Sineması

Kolejdeyken artık sinemaya gizli gizli gitmemize gerek kalmamıştı. Hafta sonlarında arkadaşlarımızla buluşup matineye giderdik. O zamanlar Elhamra Sineması yeni yapılmıştı ve Beyoğlu'ndaydı. İstanbul'un en meşhur ve en pahalı sineması olduğu halde 2 kuruş mu ne verirdik. Kadın erkek karışık oturulurdu. Fakat biz ciddi ciddi gider, ciddi ciddi döner, kadınların yanına oturmayı tercih ederdik. Filmler sessiz ve siyah beyazdı tabii. Yalnız sinemanın orkestra yerinde piyanoyla müzik yapılırdı.

Kolejde yaptığımız şeylerden biri de çilek tarlalarına gitmekti. Arnavutköy tepelerinde çilek tarlaları vardı ve zaten Arnavutköy'ün çileği de meşhurdur. Dış tarafı kırmızı, kokulu, içi beyaz bir çilek. Evde 2-3 tane olsa o çilekten bütün ev mis gibi kokardı. Bu nedenle buzdolabına bile konmazdı kokutur diye. İşte biz kızlar bu çilek tarlalarına gider, çilek yiyerek kahvaltımızı ederdik. Zaman zaman tarla sahibinin bize ihtar ettiği de olurdu. Zannederim artık bu çileği yetiştirmiyorlar, çünkü hiçbir tarafta görmüyorum. Çok çabuk bozulurdu, dayanmazdı ve hemen yenmesi lazımdı.

Laiklik görüntüleri

Kolejde bulunduğum 1924-1928 yılları arasında Türkiye'de bir sürü iç değişiklik oluyordu. Fes, çarşaf kalkmıştı. Bazı yerlerde müezzinlerin minarede ezan okuması kalkmıştı sanırım. Laik olmuştuk. Fakat müezzinlerin ezan okuması kaldırıldığı halde kiliselerin çanı çalıyordu. Hatta bir ara Tepebaşı'nda bir evde oturuyorduk arkamızda bir kilise vardı. Onların paskalya zamanlarında filan bayramları oldu mu o kilise gece yarısından sabaha kadar çalardı da biz uykusuz kalırdık o yüzden. Tepebaşı bahçesindeki şarkılar da işin cabası. Cumhuriyet'ten sonra rahibeler ve din adamları

rının sokakta dini kıyafetlerle gezmesi yasaklandı. Hepsi sivil kıyafetle gezerdi. Namaz kılan erkekler kasket giyerdi fakat İslâm'da namaz kılarken başlarını kapalı tutmaları gerektiği için, onlar da şapkanın mihverini arkaya çevirir ve öyle namaz kılardı.

BİR ZAMANLAR
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
IV

*Çemberlitaş'ta İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü öğrencileri.
Belkıs Halim birinci sırada, sağdan beşinci.*

I. BEYAZIT'TA ÖĞRENCİLİK GÜNLERİ (1928-31)

Harbiye Nezareti'nde felsefe bölümü

Arnavutköy Kız Koleji bana lisan kazandırmış ama öğrenme ihtiyacımı tamamen karşılamamış, tatmin etmemişti. Bunun için 1928'de koleji bitirir bitirmez, o yazı geçirince, felsefe okumak için İstanbul Üniversitesi'ne yani Dârülfünun'a kaydoldum. O zaman Dârülfünun'un Edebiyat Fakültesi sonraları yanan Beyazıt'taki Zeynep Hanım konağındaydı. Eskiden burası Harbiye Nezareti olarak kullanılmış. Felsefe şubesi konağın üst katındaydı ve orada edebiyat ile beraberdik. Ebül'ulâ Mardin'in de ders verdiği Hukuk Fakültesi orta kattaki üç odadan ibaretti. O zaman fakülteye medrese denirdi. En alt katın bir kısmı da yanlış hatırlamıyorsam Dekanımız Köprülüzade Fuat'ın tarih dershanesi idi. Bütün derslerimiz bir dersanede olurdu. Felsefe öğrencileri 20-30 kişiyi geçmezdi. Derse resmen kayıt olmayıp dışardan dinleyici olarak gelenler de vardı. Kolejden arkadaşım Bedriye'yle (Hüseyin Avni Sanda'nın eşi) Edebiyat

Üniversite kimliğinin iç yüzü. "Hele kızlarla erkekler birbirleriyle beraber olmaya, birlikte okumaya tabii ki hiç alışkın değillerdi."

Fakültesi'nin felsefe şubesine kaydolduk. Buranın bize daha geniş ufuklar açacağını düşünüyor, muallim mektebinde zaten felsefe ve ruhiyat (psikoloji) gördüğümüz için o saha-da daha çok ilerlemeyi kendimizi bu mevzularda daha çok kuvvetlendirmeyi arzuluyorduk.

Üniversite kimliğinin iç yüzü.

Dersler, hocalar, öğrenciler

Felsefe şubesinde hayat ne koleje ne de muallim mektebindekine benziyordu. Muallim mektebinde zille yatar zille kalkar, zille tenefüse çıkar zille derse girer, zille dersten çıkardık. Bütün hayatımız kontrol altındaydı düzenliydi ve intizama alınmıştı. Kolejde bu biraz daha gevşekti. Fakat üniversitede büsbütün gevşekti. Sultanilerden gelenler, ora-

nın kontrollü, tamamen baskılı hayatından çıkıp da kimse-
nin kimseden hesap sormadığı üniversiteye gelince biraz
şaşıyorlardı. Belki de ilk iki yıl derslerin ihmal edilmesi o
yüzdendi. Hele kızlar ve erkekler birbirleriyle beraber ol-
maya, birlikte okumaya tabii ki hiç alışkın değillerdi.
Ancak biz Arnavutköy'deyken Robert Kolej'le aramızda
müsamereler, spor müsabakaları falan olduğu için beraber
olmaya alışkındık. Flörtler de olurdu tabii ve buna alışma-
yanlar vardı. Sınıf arkadaşım Niyazi Berkes *Unutulan Yıllar*
adlı kitabında üniversitedeki kız erkek ilişkilerini şöyle an-
latıyor (İletişim Yayınları, 1997, s. 53):

“Bu hocanın (Babanzade Naim) bana bir katkısı, o zama-
na dek hiç tanımadığım kız taifesi ile ahbablık edişim ol-
muştur. Aile çevremde hiç kız yoktu. Kızlarla nasıl arkadaş-
lık edilir, konuşulur bilmezdim. İyi bir tesadüfle felsefedeki
sınıfta dört kız öğrenci vardı. Naim Hoca bunlara karşı çok
yakışıklı biçimde sataşırdı. Bu dört kız öğrencinin yalnız
üçü ile arkadaş oldum, çünkü üçü de kolej çıkışlı olduğun-
dan İngilizce çevirili bir Kant seminerinde birleşiyorduk.
Birincisi Hüseyin Avni'nin (Şanda) eşi olan Bedriye, ikincisi
Zekeriya'nın (Sertel) kızkardeşi olan Belkıs, üçüncüsü İngi-
lizce, Almanca, Fransızca gibi üç dili bilen Selmin. Dördün-
cü kızla hiç tanışmadım. Çok süslü, çok güzel, fakat kibirli
görünümlü bir hali vardı.”

Bizden kimse bir şey beklemediğinden dalgamızı geçer,
derslere çalışmazdık. Derslere girmek mecburiyeti vardı
ama çoğumuz bunu ihmal eder girmezdik. Devam karne-
lerimiz vardı, bunları eğitim üyelerinin imzâlaması lazım-
dı, ama ben Naim Bey'den başka, ki metafiziği verirdi, bir
eğitim üyesinin bunu imzaladığını hatırlamıyorum Baban-
zade Naim Bey de bana eski, alaturka bir adam gibi görü-
nüyordu öbür hocalara göre. Tabii ki artık o zamanlar ce-
ket pantolon giyiyordu fakat bende yaptığı tesir sanki üs-

tünde cübbesi varmış gibiydi.

O zaman üniversite üç seneydi. İlk iki sene mantık gibi daha umumi dersler vardı.

Aldığımız dersler arasında hatırladıklarım metafizik, felsefe, mantık, din tarihi, içtimaiyat (sosyoloji) ve ruhiyat (psikoloji), hocaların da hepsi erkekti. Cumhuriyet'ten sonra İlahiyat Fakültesi kapandığından Fransa'dan gelen dinler tarihi profesörü Dumezil de derslerini bize veriyordu. Dumezil'in odada aşağı yukarı dolaşarak Fransızca verdiği din tarihi dersinin genç bir tercümanı vardı: Orhan Bey. Öyle muallak bir şekilde anlatırdı ki hiçbir şey anlaşılmazdı. Sonradan Orhan Bey'in şizofren olduğunu ve hastaneye yatıldığını öğrendik. Orhan Sadettin Almanya'da okumuştı ve Türkiye'de isminin önünde "Doktor" yazan ilk akademisyen oydu. O derste anlaşılan çok iyi not tutmuşum ki ileride "Dumezil'in ders notları" diye kitap olarak basılacak. İşin ilginç yanı Dumezil'in birçok ülkede ders vermesine ve dünyaca ünlü olmasına rağmen derslerinde anlattıklarına ilişkin başka tek bir kitap olmaması. Ama gene de ben pek bir şey öğrendiğimi zannetmiyorum. Sosyolojiyi Servet Bey isminde birisi veriyordu. Uzun boylu esmer yakışıklı bir adamdı. Ayrıca felsefe ve içtimaiyat dergisini çıkarırdı. Nazım Hikmet'in ilk eşi Nuset Hanım'la evlenmişti. Nuset Hanım da hem edebiyat öğretmeniymiş hem de felsefe bölümünde öğrenci. Bir Mustafa Şekip Bey vardı Türkiye'de psikolojinin kurucusu. Onun verdiği psikoloji dersi çok esastı ve Piaget'i ilk defa ondan duydum. Oysa Amerika zamanının o en ünlü psikoloğunun eserleriyle Türkiye'den çok daha sonra tanıştım. O vakit bizim ruhiyat derslerinin ne kadar ilerici olduğunu ve zamanın ruhiyat akımlarını ne kadar yakından izlediğimizi daha çok takdir ettim ve anladım. Ayrıca Theodule Ribot adlı o yıllarda çok ünlü olan Fransız psikologu üzerinde durulurdu. Onun muhayillesini (hayal

etme yetisi) okuduk bilhassa. Sonra Gestalt'ı okuduk. Velhasıl bütün yeni cereyanları okuduk. Bir tek Watson'un şartlanmasını yani davranışçılığı okuduğumuzu pek hatırlamıyorum.

Üniversite hocalarından biri de Uzun İsmail Hakkı'ydı (Baltacıoğlu). Çok severdim onu. Sanatkâr bir adamdı. Eski Türkçe'nin hat sanatına, kûfi gibi Arap yazı çeşidine çok meraklıydı. Babiâli tarafında bir yerde hanesi vardı. Orada onu ziyaret ettiğimizi hatırlıyorum. Dersler daha çok kon-

Üniversite kapısı (ayakta sağdan birinci).
“Lisan bilmeyenlerin pek kitap okuduğunu hatırlamıyorum.
Çünkü hiç kitap tavsiye edilmezdi.”

*Fakülte merdivenlerinde (ortada sağdan birinci).
“Üniversitedeki öğretmenlerden belki çoğu kim
olduğumuzu bilmez ama aralarında bize çöpcatanlık
yapmak teşebbüsünde bulunanlar çıkardı.”*

ferans halindeydi ve biz not tutardık. Pek öyle kitap tavsiye edildiğini hatırlamıyorum. Yalnız felsefeci Hume'ı ancak birkaç kişi kendi dilinde okuyabilmiştik.

Lisan bilmeyenlerin pek kitap okuduğunu hatırlamıyorum. Çünkü hiç kitap tavsiye edilmezdi. Bütün bilgimiz aldığımız notlara aitti. İlk iki sene tam bir serbesti içinde geçti. Ne derse kalkmak vardı ne yazılı ne de ödevler. Öğrencilerin çoğu derslere hiç gelmez, hoca notlarını ezberleyerek imtihan geçerdi. Derste hayal kurmak istediğimiz zaman ön sırada oturuyorduk. Dalga geçmek istediğimiz zaman da arka sıralara geçer orada otururduk. Dumezil'in

din tarihi derslerinde çok defa öyle yapardık, çünkü uyku-muzu getirirdi.

Üniversitedeki öğretmenlerden belki de çoğu kim olduğumuzu bilmez hatta bizi isimimizden bile tanımazlardı. Ama aralarından bize çöpçatanlık yapmak teşebbüsünde bulunanlar çıkardı. Üniversite profesörlerimizden biri bir arkadaşına bu nedenle birisini tanıştırmış ve onlar da en sonunda evlenmişlerdi.

Üniversite öğrencilerinin de birbirlerini tanımalarına pek imkân olmazdı. Yatakhaneler, yurtlar yoktu. Aramızda da fazla konuşma olmadığı için öğrenci aileleri hakkında da pek fikrim yoktu. Anadolu'dan gelen pek yoktu ama nasıl bir aileden gelirlerdi? Zengin aileden mi? Fakir aileden mi? Okumuş aileden mi? Bilmezdik. Oturdıkları muhiti de bil-miyorduk. Zaten sıkı fıkı arkadaş olmadan kimsenin zen-ginliğinden fakirliğinden asla bahsedilmezdi. Geleneğe uy-mazdı ben böyle aileden geliyorum, şöyle aileden geliyo-rum diye konuşmak. Öğrencilerin neredeyse hepsi erkekti ve sultani, yani yabancı lise mezunuydular.

Erkekler, ceketli yelekli, üç parçadan oluşan takım elbise giyer, kravat bağlardı. Kravatsız kimseyi hatırlamıyorum. Öyle laubali kıyafetli kimse yoktu.

Sınıf arkadaşlarımdan kaderi: Türkiye'den Sürgün

Bir ara edebiyat şubesiyle birlikte Garb edebiyatı da almış-tık. O daha büyük bir sınıftı ve Pertev'le (Naili Boratav) o sınıfta tanışmıştık. O edebiyat şubesindeydi. Biz felsefe şu-besindeydik. Ama o da bizim gruptandı. Nihal Atsız da ede-biyattaydı ama onunla pek görüşmezdik.

Üniversitede hocalar ve öğrenciler, hatta öğrencilerin kendi aralarında bile pek bir kaynaşma olmazdı. Herkes sı-nıfa gelir, sınıftan çıkar kendi işine giderdi. Onun için ne ben ne de Bedriye orada pek arkadaş edinemedik. Üniversi-

(Ayakta sağdan dördüncü) “Erkekler ceketli yelekli üç parçadan oluşan takım elbise giyer, kravat bağlardı.”

tede ayrıca lisan gruplarına da ayrılmıştık. Ben, Bedriye Şanda, Selmin Tefik (sonradan İstanbul Üniversitesi’nde psikoloji profesörü) ve Niyazi (Berkes) olmak üzere dördümüz İngilizce bilen gruptaydık. Ayrıca Macit de (Gökberk sonradan felsefe profesörü) sık sık bizle beraber olurdu. Ama o Almanca’daydı. Hem babası asker olduğundan hem de kendisi Alınan disiplinine mülayim olduğundan onun gibi bir erkekle beraber olabilmenin çok zor olduğunu düşünürdüm. Yoksa son derece zeki ve yakışıklı biriydi. Hatta bir gün belki ona rastlarım düşüncesiyle yürüyüş yolumu değiştirmiş ama ona rastlayınca, “Merhaba Macit, bu ne aksi tesadüf!” demiştim. Arada sırada bizim gruba dışardan gelen Sabahattin Âli ve Muzaffer Şerif de katılırdı. Bazen topluca gezilere, pikniklere giderdik. Ne yazık ki Atatürk öldükten sonra İnönü’nün Milli Şef döneminde Pertev, Niyazi ve Muzaffer ders verdikleri Dil Tarih ve Coğrafya Fa-

k ltesi'nden uzaklaştırıldı. Pertev Sorbonne'da, Niyazi Mc Gill'de, Muzaffer Columbia'da profesör oldular. Sabahattin  ld r ld . Yurtdışında  niversitelere gidenlerin hepsi dünya çapında  n sahibi oldular. Türkiye'nin kaybı dünyanın kazancı oldu.

Kitapsız bir  niversite

Üniversitenin bir kütüphanesi vardı. O da Beyazıt Meydanı'nda başka bir binadaydı. Bir kitap aramak için gitmiştim. Hemen oradaki hafızık t p (kütüphanecilere hafızık t p yani kitabı muhafaza eden denirdi) bir cetvel ve büyük bir defter çıkardı. Defterine kitaplar numarayla sıralanmıştı, meselâ 280'de şu kitap, gibi. İstediyim kitabı buldu, bir merdiven dayayıp oraya çıktı ve kitabı aldı. Bu bana kolejden sonra çok tuhaf gelmişti. Orada katalog vardı. Kütüphaneden istediğimiz kitabı biz katalogdan arar bulur ve dışarı  ıkarırdık. Üniversitenin kütüphanesinin bu kadar geri olması beni çok üzmüştü. Ders kitaplarımız olmadığı gibi k t phanedekiler de okunsun diye değil bulunsun diye saklanıyordu.

Gazeteci lafından ilim lisânına

İki sene biz böyle av re av re dolaştık, gittik geldik. İkinci yılın sonunda imtihanlara hazırlanmak istedik ve tabii hiç kitap karıştırmadığım için çok g   geldi bu imtihanlara hazırlanmak. Tüm haziran ayı devam etti bu imtihanlar. Ben de o zaman odama çekilir, sabahdan akşama kadar hep ders çalışırdım. Senenin en güzel zamanı, herkes bahçede oturuyor, gülüyor, oynuyor şakalaşıyor, ben de aralarına katılsam bir daha yukarı  ıkamıyacağımı, ayrılamıyacağımı bildiyimden kendimi tutuyorum. Böyle okuya okuya gözlerim kararmaya başladı. Sigara içerek kendime dinlenme nöbetleri verdim. Bu sigara içmem imtihanlardan sonra da bir müddet devam etti. Üniversitede vestiyerde bir gün Bedriye'yle

beraber sigara içiyorduk. Bir erkek arkadaşımız geldi içeriye ve dedi ki, “Bedriye cazibeli cazibeli bir Fransız gibi içiyor sigarayı, sen kaba kaba içiyorsun Amerikalılar gibi. Hiçbir zarafet yok sigara içmende”. Daha sonra ben de bıraktım sigarayı. Zaten tiryaki değildim ve sırf dinlenmek için ara sıra içmiştim.

İkinci sınıfın sonunda imtihan verdik. O vakit imtihan şifahiydi (sözlüydü), herkesin önünde olur, isteyen sınıfa girip olup biteni dinleyebilirdi. Anlaşılan ben öyle ilmi şekilde konuşamamış olacağım ki, imtihanda Mustafa Şekip Bey bana, “Bunlar gazete lâfı” dedi, “İlim lisanını kullanmıyorsun.” Şekip Bey’in bu tabirini hiç unutmam. O beni bir süre susturdu, sonra da dilimi düzelttim.

O yıllarda “gazete lisanı” diye bir deyim geliştirilmişti “medya”nın kullandığı kalıp kelimelerle konuşanlar için. Mesela gazeteler düşman askerler için “temizlendi”, tutukları taraf içinse “öldürüldü” kelimelerini kullanıyordu. Sonraki yıllarda dili kitle kontrolü için kullanmakta ustalaşan Almanya ve Sovyetler Birliği gibi totaliter rejimlerde ve nihayet günümüz ABD’sinde bu “gazete lisanı” doruk noktasına ulaştı.

Üçüncü yılın sonunda mezun olabilmek için bir tez hazırlamak zarureti vardı. Ben de Auguste Comte’ın bir eserini tercüme etmiştim. Fransızcam zayıf olduğu için Selmin bana çok yardım etmişti. O da Kadıköy’de Mühürdar Caddesi’nde üç katlı bir evde oturuyordu. Ona geceleri gittiğim için bekçi beni oraya kadar götürür ve gelir tekrar beni Selmin’in evinden alır, o sıralar Kadife Sokak’ta kaldığım eve bırakırdı.

Böyle gidip gelmeler kadınlar için pek hoş görülmezdi. Ve İstanbul o kadar ufaktı ki sanki herkes birbiriyle ilgilenir hatta birbirinin işine karışırdı. Kadıköy’de oturuyorduk. Artık üniversiteyi de bitirmişim. Son vapurla dönüyordum ve vapurda Hakkı Tarık (Us) Bey’e rastladım. Galiba Tasvir

Efkâr gazetesini çıkarıyordu o zamanlar. Beni görünce, “Sen bu saatte yalnız başına ne arıyorsun sokaklarda?” diye tarzide bulunmuştu.

Dârülfünun’u bitirdiğimizde kolejde olduğu gibi bir şahadetname merasimi veyahut mezun olma merasimi yoktu. Kimsenin doktora yaptığını da hatırlamıyorum. Yalnız üç yıl sonunda bize birer diploma verdiler.

Diplomanın bir ücreti vardı. O ücreti veremeyecek olan talebelerin mahalle muhtarından ödeyemeyeceklerine dair bir fakir ilmühaberi getirmeleri lazımdı. Ama dediğim gibi merasim falan olmazdı. Ayrı ayrı kim ne zaman isterse o zaman gider diplomasını alırdı. Benim diplomamın nerde olduğunu bile bilmiyorum şimdi.

Bir üniversiteli kızın bağımsız yaşamı

Üniversitedeyken aynı zamanda Çamlıca Kız Lisesi’ne muallim muavini (öğretmen yardımcısı) olarak tayin edilmiştim. Bu görevimden dolayı orada yatıp kalkmaya mecburdum. Onun için sabah öğretmenleri okula getirmek için gelen atlı arabayla Çamlıca’dan Kacılıköy’e iner, oradan vapura, sonra da tramvaya binerek Beyazıt Meydanı’na üniversiteye giderdim. Akşamları da tekrar Çamlıca’ya dönerdim. Bu uzun bir süre böyle devam etti.

Ötekiler, meselâ Bedriye o zamanlar Harbiye’de otururdu. O da tramvayla gelirdi. Sonraları ben de Şişli’de tanıdıklarımızdan birinin bir apartmanında, İngilizce derslerinden kazandığım parayla tek başıma bir oda tuttum. O yıllarda İstanbul’da benden başka da tek başına yaşayıp geçimini sağlayan bir arkadaşım olduğunu hatırlamıyorum, hele kadın. Böylece Şişli’de oturan Bedriye, ben ve bazen de Macit, üniversiteye, beraber gidip gelirdik. Üniversiteye tramvayla gelir, fakat dönüşte Mahmutpaşa’dan veya Babiâli’den çok defa Sirkeci’ye iner oradan köprüyü geçer, tünele biner sonra-

da ta Şişli'ye kadar yürürdük. En keyiflisi Babiâli'den geçmekti tabii. Kitapçılara bakarak entelektüel muhitten geçmek daha eğlendirir, daha hoşumuza giderdi. Orada kütüphanecilerden (kitapçılardan) tanıdıklara da rastlardık. Meselâ Halit Bey; kütüphanesi vardı ve karısı Naima Hanım tabiat bilgisi dersleri verirdi muallim mektebinde. Halit Bey'e kütüphanesinde konuşmak, ne var ne yok öğrenmek, hocamızın nasıl olduğunu sormak veya bazen dert yanmak için de giderdik. Meselâ bir kere benim Çamlıca'da müdürle bir sorunum olmuştu. Halit Bey'e fikrini sordum. "Yapılacak bir şey yok. Sen şikâyet etsen bile müdürü atmazlar, elbette seni atarlar. Onun için böyle bir teşebbüse girme" dedi ve örnek olarak, "Meselâ İsmet Paşa başvekil, hademesinden biri onu Atatürk'e şikâyet etse, elbette İsmet Paşa'yı atmaz. Onun için kendini uydurmaya çalış," dedi.

O zamanlar Bedriye'yle ikimiz de çok az para kazanıyoruz. Mahmutpaşa'daki kumaş mağazalarından taksitle kumaş alır ve gene taksitle bir terziye diktirirdik. Bir defa da yine böyle Dârülfünun'dan çıktıktan sonra Babiâli'den incecimize Kapalıçarşı'nın içinden geçerken Amerikalı taklidi yaptık. Hangimiz tercüman oldu bilmiyorum. Dükkânlara girip eşyalar beğendik. Mücevher, halı falan satan o çeşit çeşit dükkânlara girmiş olacağız herhalde. Dükkâncıların nasıl yüksekte attığını ve "canım bırakın da biz de para kazanalım" diye tercüman olanımıza teklifte bulunduklarını hatırlıyorum. Gene bir defa Bedriye'yle beraber Harbiye'de bir kasaba girdik ve İngilizce birşeyler söyledik. Bir de kasap İngilizce cevap vermesin mi. Çok utanmıştık.

Necip Fâzıl: "Tevfik Fikret karilerine yalvarıyor"

Gene üniversitedeyken bir münasebetle Türk Ocağı'nda bir dansa gittik. Belki bir konferans vardı önceden, sonra da dans. Ama yalnız dans ettiğimizi hatırlıyorum, fokstrot ve

Abdülhakhamid (Tarhan) ile üniversitede (soldan birinci).

çarliston. Türk Ocağı Cağaloğlu'nda İran Sefarethanesi'nin karşısında köşe başındaydı. O zaman Çamlıca'daydım ve dönmek mecburiyetindeydim. Üniversiteye ara sıra sonradan Dil Tarih olaylarında Türkiye'den ayrılmaya mecbur bırakılan Muzaffer Şerif de uğrardı. Sonra Amerika'ya gitti ve orada sosyal psikoloji dalını kurdu. Muzaffer Şerif de o gece dansta. Hatta beni Çamlıca'ya kadar o getirdi. Son vapurla mıydı bilmiyorum, karşıya geçtik sonra da beni otomobille Çamlıca'ya kadar çıkardı. Üniversiteye uğrayanların arasın-

da Muzaffer Şerif'ten başka bir de Necip Fâzıl vardı. Sohbetler ederdik. Necip Fâzıl'ın bende çok iz bırakan bir sözü olmuştu: Tevfik Fikret'in "Siz ey karilerim" (okurlarım) diye bir yazısı vardır. Necip Fâzıl onu hâkir görürdü. "Karilerim kim olursa olsun ben karilerim için yazmıyorum. Ben kendim için yazıyorum" demiş ve "Tevfik Fikret adeta kariherine yalvarıyor" diye ilâve etmişti.

Eğer üniversiteye sabah gitmiş ve öğleden sonra da ders varsa, o zaman yemeklerimiz için Beyazıt Meydanı'ndaki Emin Efendi Lokantası'na giderdik. Profesörler de orada olurdu. Tek başıma gittiğim zamanlar, masaya oturmak kendimi göstermek gibi geliyordu bana. O vakit yemekte okumayı hiç sevmediğim halde elime bir kitap veyahut bir mecmua, bir gazete alıp öyle otururdum. Fakat tek başıma gittiğim pek azdı. İki üç kişi beraber giderdik. Erkek arkadaşla gittiğimi hatırlamıyorum oraya. Çok defa Bedriye'yle giderdik. Bir de Melek vardı. Sırf dinleyici olarak geliyordu derslere. Melek'i de ailece tanıdığım için onunla da lokantaya giderdik. Şişli'de otururdu ve Selâniklilerdendi.

Sosyal beceriksizliklerimiz

Bir gün Tokatlıyan'da bir çay tertiplenmişti üniversiteliler için. Tokatlıyan o zaman Beyoğlu'nun en meşhur otellerinden biri. Gene Bedriye'yle beraber gitmiştik. Bu daha henüz tez yazmadan, üçüncü sınıfta olacak herhalde. Bu teze hazırlanmadan Mustafa Şekip Bey'le şöyle bir konuşmamız iyi olacaktı. Müthiş heyecanla, hocamıza acaba ne şekilde yaklaşalım da kolayca geçirelim şu tezi diye planlar yaptık. Kadıköy'den Tokatlıyan'a gideceğiz. Tayyör giydiğimi hatırlıyorum ve topuklu pabuç. Vapura yetişmek için koştum. Zaten bu benim âdetimmiş galiba. Çünkü birisi bir arkadaşına sormuş "Belkıs'ı görüyor musun" diye. "Hayır onu ancak koşa koşa vapura giderken görebiliyorum" demiş. O zaman

Kadıköy’de henüz tramvay yolu yapılmamıştı. İskeleye koşa koşa gittim. Birde baktım ki vapurun düz tahtasına basınca topuğumun biri Arnavut kaldırımların arasına sıkışmış kalmış. Eve dönüp de tekrar başka pabuç mu giydim yoksa topuğu buldum da taktırdım mı bilmiyorum. Fakat nihayet çaya gittim. Tokatlıyan epeyce kalabalıktı. Masalarda oturup konuştuğumuzu hatırlıyorum. Dans filan yoktu. Mustafa Şekip Bey’le de konuşmakta pek muvaffak olamadık. Onun arkasından vestiyere bile gittiğimiz halde bir türlü bu konuyu açamadık. Ama o kadar heyecanlanmışız ki Tünel’e geldiğimiz zaman Bedriye’yle karşı karşıya oturduğumuz vakit birde baktım ki Bedriye’nin şapkasında -demek şapka giyyorduk o zaman- vestiyerin numarası takılı duruyordu.

Polenezköy’de kızlı erkekli

Arnavutköy’deyken hem erkek kolejindeki, Robert Koleji’ndeki çocuklarla, hem de dışarda Galatasaraylılarla flört edenler vardı. Karşılıklı müsamerelere spor müsabakalarına gidilirdi. Fakat üniversitede bu daha açıktı. Biz ona kırısmak derdik. Az çok birbiriyle flört eden kız erkekler grubu bir defa Polenez’e yürüyerek gitmiş ve karanlıkta varmıştık. O yolculuktan hep Nâzım Hikmet’in “Hazer Denizi” adlı şiiri aklıma gelir. “İniyor kayık, çıkıyor kayık” diye tekrar etmiş-tik hep beraber. Nerede kalacağımızı bilemiyorduk. Belki bir harman bulursak geceyi orada geçiririz diye düşünmüştük. Yer bulamadık. O zamanlar orada benim de tanıdığım aile dostlarımız vardı. Mahalle arasında dolaşırken onların ismini çağırdım. Nihayet bir evden cevap verdiler. Onun vasıtasıyla biz de iki oda bulduk. Bir tanesi kızlar için bir tanesi erkekler için. Şarkılar söyledik, fotoğraflar çıkardık, zannediyorum yemek bile yemedik. Ucuz olsun diye kendi yemeğimizi götürmüştük. Halbuki Polenezköy yemekleriyle meşhur. Fevkâlade güzel yemekler yaparlardı. Hatta o zaman

Polonezköy'de (sağdan birinci). "O zamanlar şişmanlık modası vardı. Herkes oraya kür yapmaya, o güzel yemeklerden yiyip de şişmanlamaya giderdi."

şişmanlık modası vardı. Herkes oraya kür yapmaya, o güzel yemeklerden yiyip de şişmanlamaya giderdi.

Gece elbisesi, votka ve krem şanti

Mahmut isminde bir arkadaşım vardı, o da üniversiteye girdi ve Kadıköy'de Bademaltı'nda oturuyordu. Galiba Kafkasyalıydılar. Bir gün beraber köprüden geçerken sigara içiyordu. "Mahmut" dedim, "niye sigara içiyorsun?" "A çok işe yarar" dedi "meselâ bazen köprü'nün üstünden giderken karşıdan birisi geliyor, onu görmek istemiyorsun, hemen si-

garanı yakar gibi görünürsün ve gelene selâm vermeden bu şekilde yanından geçmiş olursun” demişti. Bir defa bizi evine davet etmişti. Gene üniversiteden bir grup. İlk defa votkayı ben orada tattıydım. Ne olduğunu da bilmeden birden diktim, likör sanarak. Nasıl içimin yandığını hâlâ hatırlarım. Mahmut dediğim arkadaşım Göztepe Amerikan mektebini bitirmişti. Bir defa da beni Göztepe’de bir partiye davet etti. Kıyafet meselesini sordum. O mu yanlış anlattı ben mi yanlış anladım bilmiyorum. Yeşil-siyah çiçekli topuklarıma kadar inen bir gece elbisem vardı, onu giydim. Parti Göztepe Amerikan Okulu’nun öğretmenlerinden birinin evindeydi. Bir baktım ki herkes laubali spor elbiseleriyle. Erkeklerin kravatı yok, gömleklerin kolları sıvanmış öyle oturuyor. Kadınlar da spor kıyafetleri, her günlük basma entarileriyle. Ben bir kızardım, bir utandım. O yaşlarda böyle şeyler insanı çok utandırıyor mahcup düşürüyor. Şimdi olsa, affedersiniz ben yanlış anladım böyle giyindim geldim, kusura bakmayın falan der, meseleyi kapatırdım. Yalnız yutkundum ve kızardım durdum.

Orada bir hadise daha oldu. Yemek vardı. Başka pek neler olduğunu hatırlamıyorum ama meyva salatası vardı, yanında da bir tabakta beyaz bir sos. Ben onu meyvaların üstüne konmak üzere hazırlanmış krem şanti sandım. “Ooo ben krem şantiyi çok seviyorum” dedim ve bolca aldım koydum meyva salatasının üstüne. Bir de oturdum yemeye başladım ki, meğer mayonezmiş. Midem bulana bulana, gene o zamanki yaşımla dolayısıyla hiçbir şey söylemeden onu yedim. Şimdi olsa gülüp geçerdim. Fakat böyle bir şeyi o yaşlarda söylemek onuruna dokunuyor insanın. Onun için sesimi çıkarmadan yutkuna yutkuna yedim.

İşte Mahmut’la arkadaşlığım sırasında hep böyle acayip şeyler olmuştu. Sigara içmenin insanı müşkül durumlardan kurtardığı, birini görmemezlikten gelmek istediği zaman

işine yaradığı, votkanın boğazımı yaktığı, gece elbisesiyle spor kıyafetinin, mayonezle krem şantinin karıştığı hep bu Mahmut”un arkadaşlığı zamanında olan garip olaylardı.

Çamlıca’nın ilk İngilizce öğretmeni

Üniversiteye devam ederken, ilk resmi öğretmenliğim Çamlıca Kız Ortaokulu’nda olmuştu. Burası binasının güzelliğiyle meşhurdur. Zaten bilinen üç tane kız okulu vardı: Erenköy, Çamlıca, ve Kandilli. Çamlıca binasıyla, Kandilli manzarasıyla, Erenköy de bahçesiyle meşhurdur. Çamlıcanın binası hakikaten harikulâdeydi. Bir paşanın köşküymüş. Dış kapısından evvelâ bir avluya giriliyordu. Orada, sokak üstünde bir binası vardı ki herhalde o selâmlık olacaktı eski günlerde. Benim zamanımda müdür orada oturuyordu. Sonra ikinci bir kapı vardı ve mutfak ve ahırılar bu birinci avludaydı. Arabalar da orada duruyordu. Çünkü o zamanlar Çamlıca’ya hiçbir vasıta yoktu. Atlar arabaya koşulur öğretmenleri gidip Kadıköy iskelesinden alır okula getirir, akşam da tekrar Kadıköy’e iskeleye indirirdi. İkinci avluda ilkbaharda hercailler ekilirdi. Dış kapıdan girince karşıda mermer merdivenle, işlemeli fevkalade güzel bir tahta kapı belirirdi. Oradan girince geniş parke döşeli bir hol ve ikiye ayrılıp sahanlığa çıkan orta merdiven. Bu merdivenin trabzanları kristaldendi. Harikulade bir görünüşü vardı. Avizeler de hep kristaldi. Kapılar Avrupa’dan gelmişti. Bina yüksek tavanlı olduğundan kapılar da gayet yüksekti.

Sonra bir de alaturka banyolar vardı. Etrafı güzel çinilerle kaplıydı. Bunları okul kullanmıyordu ve adeta müze gibi saklanıyordu. Gelen misafirlere, meselâ maarif nazırı gibi gayet yüksek insanlar gelirse, yalnız onlara gösterilirdi. Yoksa her zaman kapalı dururdu. Dersaneler daha çok ikinci kattaydı, birinci katta aleti-tedrisiye (ders malzemeleri)

odası vardı. Üçüncü katta da odalar vardı. Bir de bodrum katı vardı ki hepimizin yemekhanesi oradaydı. Çamlıca eskiden sultaniydi fakat ben tayin edildiğim zaman artık Çamlıca Kız Orta Mektebi olmuştu. Bina kaloriferliydi ve elektriğini de kendisi istihsal ediyordu. Jeneratörü vardı. Fakat gece saat onda artık çocuklar da yatmış oldukları için sönerdi. Yatakhanelerde hep yağ kandilleri vardı. Benim ilk tayin olduğum sene kaloriferler bozulmuştu.

Binayı ısıtmak çok güç oluyordu. O kış çok şiddetli geçmiş. Karadeniz'den Boğaz'a muazzam buzullar gelmiş, kar çok yağmış ve erimemişti. Çamlıca'dan arabalar inip öğretmenleri alamıyordu. Suyumuz da bitiyor ve ancak hademelerden biri at sırtında ne lazımsa alıp getiriyordu. Bir taraftan da kurtlar inecek diye korkuyor, bahçeye çıkamıyorduk. Öğretmenlerin gelmediği derslere ben girip öğrencileri serbest bırakmadığımı hatırlıyorum. Hatta fırsattan istifade eder onlara ilaveten İngilizce dersi verirdim. Boş zamanlarında da Türkçe konuşturmazdım sınıfta hiç. Onun için öğrenciler de adımı "In English" koymuşlardı. Zaten Çamlıca'da İngilizce dersleri ilk benimle başlamıştı.

Okulda kalmam için beni ilk koymak istedikleri yer, orada görevli olarak kalan idarecilerin ve bir de nöbetçi öğretmenin yattığı bir odaydı. Bir iki gece orada yattım çok rahatsız oldum. Kolejdeyken açık pencereyle yatmaya alışmışım. Odanın havasızlığı çok boğucu geldi ve rica ettim yerimi değiştirmeleri için. Bana bu sefer çocukların yatakhanesinde iki taraflı patiska perdeyle çevrilmiş bir karyola gösterdiler. Orada yatıyordum. Aynalı dolabım vardı başımın ucunda. Okumayı çok severdim ama yattığım zaman elektrikler kesilmiş olduğundan, yatağımda yağ kandiliyle psikoloji ve felsefeyle ilgili üniversite derslerini çalışır, kitap okurdum.

Önceden de söylediğim gibi o yıl okulun kaloriferleri de bozulduğundan bir türlü ısınamıyorduk. Mutfakta odunla

yemek pişirilir, korları da ısınmamız için okulun binasına taşınırdı. Bir müdürün odasında bir mangal vardı, bir öğretmenlerin, bir de müdürün yatak odasında.

Hepimiz soğukta yatarıdık. Öğretmenlerin çoğu kadındı. Yalnız iki tane erkek öğretmen vardı. Riyaziye hocasını gayet iyi hatırlıyorum, uzun boylu zayıf bir kimseydi ve Amasya taraflarından gelmişti. Gayet hoş sohbetti, güzel şakalar yapardı. Yüksek yakalı kırmızı bir fanilasını vardı. Kışın başında onu giyer ve derdi ki, “Bunu ben kış başında giyerim kış sonunda çıkarırım”. Ben de o zaman kaloriferler olmadığı halde kısa kollu elbiselerle dolaşırdım, hiç de hastalanmadım, “Sana gıpta ediyorum” derdi her zaman.

Çamlıca’nın ilk müdürü üniversitenin tarih fakültesinden mezun olmuştu. Gayet tutucu bir hanımdı. Dindar bir aileden geldiğini tahmin ediyorum. Bir defa o zaman Maarif Vekili olan Necati Bey okula gelmişti. O gittikten sonra aramızda konuşuyorduk. Müdür hanım onun için “Çok demokrasi bir adam değil mi” diye söylemişti de demokrasi-den ne kastettiğini pek anlayamamıştım. Belki de öteki öğretmenler de, lisan bilmeyenler de bu hatanın farkına varmamış olabilirler. Demokrasinin kelimesi bile bize çok yabancıydı. Eğitimciler bile cümle içinde nasıl kullanılacağını pek bilmiyordu.

Rugan pabuçlu bir beyefendi

Bana çok müspet bir etki yapan müzik hocası Muzaffer Hanım’dı. Harflerin değişmesi dolayısıyla bir marş bestelemişti. Başlangıç kelimeleri de şuydu “1928 Eylül 1’de başladık biz”.

Muzaffer Hanım’ın bazı hoş hikâyeleri vardı. Hepimize gayet saf görünen bir hanımdı. Yaşlıcaydı biraz. Saçlarını da boyuyordu sanırım. Başından geçen hikâyelerden birisi “Or de bak” mağazasında yer almıştı. Burası o zaman Şam-

li'yla beraber İstanbul'un en meşhur mağazalarındandı. Köprü'nün Beyoğlu değil de İstanbul tarafındaydı. Bir gün Muzaffer Hanım oraya gidiyor. Dükkânın ortasında masalar ve masaların üstünde satılacak eşyalar. Muzaffer Hanım oradaki eşyalara bakarken önce paltosunun üstünde sonra da paltosunun cebinde bir elin hafifçe gezindiğini fark ediyor. Fakat elini çeker diye ses de çıkarmıyor evvela. Bakmakta devam ediyor eşyalara. O bakıp kıpırdadıkça el daha çok dibe, kalçalara gidiyor. Muzaffer Hanım gene sesini çıkarmıyor, başını da kaldırıp bakamıyor. Mahcubiyetten gözü yerde. Ve görüyor ki bir erkek ayağı ve ayağında gayet güzel rugan pabuçlar. Muzaffer Hanım gene sesini çıkarmıyor fakat el gittikçe içeri gidiyor. Para çantası da oradaymış fakat hırsız olamaz herhalde diyor kendi kendine. "Bu kadar güzel giyinmiş, parlak rugan pabuçları var. Herhalde yanlışlıkla elini sokmuş olacak" diye düşünüyor. Ve başını kaldırmadan "Beyefendi bu benim cebim" diyor. Ama gene el kalkmayınca başını kaldırıyor ve bir de görüyor ki o beyefendi sandığı şey bir mankenmiş meğer. Cebine giren de bu mankenin eli.

Jambon devrimi

Okulda birçok tenkite uğradığımı hatırlıyorum. Bunlardan bir tanesi de şöyle oldu. Kolejde bize pek domuz eti vermezlerdi, ama ne de olsa bazı Batı şeylerini orada öğrenmiş olduk. O öğrenişle züppeliğim tutmuş anlaşılan, okula bir gün jambon getirdim. Bunu öteki öğretmenler görünce öyle tiksindiler ki artık o tabaklardan bile yemek yemek istemediler. Çamlıca'da tabii öğretmenlerin hepsi sahura da kalırlardı. Oruç tutulurdu ve böyle bir yere benim jambon getirmem müthiş bir hadise olmuştu. Başka yaptığım bir şey vardı ki onu da müthiş tenkit etmişlerdi. Kolejdeyken akşam yemeği için kıyafetimizi değiştirirdik. Çamlıca'da da

ben yemek zamanı geldiğinde öteki öğretmenlerden ayrılır, yatakhaneye çıkar değişir, tekrar aşağı inerdim. Alaylı alaylı bana baktıklarını hatırlıyorum. Şimdi geriye bakınca bu hareketlerimin ne kadar züppelik olduğunu anlıyorum, fakat o zaman herhalde bir modernlik, yenilik getireyim diye ilericilik adına bunları yapmış olacağım. Şimdiki aklımla bunun elbette lüzumu yoktu. Benim oranın şartlarına uymam gerekirdi. Ama gece elbise değiştirmemle alay eden öğretmenlerin bir kısmı, ipekli kumaştan pileli bir etek üstünde yine ipekli jarseden bir bluz diktirdiğim birtakımı o kadar beğendiler ki, başka renklerden başka kumaşlardan aynı örneklerden kendilerine de elbise yaptırmışlardı. Yine Lion'dan kolsuz bir kazak almıştım, lacivert, kırmızı, beyaz, Fransız veya Amerikan bayrağı renkleri gibi. Otuz lira vermiştim o kazağı almak için. Onu da çok beğendilerdi ve ellerinden örmek geldiği için kendilerine başka renklerden o kazağım gibi kazak örmüşlerdi.

Lion mağazası o zamanlar Beyoğlu'nun en meşhur mağazalarından biriydi. Oradan Avrupa kumaşından bir de elbise diktirmiştim. Çok da moderndi. O kadar iyi dikilmiş bir elbise ki bugün bile hâlâ giyiyorum. Demek ki kilomda da büyük bir fark olmamış.

“Vatandaş Türkçe konuş”

O zamanlar yerli kumaş kullanma kampanyası daha yoktu ve hatırladığıma göre Sümerbank da henüz kurulmamış mensucat sanayii daha ilerlememişti. Epey zaman sonra yerli kumaş giyinme kampanyasının başlamasıyla birlikte tramvaylarda filan “Türkçe konuş vatandaş” diye yazılar asılıverdi. Hatta Rumca konuşulduğunu duyduğunda, “Türkçe konuş vatandaş” diye yolcular birbirlerini ikaz ederlerdi. Kurtuluş Savaşı'ndan, Cumhuriyet'in ilanından bir süre sonra bilhassa benim çevremde büyük bir milliyet-

çilik cereyanı başlamıştı. “Vatandaş Türkçe konuş”la birlikte, “Yerli malı kullan” gibi sloganlar etrafta yayılmıştı.

“Öğretmen öğrenciye bilmiyorum der mi?”

Yine öteki öğretmenlerin tuhafına giden, akıllarını almayan bir şey daha yapmıştım. Mütalaada odaları dolaşıyordum. Nöbetçiydim. Bir sınıfa girmiştim. Çocuklardan birisi bana bir şey sordu. Şimdi ne sorduğumu hatırlamıyorum yalnız cevabını bilmiyordum. Öğrenciye de bilmiyorum dedim. Aşağı indim. Öteki öğretmenlerle buluşunca anlattım olanı. “Nasıl olur, bir öğretmen öğrenciye bilmiyorum der mi?” diye karşı çıktılar. Onlara göre bir öğretmen ilmi kül, her şeyi bilen birisi olmalıydı.

Öğretmenler öğrencilerin özel hayatlarıyla da ilgilenmezdi. Ailelerinde ne olmuş ne bitmiş, beni alakadar etmez, ben dersime bakarım, dersimde ne olursa yalnız onunla ilgilenirim, onların özel hayatları beni ilgilendirmez diye düşünürdüm. Yani okullarda hakim olan felsefe çocukların hususi hayatıyla meşgul olmamaktı. Teneffüslerde bile öğretmen öğrencilerle konuşmaz bir tek düdük öttürüp onları içeri alırdı. Eğitimin temel felsefesi öğrencilere bilgi aktarmaktan öteye geçmiyordu.

Çamlıca’daki öğrencilerimin de biz öğrenciyken yapmadığımız bazı şeyleri yaptıklarına şahit oldum. Sınıf kapısından girerken, “bismillahirrahmanirrahim” diye ilk adımlarını atarlardı. Bir gün tesadüfen ben sınıfa onlardan evvel gelmişim ve kürsüdeydim. Kapıdan içeri girip beni görünce ağızlarını kapatıp, affedersiniz deyip, yerlerine oturduklarını hatırlıyorum.

Gizli polisle başım dertte

Bu sıralar yazlarımı da Caddebostan Amerikan Kız Kampı’nda çalışıp yöneticilik yaparak geçiriyordum. Daha ön-

celeri İngilizce öğreneyim diye iki üç yaz gene kampta kalmıştım. Bu kez oraya grup başkanlarından biri olarak gitmiştim. Bizim çadırda yatanların davranışlarının sorumluluğu bana aitti. Bir ara kampta hırsızlık olmuştu. Aradan uzun zaman geçti. Ben de kamp kapanınca Kadıköy Kadife Sokak'ta bir ara Zehra ablam ve Yusuf ağabeyimle paylaştığımız eve döndüm. Bir gün kapı çalındı. Polismiştir. Beni istedikler. Kapıdan benimle konuşabilirler mi diye sordular. Kampta olan hırsızlıkla ilgili olarak benimle konuşmak istediklerini zannettim. Bazı sualler sordular ama suallerin o hırsızlıkla hiç ilgisi yoktu. Anlayamıyordum bir türlü. Bir müddet sonra da “Odanıza çıkabilir miyiz? Kitaplarınıza bakabilir miyiz?” dediler. Ben de gayet safça “Hay hay” dedim. Yukarıda kitaplarıma baktılar. Kitaplarımdan çoğu da İngilizce. “Bu nedir efendim?”, “Bu ne kitabı efendim?” Onlara tercümanlık yaptım. Kitapların adlarını söyledim, kimlerin yazdığını söyledim, mevzularını söyledim filan. İçlerinden biri “Bir dakika mücadele edin efendim”. Gitti, biraz sonra geri geldi. “Efendim sizinle şubeye gidebilir miyiz?” diyince, heyecanlandım ve korktum. Tabii ne için karakola gittiğimi anlamadım. Yolda nezaketen hep benden uzak durdular. Vapurda ayrı oturduk meselâ ve köprüye çıkınca da gene beni uzaktan gözlüyorlar, ben önden yürüyordum. Köprüden geçerken karşı istikametten koşa koşa Sabahattin Ali geliyordu, belki de vapura yetişmeye çalışıyordu. Ona “Aman kuzum Zekeriya ağabeyime haber ver beni polis götürüyor” dedim ama kendi telaşı ağır bastığında pek aldırmadı, gitti. Polislerin nezareti altında kanter içinde Sultanahmet'i boyladık. Orada komiser beni istimetake (sorgulamaya) başladı. “Efendim, ‘size solcu şeyler geliyor’ dedi, ‘mektuplar neşriyat geliyor.’” Bunları o kadar emniyetle söyledi ki “Peki madem ki bunların gelmesi yasakmış, bunları biliyorsunuz, niye bunları tutmadınız da

cürmümeşhut (suç üstü) yapmadınız?” dedim. Daha neler sordular neler söylediler hatırlamıyorum. Nihayet beni ikamet teskeresi göndermek üzere serbest bıraktılar. Ben de soluğu ağabeyimin matbaasında aldım. Orada da sıkı bir nasihat dinledim. Meğer ben yurttaşlık hakları konusunda ve ne yapmam gerektiğine dair hiçbir şey bilmiyormuşum. Meğer polis eve müddeiumumiden kâğıt olmadan beni almaya gelememiş. Ondan sonra da ağabeyim bunu gazetesinde mesele haline getirmişti. Ve işin içyüzünü sonra öğrendik. Yıl ortasında Çamlıca’ya yeni ama hepsinden yaşlı bir öğrenci kaydını yaptırmıştı. İşte o talebe olarak gelen gizli polismiş ve ben onu bütünlemeye bırakmışım. Öcünü almak için beni bu şekilde şikâyet etmiş ve karakollara kadar sürüklemiş. O zamandan bu yana değişense maalesef polisin o eski nezaketinin gitmesi. Kitaptansa hâlâ korkuluyor.

Kadıköy’den Kandilli’ye nasıl gidilir?

Çamlıca’da sene sonunda her konuda olduğu gibi İngilizce için de şifahi, yani sözlü imtihan vardı. Çocuklar birer birer imtihana girerdi. Tesadüfen o gün de Maarif Vekili okulu ziyarete gelmiş benim imtihanım olan odaya girmişti. Çocukların hepsinin İngilizce konuştuğunu, sorulara İngilizce cevap verdiklerini duyunca pek beğenmiş ve takdir etmiş. Takdir ettiğini göstermek için de beni Kandilli’de ek vazifeye tayin etmiş. Halbuki bu tayin bana mükafat değil bilakis ceza olmuştu. Çünkü biz Kadıköy’de oturuyorduk ve Kandilli’ye Kadıköy’den hiç vasıta yoktu. Kandilli’ye gitmek için vapura binip Kadıköy’den Karaköy’e, oradan da Boğaz vapuruna binip Kandilli’de iniyor ve yürüyerek Kandilli’nin o dik yokuşunu çıkıyordum. Yani o tepeye gitmek için yolda saatler kaybediyordum. Hele kışta kıyamette bazen köprü altında donmaya başlar, gaze-

Camlica'nın ilk İngilizce öğretmeni.
"İşte o talebe olarak gelen gizli
polismiş ve ben onu
bütünlemeye bırakmışım."

"My dear teacher your pupil
Ismet 171 II C"
(Fotografin arkasındaki yazı)

Bahar sevinci.

te alıp paltomun altına sokardım soğuktan kendimi korumak için. Vapurda öteki öğretmenlere de rastlardım. Köşk-
teki Nihal Hanım da o zaman orada öğretmendi. Yokuşları
beraber tırmanırdık ve hakikaten manzarası fevkâlade güzeldi. Bana İngilizce dersi ile beraber bir de yazı dersi koymuşlardı. Halbuki benim yazım çocukluktan beri gayet kötüydü. Takdir derken bir de elimden gelmeyen yazı dersi çıkmıştı başıma. Üç beş saat ders için haftada iki gün Kandilli'ye gitmeye mecbur kalmıştım.

Orada erkek öğretmenler de vardı. Erkek öğretmenlerden biri boş kaldıkça örgü örerdı. O zamanlar erkeklerin “kadın” işi görmeleri, duyulmamış bir şeydi. Halbuki bu öğretmen evde yemek yapmasını sevdiğini, ev işlerinden hoşlandığını söylüyordu.

Düşünce belirtmek devlete karşı gelmek midir?

Hele devlet erkekse...

Çamlıca'dayken son günlerde bir de erkek müdür gelmişti. Onunla aram hiç iyi değildi. Odasında yaptığımız toplantılarda bazı öğretmenlere bilhassa idari memurlardan kimine oldukça fena muamele ederdi. Benim de bu gücüme gider, onları müdafaa edecek tarzda mütalaalarda bulunurdum. Onlar da danışmak için hep bana gelirlerdi. Bir gün gene maariften bir tamim (genelge) gelmiş, müfredat programlarını değiştirmek istiyorlar. Bize yapılacak değişiklikleri yolamışlar, usulen de ortaokul müfredatından ne gibi değişiklikler istediğimizi sormuşlardı. Bunun için müdürün odasında toplanmıştık. Müdür madde madde okuyor ben de fikrimi söylüyordum, ya değiştirelim ya değiştirmeyelim diye. Ne zaman bir mütalaada bulunsam müdür, “Efendim onları Maarif Vekaleti düşünmüştür,” diye susturuyordu. Bir defasında, “Maarif Vekaleti düşünmüşse niye öyleyse bize bu tamimleri gönderiyor?” dedim ve ona da kızdı tabii.

Düşüncelerimi belirtmemi bir erkek olarak kendisine ve devlete karşı gelmek gibi addediyordu. Ve geçinemiyorduk. Velhâsıl beni işten alıp Kızıltoprak'taki Kadıköy Kız Orta'ya İngilizce hocası olarak naklettiler.

Buranın da müdürü eskiden Dârülmuaallimat'ta öğretmenlik yapmış bir zat olup subay emeklisiydi. Bütün hareketlerinde, disiplin anlayışında, bu askerlik kavramı hâkimdi ona. Onunla da bazı kez aram açılırdı. Yanında da ne zaman düşüncemi söylesem “Efendim onlar Amerikan fikri burada geçmez” derdi. Halbuki o zamanlar yavaş yavaş Amerikan etkileri başlamıştı. Meselâ ben Çamlıca'nın ilk İngilizce öğretmenini olduğum halde, kısa zamanda İngilizce'ye ayrılan öğrencilerin sayısı Fransızca'ya ayrılan öğrencilerden iyice yükselmişti. Kızıltoprak'tayken de benim İngilizce sınıfında olanlardan mühim bir kısmı koleje yazılmak istemişler ve anne babalar “Şu Belkıs Hanım neden İngilizce'yi bu kadar sevdirdi çocuklara, şimdi bizim başımıza masraflar açtı” diye söylenmişlerdi.

Sonra Kızıltoprak'ta bir hadise daha oldu da müdür bu sefer benim lehime düşündü. Bazı öğretmenler bir türlü sınıfta disiplini, intizamı tâyin edemiyordu. Gürültü patırtı kıyamet kopuyordu. Okulda disiplini nasıl sağlayabiliriz diye bir öğle toplantısı yapılmıştı. O zaman müdür herkese dönerek, “Belkıs Hanım en genç hocamızdır okulumuzda, halbuki onun sınıfında çıt çıkmıyor. Acaba neden böyle oluyor? Onu araştıralım” diye bana iltifat etmişti. Belki de Amerikanvari bulunduğu eğitim ve demokrasi anlayışının beğendiği tarafları vardı ki beni başka okula nakletmeyi düşünmemişti.

Burası tamamen gündüzlü okuldu ve Kızıltoprak'ta büyük bir bahçe içinde bir paşanın köşkündeydi. Kızıltoprak'ta öğretmenlik yaptığım sırada da Kadıköy'de oturuyorduk. Okula bazen arabayla giderdik. Bazen de yokuştan aşağıya iner, Kurbağalıdere'de bir kayıkçı derenin öbür tara-

fına geçmek isteyenleri kırk paraya geçirir ve oradan da tekrar yürürdük Kızıltoprak'a. Benden önce öğretmenlik yapmış olan Bahariyeli İngiliz bir hanımsa kendi kullandığı tek atlı arabasıyla okula gidip gelirmiş.

Öğretmenler, çok çeşitli muhittendi. Çoğu üniversite mezunuydu. Yaşlıca bir Fransızca hocası vardı. Akrobalarından biri ya meclis üyesiydi ya da öyle büyük bir mevkii vardı. Bir de ne öğretmeni olduğu şimdi aklıma gelmeyen bir hanım vardı, o da gene maarifte yüksek mevki sahibi biriyle nişanlanmıştı. Kızlara filan giderlermiş beraber. Fakat oraya gider gitmez bu yüksek memuriyeti olan zât hemen kitabını, gazetesini açar onu okumaya başlarmış. Nişanlıydılar veya flört ediyorlardı. Nihayet ayrıldıydı bu zâttan.

Onunla Şişli'de bir falcıya gitmiştik. Bu falcı güya Enver Paşa'nın, Talat Paşa'nın bütün geleceklerini, uğrayacakları akıbeti, hepsini bilmekle İstanbul'da ün salmıştı. Biz de bir gün oraya gittik. El falına bakıyordu bu bayan, ismi de galiba Naciye Hanım'dı. Benim elime baktı ve bana üç çocuk doğuracağımı söylemişti. Bir de para idare etmek kabiliyetim olduğunu ve Maliye Vekili filan olabilecek kadar bir kudret gördüğünü söyledi. Ben hakikaten üç tane çocuk doğurmadım ama üç hamilelik geçirdim. Hayatımı hep kendim kazandım.

2. GENÇ BİR CUMHURİYET KADINININ İSTANBUL GÜNLERİ

Şeriatın esaretinden kurtuluşumuz

Cumhuriyet'in hayatımıza birçok değişiklik getirdiğini hepimiz biliyoruz. Fakat bu değişikliklerden belki de en çok yararlananlar kadınlar olmuştur. Cumhuriyet kadınların hayatını baştan aşağı etkilemiştir.

Kızlar çocukluklarında annelerinin elbiselerini, topuklu

ayakkabılarını giyip onlar gibi olmaya özenirler oyunlarında. Benim çocukluğumdaysa çarşaf ya da çarşaf taklidi kıyafetler giyer peçe takardık. Büyüyüp annelerimiz, ablalarımız gibi bizim de çarşafa bürünebileceğimiz günleri dört gözle beklerdik. Sokakta bu kıyafetle nasıl yürüyeceğimizin, nasıl alımlı, çekici gözükebileceğimizin, etrafımıza nasıl bakacağımızın talimlerini evde gizli gizli yapardık. Bizden büyük olanlarsa merakımızı iyice arttıran, birbirinden ilginç sokak maceralarını anlatırlardı.

Tanıdıklardan biri yanından geçen çarşafalı hanımdan çok etkilenmiş ve onu usulca evine kadar takip etmiş. Tabii onunla gizlice mektuplaşmayı, buluşmayı, hatta kim bilir belki de evlenmeyi canlandırıyor kafasında. Kadın da öyle alımlı alımlı yürüyor ki. Bir cle sarışın çıksa diye geçirmiş içinden. O sokak senin bu sokak benim nihayet kadının evine varınca bir de anlamış ki saatlerdir arkadaşının zenci kalfasını takip ediyor. Böyle yanlışlıkla kız kardeşlerini hatta karılarını bile takip eden erkeklerin hikâyeleri anlatılırdı. Tabii karısı beğenildiğine mi sevin sin, kocasının kendini aldattığına mı üzölsün, çelişik duygular içinde.

Cumhuriyet, kadını esir eden şeriatın zincirlerini koparmış ve kadına hayatın her safhasında yer açmıştı. İşte bu zevki, bu hürriyeti ilk tadanlar, heyecanını ilk duyanlar arasında ben de varım. Okullarda kadınla erkek beraber okuyabildiği gibi kadın danslara gidebiliyor, sinemaya gidebiliyor, çarşafsız ve yanında erkek olmadan sokağa çıkabiliyor, alışverişe, yolculuğa her yere gidebiliyordu. Hatta Kadıköy’de otururken Şifa’da bir gazinoda bir kız arkadaşım la bira bile içmiştik. Bu muhakkak ki Cumhuriyet’ten evvel yapılan bir şey değildi. Hatta o gün biraz aksilik oldu. Ve polisi çağırıp, şikâyetle bulunduk. Polis, bizim bira içtiğimizi görünce, “Canım iyi vakit geçirdiniz ya daha ne istersiniz” demişti.

Ama en önemlisi, birçok kişi tasvip etmese bile çalışmak-

*Dünya Kadınlar Federasyonu Toplantısı (World Federation of Women),
İstanbul 1935. Niyazi Berkes, Belkıs Halim, Macit Gökberk, (...).*

ta ve meslek seçimimizde serbesttik. Evde oturmaya koca beklemeye mahkûm değildik. İstedığımız işte çalışacağımız gibi maddeten bağımsız olmanın yolları da açılmıştı. Bu haklarımızın kazanılmasındaysa şüphesiz ki kadının Kurtuluş Savaşı'na ve müteakiben Cumhuriyet ve demokrasi davasına katılmasının rolü vardı.

Gene o yıllarda kadınların oy hakkına sahip olması için her yerde çalışmalar yapan Dünya Kadınlar Federasyonu'nun (World Federation of Women) benim de düzenleme komitesinde çalıştığım beynelmilel toplantısının ev sahipli-

ğini yaptık İstanbul'da. Biz de kadınlar olarak Türkiye'de oy hakkımızı alabilmek için örgütlenmiştik (1934). Türkiye'de, dünyada birçok ülkeden önce, kadına oy hakkı tanındı.

Pandeli'de yemek

Gene de bir lokantaya tek başına pek gidemezdik, muhakkak yanımızda bir erkek olacaktı. En iyi lokanta Pandeli'ydi. Kendisi hayattaydı o zaman ve şimdi Mısır Çarşısı'ndaki Pandeli'yle hiç ölçülemeyecek kadar değişik bir havası vardı. Pandeli beyaz bir önlük takar, kasanın arkasında durur, garsonlarına emrederdi. Eğer tanıdığı ve sevdiği insanlar varsa

Dünya Kadınlar Federasyonu Toplantısı (World Federation of Women), İstanbul 1935. Niyazi Berkes, (.....), Belkıs Halim, Macit Gökberk.

"Evde oturmaya, koca beklemeye mahkûm değildik.

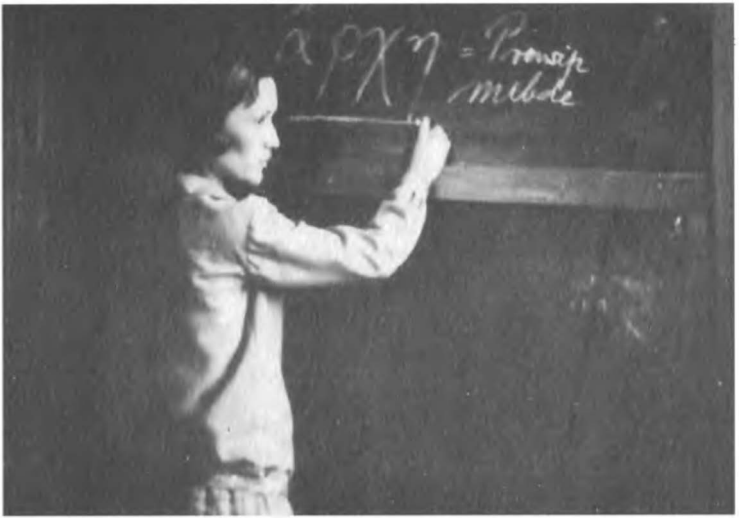
Maddeten bağımsız olmanın yolları açılmıştı."

ki, oraya yazarlar çok giderdi, hatta boğazına düşkün olan herkes oraya giderdi, özel ihtimam görürlerdi. Bir patlıcan salatasını hatırlıyorum, kaymak gibi bembeyazdı. Garsonlarına, “Beylere şunu götür bendendir” diye emirler verirdi. Bu vesile ile konuşmak için kendisi de bazen hizmet ederdi. O zamanlar onun üstüne bir lokanta yoktu. Orada içki içildiğini hatırlamıyorum. Zaten yalnız öğlen yemekleri vardı. Sonra gene yalnız başımıza, ama tek değil de iki kadın olunca Lebon’da çay içer, pasta yedik. O da Beyoğlu’ndaydı. Oraya gitmişken Haşet Kütüphanesi’ne de uğrar kitaplara bakardık. Bilhassa lokantalara gitmek için epey vakti olması lazımdı insanın. Çünkü hemen yolunun üstünde olmayabilirdi. Meselâ Babiâli’de çalışanlar ya Nuruosmaniye’deki kebabçılara veya Sirkeci’deki Pandeli’ye giderlerdi. Kadınlar için muhallebicilere girip bir muhallebi, sütlaç ya da keşkül yemek gayet kolaydı ve hiçbir merasime tâbi değildi.

Sütlaç yerine krem karamel

Meşhur lokantalardan biri de Konyalı’ydı. Oraya çok giderdik fakat son gidişimde Türk tatlılarından birini istedim. Revani miydi tulumba tatlısı mıydı hatırlamıyorum. İçine vanilya koymuşlar. Halbuki bizim Türk tatlılarında vanilya kullanılmaz. Tatlının kendine has lezzeti olduğundan onu daha iyileştirmeye gerek yok. Biz lüzumsuz yere yemeklerimizi değiştirip Batılılaştırmaya uğraşıyoruz.

Hatta yıllar sonra bir gün bir yerde canım sütlaç ya da tavuk göğsü yemek istemişti. Garsona ne istediğimi söyleyince, bana, “Yok efendim. Sütlacımız da yok tavuk göğsümüz de. Ama krem karamel var” diye cevap vermişti. Biz meşhur Türk mutfağını Batılılaştırmaya uğraşırken, Yunanlılar da bizim yemeklere sahip çıkıyorlar. Hatta yalancı dolma, şiş kebabı, börek gibi yemekler, baklava gibi tatlılar ve kahve dışarıda artık onların diye biliniyor.

*Alfabenin değiştirilmesi: "Mazimize demir perde çekildi".
Bedriye şanda kara tahtada (1929).*

Mazimize demir perde: Alfabenin değiştirilmesi

Ama maalesef kaybettiklerimiz sade yemeklerimiz değil. Bence Cumhuriyet'in en büyük hatalarından biri alfabenin değiştirilmesi. Bunun yapılmasının birçok sebebi var, müdafaa edenleri var. Onlara da hak veriyorum. Ama bütün mazimize demir bir perde çekildi. Ne oldu, bu sefer Batıyı taklit etmeye başladık. Bu gayet kötü. Üstelik dilimiz hem fakirleşti hem de eski Türkçe'nin sağladığı yeni kelimeler üretme yatkınlığını yitirdi. Aynı kökten türeyip dişi erkek ayrımını gösterebilen "dârülmua'llimin", "dârülmua'llimat" gibi kelimeler mümkün değil artık. Eski Türkçe, edebiyatımızı, şiirimizi zenginleştiren mecaza da yatkındı. Bu harflerin değişmesiyle cahil oldum gibi geliyor bana. Ama asıl üzüntüm gelecek kuşakların zengin bir yazılı tarih ve edebiyatla bağlarının tamamen kopmuş olması. Japonlar pekala modernleşebiliyorlar, o klasik ve karmaşık alfabeleriyle okuyup yazmalarını sürdürürken.

Ellerimiz de eldivenli

Sokağa çıkarken eldiven giyerdik. Eldiven giymesek bile elimizde mutlaka çantamızla beraber bir çift eldivenimiz olurdu. Bu benim zamanımdan önce de böyleymiş. Kuşdili'nde hanımlar çarşafli gezer ve flört ederlermiş. Bilhassa Haydarpaşa'dan rüştüye talebeleri çok gelirlermiş Kuşdili'ne. Orada gezinirken tam beğendikleri bir erkek geçerken hanımlar eldivenlerini düşürürlermiş o bey eldivenini alıp ona versin ve bu şekilde randevulaşsınlar, buluşsunlar diye. Bir gün de bir arkadaşım gene böyle Karaköy'de tramvay bekliyormuş. Eldivenleri elinde. Tramvay dolu gelmiş. Arkadaşım da öğretmendi, derse yetişecekmiş, o tramvaya binmezse geç kalacak. Vatmana yalvarmaya başlamış şahadet (işaret) parmağını da göstererek, "Bir kişiyim beni de almaz mısın?" diye, bir de bakmış ki eldivenin tepesi yırtık, parmağı oradan çıkmış. O anda sahanlıkta duran bir erkeğe gözü ilişmiş ki tanıdığı biri. Ne kadar mahcup olduğunu, ne kadar utandığını bize anlatmıştı okula gelince.

Ahmet Haşim'in ölümü

Yine Kadıköy'de oturduğumuz günlerdi. Ağabeyim Yusuf, Cemile Sultan'ın torunu Behremend yengemle evlenmeden önceydi. Ahmet Haşim de yine Kadıköy'de Bahariye semtinde bir apartmanın birinci katında oturuyordu. Nasıl tanıştığımızı hatırlamıyorum, ama sanırım şeker hastalığı vardı. Ben de bir arkadaşım ile beraber hep onu ziyarete giderdim. Aralarında şairler, gazeteciler başka yazarların da bulunduğu birçok insan şiiirden, memleketin sanat hayatından bahsederdi. Ahmet Haşim bekâr olduğu için ona yemek de götürürdük ziyarete gittiğimiz zaman. Bir müddet sonra Ahmet Haşim öldü. Büyük bir cenaze merasimi hazırlandı. Siyah kurdeleye takılmış resmini dağıttılar merasimine katılan herkese. Cenazede büyük bir kalabalık vardı.

Karşı tarafa geçildi. Haşim, Eyüp mezarlığına gömülmüştü. Mezar başında şiirler okunduydu. Pek bakımlı bir mezarlık değildi. Yıkılan dökülen taşlar, kiminin yazısı okunuyor, kiminin okunmuyor. Manzarası güzeldi. Şimdi düşünüyorum acaba Ahmet Haşim'in mezarı ne alemdedir. Ve o zaman onun cenaze merasimine katılanlardan kaç Ahmet Haşim'in mezarına gidip de bir dua okuyordur veyahut onu hatimle anmıştır?

Abdullah Cevdet'e cenaze namazı kılınsın mı?

Zekeriya ağabeyim bir ara Abdullah Cevdet'in Cağaloğlu'ndaki apartmanının ikinci katında oturuyordu. Kendisi de galiba üçüncü kattaydı. Bu binada "İçtihat" diye bir mecmua çıkarıyorlardı. Oturduğumuz daireden en alt kat-taki matbaanın gürültülerini duyardık. Apartmanda memleketin ileri gelen fikir adamlarının toplantıları, konuşmaları olurdu. Ama biz üniversite öğrencisi olarak pek konuşmazdık. Büyüklerin yanında fikir beyan etmemiz saygısızlık sayılırdı.

Yıllar sonra Tepebaşı'nda bir apartmanda oturuyorduk. Üstümüzdeki katta da İstanbul'un en ünlü fotoğrafçı ailesi oturuyordu. Bu fotoğrafçı ailesi bizim balkona ölmüş kedilerini atmış, hatta Gündüz balkonda oynarken üstüne hep halılarını silkelemişlerdi. Gündüz o zaman daha on sekiz, on dokuz aylıktı ve bir gün onlara yapmasınlar diye rica ettim. Hanım da dedi ki "Ben senin gibi Abdullah Cevdet'in rutubetli apartmanında büyümedim". Oturduğumuz bina Tepebaşı'nda, yâni İstanbul'da değil de Pera'da yeni ve modern bir yapı olduğundan, artık Beyazıt civarında oturmuş olanları küçümsediklerini böyle gösteriyordu bu yeni zenginler.

Abdullah Cevdet de öldü. Öldüğü zaman bir hayli müna-kaşalar olmuştu çünkü Abdullah Cevdet Bey'in dine inanmadığı söylenirdi. Cenaze namazı kılınsın mı kılınmasın mı

diye münakaşalar oluyordu. Bir kısmı cenaze namazının kılınmasına taraftar değildi, çünkü Abdullah Bey böyle şeylere inanmazdı, bir kısmı da kılınması taraftarıydı. Günümüzde de aynı tartışmalar sürüyor.

İstanbul semâlarında bir uçak turu

İlk uçağa binişim de yine Kadıköy’de otururken olmuştu. Karşımızda annesiyle beraber oturan Zeki Bey adında bir subay vardı. Tayyareci değildi ama bir tayyareci arkadaşıyla beraber o da uçağa biner, bizim evlerin üstüne kadar gelir, oradan bize selâmlar verirdi. O zaman İstanbul’da tabii öyle şimdiki gibi yüksek binalar yoktu. Apartmanlar en çok beş altı katlı, evler de bir iki katlıydı. Bir gün o subayın arkadaşı uçağa binmemizi teklif etti. “Hay hay” dedim ve arkadaşım Bedriye ile beraber Florya’daki askeri hava meydanına gittik, oradan uçağa bineceğiz. Uçak tek makinalı, tek pervaneli, üstü açıktı. Gürültüsü fazla duyulmasın diye kulaklıklar takılıyordu ve başımıza da deriden birer başlık giymiştik. Uçağa pilottan başka ancak bir kişi binebiliyordu. Bedriye’yle birbimize, önce “Sen bin”, deyip aramızda bir türlü karar veremiyorduk. Onun üzerine subaylar dediler ki, “Kura çekelim bakalım hanginiz çıkacaksınız?” Kuradan Bedriye’nin ismi çıktı. İsmi çıkar çıkmaz rengi kül gibi oldu. Sanki idâm kararı verilmiş gibiydi. Bana vasiyetler etmeye başladı, “Aman Belkıs şayet düşersem, eteklerimi sen hemen indir, kapatıver ki kimse görmesin” filan diye. Bunun gibi daha başka vasiyetlerde bulunuyordu. Nihayet subaylar bizim korkaklığımızı anlayınca daha büyük bir uçak çıkardılar ki ikimiz birden binelim diye. Sanki ikimiz birbirimizi kurtarabilirmiş gibi daha rahat ettik. Kulaklıklar taktığımızdan ses filan duymuyorduk. Uçak havalandı Bedriye’yle tir tir titriyoruz. Biraz sonra alıştık. Kadıköy’ün üstünden uçup Zehra ablamlara el sallayacaktık.

Fakat denizin üzerine çıkar çıkmaz Bedriye de ben de korktuk ve hemen pilota elimizle “Dön dön” diye işaret ettik. Uçuşumuz da ondan ibaret oldu. Denize kadar uçtuk tekrar döndük ve indik. Nasıl cesaret etmişiz de binmişiz bilmiyorum. Hâlâ uçmaktan hoşlanmam, hürriyetime engel oluyor gibi geliyor bana. Kımıldayamıyor insan uçakta, trende, vapurdaki gibi rahat rahat gezemiyor, istediğini yapamıyor, uyuşup kalıyor.

O zaman uçaklar yeni başlamıştı. Hatta bir gazeteci Müdafai Milliye’de veya Harbiye Vekaleti’nde bir “Tayyare Müdürlüğü” ya da müsteşarlığı kurulmasını teklif ediyordu. Çünkü bu tayyarelerin büyük bir istikbali olduğundan, memleketi buna hazırlamak gereğinden bahseden yazılar yazmıştı. Ağabeyim de bu beyanda gazetesinde havacılığı teşvik eden yazılar yazardı.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki pilotlar çok tanınmış kişilerdi. Onlardan birinin kızı Eribe de Kadıköy Kız Ortaokulu’nda öğrencimdi. Babası Vecihi Bey de Moda’nın üstünde uçup dolaşırdı. O da babası ve Atatürk’ün manevi kızı Sabiha Gökçen gibi tayyareciliğe özenmiş ve paraşütle atlarken zamanında açamamış mı ne, henüz on dört, on beş yaşlarındayken düşüp ölmüş, Türkiye’yi gözyaşlarına boğmuştu.

Matbuat balosu

Bu arada bir iki baloya gitmiştim. Bunlardan bir tanesi matbuat balosuydu ki, bir tesadüf sonucu gittim. Zekeriya ağabeyim, “Ben smokin giymeyeceğim, günlük kıyafetimle gideceğim. Çünkü bu baloya henüz böyle bir elbiseyi almaya kudreti olmayan küçük muhabirler gelmek isteyecekler. Eğer bunu alıp gelemezlerse, bu elbise yüzünden bu eğlenmeden onları mahrum bırakacağız” demişti. O zaman Sabiha Hanım da, “Öyleyse ben senle gitmem”, “Orada muhakak çingar çıkacak. Böyle gidersen senle gitmem” dedi.

Ağabeyim de artık aklına koymuştu oraya gitmeyi, bana dönüp “Belkis hadi sen gel” dedi. Ben de balo elbisesi değil, bir çay elbisesi giydim, beraber gittik. Balo Maksim’de oluyordu. Biz kapıdan içeri girer girmez benim ve ağabeyimin balo kıyafeti olmadığını gören teşrifatçılar, bizi hemen kalabalığın içerisine sokmadan kenarda bir masaya götürdüler. Tabii ne ağabeyim dans etti ne de ben. Üstelik gidişimiz küçük muhabirlerin içeriye girmesini de sağlamadı. Ola ola bizim eğlencemize, daha doğrusu benim dans edip eğlenmemeye engel oldu. Ama bunu ağabeyim güzel bir maksatla, iyi bir maksatla yaptığı için benim de hoşuma gitmişti. Ve oturduğumuz masaya balo boyunca öyle kırseller geldi ki dans etmememin eksikliğini pek duymadım bile.

Gelenlerden birisi ressam Çallı İbrahim’di. Uzun uzun, tatlı tatlı hikâyeler anlatmıştı. Bir defa evden çıkarken kızı ona demiş ki, “Babacığım ne olur erken gel bu akşam”. O da “Peki kızım” demiş. Fakat akşamcı ya, nereye gittiyse dalmış unutmuş, saatten, vakitten haberi olmadan sabah saat beşte eve gelmiş. Kızı kapıyı açınca, “Babacığım hani eve erken gelecektin?” deyince de, “Kızım bundan daha erken ne zaman gelebilirim sabah saat beş” demiş. Gece boyunca böyle gönlünce fıkralar anlatmıştı Çallı İbrahim.

Güzellik yarışmaları

O günlerde balolar pek bir sık olurdu. Bir defa da gene ağabeyimle güzellik kraliçesi seçme balosuna gitmiştim. Güzellik müsabakasına katılacaklara numara verilmişti. Bir yarışmacının numarası 100’dü ve oldukça çirkin olduğundan herkes onunla alay etmeye başlamıştı. Ne cesaretle güzellik yarışmasına girdiğini ben de anlayamamıştım. Ama bu güzellik yarışmaları sanki Batılaşmanın bir yurttaş inisiyatifiydi. Belki de yarışmaya katılan kız çirkin bile olsa, çağdaş bir vatandaş olarak vazifesini yerine getirmiş olduğunu sanıyordu.

Her sene yılbaşı eğlencelerine de gidiyorduk. Bunların da çoğu Beyoğlu'ndaki otellerde ve Kadıköy'de Süreyya sinemasının salonlarında olurdu. Daha sonraları bu otellerde yapılan yılbaşı gecelerinin sözde eğlenceleri bizi kandırmaya başlamıştı ve arkadaşlar dostlar arasında evlerde ter-tiplenmeye başlamıştı bu tür eğlenceler.

Pabucun sahibi kim?

Akrabalardan birinin düğünü olmuştu. Cumhuriyet'ten sonra düğünler evin sınırından çıkmış ve nikah dairelerinde, otellerde kadın erkek karışık yapılmaya başlamıştı. İşte bu akraba da Beyoğlu'nda bir otelde bir akşam büfe ziyafeti ve dans veriyordu. Damat yüksek sosyeteden geliyordu ve etraf çok kalabalıktı. Birbirini tanımayan da çoktu orada. Çünkü erkek ve kız tarafının misafirleri birbirlerini tanımadığı gibi, aynı tarafın davetlileri arasında bile birbirini tanımayanlar çoktu. Hava biraz durgunlaşır gibi olduydu, dans eden de pek yoktu. O zaman benim aklıma bir oyun geldi. Hanımlara pabuçlarının tekini çıkarmasını söyledim. Bu pabuçlar toplandı ve salonun ortasına yığıldı. Erkeklerden de gidip oradan bir pabuç seçmesi, o pabucun kime ait olduğunu bulması ve pabucun sahibiyle dans etmesini istedim. Herkes pek bir eğlendi ve bu kaynaşmaya sebep oldu. Kız tarafı da erkek tarafı da kahkahalara boğuldu. Kimisi pabuç uydurma gayretindeki erkeğe ayağını utanarak uzatıyordu. Çünkü o zamanlar pabuç satın alınmaya gidildiği zaman, dükkândaki satıcıların kadına pabucu giydirirken ayağını usulca okşadığı söylenirdi. Bu oyunda adeta beyler o vaziyete girdi kadının pabucunu giydirmeye uğraşırken.

Kraliçe Frederika'nın elmasları

O zamanlar danslı çaylar çok makbuldu. Pera Palas'ta, Tokatlıyan'da danslı çaylar yapıldığını hatırlıyorum. İçki içilmezdi,

Restaurant "ex-Tokatlian"

LEVON TAVITIAN & FILS

Grand Bazar, Mahfazadjian No. 29

CONSTANTINOPLE

Au Bon Gout

GRANDE FABRIQUE DE CONFISERIE & PATISSERIE

Nicolas Tourliadis

PÉRA, Passage Olivo No. 13

CONSTANTINOPLE

Téléphone : Péra 1484

Restaurant Tokatlian ilanı.

"İçki içilmezdi, çay vardı."

çay vardı. Herkes buna pek özenirdi. Fiyatı 5 lira gibi bir miktardı ve çok ucuzdu, tabii müzik de vardı. Hangi otel daha iyi bisküvi, pasta verirse, hangisinin salonu daha genişse onlar daha makbule geçerdi. Beyaz Ruslar'ın açtığı Turkuaz ve Pera Palas'takiler en çok beğenilen, en çok gidilen yerlerdi.

Bir arkadaşım Pera Palas'ta bir dans ve çaya gitmiş ve onu şişman ve hiç dans bilmeyen birisi dansa kaldırmış. Arkadaşım nasıl adım atacağını şaşırmış, çünkü adam ne müziğe ayak uyduruyor ne de dans adımları atıyor. Üstelik koca-

man da bir göbeği varmış. Zıplayınca arkadaşımın karnına vuruyormuş göbeği. “Canım çıktı o dansı bitirinceye kadar” diye anlatmış, hepimiz de çok gülmüştük.

Bir de Dolmabahçe Sarayı’nda Yunan Kraliçesi Frederika için bir davet olmuştu. O gecenin en mühim ve herkesin dikkatini çeken hadise Kraliçe Frederika’nın elmasları, yakutları, pırlantaları olmuştu. Kadınlar Kraliçe’nin etrafında kavis halinde oturmuşlar mücevherlerini hayran hayran seyretmişlerdi. Genç Cumhuriyetin yeni sosyetesini oluşturan bu davetli kadınlar, hem Frederika’nın mücevherlerinin bilmem ne kadar kırat olacağını sayıyorlar, hem de değer biçmeye, değerini tahmin etmeye çalışıyorlardı yüksek sesle konuşarak.

Bir de o gece Dolmabahçe Sarayı’ndaki sütunların arkasına yiyecek saklamışlardı, giderken almak üzere. Hizmet eden garsonlar bulmuş kaldırmış oradan yiyecekleri. “Bu da olur mu? Böyle bir ziyafete gelir de bu sütunların arkasına böyle yemek saklanır mı?” diye söyleniyor, davetlileri ayıplıyorlardı. Özellikle belki de saray günlerinden kalma yaşlı bir garsonun öfkeyle ve şaşarak bunu söylediğini hatırlıyorum.

Seyyar bir sihirbaz

Evlerde de beklenmedik eğlenceler olurdu. O zamanlar İstanbul’da sihirbazların sanatlarını yaptıkları yerler vardı. Bir yaz günü Kadıköy’deyiz. Hepimiz bahçede oturuyoruz. Bahçenin demir parmaklıklı kapısının ardından, başında kırmızı bir bere, laubalice kıyafetli, çarpuk çurpuk kravatlı, biri bize Fransızca olarak Saint Joseph Lisesi’nin nerede olduğunu sordu. Biraz sonra geri geldi yine Fransızca olarak; “Siz bana yol gösterip iyilik ettiniz, ben sihirbazım, size teşekkür için birkaç oyun yapayım” dedi. Hepimiz içeriye girdik. Yaptığı hilelerle bazı şeyler ortadan kayboluyordu. Biz de aramızda hep gülüşüyoruz. “Eyvah evden birşeyler

kaybolup gitmesin, yok olmasın” diye biz Türkçe konuşmaya başlayınca, o da başladı Türkçe konuşmaya. Daha sonra bir gün Boğaziçi’ne gidiyordum, aynı sihirbazı kırmızı beresinden tanıdım. Yolculara oyunlar yapıyordu. Dilini bir şişle delip alından çıkarmıştı. Sonra da aynı bizde olduğu gibi seyircilerden para toplamadan gitti.

Peyâmi Safâ, Nizamettin Nâzif, Nâzım Hikmet

O zamanlar gene şunun bunun evinde bazı entelektüel toplantılar olurdu. Ben de karıştırdım onların içerisine. Bu toplantılarda ayrı ayrı zamanlarda Peyâmi Safa, Nizamettin Nâzif ve Nâzım Hikmet gibi yazarlarla beraber oldum. Nizamettin Nâzif yakışıklı bir adamdı. Uzun boylu ve esmerdi. Nâzım Hikmet de uzun boylu, sarışın ve mavi gözlüydü. “Kızım sen kim bilir nasıl birisiyle evleneceksin?” diye takılırdı bana. Peyâmi Safâ ise daha ufak tefekti onlardan. Bu toplantılarda sık sık şiir okunur çeşitli konularda tartışmalar olurdu. Nâzım Hikmet’in “Salkım Söğüt” ile “Bahri Hazer” şiirlerini okuduğunu hatırlıyorum. O kadar güzel okuyordu ki. Adeta dindar insanların Kur’an okunurken duyduğu vech gibi büyük heyecan duyuruyordu. Sonradan Nâzım Hikmet’in bu iki şiiri bir plâkta çıkmıştı ve biz de bu plâğı almıştık. Bir tarafında “Salkım Söğüt” bir tarafında “Bahri Hazer”. Onun şiir okuyuşunu taklit etmeye kalkıştımdı o plâkları tekrar tekrar dinleyerek. Atatürk öldükten sonra İnönü bunları hemen yasaklatmış, onun Milli Şef’liğiyle birlikte sanatçı ve entelektüeller adeta vatan haini ilan edilmişti. İnönü iktidarı boyunca da Nâzım Hikmet yıllarca hapiste kalmaya mahkûm olmuştu.

Peyâmi Safâ da bana bir insanın mülkiyet hissinin ya da herhangi bir şeyi benimseme hissinin ne kadar kuvvetli olduğunu gösteren bazı şeyler söylemişti. “Hiç kullanmadığım bir mendili, yeni almış olduğum bir mendili kaybeder-

sem, o kadar üzülmem. Fakat her zaman kullandığım adeta kendimin bir parçası olarak saydığım bir şeyi kaybedersem o bana dokunuyor. Meselâ tramvayda bilet alıyoruz. Ama indikten sonra bile o bileti bir müddet atamam. Çünkü o tramvayda gittiğim müddetçe o bilet artık benim olmuştur.” Nizamettin Nâzif de çok şakacı biriydi. Bir defasında Nâzım Hikmet için “Çiçek verilse, elinde sanki pırasa varmış gibi taşır” demişti. Birbirlerine böyle çok takılmaları olurdu yazar çizerlerin.

Evlilik simsarları

İstanbul’da evlenme simsarları da vardı. Bir gün Zekeriya ağabeyimin çıkardığı *Son Posta* için böyle biriyle mülakat

Sosyal yaşantımız: Kılda

(soldan birinci, Bedriye Sanda, soldan dördüncü Belkıs Halim).

“Modern dünyada insanların tanışması aslında hiç de kolay değil.”

yapmak istedim. Bizim eve geldi. Güya ben de evlenecekmiş gibi konuşup ne gibi bir adam istediğimi ona söyledim. Bu işi ücret karşılığı yapıyordu. Görücülüğün giderek kalkmasıyla kızlar da zahmet çekiyordu evlenmekte. Modern aile kızları belki okula, şuraya buraya gidiyordu ama gene erkeklerle tanışmakta güçlük çekiyorlardı. Erkekler de bu simsarları kullanıyorlar mıydı bilmiyorum. Görücü usulünün hiç olmadığı ABD ve Avrupa'da bile bu "simsarlık" işini internette ya da entelektüellerin dergilerinde bile özel sütunlarla yapıyorlar hâlâ. Modern dünyada insanların tanışması aslında hiç de kolay değil.

İstanbul'da hep duyardık erkekler evlenecekleri kızların ince belli küçük ayaklı olmasını isterlermiş diye. Herkes ayağını küçük göstermeye çalışırdı. Ben de o hevesle ayağıma küçük gelen dar pabuç giyerdim. Topuklu bir çift pabucum vardı. Galatasaray'da bir konsere davetliydim, oraya gittim, salon dolmuş, hiç oturacak yer yok. Ayakta kaldım

Sosyal yaşantımız: Sandalda.

Sosyal yaşantımız: Yalova'da (sağdan ikinci).

ve gözlerimden yaş gelecek kadar ayaklarım ağrıyordu. Fakat onuruma yedirip ne azap çektiğimi kimseye gösterdim ne de pabuçlarımı çıkardım.

Bir gece de teyzemin kızı Ayşe ile tiyatroya gitmiştik. O zaman da Cağaloğlu'nda oturduğumuz evimize tramvayla dönüyoruz. Ayşe de küçük pabuç giymişti. Tiyatroda locadaydık. Kimse yoktu. Orada bir ara ayakkabılarını çıkardı ayağından. Sonra piyes bitince ayakkabılarını zorla giydi. Tramvaya kadar geldik. Tramvaya binince gene çıkardı ve artık bir daha da ayaklarını sokamadı pabucuna. Cağaloğlu'nda tramvaydan pabuçsuz indi ve çoraplarıyla ta eve kadar yürüdü.

Gazete sayfalarının kadınlara açılışı: İlk yazılarım

1932'de felsefeden mezun olup resmi öğrenciliğimi bitirdiğim halde öğrenmeyi bitirmemiş, kitaplarımı kapatmamıştım. Atatürk bizi geleneğe esir olmaktan, eskilere bağlan-

maktan serbest bıraktığından, eğitimin her kademesi kadınlara açık olmuştu. Eğitimde, iş âleminde kadınlar çalışabiliyor, aynı işte erkekler ne para alıyorsa kadınlar da aynı parayı alıyorlardı. Kitapları kapatmamıştım çünkü öğrenmenin hayat boyu devam ettiğini ve hatalarımızın da bizi öğrenmeye sevk ettiğini artık anlamıştım. Bu arada “Peter Pan” ve başka klasik çocuk hikâyelerini, “Köy ve Kasaba okullarında Fen Eğitimi” adlı bir çalışmayı ve felsefeci John Dewey’nin “Eğitimde ahlâk prensipleri” adlı kitabını tercüme ettim Türkçeye. Küçük bir kitaptı. Ağabeyim de alay etmişti o zaman, dağ doğura doğura bir fare doğurdu diye. O ara *Son Posta* gazetesine eğitim ve psikoloji üzerine yazılar yazmaya başladım. O zaman Zekeriya ağabeyim *Son Posta*’yı çıkarıyordu. Ben de yazılarımın gazetede çıkmış olması zevkiyle tatmin oluyordum. Ondan evvel ufak tefek tercümelerim vardı fakat asıl yazmaya *Son Posta*’da başladım. O yıllarda psikolojik rehberliğini kimse duymamıştı. Halbuki okuduğum kitaplardan bu yeni başlamış alana bilhassa Amerika’da çok önem verildiğini görmüştüm. Böylece bizim gazetelerde ilk kez yer alan “Kadın” ve “Çocuk” sayfalarını başlatıp, editörlüğünü yaptım. Bu şekilde gazeteler de eskisi gibi sade “politika ve erkeklere” değil giderek bütün aileye hitap eder olmaya baladı.

Vapurla bir Yunanistan yolculuğu

Bu arada Yunanistan’a Yengem Sabiha (Sertel) Hanım’la beraber bir seyahate katıldım. O zaman *Son Posta*’nın idare Müdürü olan Halil Lütfü Bey de bu gezintiye katılmıştı ve bütün paralarımız ondaydı. Para lazım olduğu zaman ondan isterdik, sanki kendi parasıymış gibi bize kısıkana kısıkana verir sonra da ne yapacaksınız bu kadar parayı diye hesap sorardı. Halil Lütfü Bey son derece iyi bir idareci olmakla beraber, Babiâli’de bilhassa tamahkârlığı (hasisliği)

ile meşhurdu. Meselâ pabucunun topuğunun bir tarafı eskince yürüyüş biçimini değiştirip topuğunun öbür tarafını da eskitirmiş. Ya da gazeteye isim tabelaları ısmarladığında harf başına para ödendiğinden adını Halil Lütfü Dördüncü yerine “Halil L. 4.” olarak yazdırtmıştı. Onunla bir defa tavla oynamıştık çikolatasına. Ben kazandım. Bir türlü çikolotayı vermemişti bana. “Halil Lütfü Bey ama söz vermiştiniz hani benim çikolatam?” diye sorduğum zaman, “Canım söz verdim. İki şey birden verilir mi, söz verdim yetişir” demişti. Apartmanları vardı. Koca apartman sahibi zengin bir adamdı fakat binanın bodrum katında otururdu. Evinde ancak kendisi ve karısı için ikişer adet çatal ve bıçak bulunduğu kimseyi yemeğe çağıramazdı. Fakat Halil Lütfü Bey çok sevimli, çok zeki, çok cana yakın bir adamdı bütün bu tamahkârlıklarına rağmen.

Yolculuğa bir Yunan vapuruyla çıkmıştık. Personel hep Rumca konuşuyordu. Pire’de vapurdan indik ve Atina’ya Lipada’ya gittik, oradan da Kipesya’ya. Sokaklarda sık sık Türkçe konuşmalar duymama rağmen ilanlarda bambaşka bir alfabeyle karşılaşmak çok tuhafıma gitmişti. O ilanlar sayesinde yabancı bir ülkede olduğumu anlıyordum. Yoksa etrafta aynı İstanbul gibi hem Rumca hem de Türkçe konuşuluyordu. Âdetleri, yemekleri, gelenekleri her şeyleri bize benziyordu. Onun için Atina’da çok büyük yabancılık çekmedim. Vapur dönüşte Selânik’e de uğradı. Annem Selânik’te gömülüydü. O kule kahvelerinde oturduğumuz evi buldum mu bulmadım mı bilmiyorum ama o sokağı buldum. Sonradan kocam olacak Ethem’le (Vassaf) bu gezintide tanışmıştık. Tanıştığım yeri de hatırlıyorum. Ben gene herhalde bir bilgiçlik satmak için, bir lokantada garsonla sözde Rumca anlaştığımı sanarak yanlışlıkla kanyak ısmarlamışım. Ethem de bizim vapurun yolcularından, oradan geçiyormuş. Güldü benim böyle Rumca konuşmama. Ken-

disinin çocukluğu Aydın'da geçtiği için tabii ana dili gibi Rumca konuşuyor. Ve işte orada tanıştık. Sonra bana birtakım resimler gösterdi. İstanbul'da vapurdan ayrılacağımız zaman da, "Ziyaretinize gelmek isterim" demişti.

Ama mesleki hayatına yeni başlamış bir kadın olarak evlenmeyi hiç düşünmüyordum. Üniversitede felsefeden mezun olmuşum, öğretmenlik yapıyorum. Gazetelere yazılar yazıyor, muhtelif kitap çevirileri yapıyorum. Neden ev kadını olayım ki? Ama Ethem beni hiç engellemedi. Tersine mesleki ve entelektüel hayatımda beni sürekli teşvik etti.

Bir kadın evleneceği erkekte neler aramalı?

Bu seyahat 1932 ya da 1933'teydi. Ethem'le 1934'te evlendik. O zamanlar Anadolu'nun bir yerlerinde, galiba Antalya havalesinde sıtma mücadelesindeydi. Birkaç defa evimize gelmişti. O zaman ben Zehra ablam ve Yusuf ağabeyimle beraber Kadıköy'de Bademaltı Sokağı'nda oturuyordum. Adeta nişanlanmamız mevzu bahis olmuştu bir ara, ama ben vazgeçer gibi oldum. Bu arada Baha Sait'den, ki ailenin tanıdığı ve zannediyorum Tayyare Cemiyeti Umum Müdürlüğü mevkiindeydi ve bana Moğol kız derdi, ondan bir gün bir telgraf geldi. Diyordu ki, "Bak bana Moğol kızı. Sen güzel bir kız değilsin. Üstelik bu adama müthiş zorluk çıkarıyorsun. Halbuki onun peşinde o kadar çok güzel kadın var ki. Demek ki sende güzelliğinden, sarışınılığından başka birşeyler görmüş ki evlenmek için üzerine bu kadar çok düşünüyor. Bu adam roman yazmış. İstiklâl madalyası almış. Serbest fırkanın kurucularından. Atatürk'ümüzün akrabası, kaç dil biliyor," falan da filan da. Bu telgraf benim üzerimde çok büyük bir etki yaptı ve Ethem'le evlenmeye karar vermemin nedenlerinden biri de bu oldu. Demek ki Ethem beni salt bir kadın olarak, bir obje olarak görmüyordu.

Evleneceğimiz zaman Ethem'e ben ne yemek pişirmesini,

ne ütü yapmasını, ne de çamaşır yıkamasını bilirim, dedim-
di de, “Ben yaparım efendim, ben yaparım siz merak etme-
yin” demişti.

Bir Ada gezintisi

Ama gene de vazgeçme sebeplerim vardı. Meselâ bir defa, Acıbadem’de bir gazino vardı, otomobille oraya gittik ve şö-
före belki otomobil parasının iki misli kadar bahşış verdi.
Ondan sonra da orada kızıpiyos şeyler yedik. Taksiye yol
parası kadar bahşış verip kötü yemek yememiz tuhafıma
gittiydi. Bir gün de beni Büyükkada’ya götürecekti. Ablamın
kızı Hikmet’i (sonradan opera sanatçısı Ayşe Balaban) de al-
dık, yanımızda birisi olsun diye. Artık kadın erkek sokakta
beraber görülüyordu, fakat tam bir bağlılık olmadığını gös-
termek için yalnız kalmak istemiyordum Ethem’le. Ethem
bize gelirken bir kutu şeker getirmişti. İskeleye giderken
bir eczanede durduk kolonya aldı. Sonra Hacı Bekir’de dur-

Anadolu Kulübü’nden Büyükkada İskeleyi
(Hükan Akçaoğlu koleksiyonundan).

“Artık kadın erkek sokakta beraber görülüyordu fakat...”

duk birşeyler daha aldı. Oradan Ada vapuruna bindik, lükse girdik oturduk. Taze badem mi geçiriyorlardı, şam fıstığı mı satıyorlardı ondan aldı. Ben kahve içmem ama, kahve veya çay birşeyler ısmarladı. Velhasıl gazeteler alındı falan filan, nihayet Ada'ya geldik. Orada iskeleden çıkınca iki tarafta küçük buketler halinde yasemin çiçekleri satarlardı, onlardan da aldı ve atlı arabaların olduğu yere doğru gidiyoruz, "Efendim yürürüz değil mi?" dedi. O zaman kanım beynime çıktı. Çünkü Ada'ya gitmenin en büyük zevklerinden biri de faytona binip Ada'nın etrafını dolaşmaktı. Halbuki o beni Hristos'a ta tepeye kadar çıkartacak. Biz gittiğimiz zamanlar sahildeki gazinolardan birine giderdik. Neyse, "Yok bèn yürüyemem" dedim. Faytona bindik ve o kadar kızdım ki inerken parasını ben verdim. Açık lokantaya girdik, bir masaya oturduk. "Ha efendim," dedi "ben gidip bakayım mutfakta taze ne var ondan ısmarlayalım." Gitti, az sonra geldi ve "Efendim" dedi, "taze ciğer varmış onu ısmarlayalım." Halbuki Ada'ya gidince orada ya istakoz ya başka deniz mahsulleri yenirdi. Adaya gidip de karaciğer yemek tuhafımıza gitti. Neyse yarım yamalak birşeyler yedik, yanında başka bir şey de var mıydı bilmiyorum. Ethem başka bir tarafa bakınca, Hikmet bana, "Abla karnım aç doymadım" diye karnını gösteriyordu. Sonra soğukluk sırası geldi. Soğukluk ısmarlanacak. Yemekten sonra yenecek meyveye Rumeli'de soğukluk denirdi. Bir porsiyon üzüm üçümüze. Yalnız bir porsiyon üzüm. Sonra da yürüyerek döndük iskeleye. Nihayet eve dönünce ablama dünyada bu adamla evlenmem dedim. Bu kadar tamahkâr bir adam.

Bir de doktor, hem nörolog hem de psikiyatrist olduğu halde Ana Kucağı'nda müdür olduydu o zamanlar. Ana Kucağı, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Ankara'da Keçiören'deki yuvası, yetim çocukların bakıldığı yer. Genç, doktor bir adam, elinde mesleği var. Ana Kucağı'nda müdürlük yap-

mak ancak emeklilere uygun bir şey. Bir de o beni korkuttu. Böyle bir adamın gidip de emeklilere mahsus bir işi kabul etmesi.

“Sibirya’lara giderim”

Ondan sonra nihayet İstanbul’a geldi. Benimle evlenmeye o kadar azmetmişti ki İstanbul’a geldi. Ben de o zamanlar Kızıltoprak’taki Kız Orta’da öğretemdim. Çok defa yokuştan aşağı iner Fransız mektebinin önünden Kuşdili çayırına, oradan da Kurbağalıdere’ye sandalcıyla 40 paraya karşı tarafa geçerdim. Ben sabahları evden çıkınca Ethem’i kapının dibinde bulurdum. Hiç konuşmazdım. O benim arkamdan ta Kızıltoprak’a kadar gelirdi, aynı kayığa bindirmez-

*Ethem Vassaf (solda), Zekeriya Sertel ile.
“Aynı kayığa bindirmezdim galiba.”*

dim galiba. Benle konuşmasına fırsat vermezdim. O ise Zehra ablama yanar yakılırmış, “Eğer Belkıs benimle evlenmezse ben artık Sibiryalara giderim, kendimi sürgün ederim” diye. İstanbul’a Ana Kucağı’ndan geldi. Sabiha Hanım da bu aralar bana “Belkıs belki evlenecek başka birini bulursun ama bu adamın sevgisini kimsede bulamazsın” demişti.

Bir muayenehane açtı ama bu muayenehaneyi açmak için de galiba hiç parası yoktu. Zaten ondan evvel ben anladım ki, onun kadar eli bol adam yok. Yalnız parasının hesabını bilmiyor. Mesala Ada’ya gidişimizde biz lokantaya varana kadar abur cuburla parasını bitirmiş. Yemeğe oturduğumuzda cebinde parası kalmamış. Tabii insan her şeyi kendi gözüyle, kendi açısından görüyor. Benim ailemde böyle paranın hesabını bilmeyen yoktu. Fakat Ethem’de para mefhumu yok. Doktorluğun getirdiği bir alışkanlıktır diye düşünmüştüm. Çünkü her gün para kazanıyor, maaşlı değil. Her gün para aldığı için geleni sarf ediyor. Belki o yüzden böyle alışmıştır diye kâni oldum.

Mazhar Osman’ın kadın telakkisi

En nihayet. Beyoğlu Evlendirme Dairesi’nde evleneceğiz. Ethem şahitliğini yapacak birisini arıyor. Mazhar Osman’a gitmiş. Türkiye’de psikiyatrinin kurucusu Mazhar Osman. Ethem’i o yetiştirmiş. Stajını Mazhar Osman’la görmüş. Hatta Tünel tarafında birlikte muayehane açmışlar. Mazhar Osman Ethem’e kiminle evleniyorsun diye sormuş. Öğrenince de “Aman” demiş Mazhar Osman “Sakin ha Dârülfünun mezunlarından, okumuş yazar kadınlardan kaçın, sakın onlarla evlenme”. Ethem’e ihtar etmiş ve bu yüzden gelmemiş şahitliğe. Bunun üzerine psikiyatrist Nazım Şakir, şahidimiz oldu.

Evlenmeye karar verdikten sonra Ethem İstanbul’da bir

muayenehane tutacak, fakat her zamanki gibi parayı bir gün alıp ertesi gün sarf ettiği için parası yok. Ağabeyinden aldığı (Prof. Vefik Vassaf - Ankara Tıp Fakültesi'nde mikrobiyoloji'nin kurucusu) 50 lira borçla muayehane ve eşya kiralamış. Tabii bunlar benden hep gizli tutuluyor.

Gelinliksiz bir nikâh

Nikah Beyoğlu Evlendirme Dairesi'nde oldu. Fakat çok az insan davet ettik. Gelinlik filan da giymedim. Sanki ben anadan doğma hür serbest bir kadın olarak yetiştim gibi geliyor bana. Gelinlik elbisesi yapmadım, duvak takmadım. Onları lüzumsuz gördüm. Halbuki, gene kadın erkek arasındaki beraberliğe, çeşitliğe ve aynı haklara sahip olduklarına inanmakla beraber, ne bileyim, o günün bir kutsiyeti, bir özelliği diye düşünüyorum. Sanki gelinlik giyseydim ne olurdu diyorum şimdi kendi kendime. Giydiğim beyaz bir elbiseydi ama sokak elbisesiydi. Kadıköy'de Adalet Hanım isminde bir terzi vardı gündelikle eve gelirdi o dikmişti benim gelinliğimi. Hâlâ durur ve giyilebilir. Çünkü çok sade bir elbise.

Nikâhtan sonra ikimiz de imza atacağız. Ben feminist olduğumu ilan etmemekle birlikte daima o tarzda hareketlere yatkın biriydim. Belkıs Halim diye imza atmaya kalktım. "Yok" dedi nikâh memuru, "Öyle şey olmaz. Artık Belkıs Ethem olacaksın" diye bana ihtar etmişti.

Nikahtan sonra ne kabul resimleri ne de sıralanıp el sıkmak, tebrik etmek oldu. Yalnız, evlenme salonunda toplandık, masa başına geçtik, şahitlerle beraber kâğıtları imzaladık ve merasim orada bitti. Cevat ağabeyim de şeker yaptırmıştı, şeker de verildi galiba. Ama onlar teferruattı benim için. Dikkat bile etmedimdi. O gece Zekeriya ağabeyim aileyi ve bir de arkadaşım Bedriye'yi, Moda iskelesinde Koço'ya davet edtiydi.

Evliliğimizin İlk evi: “Kadın, ay sonunda parayı çarçur eder”

Kadıköy’de Bahariye’de yeni yapılmış bir apartman vardı, iki daireli. Onun üst katını tutmuştuk. Bu apartmanı gayet az bir möble ile döşedimdi. Galiba Zehra ablam karyolalarını vermişti bize. Yusuf ağabeyim bazı halılar vermişti. Ethem’in babası bir halı hediye etmişti. O yıllarda evlerde mezat satışları olurdu. Oradan da başka eşyalar beriler, aldım. Evde möble olmadığından, yapraklı kuşkonmaz gibi çiçeklerle evi doldurmaya çalıştık. İstanbul’da da uzun zaman evimizde telefon olduğunu hatırlamıyorum. 1934’te herkese telefon verilmezdi, kıttı. Şehirde telefon vardı fakat evlere haberleşme aracı olarak henüz pek girmemişti. Ağabeyim gazete sahibi ve başyazar olduğu halde onun evinde bile bir zamanlar telefon yoktu. Ethem de doktor olduğu için telefon almıştık. İliç unutmam bir akşam, hastası olan sarhoş bir kadın telefon edip saatlerce konuşmuştu Ethem’le. Bunun dışında bizim evde fazla kullanılan bir alet değildi. Evden ayrılacağımız zaman onu arkadaşım Mari Fetvaciyana bırakmıştık.

Ben bir taraftan öğretmenliğe devam ediyordum. Ethem de muayenehanesini açmıştı artık. İlk defa bir ev idare ediyordum. Ondan evvel ablam her şeyden mesuldu. Pek de aklım ermiyordu. Haftalık erzak almaya çalışırdım eve. O zaman buzdolabı gibi bir şeyimiz yoktu tabii. Ertesi güne kalan yemeklerimizi teldolapta muhafaza ediyorduk. Ethem’in o zamanlar akşamcılığı vardı. Aşağı yukarı her akşam vapurdan gelirken bir de misafir getirirdi eve. Ben de söylenirdim ona bir hazırlığımız yok diye ve Ethem’in misafirperverliğini anlayamıyordum o zaman. Halbuki o, evi var, iftihar ediyor evinle ve evine misafir getiriyor. Fakat ben o zaman çok gencim ve Ethem’in bu hissini anlayamamıştım, bu yüzden kızardım her akşam bir misafirle ansızın eve gelince.

Kolejde planlı alışmışım her şeye. O zaman gazetecilerden biri, Feridun isminde bir muhabirdi galiba, benimle bir mülakat yapmak istedi ev idaresine, ev bütçesine dair. Ben de anlattım evi nasıl idare ettiğimi. “Ama ay sonunda para kalınca çarçur edersiniz değil mi efendim” dedi. “Hayır niye çarçur edeyim. Sonunda para kalmaz ki. Eğer bütçe varsa o kalan para da hesaplıdır. Onun da gidecek yeri vardır”. Bir türlü bunu anlayamadı muhabir. Makâle çıktığında. Birde baktım ki altında gene, “Kadın ay sonunda çarçur eder kalan parayı” diye yazıyor.

Acıklı bir hırsızlık vakası

Gene o evde otururken çok acıklı bir de hırsızlık vakası olmuştu. O zamanlar yalnız gündelik hizmetçim vardı. Gayet temiz iş bilen bir Ermeni kadındı. Pazar günüydü, Bebek'te bir Amerikalı'ya çaya davetliydik. Dönüşte çantamı değiştirmek için eve uğrayıp, oradan ağabeyimin evine gittik ve geç vakit döndük eve. Yatak odasına Ethem'den önce ben girmiştim. Bir de baktım ki, aynalı bir gardırobum vardı çekmecesini açık. Allah Allah dedim ben bu çekmeceyi açık bırakmadım giderken. Ama içini de öyle karışmış gibi gördüm. Çıktım dışarıya; “Ethem” dedim “en son biz çıkmadan bu çekmeceyi açtın mı?” “Hayır” dedi. “Öyleyse hırsız girmiş eve.”

Günler aylar geçti hırsızlar bulunmadı. Herkes bunun bir iç işi olduğunu söylüyordu. Çalınanlar arasında param, anemden kalma elmaslarını, bir çift küpe, birkaç tane elmas iğne ve nenemin verdiği dizi altınlarım vardı. Hepsi gitmiş. Ama beni en çok üzen kocasıyla arası pek iyi gitmeyen bir arkadaşımın bana emanet ettiği 40 lira paranın da çalınmasıydı. O zaman bankaları kullanmıyorduk.

Neyse gel zaman git zaman artık evde yatılı bir hizmetçim vardı. Arnavut. Fevkalade güzel yemek pişirirdi. Hiçbir

yerde onunki kadar güzel uskumru dolması yediğimi hatırlamıyorum. Bir de gayet güzel sebze çorbası yapardı, o da fevkalâdeydi. Ethem, çocukluğunda babası Osmanlı İmparatorluğu'nun Maliye Mutasarrufu olduğundan Arnavutluk tarafında bulunmuş, az çok Arnavutça bilir ara sıra Arnavutça birşeyler söylerdi ona. O da bana döner "Hanımefendi, beyefendi yanlış şeyler konuşuyor, Arnavutça bilmiyor" derdi bana.

Bir sabah erkenden yattığımız odanın kapısını vurdu, "Hanımefendi, hanımefendi hırsızları getirdiler. Beyefendi Polis geldi, hırsızları getirdiler" diye. Biz "Peki al içeriye polisi" dedik. Girdik salona. Sivil polisler var. Üniformalı polisler var başka kimse yok. Ethem, "Hamidanım" dedi "beylere sütlü kahve yap". Önce benim sonra da Ethem'in ifadesini aldılar. Derken polis döndü, "Bahri gel bakalım sen nasıl yaptın bu işi anlat," dedi. Onun ve arkadaşının ifadesini aldı. Meğer sivil polis sandıklarımız hırsızlarmış. Fevkalâde şık giyinmişti ikisi de. Birinin gayet güzel fötr şapkası vardı. Ve bu gençler Türkiye'de en tanınmış bilinmiş ve kültür hayatımıza geçmiş insanların oğullarıydı. Biri şair Mehmet Akif'in diğeri de şimdi adını hatırlamadığım ünlü bir mahkeme reisinin (hakimin). Meğer anahtar uydurup bizim evin kapısını açıp içeri girmişler.

Ifade alındıktan sonra yerinde keşif yapıldı. Yatak odasına gelip de çekmeceyi çekince görüldü ki çaldıkları o dizi altınlardan birkaç tane küçük altın, gene annemden kalma altın suyuna batmış gümüş kemer, bir de çeyrek küpeler kalmış. Döndüm dedimki, "Bahri bey bunları neden almadınız?" "Görmedim hanımefendi" dedi. Sonradan elmasları kırıcıya satmışlar. Elleri çok para geçmiş. İşin tuhafı o zamanlar böyle pahalı mücevherleri satabilmek için kefil gerekiyordu. Bu çocuklardan birinin eniştesi de *Son Posta*'da, yani Zekeriya ağabeyimin gazetesinde çalışıyormuş. Bunlar

kırıcıyla beraber eniştesinin orada olmadığını bildiği bir zamanda gazeteye gitmişler. Böyle bilinen bir yere gittiği için kırıcı da inanmış bunlara ve almış elmasları. Yani hırsızların kefilliğini bile biz yapmış olduk bir anlamda. Bir süre sonra karakoldan telefon ettiler bize. Elmasları bulduk gelin tanıyın elmaslarınızı diye. Kalktık gittik karakola. Hepsi parça parça. Hepsi kırdırılmış. Yani yalnız taş halinde. Küpelerin ve iğnelerin şekillerini çizip o taşları yerlerine oturtmaya çalıştık. Sonunda ben taş halinde bunları tanıımıyorum dedim ve bıraktık öylece onları.

Meğerse bu gençlerin ikisi de eroin tiryakisiymiş ve onun tesiriyle bunu yapmışlar. O kadar müteessir olduk ki keşke bunlar bulunmasaydı, bunlar yakalanmasaydı diye düşündük. Hatta Samih Rifat vardı, galiba *Cumhuriyet*'te yazardı. Beni de çok sever, beğenirdi. Bu hırsızlık olduğu zaman gazetesinde bir makale yazmıştı. Nasıl olur da benim gibi bir insanın evinde hırsızlık yapılmış diye. Ben de kızmıştım. Hırsız dediğin pala bıyıklı poturlu insanlardan olur. Onlar gazete mi okurlar ki, niçin böyle umumi efkâra duyuruluyor diye. Sonra hırsızları efendi kıyafetinde görünce o zaman Samih Rifat'ın yazdığı makâlenin pek manasız olmadığını anlaşıldı.

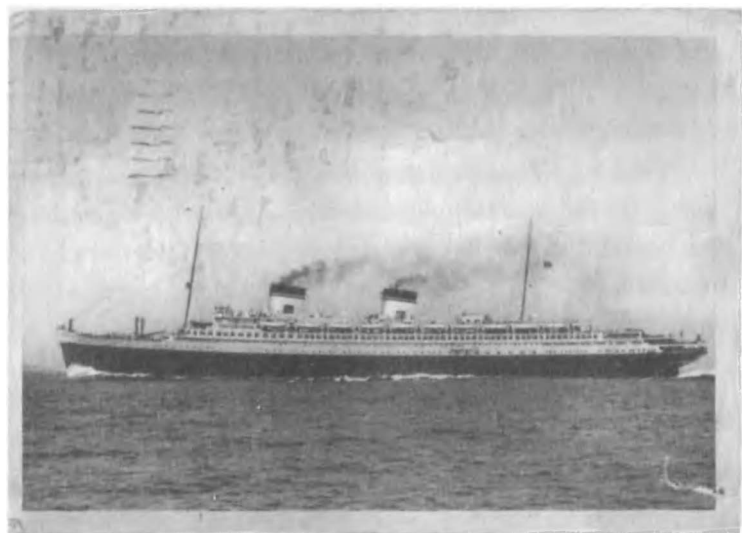
Bir de, gençleri getirdiklerinde Ethem'e dediler ki, "Ama Doktor bey şimdi bunlar eroin almıyorlar. Gayet fena durumdalar. Bunları ne yapalım?" Ethem "Ben bir reçete yazayım ilaç alırsınız," dedi. Ama karakolun parası yok. Komiser gençlere döndü, onların da parası yok. "Peki" dedik. Bir polis aldık yanımıza, faytona bindik, nöbetçi eczaneye gittik, reçeteyi yaptırdık, parasını verdik, polis ilacı aldı karakola götürdü, biz de evimize döndük. Dava ne oldu, bulunan elmaslar kime gitti, hiç haberimiz yok. Bu hırsızlık hikâyesi de böylece kapanmış oldu. Ama İstanbul sanki büyük bir aile gibiydi o zamanlar. Herkes birbirinin halinden anlıyordu.

Belirli bir zümrede morfin alışkanlıkları vardı ama müptelalara bir sağlık sorunu diye bakıldığından doktorların tedavisi altında ihtiyaçları karşılanırdı. Bugünse bu hastaların ihtiyaçlarını mafya temin eder oldu. Devletteki anlayış değişikliğiyle sağlık sorunu asayiş meselesine döndü.

AMERİKA: “PROFESÖRLER TUTMAZ
ÖĞRENCİLERİNİN PALTOLARINI”
V

Rex Transatlantiği.

1. YOLCULUK

Amerika'ya gitme kararı

Ağabeyim New York'ta Columbia Üniversitesi'nin gazetecilik okulundayken Dârülmuallimat'a yolladığı koca gökde-len resimli kartpostallarla yurtdışında okuma azmimi teşvik etmiş, bende de hem geleceğimi güvence altına alabileceğim, hem de memlekete hizmet edebileceğim düşüncesi hasıl olmuştu. Bir de Mahmut dayım beni Ustrumca'dan beri hep okumaya teşvik etmişti. Nenemin 13 çocuğundan 10'u çeşitli hastalıklardan öldüğünden Mahmut dayımı Ustrumca'dan sonra okumaya yollamamış, çiftliklerin, mal mülkünün idaresini kısmen ona vermişti. Göçten sonra Türkiye'de birden parasız kalınca dayım okumamış olmanın acısını çekti ve bedelini ödedi. Bir de ben öksüz kalmış olduğum için okumamı hep destekledi. Ben de bu şevkle öğretmenlerin takdir ettiği bir öğrenci olmuştum. Dârülmuallimat'ta beş yıl hep sınıf birincisi olmam Robert Kolej'de burslu okuyabilmemi sağladı. Evlenmiştim, ama üni-

versitede felsefeyi bitirdikten sonra artık tahsilimi Amerika'da ilerletmek istiyordum. O zamanlar Amerikan Kız Sanat dershanesinin idare heyetinde de üye idim. Burası da ABD'deki YWCA'nın idaresindeydi. Onlara merkezden birisi ziyaret için gelmişti. Beni de tanıştırdılar. Meğer bu hanım Smith Koleji mezunlarındanmış. Orada bana burs bulundu. Ayrıca Beyazıt'ta üniversiteden köprüye doğru inerken misyonerlerin idaresinde bir yer vardı, "Bible House" diye. Oraya gidip tercüme edilecek kitaplar istemiştim para biriktirip Amerika'ya gideyim diye. Klasik çocuk masalı Peter Pan'ı onların önerisi üzerine çevirmiştim mesela. Zaten öğretmenlikten de para kazanıyordum. En nihayet bu arzum ancak Ethem'le evlendikten sonra yerine geldi. Yol parasını ben verecektim, yatıp kalkmam yiyip içmem hep bursa dahildi. Gazete yazılarımı da oradan sürdürebilecektim. Amerika'da olup bitenler giderek dünyanın ilgisini çekmeye başlamıştı. Ben de aynı zamanda bu ülkede bizim basınımızın ilk temsilcisi olacaktım. Ethem de gitmek istiyordu ama yol parası bile yoktu.

Ethem arkada mı kalacak?

Amerika için yol hazırlıklarına başladım. Sabiha Hanım'ın annesi vardı, yaşlıca bir hanım, "Doktor beye ne olacak siz giderseniz?" diye soruyordu. Herkese dert olmuştu Ethem'in Türkiye'de kalması ve bir kısmı da beni ayıplıyordu. Yeni evliydik ve ben tek başıma Amerika'ya gidiyorum okumak, mesleğimi ilerletmek için. Arkamda iki senelik evli kocamı bırakıyorum. Herkesin garibine gitmişti. Fakat Ethem müteşebbis, gayet becerikli, aklına koyduğu bir şeyi ne pahasına olursa olsun yapmaya çalışırdı. Ve bu sefer de depresyon geçirenler için Nevropatin diye bir ilaç formülü keşfetti. Bir ilaç şirketiyle anlaştı, patentini aldılar ve müthiş tutuldu bu ilaç piyasada. Ethem'in de ora-

dan eline para geçti ve bu şekilde ikimizin beraber Amerika'ya gitmesi sağlandı.

Türkiye'ye nasıl hizmette bulunabilirim?

Türkiye'den ayrılmadan önce Maarif Vekaleti'ne müsteşarı görmeye gittim. Yüksek mevkide olan ve maarifin politikasına etkisi dokunan birisiydi. Ona gittim ve Amerika'ya kendi hesabıma gideceğimi, fakat dönünce memleketime yararlı olmak istediğimi, hangi boşluğu doldurabileceğimi, ne gibi ihtiyaca cevap verebileceğimi, Amerika'da ona göre hazırlanmak istediğimi söyledim. Hiç unutmam beni dikkatle dinledikten sonra "Kocanızla beraber mi gidiyorsunuz? İyi eğlenceler" demişti ve öylece ayrıldık. Meğer haklıymış. İkinci Dünya Savaşı çıkıp biz de Amerika'da sıkışıp kalınca, orada tahminimden çok daha uzun yıllar kaldım ve bu zaman içinde devamlı üniversitelere gittim. Kendi alanımda çeşitli dereceler, akademik unvanlar aldım. Yıllar sonra özlemle memlekete döndüğümde, tekrar Maarife müracaat ettim beni bir yere tâyin etmeleri için. Türkiye'den ayrıldığımda 20 aslı maaşla bırakmışım son işimi. Beni tekrar o bıraktığım maaş ve yerden başlatmak istediler, Amerika'daki tahsilimi, oradaki ihtisasımı hiç göz önüne almadılar. Bu beni çok üzmüştü o zaman. Halbuki Türkiye'de ne üniversitede profesörlük yapmak istiyordum ne de bir muayehanedeki psikoterapist olmak. Arzum Maarif'e hizmet etmek, devletin okullarındaki eğitim seferberliğine yurtdışında edindiğim tecrübelerle katkıda bulunmaktı.

Vize için parmak izi

Amerika'ya gitmek için vize almak çok güçtü o zamanlar. Ben kolaylıkla öğrenci vizesi aldım. Fakat ona rağmen parmak izlerimizi aldılar, doktordan rapor istediler. Ethem İngilizce bilmiyordu. Bana İngilizce olarak, dünyanın sonuna

kadar seninle giderim demişti bir kez, ama İngilizcesi ondan ibaretti. Böylece Ethem'in İstanbul'dan tanıdığı Amerikalı bir doktor, onu Massachusetts'de International Kolej diye bir dil okuluna öğrenci olarak yazdırdı. Oradan Ethem'e de kâğıt geldi ve bu şekilde o da öğrenci vizesi alabiliyordu. Zekeriya ağabeyimin büyük kızı Sevim de bizimle birlikte geliyordu. Ona da muhacir (göçmen) idaresi tarafından tanınmış bir okul bulundu ve üçümüz vapura bindik. Yakında çıkacak Dünya Savaşı'nın uzun yıllar bizi memleketimizden ayıracağından bihaber, 1936'da New York'a müteveccihen yola çıktık.

Rex Transatlantiği

Vapur bizi Brindisi'ye kadar götürüyordu. Makina gürültüsünden o gece hiç uyuyamadığımı hatırlıyorum. Brindisi'ye çıktığımızda geceydi. Orada Cook acentasının adamı karşıladı bizi ve otele götürdü. İki odaları varmış. Bir de Rus ço-

Son Posta
(Gündelik Gazete)
İstanbul, Nispetiye Caddesi. 25 1

Name : Bayan Belkiz Halim Tarsal
Adı :
Qualitiy : Reporter
Sıfatı :
Vazifesi'nin şumulu : Correspondant

Residence : All through
Yeri :
Adresi : U. S. A.
Valuable one year

Vecidiği tarih
9 9 1936

N° 347
Varaka sahibin'in imzası

Gazete sahibinin imzası

SON POSTA

En büyük k
S. Tarih

qun tasdik

DAMGA DULU
1936

Amerika'da Türkiye basınının ilk kadın temsilcisi (1936).

"Türkiye'ye nasıl hizmette bulunabilirim?"

cuğu vardı. O da Amerika'ya gidiyordu. Otelde ille de ısrar ediyorlar Sevim'le o Rus çocuğu aynı odada yatsın diye. Neyse Ethem kıyameti koparınca bize başka bir otel bulundu. Ertesi gün de Roma'ya gittik. Son sınıfta sanat tarihi dersini seçmişim ve orada bütün eski eserleri çalışmış, Roma ve Yunan medeniyetlerini okumuştuk. Fakat okumak başka görmek başka. Hayretler içerisinde baktım çeşmelere, mermerden yapılmış heykellere. Bir de Forumu görmek istedim. Ethem sözde biraz da İtalyanca biliyordu, ama anlamamışız Mussolini'nin yerinde bulduk kendimizi.

Gayet güzel de bir lokantaya gittik Roma'da. O zaman İstanbul'daki lokantalarda oturursun, güzel yemekler yersin, ama o kadar. Belki Turkuaz'da, Beyaz Ruslar'ın Beyoğlu'nda açığı lokantada biraz dekor vardı, fakat burada boy boy küpler donuk donuk yanmış ışıklarla aydınlatılmıştı. Bir atmosfer yaratmışlardı ki Türk lokantalarında böyle bir mefhum yoktu o zamanlar. Soğukluk olarak da meyve ısmarlamıştık. Her yediğimiz meyve için (muz, üzüm vs.), ayrı ayrı fatura getirdi garson. Hayret etmiştik bu şekilde para aldığına. Biz Türkler çok meyva yemeğe alışmışız. Yıllar sonra Yunanlı bir bakkal dükkânı sahibi, müşterinin Amerikalı mı olduğunu yoksa bizim taraflardan mı geldiğini meyve almalarından anladığını söylemişti. Eğer Amerikalıysa 1 tane elma veya 1 tane portakal almış bizim taraftan gelenlerse kilo kilo.

Roma'dan trene bindik Napoli'ye geldik. Vapurumuz oradan kalkacaktı. Ertesi gün Vezüv Yanardağı'na çıktık. Eğer dünya yüzünde cehennem varsa, o zaman Vezüv muhakkak ki orası. Orada bir de baktık ki dağın öteki tarafında ellerinde sopalarla adamlar çıktılar. Aklımıza Neşet dayıyı İtalya'da hırsızların soyduğunun hikâyesi geldi. Eyvah dedik biz de burada yakalandık. Meğer bu adamlar, sopalarının ucundaki bir aletle lav alıyorlar, siz onun içerisine para ko-

yuyorsunuz, lav sönüyor ve lavlaşmış parayı size hatıra olarak veriyorlar. Sonunda iskeleye geldik vapura bineceğiz. “Rex” adındaki vapurumuz o zaman dünyanın en meşhur transatlantiği. Bir de baktık ki kapılar kapanmış ve vapurun merdivenini kaldırmak üzereler. Hemen parmaklıklardan atladık ve vapura girdik.

İtalya’dan Amerika’ya kadar uzun bir yolculuk yaptık bu efsanevi transatlantikte. Otel gibi bir vapurdu. Berber salonları, havuzlar, kütüphane, lokantalar müsabakalar, insan vaktin nasıl geçtiğini anlamıyor. Hollywood filmlerinde bile böyle bir lüks, şatafat görmemiştik. Ama sürat rekoru kır-sın diye denge sağlayan stabilizatörleri kullanmadıklarından bir hayli sallandık. Yolculuğun çoğunu ben deniz tutmuş halde kabinde geçirdim. Aklımızdan Titanik’in de aynı yolda sürat rekorları kırmak uğruna rotasını değiştirip buzullara nasıl tosladığı gelmişti.

Bu vapur seyahatinden birkaç anı kaldı aklımda. Bunlardan bir tanesi güvertede tanıştığım bir İngiliz kadındı. Oyunlar oynamıştık. Ben tabii keyif için oynuyorum. Fakat bu İngiliz kadının kazanma hırsıyla oynaması beni çok şaşırtmıştı. Batının kazanmak, galip gelmek, üstün gelmek hıncını bu İngiliz kadında net bir şekilde gördüm. O kazanmak hıncıyla, biz keyif için oynuyorduk.

Bir de gemide İtalyan boksörleri vardı. Onlar da güverte-de tulum gibi asılı bir şeyle tâlim yapıyorlardı. O yüzlerindeki ifade beni öyle korkutmuştu ki sanki insanlıkla hiçbir ilgileri kalmamış gibi bir halleri vardı.

Vapurla Cebelitarık’tan geçerken de korkmuştum, sanki İspanya İç Savaşı’nın birdenbire içine gireceğiz diye. Atlantiğe açıldığımızda arkada çocukluğumdan beri yaşadığım savaşı, düşman işgalli bir dünya bırakıyordum. Meğer tarihin en dehşetli savaşının eşiğindeymişiz.

2. AMERİKA'DAKİ TÜRKİYE

Siz hâlâ Batı'ya öğrenci mi gönderiyorsunuz?

Nihayet New York'a vardık. Bizi Rukiye ablam ve kızı Nevin karşılamaya gelmişti. New York'un Flushing Gardens denilen yerinde oturuyorlardı. Ablamın evini bizde orta halliden de iyice olanların standartlarıyla karşılaştırdınca arada çok büyük fark gördüm. Oysa Rukiye ablam ünlü Waldorf Astoria Oteli'nde garsonluk yaparak ailesinin geçimini sağlıyordu. Onun evinde birkaç Türkle tanıştık. Birisi Türkiye'de gene çok iyi bir aileden gelmekle beraber şoförlük yapıyordu. Tanıştığımız hanımlardan biri de evinde terzilik yaparak geçiniyordu.

Ablam çocuklarını fevkalade iyi yetiştirdi. Oğlu meslek sahibi oldu. Hatta yalnız meslek sahibi değil aynı zamanda kendi mesleği içerisinde dünyaca tanınmış biri oldu. Halim (Özkaptan) babası öldüğü zaman 8-9 yaşlarında bir çocuktı. "Şimdiyse Amerika'nın en meşhur ergonomi uzmanlarından biri. Uzay programının geliştirilmesine astronotların aya gitmesine büyük katkıları oldu. Kız kardeşi Nevin (Bengür) ise hem çok iyi bir anne oldu hem de Amerika'da Demokrat Parti'nin faal bir üyesi.

New York'ta Türkçe konuşan ve Kırım'da Stalin'in mezaliminden kaçan birçok Tatarla da tanıştım. Onlardan birisinin bana söylediğini hiç unutmayacağım. Ben talebe olarak kendi başıma bursla gitmişim ama ona hükümetin de Amerika'da talebeleri olduğunu söyleyince, "Siz hâlâ Batı'ya öğrenci mi gönderiyorsunuz? Tanzimattan beri dışarıya insan gönderirsiniz. Kendi kendinizi yetiştirecek müesseseleriniz hâlâ yok mu?" diye tacizde bulunmuştu.

Amerika'nın ilk Türkleri "Bir horoza ehliyet"

New York'tan Smith Koleji'nin bulunduğu Massachusetts'e

gittim. Ethem de İngilizce öğrenmek için Springfield'e. Böylece orada yerleşmiş olan Türklerle tanışmak fırsatını bulduk. Springfield endüstri bölgesi olduğu için epeyce Türk vardı. Oraya yakın Worchester, Massachusetts'de de durum aynıydı. Bunların çoğu Doğu Anadolu'dan gelmişti. Bilhassa Worchester'da adeta Sirkeci kahvesi gibi kahveleri vardı. Yüzyılın başında Abdülhamit zamanında buralara, işçi olarak gelmişler ve 30-35 sene Amerika'da kaldıkları ve kıyafetleri tıpkı Amerikan tarzı olduğu halde, dilleri ve yaşayış tarzları tamamen Doğu Anadolu'ydü. Bunlar İstanbullu bir aileyle bir defa Cambridge'de pikniğe gitmişler. İstanbullu hanım elle yemek istememiş. "Nasıl Türk olur da elle yemek yemez? Olur mu böyle şey?" diye şaşarak anlatmışlardı. Türkiye'yi hâlâ bıraktıkları devrin Türkiye'si olarak düşünüyorlardı.

Türkçe'yi doğu şivesiyle konuşuyorlardı. Dikkâtimi çeken başka bir şey de ister doğudan gelsin ister İstanbul'dan, burada uzun süre oturan Türklerin "evet"i "hayır"ı unutmalarıydı. Türkçe konuşurlarken, "evet" demek gerektiğinde "yes" hayır demek gerektiğinde de "no" derlerdi. Bu iki kelimeyi adeta unutmuş gibiydiler.

O zaman Ethem Amerika'ya gelen ilk Türk psikiyatristi, meslek sahibi ilk Türklerden birisiydi. Ondan önce gelen Türklerin çoğu Doğu Anadolu'dan gelmiş ve en ağır işleri görüyorlardı fabrikalarda. Bir Türk gördüler mi canlarını verecek gibiydiler adeta. Müthiş bir misafirperverlik, kolaylık gösteriyorlar, davetler yapıyorlardı. Amerika'nın içini dışını tanımışlardı. Ethem daha otomobil kullanmıyordu. "Doktor" diyorlardı, "Sen al otomobili ehliyet kolay. Bir horoza sana biz ehliyet alırız." Bunlardan çoğu bekârdı. Kendi başına iş tutanlar da vardı. Hepsi şu ya da bu şekilde karşılaştıkları sorunların üstesinden gelmeyi kendilerine özgü bir şekilde becerebiliyordu. Bize bir Türk'ün hikâyesini an-

lattılar. Rhode Island'da oturan bir Türk evlere ekmek satıyor. Otomobil kullanması lazım. Öğrenmiş ama pek iyi kullanamıyor, istediği yerde durduramıyormuş arabasını. Bir eve ekmeği atar, önünde duramadığı için ikinci evi geçermiş. Orada'da bir trafik göbeği var. Bizimki hiç ışıklara ve oradaki polisin ellerini kaldırmasına bakmadan, atladığı evlere dönüp ekmek vermek için bu göbeğin etrafından dolaşır dururmuş. Nihayet polis yakalamış bunu, "Ne yapıyor-sun sen böyle, ben sana kaç kere dur dedim durmadın" diye çıkmış. "Nerden bileyim" demiş. "Ben zannettim ki sen bana selam veriyorsun. Ne bileyim beni durdurmak için elini kaldırdığını". Polisi o şekilde atlatmış başından.

İçlerinde bir de "Hafız" dedikleri dini bütün birisi vardı. Adeta Worcester'daki Türklerin muhtarı ya da müftüsüydü. Ona hep akıl danışırlardı. Türklerin liderlik vazifesini yapıyordu.

Türkler bir de Detroit'te çoktu. Otomobil fabrikalarında çalışıyorlardı. Hepsi çok iyi insanlardı ve birbirlerini de çok tutarlardı. Hepsinin emeli para toplayıp Türkiye'ye dönmekti. Hatta bir tanesinde kim bilir nasıl edindiyse, Weimar Cumhuriyeti'nden kalma geçerliliği olmayan Alman markı vardı. Onlara bakar, bize tomar tomar marklar gösterir Türkiye'de bu paraların çok makbule geçeceğini söyler böylece hep Türkiye'ye gitmeyi ümit ederdi.

Ermenilerde vatan hasreti

Bir gün bir kafeteryaya girmiştik. Oturacak yer bulamadık. Bir masada bir kadın, erkek oturuyor. Yanlarında iki kişilik yer var gidip oturtuk. Ethem'le konuşurken yanıımızdakilerin bakışından onların Türkçe anladıklarını tahmin ettim ve "Masa arkadaşlarımız Türkçe biliyorlar Ethem" dedim. Meğer onlar da Ermeniymiş. Buraya niye geldiğimizi sorup, bize Amerika'yı methetmeye başladılar. Türkiye'ye dönece-

ğimizi söyleyince de “Neden döneceksiniz burasını beğenmediniz mi?” dediler. Ben de, “Biliyorsunuz Türkçe’de bir laf vardır, bülbülü altın kafese koymuşlar, ah yuvam diye ağlamış” dedim. Der demez o iki Ermeni karı kocanın gözlerinden şıpır şıpır yaşlar akmaya başladı.

Ermeniler kahvelerinde, toplantılarında, evlerinde hep Türk müziği, Türk şarkıları çalarlardı. Bu arada bir Ermeninin yaptığı şarkı da hepimizin pek hoşuna gitmişti. şöyle başlıyordu. “Neden geldim şu Amerika’ya, gelmez olaydım görmez olaydım”. Vatan hasretini en iyi dile getiren şarkıları Ermeniler söylüyor, plak dolduruyorlardı.

Harlem’de zenci Yaşar Hanımefendi

Amerika’ya gelenlerin arasında İstanbul’da tanınmış bir ailenin evl tlığı olan Yaşar Hanım adında zenci bir kadın vardı. Türkiye’den şu münasebetle ayrılmış. Yüzyılın başlarından itibaren Amerika’daki Hindistanlı Müslümanlar zenciler arasında misyonerlik yapıp onlara dinlerini değiştirmeye, Isl m dinini kabul ettirmeye çalışıp bazılarında da muvaffak olmuşlar. Müslümanlığı benimseyen bu zencilerden birisi bir ara İstanbul’a gelmiş, tesadüfen, Yaşar Hanım’la tanışmış ve evlenip buraya gelmiş. O zamanlar ve büyük ölçüde şimdi hâlâ olduğu gibi New York’taki zenciler Harlem denilen bir yerde yaşarlardı. Başka yerlerde kimse onlara ev vermezdi. Çok kötü ve kalabalık şartlarda üst üste otururlardı. Hatta “sıcak yatak odaları” diye odalar vardı o zaman. Belki de hâlâ var. Bir odayı    kişiye kirallıyorlar, her birine 8 saatliğine. Öteki saatlerde adam dışarda içinde gücünde her neyse. Onlara sıcak yatak odaları denirdi çünkü yatak soğumamış oluyor. Birisi çıkıyor, öteki giriyor içerisine.

Yaşar Hanım böyle bir sıcak yatak odasında değil ama Harlem’de zencilerin oturduğu bir apartmana yerleşmiş.

Bir gün Hayriye Hanım (Oğlu Ticaret Ateşesiydi New York'ta. O da, Amerika'yı anlamak öğrenmek azminde olan gayet zeki ve geniş görüşlü bir hanımefendiydi) duymuş Yaşar Hanım'ın orada olduğunu ve bana gidelim de görelim dedi. Gittik beraber. Birinci kata girer girmez kara tahta gibi bir şeyle karşılaştık. Üstünde Kur'an'dan Arapça harflerle sureler yazılmıştı. Yaşar Hanım bizi fevkâlade ağırladı. Fakat adeta, "Neden geldim şu Amerika'ya görmez olaydım, gelmez olaydım," gibi bir hali vardı. "Pencereden bakıyorum, her taraf kara. Oradan bir karabaş çıkıyor, buradan bir karabaş çıkıyor... Kendimi kömürlükte sanıyorum zencilere baka baka" demişti. Bir gün de, Harlem'e yakın Park Avenue taraflarında yüksek tabakanın oturduğu bir semte gitmiş. Orada zerzevatçılar ve bakkal dükkânı olan bir de Ermeni vardı. Yaşar Hanım da buradan zerzevat alıyor ve seçmeye çalışıyor. Dükkân sahibi kızıp Türkçe küfretmeye başlıyor. Yaşar Hanım da dönüp ona okkalı bir cevap verince şaşkınlıktan dona kalıyor Ermeni. Tabii Türkiye'den gelmiş bir zencinin, New York'ta onun dükkânından alışveriş edeceğini aklının ucundan geçiremiyor.

3. ÜNİVERSİTE HAYATIM: SMITH, COLUMBIA VE HARVARD

Smith Koleji'ne gidiş

1936'da Amerika'ya gittikten sonra, Sevim, Ethem ve ben Amerika'ya ayrı ayrı okullara dağılmıştık. Birkaç gün New York'ta ablamda kaldıktan sonra Sevim New Jersey'de bir okula gitti. Bizde de New York'un Grand Central denilen istasyonundan trene bindik. Amerika'nın trenleri o zaman çok hoşuma gitmişti. Hiç Avrupa trenlerine benzemiyordu. Daha '30'lu yıllarda olmamıza rağmen hava soğutma tertibi-

batı vardı. Tren kalktıktan bir müddet sonra kondüktör geldi, biletlere bakıp gideceğimiz yere göre rengi değişen küçük kartları önümüzdeki koltuğun arasındaki yerine yerleştirdi. Sonra herhangi bir istasyona gelince vagonun kapısına gelip meselâ Boston'a gelmiş diyelim, "Boston Boston" diye bağırır ve Boston yolcularının hazır olmasını isterdi. Kondüktörler yolcuların bavullarını da indirirler, hatta kapının yanına, yani inilecek sahanlığa kadar taşırlardı. Bilhassa kadınlarınkini.

Biz Ethem'le etrafımızı seyrede,seyrede, yola koyulduk. yepyenyidi her şey. Dikkatimizi çeken şeylerden biri de tren boyunca rastladığımız küçük şehirlerde veyahut kasabalarda apartmanların çamaşırlarıydı. Bahçeleri olmadığı için dairelerden bir direk ile dışarıya bir ip çekmişler çamaşırlarını asmışlardı. Sonradan Amerika'da özellikle pazartesileri çamaşır yıkandığını duyduk. Belki pazartesiydi bizim de trene bindiğimiz gün. Hatta hayatlarının ne kadar mekanik bir şekilde geçtiğini gösteren şarkımsı bir şey vardı. "Pazartesi benim çamaşır günümüdür, salı günü işim bitmiştir, çarşamba günü benim ütü günümüdür, perşembe günü şunun günüdür, cuma günü bunun günüdür gibi, her güne bir iş tahsis etmişlerdi. Sonraları hayatlarının ne denli programlı ve mekanik yaşadıklarını gösteren çok örnekler gördüm.

Tren, Ethem'le ayrılacağımız Springfield'e gelince ikimiz de ağlamaya başladık. Etraftakiler bize bakıyorlardı ne oluyor diye. Ethem bavulunu aldı ve indi. Tren kalkıncaya kadar istasyonda sahanlıkta durdu. Hem o ağlıyor hem ben. Oysa aramızda belki 20 veya en çok 30 dakika süren bir mesafe olacaktı. Ama yolcuların bize şaşmalarını da normal karşılamak lazım. Amerika'da heyecanını göstermek, fazla gülmek veyahut ağlamak hatta koşmak bile hep iyi karşılanmayan bayağı görülen şeylerdi ve bunlara kontrolsüz ha-

“Smith’de kaldığım kırmızı tuğladan yapılmış elma ağaçlarıyla çevrili bina, Chapin House.

reket diye bakılırdı. Halbuki herkes şimdi sağlıklı olmak için sokaklarda koşuyor, psikoterapistler Amerikalılara duygularını yansıtmalarını, ağlamalarını, hatta haykırmalarını tavsiye ediyor.

Ben de ineceğim yere geldim. Amerika’da “Yedi Kızkardeşler” diye anılan meşhur kolejlerden biriydi Smith. Üniversitenin son sınıf öğrencilerinden birisi beni karşılamaya gelmişti. Yabancı talebe gelince trenden karşılarlarmış. Koleje gittik. Kalacağım yer kırmızı tuğladan yapılmış yeni bir bina. Büyük bir arsa, içinde köprüsü olan bir dere ve limonluklar. Bana da burada bir oda ayrılmıştı. Yanımdaki oda da Fransız bir öğrenci vardı ve odalarımız ortak kullanacağımız bir banyoyla birleşmişti. Odalar zemin katta olduğundan ancak pencerenin yarısı ışık görüyordu.

New York’un hızlı asansörleri ve yüksek binaları anlaşılan bende öyle büyük bir etki yapmış olacak ki, bu odanın karanlığı da birleşince rüyalarımda asansörde giderken

asansör bozuluyor, duruyor, ben de kendimi yalnız başıma kapalı bir yerde buluyorum. Böyle rüyalar görürdüm ilk sene. Yaşam koşullarımda şikâyetlerim nasıl da birdenbire değişivermişti. Daha birkaç yıl önce mangal korlarıyla ısınmaya gayret ettiğimiz ve mahsur kalıp kurtların indiği Çamlıca'da yağ kandili ışığında ders çalışıyordum.

Hollywood'a gitmeye gerek yok

Kolejde gördüğüm kızların çoğu çok güzeldi. Kadıköy'den tanıdım ve sinema aktrislerine pek meraklı Jâle isminde genç bir kız vardı. "Aman ne olur oradayken Hollywood'a gidin ve bana da artistlerin resimlerini gönderin" demişti. Ben de Smith'e gelince ona bir mektup yazdım. "Hollywood'a gitmeye gerek yok buradaki kızlar çok daha güzel." Üniversitede üniforma diye bir şey yoktu tabii. Fakat kızların kendiliğinden bir üniformaları vardı. Hepsi etek ve kazak giyerdi. Dikkatimi çeken şeylerden birisi de bir binadan ötekine gitmek için kışın kürk giymeleri idi ama ayaklarında çorap olmazdı.

Bir kısım yatakhaneler de eski kocaman ahşap evlerdendi. Kolejin satın aldığı eski güzel ahşap New England evleri yatakhane olarak kullanılıyordu. Her kızın ayrı odası vardı. Ayrıca her yatakhane de bir telefon ve başında bekleyen bir hademe vardı. Özellikle tatilden döndükten sonra kızlar ailelerine vardıklarını söylemek için telefon eder ama para vermemek için de ihbarlı açarlardı telefonu. Tabii şehirlerarası telefonlar santral vasıtasıyla bağlanırdı.

Sınıflar, laboratuvarlar, konferans salonları ayrı ayrı binalardaydı.

Smith'in ayrıca jimnastikhanesi, yüzme havuzu, sinema salonu vardı. Savaş karşıtı diye birçok yerde gösterimi engellenen Erich Marie Remargue'in "Batı Cephesinde Her Şey Sakindi" filmini orada okulun sinemasında görmüştüm. Okula dünyaca tanınmış orkestralar, şarkıcılar da gelirdi.

Paradise Pond (Cennet Gölü):

"Kolejin kampüsündeki bu gölde kürek yarışları yapılır, 'kano'lara binilir, kışın da üzerinde buz pateni yapılırdı."

Smith Koleji'nin Mt. Chucara, New Hampshire'da yazlık misafirhanesinin önündeki gölün kıyısında (sağdan ikinci):

Zaten Northhampton'a hayat veren Smith Koleji'ydi. Kentin bütün entelektüel ve sanat faaliyeti kolejde yer alırdı.

Smith'in bir de küçük hastanesi vardı ve orada önemsiz bir ameliyat geçirdim. Bu ilk gördüğüm Amerikan hastanesi öyle çok hoşuma gitmişti ki. Ayrı bir odaya koydular beni. O akşam arkama yağlar sürüp masaj yapmalarıyla beni ameliyat öncesi gevşetmeye çalışmaları çok hoşuma gitmişti.

Yuvaran başlayarak ortaokula kadar giden koleje bağlı bir de okul vardı, Smith'de pedagoji dersi alanlar orada tatbikat dersi görürler, yardımcı öğretmen olarak sınıflara girerlerdi. Yıllar sonra tekrar Amerika'ya gidişimizde oğlumuz Gündüz de burada okudu.

Başarılı öğrencilere burs verildiğinden Smith'e halkın her tabakasından öğrenci gelirdi. Ama zenginlerin, meşhur politikacıların, yüksek bürokratların kızları da vardı. Hatta Ethem öğrenci vizesiyle geldiğinden bir müddet sonra hastanelere gidip tecrübesini artırmak istediğinde muhacir idaresi onu vizesi bittiği için Amerika'dan çıkarmak istiyordu. Nasıl oldu bilmiyorum, Adalet Vekili'nin kızı da sınıfta talebeymiş, ben bundan bahsetmiş olacağım ki, hemen onun vasıtasıyla Ethem'in vaziyeti düzeliverdi.

“Profesörler tutmaz öğrencilerinin paltosunu”

Kolejdeki profesörler bazen bizi grup grup evlerine çağırır, çay ikram eder, oyunlar oynanırdı. Oysa İstanbul Üniversitesi'nde hocalarla aramızda çok mesafe vardı. Smith'de derisinde tek öğrencisi olduğum profesör sırf benim için o derse gelirdi. Bir defa paltomu tuttu da hemen teşekkür edip “İstemem, ben kendim giyerim” dedim. “Niçin? Sizde erkekler kadınların paltosunu tutmaz mı?” diye sorduğunda da “Tutar ama” demiştim “Siz benim profesörürsünüz. Profesörler tutmaz öğrencilerinin paltosunu.”

Akşam yemeğinden sonra “salon” vardı. Her yatakhane

Üniversitedeki salonlardan biri: “Beni şaşırtan şeylerden biri de buraya bir hoca gelince kızlar hiç yerlerinden kılmıdamazlardı, mesela bir kanepenin üzerine uzanmışlarsa gene o vaziyette hocayı karşılarlardı.”

olan salonlarda, kızlar toplanır oyunlar oynar, konuşurlardı. Daha çok politikadan, okuduğumuz kitaplardan, gittiğimiz sinemadan, konserlerden konuşurduk. Dedikodu neredeyse hiç yoktu. Hepsi sigara içerdi. Ben şaşmışım o zaman Amerika’da, hele kızların, bu kadar sigara içmesine. Onlar da Türkiye’den geldiğimi duyunca “Sen nasıl olur da sigara içmezsin?” diye şaşıyorlardı. Türkiye’ye dönünce de aksini söylemişlerdi: “Sen Amerika’da sigara içmesini öğrenmedin mi?” diye. Sigara içebilmek Amerika’da kadın özgürlüğünün, feminizmin önemli bir ölçüsüydü. Ziyaret ettiğim bir okulda kadın öğretmenlerle konuşurken erkeklere serbest olduğu halde yana yakıla kendilerinin sigara içmelerinin yasak olduğunu söylemişlerdi.

Salona bazen profesörlerle “Anne” dediğimiz, yurdun yöneticisi de gelirdi. Beni şaşırtan şeylerden biri de hoca gelince kızlar hiç yerlerinden kıpırdamazlardı, meselâ bir kanepenin üzerine uzanmışlarsa gene öyle o vaziyette hocayı karşılarlardı. Ama “Anne” gelince hepsi ayağa kalkardı.

Hatta hocaları ilk ismiyle çağırınlar bile vardı ve bana da bir profesör ısrar etmişti, “Bana profesör, Miss veyahut doktor deme, yalnız ilk adımlı söyle” diye. Kendimden büyüklere adının önüne hiçbir şey koymadan konuşmaya alışık olmadığım için, onu ilk adıyla çağıramadım.

O yıl Amerika’nın her yerinde olduğu gibi, Smith’in salonunda da Cumhurbaşkanlığı için seçim kampanyasına ait bir toplantı olmuştu. Konuşan Cumhuriyetçi Parti’dendi. Demokrat olan Başkan Roosevelt için söylemedikleri kalmadı o toplantıda. Kolejin çoğu da Cumhuriyetçi ve tutucuydu. Dinlediklerim karşısında hayretler içinde kalmıştım. Konuşmacı Cumhurbaşkanını öylesine eleştirmişti ki bu kadar kötü bir adam nasıl da Cumhurbaşkanı olabilmiş diye. Geride bıraktığımız Atatürk Türkiyesi’nde bir devlet adamının böylesine yerden yere vurulmasına alışık değildim.

Bir de Smith’te beni şaşırtan yoğun entelektüel hayatla birlikte kızların erkek peşinde ne kadar çok koştukları idi. Birbirlerinin erkek arkadaşlarını bile elde etmeye çalışırlardı. Müthiş bir rekabet vardı aralarında.

Türkiye’de erkek kadına bakarken, Amerika’da kadın erkeğe bakıyordu.

“İşe yarayacak olan, memlekete
götüreceğin bir kâğıt parçası”

Biz Ethem’le sık sık Northampton’dan New York’a trenle iki buçuk dolara gidip gelir, hafta sonlarını New York’ta geçirirdik.

New York bizi çok şaşırtmıştı. O eserleriyle, o yüksek binalarıyla, yeraltı trenleriyle, köprüleriyle ya da sözlükte kelime bulur gibi sokak ve adres bulma sistemleriyle şaşırtmıştı bizi. Adeta doymak bilmiyorduk New York’taki yeniliklere. Bir paskalya tatilinde yine New York’a gitmiştim. Columbia Üniversitesi’ne bağlı International House’ta kalı-

yordum. O zamanlar New York'taki talebe müfettişı Ragıp Bey isminde bir aile dostuydu. Öğrencileri çaya çağırması. Bana okuduklarımı sordu. Heyecanla anlattım: Şu dersi alıyorum, bu dersi alıyorum, ne dersiniz hangisi daha çok Türkiye'ye yararlı olur?" acaba diye de sordum. "İşe yarayacak olan senin memlekete götüreceğin bir kâğıttır" dedi. "Türkiye'ye dönünce hangi kursu aldığını sormayacaklar. Kâğıdı göstermeni isteyecekler. Master'ını doktoranı yaptın mı diye soracaklar sana" dedi. "Ben derece için çalışmadım ki" dedim, "İstemediğim dersi almaya mecbur ederler diye derece için çalışmak istemedim". "Sen git onu bir araştır" dedi. Okula dönünce araştırdım, Master unvanını almam için zaten kâfi derecede kredi biriktirmişim hiç farkında olmadan. Onun için beni hemen master programına kabul ettiler olduğu gibi. Yalnız bir tez konusu seçmemi istediler.

O arada Üsküdar Amerikan Kız Okulu'nun müdürüyle temastaydım. "Maarif ilkokullar için tabiat bilgisi kitabı istediğini ilan etti. Tez olarak bunu yapabilirsin, bir soruştur" dedi. Soruşturdum ve kabûl ettiler. Türk okullarına tabiat bilgisi dersleri için çalışma yapacaktım. Sonraları bu Türkiye'de ders kitabı da oldu. Ayrıca gene Türkiye'de ilkokullar için aritmetik ve coğrafya kitapları yazdım.

Columbia Üniversitesi

Amerika'ya bir sene için gelmiştik. Ama bir sene, Amerika hakkında bir fikir edinmeye, kendimizi geliştirmemize kâfi değildi. Biraz daha kalmanın çarelerine baktık. Northampton küçük bir şehirdi ve bütün hayatı, eğlencesi, sineması, entelektüel tarafı hep üniversiteye bağlıydı. Bununla beraber Northampton'da da çok şeyler öğrenmiştim.

Gene Smith Kolej'in yardımıyla bana Chicago Üniversitesi'nden bir burs bulundu. Fakat oralara gitmek istemedim. Sanki Türkiye'den daha da uzaklaşacakmışım gibi geldi. Ül-

kenin doğu yakasında olunca hemen Türkiye'ye dnverecekmişim gibi geliyordu. Böylece New York'ta Columbia niversitesi'nde Teacher's College'a kaydoldum. International House'da kalıyordum. Columbia çok büyük ve tanınmış bir niversite tabii. Genç, yaşlı, dünyanın her tarafından kendi başına gelmiş ya da devlet tarafından gönderilen çok sayıda ğrenci vardı. Onun için benim orada Türk olmam bir tepki uyandırmadı. Hiç kimse, bana "Nereden geliyorsun?" "arşafsız mı geldin?" "İstanbul da nerde" diye sorular sormadı.

New York ve International House

Columbia'da hocalar, talebeler vızır vızır işleyen asansörlere biner, sınıftan sınıfa koşar, kütüphanelere konferanslara giderdi. Üniversitede muhtelif konulara ait açık oturumlara katılmamız mukabilinde sertifika alırdık. Burada daha çok felsefi konular tartışılırdı. Okulun profesörlerinden  dört kişi hepimizin önünde birbirleriyle kıyasıya tartışır, onlar konuştuktan sonra bizim de katıldığımız sual zamanı olurdu. Bunlar gayet enteresan oluyordu. İhtisasımızla ilgisi olmadığı halde bu ders çok ğrenci alıyordu.

International House'ın bir tarafı erkeklerin bir tarafı kızlarındı. Fakat ara sıra partiler olurdu ve oturma salonlarında buluşulurdu. Akşam olup da asansöre binip kendi odama gideceğim zamanlar oradaki manzaraya şaşar kalırdım. Birbirleriyle sarmaş dolaş kızlarla erkekler uzun uzun öpüşüyor bir türlü ayrılıp da asansöre binemiyordu. Başkaları asansöre inip binerken onlar gene hâlâ orada sarmaş dolaş dururlardı. Ben de kendimi yatak odalarına girmiş gibi hissedirdim.

Bir de tuhafıma giden Amerikalı erkeklerin, bilhassa koltukta oturunca ayaklarını yan çevirip koltuğun kolluğundan aşağıya doğru sarkıtmalarıydı. Bir gün International

New York'ta Columbia Üniversitesi'ne bağlı "International House" yurtdından. "Asansöre binip odama gideceğim zamanlar oradaki manzaraya şaşar kalırlım. Sarmaş dolaş kızlarla erkekler uzun uzun öpüşüyor bir türlü ayrılıp da asansöre binemiyorlardı. Ben de kendimi yatak odalarına girmiş gibi hissederdim."

House'un salonlarından birinde bir Çinlinin de böyle oturduğunu gördüm. Fakat o Amerikalılar kadar rahat görünmüyordu.

Her pazar öğrenciler için konferanslı ziyafetler verilirdi. Bir defa beni baş masaya oturtular. Çünkü o akşam konuşacak olan Türkiye hakkında kitaplar yazmış bir Macar profesördü. Evvela bir dua okumamı istediler. Amerika'da yemekli toplantılarda hatta evlerde de yemekten önce sofraya duayla oturlardı. Ben dua bilmediğimi söyleyince başka birisi okumuştı. Macar profesör bana mütemadiyen Türkiye'nin Hitler'e karşı harbe girmesinden çok memnun kalacağını söylüyor, Türkiye ne zaman harbe girecek diye ikide bir sorup duruyordu. Ben de tamamen aksini düşünüyordum Türkiye'nin harbe girmesini istemiyordum.

Gece yarısı mahkemeleri

International House'ta oturmanın ayrıca birtakım imtiyazları vardı. Çeşitli faaliyetler tertip ederlerdi. Meselâ bize Wall Street'deki borsayı gezdirdiler. Oradan ünlü milyarder J.P. Morgan'ın evine çaya davet edildik. Bir kez de Central Park'ın altındaki mahzenlere gittik. Ayrıca Bowery denilen bir yere gittik ki orası en fakirlerin, serserilerin oturduğu bir yerdi. Amerika'da bu kadar sefalet göreceğimi hiç tahmin etmemiştim. Kaldıkları yerde oda değil adeta hücreler vardı. Duvar bir yere kadar gidiyor yukarısı telle devam ediyordu. Neredeyse kümes gibi bir şeydi insanların kaldığı bu yer. Kimisi sarhoş kimisi evsiz barksız. Sonra bir de aşhaneye gitmiştik. Orada bize nasıl bir nefretle bakıklarını hatırlıyorum. Perişan bir halde oturmuşlar yemek bekliyorlardı. Roosevelt'in işsizliği sona erdirmeye gayretine rağmen aşhaneler ortadan kalkmamıştı henüz. New York'ta bunu görmek beni hayrete düşürmüştü çünkü Amerika sokakları altındır diye biliniyordu. 1980'den sonra Reagan'la birlikte tekrar başlayan yoksullukla, sokaklarda yatıp kalkanlar, aşhaneler gündelik hayatın bir parçası oldu tekrar.

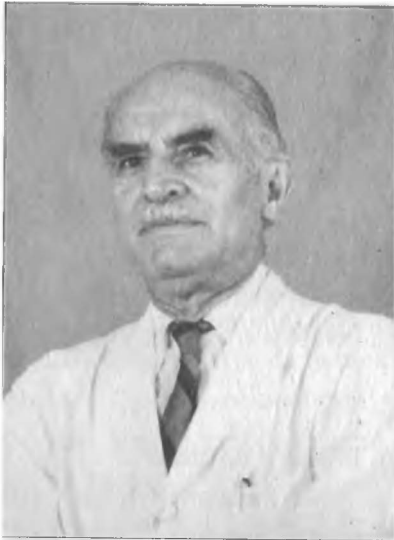
Bir de o yıllarda New York sosyetesinin merakı gece yarısı mahkemelerine gitmekti. Biz de bir gece üniversiteden birkaç arkadaş gittik. Cürüm çok olduğundan bu mahkeme gece de açıktı. Sosyetenin süslü püslü insanları lokantadan çıktıktan sonra bu mahkemenin dinleyiciler kısmına gelir, sefaletten kırılan insanların yargılanmalarını dinlerdi eğlenme babına.

Beyaz Saray'dan Ethem'e taltifname

Amerika'ya geldiğimiz ilk zaman Ethem sırf hastanelerde tecrübesini arttıracaktı. Şaşılacak kadar kısa bir zamanda, üç ayda, Springfield International Koleji'nde İngilizce öğrendi. Ondan sonra çeşitli hastanelere gidip ücretsiz olarak

tecrübesini arttırmak için teşriki mesai yapı (çalıştı).

Ben New York'ta International House'dayken Ethem de oraya yakın gayet meşhur bir akıl hastanesi olan Hartford Retreat'deydi. Bir müddet sonra Boston'a tayin oldu. Ben de Columbia'dan ayrıldım ve onunla tâyin olduğu hastaneye gittim. Tâyini de şöyle olmuştu: Bir özel hastanede Ethem ilk defa alkoliklere insülin tedavisini başlattı, tıp dergilerine bu konuda araştırmalarını anlatan yazılar yazdı ve müthiş muvaffak oldu. İlk defa başarıyla insülin tatbik eden Ethem olmuştu ve bu Amerika'da yayıldı. Bunun üzerine bir devlet hastanesinin başhekimini Ethem'e iş teklif etti ve çalışması için özel izin çıkarttı. Kendi hastanesinde Ethem'in insülin tedavisi yapmasını ve öteki doktorları da yetiştirmesini istiyordu. Ethem'in maaş aldığı ilk hastane orası olmuştu. Daha sonraları bu yöntemi ABD'nin 30 kûsur eyaletindeki çeşitli hastanelerde bizzat öğretti ve tıbbî hizmetleri için kendisine

Prof. Dr. Ethem Vassaf son yıllarında.

*"İlk defa başarıyla insülin tatbik eden Ethem olmuştu
ve bu Amerika'da yayıldı."*

Beyaz Saray'dan, Cumhurbaşkanı Truman'dan özel bir taltif-name yollandı. Biz de böylece Boston'a gelmiş olduk.

Harvard'ın ilk kadın öğrencisi

"Master" unvanını almıştım ve artık doktoramı yapmak istiyordum. Harvard'ın kadınlara mahsus olan Radcliffe adlı bir okulu vardı. İkisi de Cambridge'de birbirine çok yakındı. Fakat Radcliffe'e hiç uğramadım. Bütün derslerim Harvard "Graduate School of Education"da geçti. Çünkü istediğim dersleri başlangıçta bana vermek istemediler. Biri de okul yönetimiydi. Fakat dekan o dersi uygun görmedi. "Bizim idaremiz başkadır. Sen o dersten faydalanamayacaksın"

HARVARD UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF EDUCATION

Two certificates... Julia Julia Thayer, was
enrolled in the Graduate School of Education, Harvard University, for a Graduate Degree
The degree of M.Ed. and took the courses listed below with marks as indicated.

Name	Course	Mark	Grade*
1946-48	Education of Children in, Learning and Teaching	B	A
	Psychology 800	B	A
	Developmental Psychology 800	B	A
	Child Psychology 800	B	A

April 17, 1948

Margaret Smith
Registrar and Secretary

This transcript is the record of the student's work in the Graduate School of Education, Harvard University. It is not to be used as a basis for the student's record in the Graduate School of Education, Harvard University. It is not to be used as a basis for the student's record in the Graduate School of Education, Harvard University. It is not to be used as a basis for the student's record in the Graduate School of Education, Harvard University.

"Kadın olduğum için beni Harvard'daki fakülteye almak istemediklerini hissettirmişlerdi. Doktora yapanların hepsi erkekti ve Amerikan okullarında yöneticilik yapmak üzere yetiştiriliyorlardı. O yıllarda kadınların yönetici olmaları istenmiyordu."

diye binbir dereden su getiriyor beni caydırmaya uğraşıyordu. Ben de “Farklı olsun, farkını görmek istiyorum. Belki de onların bir kısmını tasvip ederim ve Türkiye’de değişiklik yapılmasına sebep olurum” diyerek ısrar ediyordum. Ve nihayet kabul etti beni o derse. Bir de baktım ki programdaki tek kadın öğrenci benim. O zaman, hissettiğim, doğrudan doğruya söylememelerine rağmen, beni asıl kadın olduğum için almak istemedikleriydi. O yıllarda Amerika’da kadın erkek eşitsizliği çok yaygındı. Kadınlar okullarda öğretmen olabiliyor, ama yönetici olmaları istenmiyordu. Doktora yapanların hepsi erkekti ve Amerikan okullarında yöneticilik yapmak üzere yetiştiriliyorlardı. Böylece ben de Harvard’ın bu fakültesinde ilk kadın öğrenci olmuştum. Derste erkeklerden birisi bana, “Başka alanlarda işsizlik var, eğitimle ilgim yok fakat erkek olduğum için yönetici olarak iş bulabilirim diye bu dersi alıyorum” demişti. Aradan 30 küsur yıl geçtikten sonra ABD’de kadının durumu o denli değişti ki, 1970’lerde Harvard erkek üniversitesi olma sıfatından çıkıp kapılarını kadın erkek herkese açmak mecburiyetinde kaldı. Radcliffe gibi kadınlara mahsus üniversiteler de zamanla tarihe karıştı.

Boston’da Türk öğrenciler

İkinci Dünya Savaşı’ndan biraz önceydi. Biz Boston’dayken artık MIT (Massachusetts Institute of Technology) ve Harvard’da birçok Türk talebe vardı. Bilhassa Türk subaylar vardı. Biz de bu öğrencileri evimize davet ederdik. O yıllarda Boston’da tek Türk ailesi bizdik. Kimin derdi olsa bize gelirdi. Kız arkadaşıyla geçinemeyen ya da kız arkadaşıyla kendi arasında bir “kaza” olmuşsa nasıl doktor bulunacağını bilmeyen, İstanbul’dan haber alınca gelip sevinç ya da acılarını paylaşan, okulda bir takıntısı olan hep bize gelirdi. Babası ölünce gelip hüngür hüngür ağlayan sonra da Türki-

ye'de yalnız kalan annesini Boston'a getiren bir öğrenci özellikle aklımda. O zaman MIT ve Harvard profesörlerinden de bazılarını tanıyorduk. Hatta bir tanesi kapı komşumuzdu. Öğrencilerin bir kısmı Harvard'da ama çoğu MIT'te idi. MIT Avrupa ve Amerika'da çok bilinen ve özellikle hükümet araştırmalarını üzerine alan bir üniversiteydi. Buradaki öğrencilerle, Cumhuriyet Bayramı gibi günler için bir otelde yer tutar, birlikte kutlardık. Böylece biz Türk talebelerinin Boston'da adeta müfettişliğini yaparken, bizim de sonra onlara ihtiyacımız oldu.

Amerikan kanına hayır

Bir ara hastalanmış ve müthiş kan kaybetmiştim. Boston civarında Waltham'da bir hastanede yatıyordum. Bana kan vermek icap etti ve odaya getirdiler kanı. "Bu kan nerden geldi?" diye sordum. "Bizim kan bankasından" dedi doktor, "Yok" dedim, "Onu istemem. Ben Türk kanı isterim". O zaman MIT ve Harvard'da ne kadar Türk öğrenci varsa, bana uyan bir kan çeşidi bulunana kadar hepsinin kanından numune alındı ve nihayet bir tanesinin kanı bana uydu. Türkiye ve Türk sevgisi hepimizde büyüktü. Hatta II. Dünya Savaşı içerisinde biz orada sıkışıp da Türkiye'ye dönemeyince, Atatürk döneminde sürgüne yollanan 150'liklere verilen cezanın ne kadar acı bir ceza olduğunu anladım.

Mazhar Osman Amerika'da

Mazhar Osman da karısıyla beraber o zaman Amerika'da tıp tahsili yapan oğlu Lobut'u görmeye bize geldi. Sonra oğlu uzmanlığını nörolojide yaptı, Amerika'da kaldı, Amerikalıyla evlendi ve çok genç yaşında öldü. Çok zeki fevkalade bir çocuktur. Mazhar Osman Türkiye'den gelirken baklava getirmişti. Şimdi Amerika'da satılıyor baklavalara. Fakat o zaman daha pek kimse bilmiyor, ancak Ermeni lo-

kantalarında bulunuyordu. Onu gezdirdik Boston'da. Ama o muvakkat (geçici) bir zaman için geldiği halde İstanbul'daki açık hava kahvelerinin hasretini çektiydi. Bir hikâyeye anlatmıştı Mazhar Osman Bey. Bir vergi borcu varmış bilmem kaç senesinden kalma. Vergi memurları gelir gidermiş. Nihayet bir defasında sormuş hangi zamana ait bu vergi diye. İşte filan senesine demişler. Meğer onda bir para kolleksiyonu ve o zamana ait paralar varmış da artık geçmiyormuş. Alın size o senenin parasını diye gidip vergisini yatırmaya kalkışmış.

SAVAŞ YILLARI VE SONRASI
VI

1. AMERİKA'DA GÜNLÜK HAYAT

Gene savaş, gene göçmenlik

Ethem artık istediği müesseleri gezmiş kâfi derecede tecrübe sahip olmuştu. Ben de hem Columbia'da hem Harvard'ın eğitim fakültesinde doktora için lazım olan kursları bitirmiş New Jersey'de ve New York'ta Letchworth Village ile Rockland'da çocuklarla klinik psikoloji stajımı tamamlamıştım. Onun için artık Türkiye'ye dönelim istedik.

Amerika'da kütüphanelere gittiğim zaman, hepsinde Türkiye'ye ait eserler arardım. Çok azdı ve çoğu Almanlar tarafından yazılmıştı. O da bana tezimi Türkiye'de hazırlamamın hem Türkiye hem de Amerika için daha faydalı olabileceği kanaatını verdi. Üstelik Amerika'da doktora tezlerinde kılı kırk yarıyorlardı. O da hoşuma gitmiyordu. İnsan davranışlarının verimliliği açısından tuvalet kâğıdı rulosu üstten mi takılmalı yoksa alttan mı gibi teferruata varan konular bile önemseniyordu. Onun için Harvard'a vereceğim tezimi Türkiye'de yazmak istedim. Çalışırken daha bağım-

sız olabilecektim. Böylece artık Türkiye'ye dönmeye karar verdik. Bütün müesseselerle, yaşadığımız, çalıştığımız yerlerle ilişkimizi kestik. Göçmen dairesine ayrılacağımızı bildirdik. Savaş yıllarında yabancıların yeni bir adrese taşınmalarını bile hükümete bildirmeleri gerekiyordu. Bavullarımız hazırlandı. Memlekete dönüyoruz diye meteliğimizi son kuruşuna kadar sarf etmişiz.

Ethem'le bir Yunan gemisinde İstanbul'a dönüş için bilet aldık. O gün akşamüstü vapur hareket ediyor. Ben evde oturuyorum Ethem de son dakikada bir hastası için dışarı çıkmıştı. Radyo dinliyorum. Mussolini'nin ilanı harbini duyduğum ve bütün Akdeniz seferleri iptal edildi. Biz de tabii gidemedik. Bir Türk vardı giden. O da gemiyle ancak Lizbon'a kadar gidebilmiş.

Savaşlar tekrar hayatımın akıbetini değiştirmişti. Sandığımız sepetimiz kapalı. Limandan elimize ufak bir şey alarak Ethem'in Amerika'ya gelince ilk gittiği hastaneye telefon ettik. Türkiye'ye dönemediğimizi, limanda kalakaldığımızı söyledik. Başhekim "Hemen gelin" dedi bize: Artık ne zaman biteceğini kimin kazanacağını kimsenin kestiremediği İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Amerika'da kalmak zorundaydık. Üstelik o yıllarda Hitler savaşı kazanabilir gibi gözüküyordu.

Akıl hastalarından korkulur mu?

Gittiğimiz hastane Ethem'e de bana da yabancı değildi. Çünkü bir ara üniversitede olduğum sırada paskalya tatilinde oraya misafir gitmiştim. Ethem de o zaman orada öğrenci vizesi olduğu için gönüllü olarak çalışıyordu. Bir gün bana "Burada bir grup senin Türkiye hakkında konuşmanı istiyor" demiş ben de kabul etmiştim. Geldiler beni aldılar oturduğumuz apartmandan. Hastanede kapılar açıldılar, kapadılar ve beni bir odaya götürdüler. Orada da güzel giyin-

miş on, on beş kişi vardı, ortada masanın üstünde büskiviler bir de semaver. Ben de konuşmaya başladım, Türkiye'yi anlatıyorum. Türklerin nasıl çarşıftan çıktıklarını, Türkiye'nin Cumhuriyet dönemindeki durumunu vs. Bir tanesi öyle tuhaf bir sual sordu ki. Meğer hepsi akıl hastasıymış fakat ben hiç farkında değilim. O zaman yetişkin akıl hastalarıyla pek temasım olmamıştı ve psikoloji de okumuş olmama rağmen korktum onlardan. Hatta Ethem'in oturduğu daireyi akıl hastaları gelip sabah temizler, onlar gelince de ben apartmanı idare eden kadının odasında beklerdim. Konuşma yaptıklarımın da hasta olduklarını bilseydim korkudan kabul etmezdim herhalde. Psikolog olarak akıl hastalarıyla uzun yıllar çalıştıktan sonra kimseden daha zararlı olmadıklarını, en büyük zararlarının kendilerine olduğunu öğrendim. İşte bu hastaneye dönüşümüzde ben de oranın psikoloğu ile beraber çalıştım. Ta o zamanlarda bu akıl hastanesinin çocuk kısmı vardı. Oysa Amerika'da ancak yıllar sonra çocuk psikiyatrisi ihtisas alanı olacaktı. Çok çok sonraları. Bu vesileyle ben de Amerika'da çocuklarla ilk çalışan psikologlardan biri olma fırsatını elde ettim.

Güneyde hayat

Savaş esnasında yerleştiğimiz Boston'u çok seviyorduk ama oradayken Ethem'e güneyde North Carolina'dan bir teklif geldi ve biz de gittik. Orada Ethem hastanede çalışırken ben de psikoloji dersleri veriyordum. Bir müddet sonra da Duke Üniversitesi'nin psikiyatri ve nöroloji kliniğinde iş teklif ettiler. Benim de paralı ilk işim oydu ve orada çalışmaya başladım. Bir ara da Princeton Üniversitesi'nde Türkçe dersleri verdim.

Ethem North Carolina'dan tekrar Boston'a tâyin oldu. Güneydeki hayat bizim tempomuza daha uygundu. Birçok şeyini benimsememle beraber orada hayat daha yavaştı

*Belkıs ve Ethem Vassaf'ın alkolikler üzerine birlikte
araştırma yaptıkları yıllar:*

ve kuzeyde olduğu gibi mekanik değildi. Bu da hoşumuza gitmişti. Fakat Boston'u daha çok seviyorduk. Orada Ring Sanatorium'a geldik. Burası Amerika'nın zenginlerinin ve kalburüstü insanların gittiği özel bir hastaneydi. Ama nendense zenginler için bile olsa, normal hastanelere nazaran akıl hastaneleri daha ucuzdu. Bir gün sahibine "Niye böyle?" dedim "öteki hastaneler daha pahalı iken akıl hastanesi neden çok daha ucuz?" "Çünkü akıl hastalığı uzun sürer" dedi, "Öteki hastalıklar akıl hastalığı gibi yıllarca sürmediği için biz bunu daha ucuz yapmaya mecburuz." Ben de bu sanatoryumun ilk psikoloğu olarak çalıştım. Akıl hastaları

ve alkoliklerle uğraştım. Hastanenin hastabakıcılık okulunda psikoloji dersleri verdim. Araştırmalar yaptım. Bilhassa alkolikler üzerine bir psikiyatristle ortak bir bildiri hazırladım. Onu psikologlar değil de bir doktorlar toplantısında sunmuştum. Oysa psikiyatristler o yıllarda yeni yeni tanımaya başladıkları psikolojiyi benimsemezler, psikologları küçümserlerdi. Bu onlar için bir ilk olmuştu ama nerdeyse elli yıl sonra bugün birçok yerde hâlâ öyle ya.

Boston'da çalıştığımız hastanenin sahibi Mr. Ring her bakımdan bana çok güvenirdi. Galiba beni dev aynasında görüyordu. Hatta meclis için adaylığını koyduğu zaman benim de seçim kampanyasında çalışmamı istedi. Ben de sağa sola telefonlar açtım ve özellikle kadınlara oylarını Mr. Ring'e vermeleri için onları araba ile seçim yerine götürebileceğimizi ve küçük çocuklarına gerekirse bakıcı bulabileceğimizi söyledim. Öyle de yaptık.

Detroit'de işçi sınıfı

Boston'da yaşadığımız yıllar boyunca ara sıra küçük seyahatlere çıkardık. Arkadaşım Vecihe Michigan Üniversitesi'ne tıp tahsili için gelmişti. Kendinden çok yaşlı bir profesörle sevişip orada kaldı. Ann Arbor'da onları ziyarete gittim. Kocasını müthiş ikramlarda bulunduk bana, karısının arkadaşısı gelmiş diye. Etrafı gezdirdiler. Bu arada Detroit'e göturdüler. Detroit'ten biz arabayla geçerken tam Ford fabrikasından işçilerin çıkma saatiydi. Kan ter içerisinde kıpkırmızı yüzleriyle karşımızdaydılar. Bana yüzlerinin manası Rex transatlantiğinde çuval torbasına vuran boksörlerinkini hatırlattı. Adeta hayvani bir mana alıyordu yüzleri. İçimden inşallah bunların arasında Türk işçi yoktur diye dua etmiştim. Halbuki sonradan Sabiha Hanım'dan öğrendiğime göre varmış. İşçilerin genel görünüşü bana Abidin Dino'nun bir resmini hatırlattı. Ve kan ter içinde fabrikadan çıkan bu iş-

ilerin hepsi kendi otomobillerine koşuyordu. Hepsinin otomobili vardı.

Oysa bizim bıraktığımız İstanbul sokaklarında otomobile pek rastlanmazdı. Bir yerden bir yere gideceğimiz zaman atlı arabayla giderdik. Sonra biz gelmeden önce '30'larda veya '20'lerin sonuna doğru tramvay yeni başlamıştı Kadıköy'de.

Amerika'da otomobil

Amerika'daysa otomobilsiz yaşamak mümkün değildi. New York gibi büyük şehirlerde yeraltı trenleri de olduğundan otomobilsiz yapabilirsiniz. Ancak şehir dışına çıkınca iş değişiyor, aynı aileye birkaç otomobili gerekiyordu. Evin erkeğinin işine gitmek için arabası vardı. Annenin alışverişini, ziyaretlerini yapmak, kendi işine gitmek için otomobili var. Erkek ve kız çocuklar da 16-17 yaşına gelince benzin istasyonlarında çalışarak, bulaşık yıkayarak kazandıkları paralarıyla elden düşme bir araba almaya çalışırlardı. Hepsi de arabanın mekanik kısmından az çok anlardı. Hatta lise-lerde bunun dersi verildiğinden kendileri tamir ediyordu arabalarını. Dolayısıyla o yıllarda dahi yürüyenlere pek rastlamazdınız. Sanki Amerikalılar arabaları kibrit kutuları gibi daima yanlarında taşırlardı. Hatta "Evimi sattım, karımı kaynanamın evine yolladım, piyanomu, eşyalarımı sattım, yalnız otomobilim kaldı" diye giden bir tekerleme vardı. Yani otomobil en kıymetli şey çünkü hayatını ancak onunla sürdürebiliyor, onsuz yapamıyor.

Northhampton'da Smith Koleji'deyken öğrencilerin bile otomobilleri vardı. Biz o zaman otomobil almamıştık. Bir gün bir bağda üzüm satılıyormuş diye ilan görmüştük. Et-hem'le o bağa gitmek istedik. Bağın yolu da akıl hastanesinin arkasından geçiyor. Biz orada yürürken herkes penceresinden tuhaf tuhaf bakıyordu. Sonradan farkına vardık ki yürüyen yok. Bizi de o akıl hastanesinden kaçanlar zannet-

mişler. Bir defa da yürüyerek eve dönüyordum. Evlerinin önünde arkadaşlarıma rastladım. Henüz arabalarından inmişler daha evlerine girmemişler. Konuşmak için durduk. Küçük bir kızları vardı beş yaşında. Beni böyle yolda görünce “Nasıl olur da arabayla gitmiyorsun, yürüyorsun” diye şaşarak sordu.

Hayvanlar bile gayet alışkıttı otomobile. Hatta onları korumak babından “Köpeğinizi arabada bırakmayın, pencereleri tam kapatmayın” diye, mütemadiyen radyo veya polis ihtarlarda bulunurdu. Bir gün gene yürüyerek şehre alışverişe inmiştim. Baktım bir tanıdığım yolda eğilmiş birşeyler yazıyor. “Ne oldu, burada mı mektup yazmak aklına geldi” dedim. “Hayır” dedi. Bir arabayı gösterdi. Gayet de sıcak bir gündü. Arabanın içinde bir köpek bırakılmış. Ihtar gibi birşey yazıyormuş.

Harpten sonra Türkiye’ye döndüğümüz zaman bir de araba götürmüştük beraber. 1947-48 senelerinde zenginlerin bile özel arabaları pek yoktu. Biz Tepebaşı’nda bir eve yerleştik. Arabayı bir garaja teslim ettik. Her zaman onu kullanmıyorduk zaten. Hususi arabayla geçene düşman düşman bakılırdı. Bir gün araba lazım oldu bize. Ethem gitti araba garajda yok. Bir düğüne kiralamışlar arabayı, o kadar kıttı otomobil.

Radyonun zenginliği

’36’da Türkiye’den ayrıldığım da arkadaşlarımdan hiçbirinde radyo yoktu. Aynı yıl gittiğim Amerika’nın günlük yaşantısında radyo pek yaygındı. Hemen herkesin evinde radyo vardı.

Türkiye’de ’30’lu yılların başında Yusuf ağabeyim bir arkadaşıyla beraber eve bir radyo getirdi. Radyoyu ilk defa görüyorum. Oturma odasına koydular ve mütemadiyen onunla oynadılar. Radyoyu bozdular daha ilk geceden. Radyo köşe-

ye sığan bir kanepenin yanında dururdu. Ablamın küçük kızı Hikmet geldiği zaman “Çalanlar nerede?” diye sorar biz de müzisyenler içine girip çalışıyorlar derdik. Her gelişte radyoyu çalarken gördüğünden “Gene mi girdiler ben görmeden” diye üzülürdü. Bir ara halam bizde kalıyordu. Kendisi hacıydı. Radyo çalarken bir gün anlaşılan canı sıkıldı şarkıları dinlemekten. “Kapatın şu radyoyu, şu gavur işini” dedi. O yıllarda 5-6 yaşında olan oğlumuz Gündüz de bunun üzerine “Hala buna gavur işi diyorsun ama bindiğin tramvay da gavur işi. Ona hayır demiyorsun da buna niye diyorsun?” diye hatırlatmış. Hacı hala da hiç sesini çıkaramadıydı.

Amerika’da kaldığım yıllar içerisinde radyo o kadar yaygınlaştı ki evlerde dört beş tane radyo oldu. Bilhassa gençler ders çalışırken ille de radyoyu açardı. Hatta ben bile ona kapıldım. Yemek pişirme, sağlıklı gıda rejimi, hastalıklardan korunmanın yolları, yeni buluşlar, çocuk bakımı ve yaşlılığa ait halkı aydınlatıcı pratik bilgiler veren, üniversitelerin de hazırlanmasına yardımcı olduğu çeşit çeşit programlar var. Radyoda hükümet ve belediye havadisleri ile belediye meclisinin toplantıları da veriliyordu. Bu toplantılara bazen halk da katılıyor ve belediye meclisi azalarına sual soruyor. Radyo da bu toplantıları canlı veriyor. Aynı şekilde eğitim meclisi de var. Her şehrin, köyün, kasabanın seçimle gelen okul meclisi üyeleri radyoda okul problemlerini konuşuyorlar, halk da önerilerini ve şikâyetlerini okul meclisine getiriyor.

Ayrıca şehirde veya kurumlarda olan yenilikler de radyoda konuşulur. Mesela polis müdürü radyoya çağrılır ve teşkilatında ne gibi yenilikler var veya halkın bilmesi lazım gelen neler varsa onları anlatır. Ya da itfaiyenin başını getirir, eğitim müdürünü getirir onlar da güncel sorunları tartışır, halkın sorularına cevap verir. Bir de alışveriş programı var. Radyo sanki Türkiye’de eskicinin yerini almış. Evinizde

satılacak bir şey varsa, radyoya telefon ediyorsunuz, herkes dinliyor sizin yaptığınız konuşmayı. İşte “Benim eski zamandan kalma bir koltuğum var”, “Eski bir yatağım var”, “Çocuk oyuncakları, çocuk elbiseleri var.” Her neyse elinizden çıkarmak istediğiniz onları söylüyorsunuz. Bu da çok rağbet gören programlardan biri. Fakat ben birkaç defa telefon ettiğim halde bir düdüklü tencereden başka bir şey satamadım bu programda.

Biz North Carolina’da iken, İkinci Dünya Savaşı başlamıştı. Orada “Savaş Sonu Dünya” diye bir komite kurmuşlardı. Bu komitede üniversite profesörleri, devlet idaresinden memurlar ve aydınlar vardı. Bana da üyelik teklif ettiler o komitede. Çalışmalarımızın parçası olarak hepimiz radyoda bir konuşma yapacaktık. Ben de konuşmamda Birinci Dünya Savaşı’nda sarf edilen parayla toplumun ilerlemesi için ne gibi şeyler yapılabileceğini anlatmıştım. Bu savaşa harcanan 100 milyar doları aşkın parayla örneğin Rusya, Almanya, Fransa, Amerika gibi savaşa katılan ülkelerde yaşayan her aile möbleli bir ev sahibi yapılabilir, artan parayla orta boyllu her şehirde de birer üniversite kurularak hocalarının maaşları nerdeyse ilelebet ödenebilirdi.

Amerikan halkının topyekûn savaş kavramı çerçevesinde seferber olmasında da önemli bir rolü vardı radyonun. İkinci Dünya Savaşı içinde Amerika’da herkes bahçesinin çimlerini söküp zerzevat yetiştirmeye teşvik edilmişti. Üniversitenin ev idaresi bölümü ziraat bölümüyle beraber halka nasıl zerzevat yetiştirileceğini, nasıl konserve yapılacağını yalnız radyo ile yayınlamakla kalmamış, uzmanlar evlere kadar gelip mutfakta kendi elleriyle konserve yapılmasını göstermişti. Böyle bir toplantı da bizim evde yapılmıştı. Balkan savaşları, Akhisar’da Yunan işgali ve Kurtuluş Savaşı, İstanbul’un işgali falan derken şimdi de kendimi Amerika’da savaş hazırlıklarında bulmuştum.

Benim ilginç bulduğum radyo programlarından birisi de “Grand Central’dı.” New York’un ve hatta Amerika’nın en büyük, en meşhur tren istasyonu olan Grand Central’dan kalkan trenlere halkın niçin bindiğini anlatan bir hikâye vardı radyoda. Bir tür Nâzım Hikmet’in Haydarpaşa Garı’nda başlayan “Memleketimden İnsan Manzaraları” gibiydi. Başka bir program da bizim Karagöz’le Hacivat’a benzerdi. Zencileri temsil eden iki kişi Amos ve Andy kendi aralarında çeşitli problemler üzerinde münakaşa eder, her gün rastladıkları hadiselerle ilişkin biri ötekine akıl sorardı, “Şunu ne yapayım şunu nasıl halledeyim diye”. Ve tabii İngilizce’yi de zencilerin konuştuğu gibi konuşuyorlardı. Halbuki aktörler, zenci rolünü yapanlar beyazlardı. Zenciler radyoda bile kendilerini canlandıramıyordu o zamanlar. Radyo da bile rol almaları mümkün değildi.

Amerika’da Türk aleyhtarlığı

İkinci Dünya Savaşı yıllarının çoğunda biz Boston’daydık ve Türkiye faşizme karşı harbe girmiyor tarafsız kalıyor diye aleyhimize gazetelerde müthiş yazılar çıkıyordu. Hep bu yazılara cevap vermek, istiyor fakat talebe vizesiyle kendimde o hakkı görmüyordum. Bir gün gazetede Furlong ismi altında bir yazı gördüm. O da Türkiye’nin durumunu Pasifik’teki General Mc Arthur’un durumuna benzetiyor, Türkiye’yi Almanların ilerlemesini durduran bir kuvvet olarak gösteriyordu. Ona bir mektup yazdım ve aynı hisleri duyuyorum dedim. Hemen cevap verdi. O zaman galiba Marshall planı için Amerikan Hariciye vekiline de bir mektup yazmıştım ve bana iki gün içerisinde cevap vermişlerdi. Şaşmıştım böyle bir vekile yazdığım mektuba iki günde cevap verilmesine. Böylece Furlong’dan da bir mektup aldım. Boston’daki bir kütüphanede vereceği konferansa çağırıyordu. Tanıdığım bütün talebelere ve yerleşmiş Türklere haber verdim. Fur-

long'un verdiği Türkiye'den sevgiyle bahseden bir konferanstı. Sonunda soru hakkı da vardı. Oradan bir Ermeni Furlong'a "Türkiye'de adalet ancak Türkler içindir. Üstelik hükümetleri Nazilerle işbirliği halinde. Fes yerine şapka, Arap harfleri yerine Latin harflerini artık kullanıyor olabilirler ama kafaları hâlâ Türk kafası. Hem sen nasıl olur da Türkiye'nin azınlıklara bilhassa Ermenilere yaptığı zulümlerden hiç bahsetmiyorsun?" diye toplantıda hiç alakası olmayan konulara girdi. Furlong da ona Cumhuriyet'in başarılarından söz eden bir cevap verdi. "Bugün böyle bir Türkiye'ye kimin hücum etmeye, kimin fena laf söylemeye, kimin hakaret etmeye hakkı var?" diye susturdu o suali soranı. Konferanstan sonra hepimiz onunla konuşmaya başladık ve evimize çaya geldi.

Yine bu sıralarda Worcester'daki Türkler 23 Nisan münasebetiyle bir toplantı düzenlemişlerdi. Bir salon kiralamışlar ve oraya davet ediyorlardı herkesi. Furlong'la benim de radyoda konuşmamız için zaman almışlardı. İkimiz de konuştuk. Bu konuşmalarımız için Ermenilerden ağır mektuplar aldık.

Bu gibi toplantılarında Türkler hep para toplarlardı Türkiye'ye göndermek için. Nereye gönderirlerdi bilmiyorum. Belki eski bir alışkanlıktı. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fuat Bey Amerika'ya gelmiş ve Çocuk Esirgeme adına işçilerden bol para toplamış.

Furlong'la dostluğumuz hep sürdü. Son derece ilginç bir adamdı. Atatürk zamanında Türkiye'den Batı'ya Kurtuluş Savaşı'nın başladığını ilk bildiren gazeteci oymuş. Yedi ayrı mesleği varmış. Gençliğinde kovboy olarak azgın bir boğanın üstünde bilmem kaç saniye kalma rekoru vardı. Bir ara kâşiflik ve avcılık yapmış. Güney Amerika'da cücelerden oluşan bir yamyam kabile keşfetmiş. Evinde bir masa vardı ki ayağı avladığı bir filin ayağı, masanın üstü de filin kulağı.

Sonraları Dartmouth Üniversitesi adına bir müze açtı kâşif-ken topladıklarını sergilemek için. Bir ara Cornell Üniversitesi'nde profesörlük yapmış, Amerikan ordusundan da albay olarak emekli olmuştu. Ne zaman evinde ziyaret etsek bahçesindeki direğe Türk bayrağı çekerti. Amerika'ya tekrar gelişimizde Gündüz'le gittiğimiz zaman ona "Sakın kendini unutma, her zaman kendin ol, Türk ol" diye nasihatlerde bulunmuştu. 92 yaşında ölmeden bir hafta evvel Gündüz'le beraber evinin bahçesinde takla atmıştı.

"Ben hiç ırk ayırmam"

İrkçiliğe hiç alışkın değildim, Türkiye'de de hiç ırk ayrımı yaptığımızı hatırlamıyorum. İrk ayrılığı yapmadığımız gibi pek sınıflaşma da yoktu zaten daha o zamanlar Türkiye'de. Hatta Amerika'da orada burada konuşmalar yapar konferanslara çağrılır ve derdim ki Türkiye'de Cumhuriyet olmadığı zamanlarda bile, demokrasi olmamakla beraber sosyal bir devlet vardı. Sınıf ırk, din ayırmazdık. Evlâtlığı olanlar bile evin kızı gibi bakardı onlara. Beraber yemek yerlerdi. Eğer hizmetçilerimiz kendimizden yaşlıysa onlara "hanım" veya "efendi" diye hitap ederdik. Onun için Amerika'daki ırkçılık çok tuhafıma gitmişti. Bunu daha ilk senede Smith'teyken görmüştüm. Kızlardan biri "Ben ırk ayırmam ama, eğer bir yüzme havuzunda bir zenci kız varsa ben o havuza girmem" demişti. Gene Smith'teyken Amerika'nın meşhur zenci operacılarından Marion Henderson gelmişti konser vermeye. Fakat Northhampton'daki oteller ona oda vermemiş, Marion Henderson da profesörlerden birinin evinde kalmak zorunda kalmıştı. Harvard profesörlerinden biri de, Washington Carver adında bir zenciyi, ki bitki aleminde yenilikler yapmış ve birtakım yeni sebzelerin yetiştirilmesine sebep olmuş büyük bir bilgindi, evine davet etmiş. Evinde de beyaz bir hizmetçi varmış. Gelen misafir-

lerin kara olduğunu duyunca yatağını yapmamış, ben karalara hizmet edemem diye. Bunu North Carolina'da olduğumuz zaman daha çok fark ettikti. Washington'un kuzeyine gidip gelen trenlere beyaz kara karışık otururlardı. Fakat tren Washington'dan güneye doğru yola çıkar çıkmaz hemen karalar ayrılır ya başka vagona giderler ya da aynı vagonun arkasına otururlardı. Fakat muhakkak ayrılırlardı. North Carolina'da sadece okullar, klinikler gibi müesseseler değil zencilerin lokantası bile ayırıydı.

Gene burada nöroloji bölümünün başında gayet ileri görüşlü bir doktor vardı. Servis şefi olarak evinde toplantılar yapar çalıştığı insanları davet ederdi. Bunların arasında karalar da vardı. Bir müddet sonra bu adamı işinden aldılar. Karaları evine soktuğu için ayrılmak zorunda kaldığını söylemişlerdi.

Zenciler hanım olamaz

Bir gün de North Carolina'da bir okulda karaların mezuniyet törenine profesör olan bir kadın arkadaşım ile gitmiştim. Biz balkonda oturuyorduk karalarsa aşağıda. Diplomalarını almak için sahneye çıkanlardan bazılarını tanıdım çünkü önceden onların okullarını gezmiştim. "Sahnedeki arkadaşlarım var" dedim. Döndü bana, bir şey söylemedi, ama karalar senin nasıl arkadaşın olabilir der gibi dik dik baktı.

Bulduğumuz hastanede de hem karaların erkekleri daha çok çalıştırılır hem de en süflü işleri onlara verirlerdi. Kadınları da evlerde yardım ederdi. Bize de kara bir kadın yardım ediyordu. Bir gün banyoyu silerken başı döndü, oturdu ve tansiyonunun yüksek olduğunu söyledi bana. Et-hem'i aradım. Hastaneden tansiyon aleti istemiş. Niçin lazım demişler. O da, bizim evde çalışan hanım için istiyorum demiş. Durmuşlar hayretle bakmışlar nasıl sen ona hanım dersin diye. Çamurlu bir günde de eve bir beyaz bir

paket getirmişti. Parkeler henüz cilalanmıştı, o da ön kapıda, “Lütfen arka kapıdan gelir misin?” dedim ve arka kapıya gittim o geliyor diye. Gelmedi. Meğer arka kapıdan yalnız karalar girermiş.

Amerikalılar kuzeyde ırk ayrılığı yok diye bilirdilerdi kendilerini. Fakat New York’ta International House’tayken yemekli bir toplantıda bir karanın konuştuğunu hatırlıyorum. “Ben güneyde daha rahat yaşıyorum çünkü neleri yapıp yapamayacağımı, nereye gireceğimi, nerede yemek yiyeceğimi, nerede oturacağımı biliyorum. Halbuki kuzeye gelince güya bana hürriyet verilmiş gibi istediğim yere gidebilirim, istediğim lokantada yemek yiyebilirim diye davranıyorum. Ama hiç de öyle değil. Bir defa örneğin iki beyaz arkadaşımla bir lokantaya gittiğimizde, aynı yemeği ısmarladığımız halde benimkisi yenmeyecek kadar tuzluydu. Ya da yer olduğu halde otellerin dolu olduğunu söylerler örneğin.”

Yahudilerin girmesi yasak

Bir ara New Jersey’deyken çocuk düşürmüştüm. Türkiye ticaret ateşesinin annesi vardı, Hadiye Hanım. Onunla beraber Ethem dinlenelim diye bizi Miami’ye gönderdi. Oraya da gene trenle gittikti ve karalar arkada oturuyordu. Bir otele gittik Miami Beach’te. Kayıt formu dolduracağız bir de baktık önümüzde masada bir yazı var “Only gentiles” yani ancak Yahudi olmayanlar kalabilir diye. Amerikalılar yakında belki Hitler’e karşı savaşacaklardı ama kendi ülkelerinde de müthiş bir Yahudi düşmanlığı ve ırkçılık vardı. Örneğin üniversitelerde hem karalar hem de Yahudiler için tahdit vardı. Yani ancak belirli sayıda Yahudi ve kara, okullara alınıyor, girebilmeleri için de epeyce piston gerekiyordu. Bu konuda herhangi bir resmi kayıt yoktu ama herkes bilirdi. Örneğin her yıl Harvard’a alınan Yahudi sayısı sınıf mevcudunun % 10’unu geçmez, yurtlarda da Yahudiler hep birlikte aynı

odalarda kalırdı. Savaş öncesi cumhurbaşkanının eşi Mrs. Roosevelt'in de bir konuşmasında "Karalara da memleketlerine hizmet etme fırsatı verilmeli. Onlar da askere alınmalı" dediğini hatırlıyorum. Amerika Alman ırkçılığına karşı Avrupa'da savaşa girecekti belki ama daha kendi ordusuna zencileri asker olarak kabul etmiyordu.

Ethem'in Yahudi burnu

Massachusetts'de Kennedy'lerin de orada tatil evi olmasıyla ünlenen Cape Cod denilen bir yarımada vardır. Biz de denize girmek hasretiyle oraya gitmiştik tatil için yer arıyoruz. Ekseriya evlerin bir kısmını ya da bir odasını kiraya verirdilerdi. Biz de bir evin önünde kiralık işaretini görüp yer var diye kapıya gittik Ethem'le beraber. Kadın kapıyı açtı, bir Ethem'e bir bana baktı, Ethem'e daha da dikkatlice baktı ve "Yerim yok tutuldu" dedi. Ethem'in kara olduğu için değil ama Ethem'in burnu da Yahudi burnuna benzerdi ve onu Yahudi zannetti sanıyorum. Onun için vermedi. Çünkü ondan sonra biz hep denize giderken belki 15 defa o evin önünden geçtik. O kiralık levhası hep duruyordu.

Kadın olmanın bedeli

Amerika'da üniversite kütüphaneleri de halk kütüphaneleri gibi herkese açıktır. Oraya gidip, istediğiniz kitabı okuyabilirsiniz. Yılbaşı tatilini geçirmek üzere, Boston'a gelmişim... aldığım derslerden biri için, bu müddet zarfında bir rapor hazırlamak lâzımdı. Kullanacağım kitapları beraber getirmek zahmetine katlanmadım... Oradaki üniversiteden birinin kütüphanesine gider istediğim kitapları okurum, diye düşündüm... Ve yalnız Boston'un, hatta Amerika'nın değil, bütün dünyanın ilim hayatında büyük rolü olan Harvard Üniversitesi'ne gittim. Bu kütüphanenin kuruluşunun ilginç bir öyküsü var. Zengin bir ailenin oğlu olan Harry Widener

Amerikada Kadının Yeri

Yazar: Belkis Halim

Bilmem, okuduğum hangi kitabın, yahut dinlediğim hangi konferansın tesiriyle olacak. Amerika'yı hep kadınların cenneti olarak düşünürdüm. Zannedirdim ki, kadının her hakkı tanınmış, keklerle aralarındaki mücadele miş, her yolda, her sahada iktisi yana yürüyor ve kadın artık "cinsi kölelik, ten ibaret olm kurtulmuş."

Buraya gellince; ilk hamlede kir kuvvetleniyor bile.. İnsan ger Amerika, sahiden kadınlar neti imiş,, diyecek kadar g eylerle karşılıyor.. Fakat den yabancılığıın verdiği per kup tın, her şeyin içyüzü gr başlayınca, mesele değişiyor

Propagandanın Alfabesi

Yazan: Relbis Halim

Amerika tamamiyle sınıflaşmış, şehirleşmiş köylerini hemen hemen ortadan kaldırmış, kapitalizmin en son haddine varmış bir memleket olduğu için kapitalist cemiyetlerinin karakteristiklerini en hariz bir şekilde burada görmek mümkündür. Bunlardan bir tanesi de teşkilatçılıktır. Amerikada her adımda, her köşede bir teşkilata, bir cemiyete rastlarırsınız. Herhangi bir şehrin telefon defterinde yalnız "çocuk", "kız" diye bir bölümün olması, o şehirde cemiyet adı hulsursunuz. Çocuk mektebinde olduğu gibi her sınıfta bir öğretmen, her sınıfta bir müfettiş, her mahpuslar kardeşlik cemiyeti, her ailede bir kardeşlik cemiyeti gibi teşkilatlar var. Geçen Birincideğerinde beri de "Propaganda tahlili şirketi" diye bir teşkilat daha ortaya çıktı. İdare heyetinde bir çok üniversite profesörleri bulunan ve maddi bir menfaat için teşekkül etmiş bir v...

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Zekeriya Sertel'in Tan gazetesindeki yazılarından.

Titanik felaketinde sağ kalan yolculardan biri. Canını kurtarabilmek için kadın kıyafetine bürünmüş. Kurtulmasına kurtulmuş ama elâleme de rezil olmuş. Aile durumu telafi etmek için Harvard'a bağışladıkları parayla oğullarının adına bu kütüphaneyi yaptırmış. İşte bu kütüphanede aradığım kitapları hangi kısımda bulabileceğimi kütüphaneciye sordum... Mırın kırın etmeye başladı. “Siz, bu kitapların numaralarını katalogdan bulun da biz size getirelim...” dedi.

Birkaç kitaba birden ihtiyacım olduğunu, ansiklopedilere
filan bakmam lazım geldiğini söyleyerek bütün bunların

bulunduğu okuma odalarından birine gidersem daha iyi olacağını anlattım. Yanımızdan geçen erkek talebeye işittirmemek için mi ne eğildi ve yavaşça kulağıma: “O odalara kadın giremez de ondan...” diye fısıldadı. Amerika’nın en büyük üniversitesinin ilim odasında kadının yeri yok... Kapıları kadına kapalı...

Yol başında otomobiller durup, kalabalıktan ilerleyemedi mi, hemen “önde muhakkak bir kadın sürüyordur, onun için ilerleyemiyoruz” derler.

Lokantalara girersiniz, etrafta ancak hiç boş yer kalmayınca bir erkeğin kadının yahut kadının erkeğin bulunduğu masaya gittiğini görürsünüz. Üniversitelerin etrafındaki lokantalardan biri erkeklere mahsustur, biri kadınlara. “Burası erkek”, “Burası kadın” lokantası diye resmen ayrılmış bir şey yok... Teamül öyle...

Yine Boston’da bir hastanedeydik. Orada arkadaşımız işinin gayet ehli bir kadın doktor olmasına rağmen, şeflik yeri açıldı mı onun kadar ehliyeti olmayan erkekleri getirirlerdi o şefliğe. Uzun seneler çalıştığı halde onu bir türlü şef yapmadılar. İkinci Dünya Savaşı’nda o da doktor olarak askere gitmişti. Döndükten sonra ancak askeri hastanelerin birinde şef olabiliyordu. Nasıl Birinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrası kadınlar bir parça iş hayatına girebilmişlerse gene İkinci Dünya Savaşı’nda kadınlara eskiden yasak olan yeni kapılar açılmıştı.

Amerika’da denize girmek

Amerika’da denize girmek de başlı başına yeni bir tecrübeydi benim için. İstanbul’da erkek ve kadın birlikte denize girmez, bizler denizde direkler üstüne kurulmuş etrafı perde ve kabinlerle kapalı kadınlar hamamına gider, suya da hamamın ortasında avlu gibi bir yerden girerdik. İyice denize açılmak isteyenler avlunun açık denize bakan tarafında suyun içine

yerleştirilmiş tahta kapıları itmek suretiyle hamamın dışına açılırdı. Tabii orada da sandalların içinde erkekler bekledi kızırlardı. Tabii orada da sandalların içinde erkekler bekledi kızlarla flört edebilmek için. Ama hamamda erkeklerden uzak denize girdiğimiz için mayo konusunda rahattık. Oysa Amerika'da kadınların deniz kıyafeti hiç de yüzmek için elverişli değildi. Bacakları gözükmessin diye çorapla denize girmekten yeni kurtulmuşlardı ama gene de dizlerin altına kadar sarkan mayolar giyiliyordu. Erkekler de mayolarının üstüne göğüs kısmını kapatan bir fanila giyiliyordu.

Bu devirlerde Amerika'da ırkçılıkla beraber müthiş bir komünist korkusu da vardı. Hatta herkes evinde yatağının altında bir komünistin saklanmış olabileceğinden korkar denirdi. Halbuki Amerika savaşa katılınca ve Ruslarla ittifak yapılınca bu defa Sovyet Rusya aleyhinde konuşmak vatanperverliğe aykırı görüldü. Herkesin nefret ettiği zalim Stalin birdenbire Amerikalıların sempatik "Joe Amcası" oluvermişti.

Mrs. Ring'in sürprizi

Savaştan önce, Ethem alkolikleri tedavi yöntemini öğretmek için eyalet eyalet akıl hastaneleri dolaştığından, ben de önce Smith sonra Columbia ve Harvard'da tahsilimi sürdürdüğümünden sık sık birbirimizden ayrı kalmış, özel hayatımızı yaşamaya pek vakit bulamamıştık. Artık bir yere kıpırdamaya halimiz yoktu. Tek düşüncemiz savaşın bir an önce bitmesi ve memleketimize dönmekti. İşte o zaman Cumhuriyet'in ilk yıllarında Atatürk'ün sürgüne yolladığı 150'liklere verilen cezayı biz de duyuyorduk. Bu üzüntüyü yaşarken bizi tek sevindiren yüzümüzü güldüren şey en nihayet bir evlât sahibi olmak düşüncesi idi. Artık doğum yaklaşıyordu. Etrafımda bana yol göstermek için ailemden kimse yoktu. Mrs. Mary Ring, Boston'da çalıştığımız hastane sahibinin karısı, beni bebek eşyası yapan bir fabrikaya

götürdü. Ufak tefek birkaç şey aldık o kadar. Ayrılırken üzülmeye tekrar gelir eksikleri tamamlarız demişti. Fakat günler birer birer devriliyor Mary'den ses çıkmıyor, benim telaş ve üzüntüm de arttıkça artıyordu. Bir gün akşamüstü hastanenin Başhekimisi Dr. Hall'un karısından bir telefon aldım. "Bu akşam doktorların hastaları için bir toplantısı olacak, biz de bizim evde toplansak nasıl olur, Mary seni alacak" dedi. Gittik. Bizi oturma odasına aldı. Beş on dakika sonra 'Artık iyice acıkmışsınızdır yemek odasına gidelim' dedi. Yemek odasının kapısı açılınca beni bir şaşkınlık bastı. Şaşkınlıktan ağzım açık kaldı, ne yapacağımı ne söyleyeceğimi bilemez oldum. Oda pembe mavi kağıtlarla süslenmiş, bir masanın üstüne yine pembe ve mavi emprime kâğıtlarla sarılmış paketler yığılmış, uzun yemek masasının etrafında hastanede çalışanlar sıralanmıştı. Biz odaya girince bir alkıştırtı koptu. Büsbütün şaşırdım ne yapacağımı ne söyleyeceğimi bilemez oldum ve utandım. Yemekten sonra önüme birer birer paketleri koydular. Paketler o kadar güzel sarılmıştı ki neredeyse açmaya kıyamadım. Neler çıkmadı neler: İç çamaşırından ve bezlerden tutun da bebek patikleri, kendilerinin ördüğü hırkalar, takkeler, iç ve dış tekmil kıyafet, yatak takımları, battaniyeler, yemek önlükleri, yemeği sıcak tutmak için sıcak su ile doldurulan ve üzerine oturtulan varlığından haberim bile olmayan tabaklar, kaşıklar oyuncaklar ve hatta süt şişelerini sterilize edecek özel kaplara varıncaya kadar daha gene varlığından haberim olmayan nice şey. Sözün kısası bir bebeğe yalnız doğduğu zaman değil iki üç yaşına gelinceye kadar ne lazımsa hepsi fazlası ile vardı. Birçoğu da artmıştı. Bu artanların hepsi, birçok eşyamızla beraber İstanbul'daki evimizden çalındı gitti.

Meğer Mary ile beraber Mrs. Hall'ın hazırladığı bu parti "duş" veya "sağnak yağmur" anlamına gelen 'Shower party'

imiş. Shower partisi bebekler için hazırlandığı gibi ilk defa evlenecek kızlar için de bir arkadaşı tarafından tertiplenir ve kızı tanıyan bütün arkadaşları davet edilir. Lüzumsuz hediye tekrarını önlemek için de davet edilenler ne hediye getireceklerini söyler ve böylece eksikler tamamlanır tekrarlar önlenir. Ne güzel bir gelenek değil mi? Ve derken bir mart günü Gündüz doğdu.

GİDE GELE YARIM ASIR
VII

*Psikolojiye katkılarından ötürü New Hampshire
eyaletinin bir takdimamesi.*

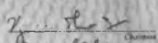
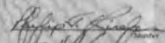
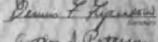
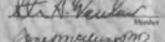
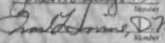
The State of New Hampshire

THE STATE BOARD OF EXAMINERS OF PSYCHOLOGISTS

presents to

Belkis H. Vassaf

Certificate of Appreciation for her
Significant Contributions to the Field of Psychology
in the State of New Hampshire 7/20/90

 Chairman	 Member
 Member	 Member
 Member	 Member

1. GÜNDÜZ DOĞUYOR, TÜRKİYE'YE DÖNÜYÖRÜZ

Kars şilebinde 45 gün

Türkiye'ye dönerken memlekete ayak basınca sevinçten dayanamayacakmışım gibi geliyordu. Yollar açılınca hemen gitmek istedik. Fakat oğlumuz Gündüz yeni doğmuştu ve doktoru “Oraları savaştan henüz kurtuldu, nelerle karşılaşacağınızı bilmiyorsunuz, aşıları bitsin de ondan sonra yola çıkın” dedi ve hemen yola çıkmamıza müsaade etmedi. Türkiye hasreti içimizde o kadar büyüktü ki Gündüz'ü kucağımda taşıırken veya onunla yürürken hep kendimi ve onu “Türkiye'ye gidiyoruz. Türkiye'ye gidiyoruz” diye coşturuyordum. Ben daha çocuk yaştayken Balkan harplerinden evimizi barkımızı bırakıp bugünkü Türkiye'ye doğru kaçarken, anavatana gidiyoruz diye böyle bir sevgi ya da heyecan içinde değildik. Usturma belki de 500 yıldır anavatanımızdı. Yani İngiliz'in Hindistan'da, Fransız'ın Afrika'da olduğu gibi orada değildik. Onun için memleketten uzak olma duygusunu ilk defa Amerika'da yaşadım.

*New York'tan İstanbul'a: Kars şilebinde Gündüz'le.
Gündüz'ü "Türkiye'ye gidiyoruz! Türkiye'ye gidiyoruz!" diye coşturuyordum.*

Türkiye'ye dönme sevincini daha çok tatmak için bir yük vapurunu seçtik. Bu arada doğrudan doğruya Türkçe öğrensin diye Gündüz'le hep Türkçe konuştuk. Bindiğimiz Kars şilebinde Amerikalı bir mühendis ve bizden başka bir Türk ailesi daha vardı. Bütün tayfa tabii Türkçe konuşuyordu. Biraz Türkiye'nin havasını almaya başladık ve bazı şeylerini de unuttuğumuzu bize hatırlattı bu gemi. 1947'de yaptığımız bu deniz yolculuğumuz bir buçuk ay sürdü. Ge-

Dönüşümüzün ilk yıllarında, Asmalımescit'te. Gündüz 4,5 yaşında.

mi evvela Montreal'e uğradı. Bayram zamanına tesadüf ettiydi. Orada demirledi ve mallar yükleninceye kadar orada kaldık. Şilebi otel yapıp Montreal'i dolaşıyorduk. O arada bazı mağazalara da girdik. Gittiğimiz bir kundura mağazasının sahibi Rum'du. Türk olduğumuzu anlayınca bize ikramlarda bulunmaya başladı ve bütün tayfaya bedava pabuç verdi. Bu yük vapuruyla İstanbul'a kadar geldik ve gemideki hayat Türkiye'de kuracağımız hayata bir başlangıç oldu.

Siyasetin ortasında

Türkiye'ye döndüğümüzde artık tek parti dönemi kapanmış, demokrasinin yolu açılmış, eski mahalle dedikodularının yerini siyasi tartışmalar almıştı. Şehirdeki bir yenilik de dolmuşlardı. O yıllarda hangisine binseniz kendinizi siyasetin ortasında buluyordunuz. Yolculardan biri inip biri biniyor, yeni binen sanki hep aramızdaymış gibi konuşmaya katılıyordu. Dikkatimi çeken nerdeyse her konuşanın

Türkiye'yi yeniden kurma sevdasında olmasıydı. Atatürk döneminde tabii böyle tartışmalar hiç olmazdı. Fikir, yol, istikamet tekti.

Türkiye'den ayrıldığımızda mevcut olmayan dini ananeler de tekrar yer almaya başlamıştı. Mesela kimileri dolmuşa binerken “bismillah” diyor, şöför kontak anahtarını “bismillah” diyerek çeviriyordu. Bu da sık olan bir şeydi çünkü benzinden tasarruf etmek için yokuş aşağı inerken motoru durduruyor, yolun dibine gelince yeni bir “bismillah”la arabanın motorunu çalıştırıyorlardı. Belki de haksız değillerdi, çünkü böylece frenleri patlayıp kaza yapan araba da çoktu. Sokakta vasıtalarda çarşafli kadınlara da rastlanıyordu ki eskiden hiç görmezdik.

İstanbul'a döndüğümüzde ağabeyimin bir zamanlar ülkede demokratik muhalefetin merkezi gibi olan Moda'daki evinde kaldık. Türkiye'de çok partili sistemin kurulabilmesi için Demokrat Parti'yi oluşturacak kişilerle Türk solu, Milli Şef İnönü'nün Halk Partisi'ne karşı aynı cephede birleşmiş ve uzun bir süre Zekeriya ağabeyimin ev sahipliği yaptığı toplantılarda buluşmuşlar, sonra yolları ayrılmıştı. Biz de Gündüz'le birlikte bu evde bir yıl kadar kaldık. İstanbul'da oturacak yer bulmakta son derece güçlük çektik. Yer kıtlığı vardı. Herhangi bir daire için son derece yüksek “hava para”sı isteniyordu. Evi evirip çevirecek insan bulmak da kolay değildi. Eskiden evlere gelen yardımcılar genellikle Ermenilerden olurdu. Son derece hamarat, güvenilir insanlardı. Artık onlar yerine İstanbul'da köyden gelen, şehre yabancı yeni insanlar vardı. İstanbul'un eski havası belki de en çok evimize yakın Balık Pazarı'nda devam ediyordu. Dükkan sahipleri eskisi gibi Rum değildi ama “Niagara” gibi ismi değişmeyen dükkânlarda Müslüman esnaf müşteriyi hâlâ “Oriste madam” diye karşılıyordu.

Dairenin bir kısmını da Zekeriya ağabeyime işleri için

Ethem Vassaf (sağdan birinci) Ankara'da milletvekilliği yıllarında Adnan Menderes'i bir yolculuğuna uğurlarken o da küçük oğlu Aydın'la vedalaşıyor.

ayırdık. İnönü döneminde sahibi olduğu *Tan* gazetesi yıkıldıktan sonra polis korkusundan kimse ona yer vermeye yanaşmıyordu.

Sonunda Tepebaşı'nda Şehir Tiyatrosu'nun karşısındaki Başar Apartmanı'na çıktık. Ethem de Haydarpaşa'da Asabiye Bölümü'nün başına geçti. Ama akıllı fikri tek parti sultasını sona erdirmek, siyasete atılmaktı. Benim “Ya politika ya ailen” dediğim günlerde ağabeyim “Kızım beyhude yere uğraşıyorsun, otomobiliniz zaten parti mücadelesi için çoktan İzmit'e gitti” demişti. Siyasi kampanyalar için araba bulabilmek önemliydi o zamanlar.

Sonuçlar belli olur olmaz Tepebaşı'ndaki evimiz “ricacılarla” dolup taşmaya başladı. Yıllar boyu yapılan haksızlıkların halledilmesinin yolu Ethem ve onun mevkiinde olanların vereceği bir kartvizite bakıyordu. Yasalar ve kurumlar ancak iltimaslarla harekete geçirilebiliyordu. Hâlâ da öyle. Ve hâlâ hükümetler doğru dürüst hizmet veremedikleri insanlar için yeni yeni hapishaneler yapmak peşinde.

Levent Mahallesi'nin yapılışı

Evimizden beş adım ötede İstiklâl Caddesi'nde belki de İstanbul'un tek oyuncak mağazasına yakınlığımız Gündüz için hoş bir şeydi ama etrafta çocukların koşup oynayabilecekleri pek bir yer yoktu. Bu yüzden yeni kurulmakta olan Levent'e taşınmaya karar verdik.

Meclis tabii Ankara'daydı ama o zaman milletvekillerinin bir kısmı İstanbul'daki evlerini bozmuyor Ankara'da idareten ve belki de çoğu garsoniyer olarak kullanılan bir yer kiralityorlardı.

Levent mahallesini 1940'ların sonunda Emlak Kredi Bankası inşa etti. Çok sağlam ve kaliteli malzeme kullanmış olacaklar ki bugün ustalar kiremitlerin, pencere kollarının, su tesisatının sağlamlığına şaşıp duruyorlar. Evler satışa sunulduğunda pek yoğun bir talep olmadığını hatırlıyorum. Dağ başı, kurtlar iner diye pek ilgilenen yoktu. Oysa satış koşulları çok uygundu: 20 bin liraya 20 yıl taksitle bahçe içinde evler. İlk yıllarda Taksim'den günde bir otobüs kalkıyordu Levent'e. Dolmuşlar Şişli'den öteye gitmezdi. Mecidiyeköy gerçekten bir köy, Etiler ise yoktu. Levent'ten sonra toprak bir yol devam eder, çilek tarlalarından geçer ve nihayet Hisarüstü'nden bugün Boğaziçi Üniversitesi'nin olduğu yerdeki büyük bir domuz çiftliğine varılırdı. Levent sonrasında önemli bir kısmı da askeri bölgeydi.

Çalikuşu 11 no'lu evi satın almamızı, benim yetişmeme ve küçük yaşta öksüz kaldığım için bana babalık eden, dayım Mahmut Savaşkan'a borçluyum. "Bugünkü çıplak haline, dağ başında, her şeyden, her yerden uzak olduğuna bakma" dedi ve "buranın istikbali var ve evler henüz tamamlanmış için istediğin evi alabilme fırsatı da var."

Ethem'in teşviki ile ev aramaya başladık. Çarşı pazara yakın olduğu, iç planını beğendiğimiz ve komşularımız da anlaşabileceğimiz kimselerden olduğu için ev hoşumuza

gitti. Oğlumuz Gündüz o zaman pek küçük olduğu halde onun da fikrini aldık. Arka bahçenin büyüklüğü, karşımızda yeşil saha oluşu, komşularımızın onun yaşında çocukları pek hoşuna gitti. Apartman hayatının sıkıcılık ve sinirliliğinden kurtulmuş olacaktı.

Böylece bunca göçten sonra elli yaşımızda hayatımızda ilk defa ev sahibi olduk. Gündüz ilkokula bu evde başladı. Okuyup yazmayı bu evde öğrendi.

Ethem Ankara'da, ben de Gündüz'le Levent'te. Bir sene sonra bu ayrılık bitti biz de Ethem'in Atatürk Bulvarı'nda kiraladığı ve aynı zamanda muayenchane olarak kullandığı daireye taşındık. Gündüz burada Ankara Radyosu'nda "Çocuk Saati"nin hazırlayıcısı Neriman Hızır'ın Ayşe Abla İlkokulu'na devam etti. Çok iyi bir okuldu. Kocası ve felsefeci olan Nusret Hızır, çocuklara Alman felsefesi üzerine, tabii onların anlayacakları dilde, konferanslar verirdi.

Ben de Kız Teknik Öğretmen Okulu'nda psikoloji öğretmenliğine başladım. En nihayet memleketimde araştırma yapma fırsatına da kavuşmuştum. Anadolu'da belki de asırlarca oynanan, kim bilir hangi kültür ve uygarlıklardan günümüze dek gelen çocuk oyunları ve kurallarını araştırıp yayına hazırladım. Ülkemizdeki ergenlik çağındaki kızların ruhsal durumları ve sosyal konumları üzerine bir dizi araştırma yaptım. İlkokullar için coğrafya ve aritmetik kitapları ile Milli Eğitim Vekâleti için öğretmen kitabı olarak kullanılmak üzere *Çocuk ve Gençlik Psikolojisi* adlı kitabımı hazırladım.

Ankara'da Amerikan askerleri

Amerika'yı arkada bırakıp Türkiye'ye döndükten sonra Ankara'da çok ilginç bir manzarayla yüz yüze geldik: Amerikan ordusu! Orada burada rastladığımız Amerikalı askerler sınır hudut tanımıyor, Atatürk Bulvarı ve Çankaya'da sağa

sola atılmış boş içki şişeleri ve hatta kusmuk hepimizi tedirgin eden bir manzara arz ediyordu. Avrupalılar'a göre ABD'de çok daha kendi halinde ve utangaç bildiğim bu insanlar, Türkiye'de adeta sömürgelerindeymişler gibi davranıyor, saldırgan bir manzara teşkil ediyorlardı. Hatta o yıllarda bir Amerikan subayının muhtemelen sarhoş sarhoş kullandığı arabasıyla bir Türk kızının ölümüne neden olmasına rağmen yargılanamaması, Kurtuluş Savaşı'nı yaşamış insanlar olarak birçoğumuzu hayal kırıklığına uğratmış, öfkelen-dirmişti. Tabii askerlerin karılarının kullanılmış naylon iç çamaşırlarının bile başkentteki Amerikan pazarında Ankara sosyetesini tarafından kapışılması ya da devlet erkânının kokteyllerde bir Amerikan sigarası "otlanabilmek" için olmadık hallere girmesi de onların bu aşağılayıcı tavrını neredeyse haklı çıkaracak gibiydi.

Gecekondularda Çocuk Kulüpleri

1950'lerin başında Ankara'ya ilk geldiğimizde, şehirde çok üzücü sefalet manzaralarıyla da karşılaştık. Büyük bir hızla gelişmekte olan gecekondu mahallelerinin çocukları yaz boyu sersefil sokaklardayken okulları sınıksız kapalı, öğretmenleri ise üç dört aya varan yaz tatillerindeydiler. Bu durum beni ömrüm boyunca en çok heyecanlandıran, mesleki yaşantımda en çok tatmin eden faaliyete yönelmeme neden oldu. Arkadaşlarımla birlikte "Çocuk ve Aile Rehberlik Merkezi" adı altında kurduğumuz derneğin başkanı olarak bu çocukları sokaktan kurtarma gayretine girdik. Menderes hükümeti ve Dünya Ruh Sağlığı Federasyonu'ndan aldığımız destekle Ankara'nın muhtelif gecekondu semtlerindeki okullarda "Çocuk Kulüpleri" açtık. Yaz boyunca çocuklar buralarda ilgi alanlarını geliştirecek çeşitli faaliyetlerde bulundu, spor yaptı, oynadı, eğlendi, beslendi. UNICEF adına büyükelçi sıfatıyla buraları ziyaret

eden ünlü film yıldızı Danny Kaye'in bu kulüplerden çok etkilendiğini hatırlıyorum. Nihayet kulüplerin ülke çapında yaygınlaşma aşamasına gelindi. Ama bizim ABD'ye dönmemiz ve arkasından da 27 Mayıs askeri darbesi çocuk kulüplerinin sonu oldu. Türkiye'de çok kez olduğu gibi istikbal vaat eden bir girişim kurumsallaşamadan öldü, öldürüldü. Bizde adettir, yeni gelen gidenin yaptıklarını yıkmakla işe başlar, memleket de çocukların yazboz tahtası gibi idare edilip gider.

Adnan Menderes ile çocukluk arkadaşı olan ve Aydın'da onunla birlikte Serbest Fırka'yı kuran Ethem, Ankara'da yaşadığımız o yıllarda Kocaeli'den (İzmit) Demokrat Parti milletvekili olarak parlamentoda oldukça faal bir rol oynuyordu. Sağlık Komisyonu'nun başına seçilmişti. Ayrıca Dışişleri Komisyonu'ndaydı. İşte tam bu sırada bana da Halk Partisi'nden milletvekilliği teklif ettiler. Bu seçim öncesi teklifini geri çevirmeseydim, köy kahvelerinin bile CHP-DP diye ayrıldığı Türkiye'de ailemiz herhalde ilginç bir manzara teşkil edecekti.

2. TEKRAR AMERİKA

Anne olarak insan yerine konmamak

Hayatımın bu dönemde aldığı yönü bir ölçüde Ethem'in yaptıkları tayin etti. Milletvekilliği ve onu müteakiben Kızılay Başkanlığı ve Emekli Sandığı'ndaki görevleri dolayısıyla Ankara'ya taşınılmıştı. Ama onun sınırsız hayat coşkusu ailede hem maddi hem de hissi sorunlara neden oldu. Kısa bir değişiklik için Ethem Boston'da evvelce çalıştığı Ring Sanatoryumu'na döndü. Üç beş ay sonra biz de yaz tatiline çıkıyoruz diye Ethem'in yanına gittik.

1950'lerde artık Amerika'ya hava yolculuğu başlamıştı. Ethem milletvekilliği ve Kızılay'daki çalışmalarından ve be-

ni çok üzdüğü ilişkilerinden sonra yeni bir başlangıç yapmak istiyordu. O bizden önce gitti. Biz de Gündüz'le arkasından gidecektik. Epeyce uğraştık, çünkü anne ve çocuk olarak memleketten çıkmak için kanunen babanın izni gerekliydi. Beni anne olarak insan yerine koymadılar. Ve ancak o şekilde biz çıkabildik ve uçağa bindik. Ankara'dan bindiğimizde bize çiçek, çikolata falan getirenler oldu. Daha pek kimse uçak yolcusu geçirmeye alışık değildi. Uçağa binmeden herkesin üstünü başını da aradılar. Kaçak bir şey götürüyor muyuz diye.

Memleket gene arkamızda kalmıştı ama bu arada ailemiz de Amerika'da bir hayli çoğalmıştı. Yüzyıllarca Rumeli'deki dar çevremiz ve aile içi evliliklerle süregelen sülalemiz Amerika'da bir iki kuşak içinde Iskandinavyalısı, zencisi, İrlandalı, Yahudisi, Katoliği ile "dünyalı" oluvermişti.

Gündüz'ün defterinden

ABD'ye gidişimizden kısa bir süre sonra babamın geçirdiği prostat ameliyatı ve uzun süren nekahat dönemi sonucu beni Boston'da okula kaydettiler. Annem ve babam çalışmaya başladı. Türkiye'de 27 Mayıs'tan sonra askerin başbakan dahil hükümetin ileri gelen bakanlarını asıp meclistekileri de hapisanelere yollaması, babamın ülkeye dönme şevkini kırdı. Benim ortaokul, lise, üniversite tahsilim falan derken ABD'ye tekrar yerleşilmiş oldu. Tabii o zaman bilmiyoruz ama meğer Amerika'da 40 küsur yıl daha kalacaktık.

Babam 1970'de Boston'da öldü. Annem Türkiye'ye dönene kadar ABD'deki çalışmalarını sürdürdü. Uzun yıllar Uluslararası Psikologlar Konseyi'nin (International Council of Psychologists) New Hampshire, Vermont ve Maine eyaletlerinin temsilciliğini yaptı, ABD, Fransa, Almanya, Norveç ve İngiltere'deki çeşitli uluslararası kongrelerde araştır-

lar yaptı, yazılar yazdı, telefonlar etti. Bir ara göze batmasın diye adını adresini belirtmeden Kıbrıs'ta Başpiskopos Makarios'a yolladığı mektuba bizzat adına cevap gelmesi gibi olaylara şaşırılmamaya alıştı. Her zamanki gibi Türkiye ile de ilgisini kesmedi. Ahmet Hamdi Başar'ın *Barış Dünyası* adlı dergisine '70'li yıllarda aylık yazılar yazdı. Milli Eğitim Bakanlığı için hâlâ Türkiye'le bu konuda tek kitap olan *Öğrenme Güçlükleri* adlı bir kitap yazdı. Bakanlığın kitabı yayına uygun görmesi için incelemesi on yıl sürdü. Üstelik kitabı yanlışlıkla öğretmen ders kitapları yerine şiir-öykü dizisinden bastılar. Alanında tek olan bu kitabın bakanlık tarafından heder edilmesi sonucu, hâlâ okullarımızda bu tür zorlukların farkına varılamadığından her yıl binlerce çocuğa yanlışlıkla geri zekâlı damgası vuruluyor.

Soğuk savaşta Sovyetler Birliği'ne yolculuk

1960'lı yıllarda uzun seyahatlerde daha çok vapur ve tren kullanılırdı. Uçak çok pahalıydı. Biz de birçok yolculuğumuzu trenle yaptık. Birini şöyle anlatıyor annem:

Trenle en uzun seyahatimiz, Gündüz ve Ethem'le 1966'da Moskova'da toplanan Uluslararası Psikoloji Kongresi'ne gittiğimiz zamandı.

Paris'ten bindik, Belçika, Hollanda ve Danimarka'dan geçerek İsveç'e geldik. Stockholm'den Finlandiya'ya gitmek üzere vapura bindik. O vapurun temizliğini ve denizin üstünde gürültüsüz, kayıyormuşçasına gidişini hiç unutmayacağım. Güneş de kaybolmuyor, İskandinavya'nın o müthiş gece yarısı güneşi batmıyor. Çevremizde Mannerheim Adaları. Eğer bütün seyahatlerimden birisini tekrarlamak istersem o da İsveç'le Finlandiya arasındaki vapur gezisi olacak. Ancak birçokları o seyahati asıl bol bol içki içmek için yapıyormuş. Turku'ya geldiğimiz zaman ilk dikkatimi çeken sarhoş genç bir adamın iki tarafa yalpa vurarak vapuru do-

Demokrat Parti cumhurbaşkanlığı adaylarından Mo Udall seçim arifesinde Concord, New Hampshire'da.

laştığıydı. Zaten vapuru Finlandiya'da hep ambulanslar karşılamış. İsveç'te istedikleri gibi içemediklerinden hep sarhoşlar oluyor gemide. Helsinki'de gene bizi Uluslararası Psikoloji Kurumu'nun üyelerinden biri karşıladı, evine çaya çağırdı ve ertesi gün tekrar bizi trene kadar geçirdiler.

Moskova treni

Moskova'ya gitmek üzere trene bindik. Trene biner binmez radyo sesiyle karşılaştık. Tren gayet güzel gayet rahat, fakat radyo insanın başını tutuyor. Kapatamıyorsunuz da. O radyo durmadan çalışıyor. Sovyetler Birliği yolculuğumuzda ne-

reye gitsek, tek istasyondan yayın yapan ve kapatmak için düğmesi olmadığından devamlı dinlemeye mecbur kaldığımız radyolar vardı. Rus hududunu geçip de bir müddet gititikten sonra tren bir yerde durdu ve oradan gençler bindi. Tatilden, göller mıntıkasından dönüyorlarmış. Bizimle ahbaplık ettiler. Sonra tren küçük bir yerde durdu. İngilizcesi iyi olduğundan bizle en çok konuşan gençlerden bir kızı orada birdenbire zorla indirdiler. Halbuki Moskova'ya gideceğini söylemişti. Ne olduğunu, bizimle konuştuğu için mi indirdiklerini bilmiyorum, ama bize korku dolu gözlerle baktı ayrılırken. Bizim hesabımızda da Leningrad'da inmek yoktu. Öyle hazırlanmıştı yolculuğumuz. Helsinki'den doğru Moskova'ya gideceğiz. Leningrad'a gelince orada iç turizmden birisi karşıladı treni. Bizi de zorla indirdi.

Leningrad

Orada öyle kaldık. Sonra bu terslikten çok memnun oldum. Rusya'nın en meşhur müzesi olan Hermitage'a yakın ve eskiden saray olan cadde üzerinde bir otele yerleştirdiler. Fakat hep korku içindeyim. Gündüz de bana muziplik yapmak için, "Anne soğuk savaştayız, burada gizli aletler var, bütün konuştuklarımızı duyarlar bu devletin polisleri," diye takılıyordu. Ben de "Aman Gündüz, ne yapıyorsun bizi yakalayacaklar!" diye ona mâni olmaya çalışıyordum.

Bir iki gece kaldık Leningrad'da ve bizi bir baleye götürdüler. Yerimiz çar ailesine mahsus bir loca. Bu arada otelde başka bir aileyle tanışmıştık. Yerleri aşağıdaydı. Onların kızıyla Gündüz iyi arkadaş olmuşlardı. Ben bir ara indim yetime de kızları çıktı. Onlarda böylece baleyi çarın özel locasından baş başa seyrettiler. Ayrıca Rusların ünlü sirkine gidip cambazlarını gördük. Çarların yazlık sarayı Peterhof'u gezdik. Bir yemek odası vardı ki meğer ziyafet olduğu zaman masa aşağıda mutfakta hazırlanır, mutfakın tavanı açılır

lır ve masa öyle kurulduğu gibi bütün takımlarıyla yukarı çıkarmış yemekler soğumasın diye. Sarayın bahçesinde bir de yerden su fışkırtan taşlar vardı. O taşlardan birine basınca gizli bir fiskiye harekete geçip su fışkırıyor ve ıslanıyor-sunuz. Herkes de ciyak ciyak kaçıyor altından.

Zekeriya ağabeyimle Moskova'da karşılaşma

Leningrad'dan tekrar yataklı trene bindik Moskova'ya gideceğiz. Tertemiz her şey. Fakat gene o radyo. Bar bar bağı- rıyor. Memurlar gelip bizi kontrol ediyorlar. Pasaporta tek- rar bakıyorlar. Evraklarımıza bakıyorlar tekrar tekrar. Sa- baha kadar kaç defa rahatsız ettiler bizi. Moskova'da bizi oradaki Zekeriya abimle o aralar Moskova Üniversitesi'nde doktora yapan kızı Yıldız Sertel karşıladılar. Bir de yanla- rında Türk komünistlerinden Sovyetler'e yerleşen Şükrü Martel.

Zekeriya ağabeyim Sabiha yengemle birlikte Bakü'de ya- şıyorlardı. Ağabeyim Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı bo- yunca Alman faşizmine karşı gelen başlıca gazete olan *Tan* gazetesinin sahibi ve başyazarı idi. İkinci Dünya Savaşı son- rası ağabeyimin gazetesinde harp zenginlerinin listesini açıklayacakları haberini alan Milli Şef İnönü hükümeti gençleri provoke etmiş ve onlar da "Sertellere ölüm" narala- rıyla Cağaloğlu'nda gazetenin basıldığı matbaayı balyozlarla yerle bir etmişlerdi. Bir süre sonra ağabeyim ve ailesi '50 tevkifatından önce Türkiye'den ayrılmış, birkaç yıl Doğu Avrupa ve Viyana'da Komünist Partisi'nin ve Dünya Barış Kongresi'nin himayesinde kaldıktan sonra, o ara Mosko- va'da yaşayan Nâzım Hikmet'in ağabeyime romatizmaları için Bakü'yü önermesiyle de Azerbaycan'a yerleşmişlerdi. Ne Türkiye'ye dönebiliyor ne Avrupa'ya çıkabiliyorlardı. Sovyet ölçülerine göre yaşamları belki iyiydi ama sıkışıp kalmışlardı orada.

Onları bir ara Moskova'nın dışında Peredelkino denen yazarlar kampında ziyaret ettik. Bitişğinde Doktor Jivago'nun yazarı Pasternak'ın, onun da bitişğinde birkaç yıl önce ölen Nâzım Hikmet'in eski evi vardı. Sabiha Hanım'ın Sovyetler'de gördüklerine, yaşadıklarına ilişkin anlattıkları dehşet vericiydi ki kendisi komünizme ve partiye yakınlığıyla tanınırdı. Moskova'da yaşayan Türkiye Komünist Partisi'nin başkanı Laz İsmail kendisine kimi rakip gördüyse ajandır diye polise ihbar etmiş çoğu Sibirya'daki Stalin'in çalışma kamplarını boylamış, oralarda ölmüştü.

Moskova'da bir Türk komünisti

Ağabeyimle birlikte bizi Moskova tren istasyonunda karşılayan Şükrü Martel sağ dönebilenlerdi. Yıllarca sürgün kaldığı Sibirya'nın soğuğuna o denli alışmıştı ki Moskova'da bulutlu bir havada güneş azıcık yüzünü gösterdiğinde korunmak için başını hemen cebinden çıkardığı beyaz mendiliyle örterdi. Kruşçev, Stalin'in kurbanlarını affedince Şükrü de tekrar partiye kayıt olmuş ve onu Moskova'daki metro istasyonlarından birinin temizliğini yapan Rus kadınlarını denetlemekle görevlendirmişlerdi. Çok hoş cana yakın bir adamdı.

Tanışmamız vesilesiyle onunla aramda çok garip denilebilecek bir ilişki başladı. Şükrü Adanalıymış. 30-40 yıldır, yani komünist olup Türkiye'den kaçtığından beri ailesiyle haberleşemiyormuş. Sibirya'dayken tabii ki kimseyle teması mümkün değil. Zaten temas edebilse de İnönü'nün polisi Türkiye'de ne komünistlere ne de yakınlarına soluk aldırıyor. Milli Şef Türkiye'si'nde herkes korkudan sinmiş, solcularla konuşmaya bile cesaret edemiyor, akraba bile olsa tanımamazlıktan geliyor. Boğaz'dan geçen Sovyet şilebine uzun uzun baktı diye onu bunu gözaltına alıyorlar. Nâzım Hikmet'in kitabıyla yakalanan hapishaneyi boyluyor. Şük-

rü Moskova'dan ailesiyle temasa geçecek olsa onların da başını belâya sokacak. Ama ailesinin hasretini çekiyor. Ve artık Türkiye'de devrin kısmen değişmesine rağmen gene temkinli. Onlara yazdığı bir mektubu verdi bana ve bunu Amerika'ya dönünce oradan postalamamı istedi. "İşte yıllardır Amerika'dayım, izinizi kaybettim, hasretinizi çekiyorum, bana sağlık haberlerinizi verin, memleketi anlatın," falan diye bir mektup yazdı. Ben de New Hampshire'a dönünce oradan bunu Adana'ya postaladım. Şükrü memnun, ailesi memnun birbirlerine kavuştular diye. Fakat kısa zamanda işler karıştı. Tabii kim bilir CIA ve KGB, Moskova-Amerika-Adana arası bu yazışmaya ne anlam veriyordu bilemiyorum. Ama mektupları okuyorlardı. Çünkü soğuk savaş paranoyası bütün keskinliğiyle sürüyordu Amerika'da. Ama asıl mesele Şükrü'nün ailesinin onu Amerika'da sanmalarıydı. Belki Rusya'da bilseler daha iyi olacaktı. Çünkü bir iki "Ah birbirimizi ne de çok özledik" mektubundan sonra ailesi Şükrü'den onu bunu istemeye başladı. Şükrü Amerika'da ya. Gömlek, teyp falan derken traktöre kadar ısmarladılar. Şükrü de Moskova'da küplere biniyor tabii. Hem Sovyetler'de bir tükenmez kalem bile bulunmadığından bir komünist olarak azap duyuyor, hem de ailesinin açgözlülüğüne öfkeleniyor. Yıllar sonra soğuk savaş yerini yumuşamaya bırakınca Türkiye'ye geldi ve galiba ailesine de kızgınlığından bir miras davası açtı.

Moskova'da bir de gene eski Türk komünistlerinden Baytar Hilmi ya da Baytar Salih, Sibiry'a da ölmüş... onun karısı Sabiha'yla tanışmıştık. Çok çok acı şeyler anlatmıştı.

Sade insanların başına gelenler, Gulaglar'da ölen milyonlar değil. Stalin her konuda o kadar dediğim dedik ki karışmadığı iş yok. Amerika'dan ne eksikimiz var diye aynı New York'taki gibi Moskova'ya da gökdelen yapılmasını emretmiş. Dördünü yapmışlar. Ama çeliği az tuttuklarından, bi-

naları yanlarından desteklemeleri gerekince, Moskova Üniversitesi gibi genişlemesine destekli yapılar çıkmış ortaya. Kruşçev başa gelince beşinci gökdelenin inşaatını durdurup temeline koskocaman bir yüzme havuzu yapmışlar.

Polis takibindeyiz

Gündüz o sıralar Washington'da psikoloji okuduğundan sade bana refakat etmiyor o da bu uluslararası kongreye katılıyordu. Kruşçev'in emriyle ilk kez yapılan bu toplantıya Sovyetler çok önem veriyorlardı. Burjuva yutturmacası diye o güne kadar ilgilenmedikleri psikolojinin birçok alanına artık açıldıklarını bu kongre vasıtasıyla dünyaya ilan etmiş olacaktı. Hiçbir pürüz çıksın istemiyorlardı. Ama her yerde o denli kontrol ve baskı vardı ki Moskova'da serbest dolaşan birkaç bin Batılı psikologla da ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Halk zaten bizlerle konuşmaktan korkuyordu. Kızıl Meydan'da kıyafet ve yüzlerinden Orta Asya Cumhuriyetleri'ne mensup Türkler olduklarını sandığımız kimi insanlar tek başınayken bizle Türkçe konuşur, ama yanlarına başkası geldiğinde Türkçe bilmezmiş gibi Rusça konuşurlardı. Gündüz yakaya takılan kongre kartını unuttuğu halde kongrenin toplantısına katılmak istemişti. Görevliler onu sokmayınca da onlardan birini kenara itip Gestalt psikolojisi ile ilgili kaçırmak istemediği bu sempozyuma katılmıştı. Sonra Moskova'dan ayrılana kadar polis diktiler peşine. Üniversitedeki odamızın kapısının önünde bile beklerdi biz yatarken. Ben de kapının tokmağının arkasına sandalye dayardım açılmasını diye. Onun için derin bir nefes aldık Moskova'dan trene binince.

Eyvah Gündüz'e bir şey mi oldu?

Psikoloji Kongresi boyunca Moskova Üniversitesi'nin yatahanesinde kaldık. Gayet iyiydi, iki odamız ve gene an-

Moskova'da Uluslararası Psikoloji Kongresi'nde.
(İkinci sıra soldan sağa Stephanie, Gündüz ve Belkıs Vassaf).

cak sesini kısılabildiğimiz radyolarımız vardı. Üniversitede kalırken üzücü bir şey de oldu. Gündüz'ün alerjisi olduğundan yanında bir ilaç taşıyor ve haftada bir şırıngayla verilmesi gerekiyordu. Bir gün ben Gündüz olmadan kongreye gittim. Yatakhaneye döndüğümde Gündüz'le buluşup beraber bir yere gidecektik. Bekledim bekledim Gündüz yok. Hiçbir haber de bırakmamış. Merak içinde kaldım. Bir müddet sonra Gündüz geldi rengi sapsarı "Ne oldu evladım niye gelmedin?" Meğerse alerji şırıngasını yaptırmak için üniversitenin kliniğine gitmiş ve yanlışlıkla muayyen dozun on mislini vermişler. Gündüzün kalbi çarpmaya başlamış, doktorlar ne ilgilenmişler ne de lisan biliyorlar. Halbuki ilan ediyorlardı, İngilizce biliyoruz diye. Gündüz doktor aramaya başlamış. Bir doktora rastlamış o da kongreye gelen Amerikalılardan "Ben psikiyatristim anlamam böyle şeylerden" demiş, bir yardımcı olmamış. Gündüz geldi, ben merak içinde o gece kliniğe telefon ediyorum. Rusça birşey-

ler söylüyorlar kapatıyorlar telefonu. Bir şey anlayamadım. Gündüz de kendiliğinden iyileşti.

Nihayet ayrılacağımız gün geldi. Tekrar trene bineceğiz. Eşyalarımızı toplayıp bıraktık. Üniversitenin kulesine çıkıp biraz fotoğraf çekelim dedik. Odamıza dönünce bir de baktık ki odamızı başkaları ofis haline koyuyorlar. Bizim eşyalar ne oldu oradan bizi nereye götürecekler haberimiz yok. Eşyalarımız ortadan kaybolmuş. Soruyoruz bilmiyorlar. Zaten anlaşılmak mümkün değil. Üniversite olduğu halde katiyen İngilizce, Fransızca vs. hiçbir yabancı lisan bilmiyorlar; yalnız Rusça. Epeyce heyecan geçirdikten sonra birileri bizi gelip tren istasyonuna götürdü. Oradan da İstanbul'a gideceğiz.

Bizi İstanbul'a götürecek trenimizde de gene radyo avaz avaz bağılıyor bütün gece. Fakat bu yataklı trende çok rahattı. Yolculukta Gündüz'e eski Türkçe'yi öğretmeyi dedim ama pek yanaşmadı. Şimdi pişman olduğunu söylüyor. Sanki Sovyetler nasıl bir tarihi yok ettiyse alfabenin değişmesiyle biz de geçmişimizden kopartıldık. Üstelik eski yazının Amerika'da bile yararını gördüm. Steno gibi. O kadar çabuk yazılıyor ki. Klinikte testler verirken, İngilizce olmasına rağmen, hastaların söylediklerini kısaca Arap harfleriyle not edebiliyordum. Bugünkü kuşaklar bu zenginlikten mahrum.

Romanya'ya kadar geldik. Orada hat değiştirdiler galiba. Bükreş'ten Bulgaristan'a geçtik. Tren yolu iki taraflı meyva ağaçlarıyla dolu. Gayet bakımlı. Sofya'da tren istasyonunda beklerken Türk çocuklarıyla tanıştık orada. Müthiş şikâyetçiydiler. Bulgarların çok eziyet ettiklerini, yükselme fırsatları olmadığı, tahsile devam hakları olmadığını dillerini konuşamadıklarını ve en bayağı işlerde kullanıldıklarını söylediler. Oradan da üzüntüyle ayrıldık.

Fakat Bulgaristan'dan Türkiye'ye girmemizle birlikte de

hemen pislik başladı. Yol boyunca tembel tembel dolanan insanlar, başı boş gezen tavuklar, köpekler gördük. Her tarafı pislik içindeki tren istasyonlarında gömleği bir yana kravatı öbür yana ayakkabılarının topuklarına basmış memurlar oturuyordu. Oradan geçtik Sirkeci’de indik. Ethem bizle gelmemişti. O kadar öfkeleniyordu ki Sovyetlerde insanlar özgür değil diye adım bile atmak istememiş, Finlandiya’dan Türkiye’ye dönmüştü. Bizi Sirkeci’de o karşıladı seyahatimiz de orada bitti. Yaz sonu tekrar Concord, New Hampshire’daki evimize döndük.

3. KİMİ ANLAR, KİMİ ANILAR

Kaç yaşındasın?

Yaşım konusunda New Hampshire’in emeklilik dairesiyle onların anlamakta güçlük çektiği bir münasebetim oldu. Burada çalıştığım akıl hastanesinden emekli olabilmem için eskiden doldurmuş olduğum formları gözden geçirdiklerinde doğumuma ilişkin tarihleri boş bıraktığımın farkına varmışlar. Sade yıl değil ay ve gün de istiyorlar. Çok küçük yaşta öksüz kalmışım, aile dağılmış, hayatım hep yatılı okullarda geçmiş. Yani büyürken bir annem babam yoktu, kaç yaşında olduğumu bilip hatırlatan. Ama zaten daha çok yakın zamanlara kadar bizde doğum gününü kutlamak gibi Batı’dan aldığımız bu âdet de yoktu. Hatta sadece ben değil akranlarım da pek yaşlarını bilmezlerdi. Kızlara nüfus kâğıdı evlenme çağına yaklaştıklarında çıkarılırdı. Erkeklerin yaşları ise işin icabına göre değişirdi. Askerlik, okul falan gibi çeşitli ihtiyaçları nedeniyle duruma göre erkekler yaşlarını değiştirirler, hatta birden çok nüfus kâğıdı bulundurlardı. Zaten çocuk ölümleri çok olduğundan nüfus kâğıtları hemen çıkarılmazdı. Nenem 13 çocuğundan 10’unu kaybetmiş. Bu karmaşaya bir de Cumhuriyet’ten sonra tak-

Ağabeyi Zekeriya Sertel'le Cape Cod'de.

vimlerin değişmesi sonucu meydana çıkan hesaplama hataları ilave edilince, düşünün artık Türkiye'de benim kuşağımdaki insanların yaşını bilmesinin ne kadar güç olduğunu. Böylece ben de nenemden bağ bozumu vakti doğmuş olduğumu duyduğumdan 21 Ekim diye bir tarihi kestirip attım. Yanlışlıkla ablamın annem diye gösterildiği ve (ben doğduktan yıllar sonra çıkarılan) ilk nüfus cüzdanımda ise doğum yılım 1904 olarak gözüküyor. Ama herkesin dediği gibi insanın kendini kaç yaşında hissettiği önemli. Ben de bazen kendimi yirmi yaşında gibi hissediyorum, bazen yaşsız bazen de bir ayağı çukurda 90'lık gibi.

Bazen de bir meslek kadını, bir eş ve bir anne olarak geçmişimi düşünüyorum da annelik hepsinden çok farklı, çok mühim bir şey. Çocuk yaptıktan sonra tamamıyla başka bir

Massachusetts kıyılarında Cape Cod'da.

yoldan gitseniz ya da eski meşgalenize aynı şekilde devam etmek isteseniz çocuk ister istemez reddedilmiş, sürüklenmiş oluyor o zaman değil mi? Onun için evlilikten meslekten her an vazgeçilebilir ama bir defa o sorumluluk alınınca , anne olmaktan, çocuktan vazgeçilemez.

Elini sıkıttığım insanlar

İnsanın hayat hikâyesinde böyle bir konuyu ele alması hatta aklından geçirmiş olması bile belki garip bir şey. Ama hiç söz etmemek de tuhaf, çünkü meşhur bir kişiyle el sıkışmaktan hepimiz etkileniyoruz. Etkilenmesek bile çoğumuzun yaşantısında unutulmaz bir yeri oluyor. Ama böbürlenmek gibi olur diye de belki utanıyoruz hiç unutmayacağımız bu anlardan bahsetmekten. Ya da kendimizi fazla önemseyeceğimizden sıradan bir şeymiş gibi geliyor meşhurlardan söz etmek. Oy-

Karayıpler’de tatilde.

“Yaşadığımız her gün, usulince hayatımızı şekillendiriyor.”

sa bu kısacık el sıkışmalarının hepsi benim kendimi nasıl algıladığımı etkiledi. Kimi el sıkışma geleceğe ilişkin ideallerime azim verdi, kimi bana mahcubiyet duygusunu yaşattı, kimi elini sıktığım insana gıpta ettim onun yerinde olmak istedim, kimisiyle el sıkışmak beni ezdi küçülttü. Bazen el sıkışırken acıma duygusu hissettim, bazen de çaresizlik ve keder. Kimi eller hissedilmeyecek kadar uçucu kimileri de sanki hayat ve enerji doluydu. Aradan yıllar geçti ama kişiliğimde ve anılarımda iz bırakan insanlar arasında Atatürk, Almanya Şansölyesi Adenaur, İran Şahı ve karısı Süreyya, Conrad Hilton, Windsor Dük ve Düşesi Piaget ve Van Cliburn var.

Öylesine bir gün

Bu satırlara başlamadan önce tereddüt ettim. Pek de önemli değil gibi geldi bana. Ama hayat dediğimiz de öylesine bir-

birini takip eden günlerden ibaret değil mi? Bazıları çok önemli hatta hayatımızda bir dönüm noktası hissini verirken bazı günleri de hiç  nemsemiyoruz. Halbuki yaşıadığımız her gün usulünce hayatımızı  ekillendiriyor.

Boston'daki Harvard Kulübü'nden bir davetiye aldım. Birkaç gün masamın üstünde duran davetiyeye öylece baktım ne yapacağıma karar verene kadar. Uzun zamandır böyle bir topluluk arasına girmediğimden içimde tuhaf ama hoş bir heyecan vardı.

Daveti Robert Kolej'in Amerika'daki mütevelli heyeti veriyordu. 1920'lerde güzel günler geçirdiğim okulumun ayrıca bir de dia gösterisi yapılacaktı. Mutlaka gitmek istiyordum.

Kararımı verdikten sonra daveti bir hafta öncesine kadar aklımdan çıkardım. Toplantı ak am vakti olacaktı. Yolu düşündüm. Bu, d n   te Boston'dan Concord'a kalkan son otobüse binmem demektir. Tabii ayrıca hem Boston hem de Concord'da gideceğim yer ile otobüs terminali arası gidip gelmek de vardı. Artık bu iki  ehir de geçmiş günlerdeki gibi değildi. Doktora  ğrencisiyken Harvard'daki ak am seminerlerine gitmek için gece geç saatlerde önce metro sonra da otobüse binip Ethem'in Waltham'deki çalıştığı hastaneye tek başıma dönmekten hiç  ekinmezdim. Sonrakı yıllarda da Boston'dan sabah birde kalkan son otobüse binip sabah üçte Concord'un boş sokaklarında eve yürümekten  ekinmezdim. Birisinin bana taarruz etmesi, soyması aklımdan bile geçmezdi. Ama artık her şey farklıydı. Eskiden evden kapılarımızı bile kilitlemeden  ıkıtığımız bu yerlerde artık evin i  kapılarında bile çift kilit asıyorduk. Her şey olabilirdi. Oluyordu.

Nihayet gideceğim gün geldi. Ne giyecektim? 1920'lerdeki hayatımla 1985 arasında birdenbire bir köprü kuracak bu davet için nasıl giyinecektim?

Amerika'da Ustrumca gelenekleri: Concord'da bayram öncesi yapılan baklava komşulara dağıtılmak üzere...

Concord'da geçirdiğim yıllar, zamanında şehirli bir kız olan beni taşralı bir kadına çevirmişti. Zaten sayısı sınırlı olan elbiselerim geçen yıllarla iyice azalmıştı. Hepsini çıkarıp yatağımın üstüne yaydım. Bırakın giymeyi bazılarını yıllarca bakmamıştım bile. Kimi fazla kısa, kimi çok uzun, kiminin fermuarı bozulmuş, kiminin düğmeleri eksik. İçlerinde dar geleni de var bol geleni de. Hepsini teker teker elden geçirdim. Seksen küsur yaşımda kendimi ilk defa bir

davete çağrılan bir genç kız gibi hissediyordum. Seçimi yapana kadar heyecandan bitap olmuş bir vaziyette birkaç damla yatıştırıcı alıp yattım.

Boston'da metrodan yanlış durakta inmişim. Soğuk, rüzgarlı, kışı hatırlatan bir nisan günüydü. Kulübe varabilmem için bir hayli yol yürümem gerekiyordu. Yanlış durakta indiğim için kendimi suçlayarak içime işleyen soğuk rüzgara karşı seri adımlarla Commonwealth Caddesi'nden aşağı yürümeye başladım. Fakat yürüdükçe hatamdan ötürü memnun hissetmeye başladım kendimi. Saat akşam sularında altı gibiydi ve hava yeni kararmaya başlamıştı. Caddedeki hafif trafiği yeni yanmış sokak lâmbaları aydınlatıyordu. Genç çiftler evlerinden sokağa çıkıyor, kimi kaldırım kenarında sohbet ediyor gülüşüyor, kimisi bir arada kimisi tek başına koşuyordu. Hepsi gayet keyifli ve rahat gözüküyordu. Etrafta ne bir telaş ne de şehrin gürültüsü. Güleryüzlü insanlar taze bir rüzgar ve dingin bir hava. Her bir yanımda sanki güzelliğin sessizliğine bürünmüş ve beni sarhoş etmişti.

Harvard Kulübü'nün kapısından içeri girdiğimde, eskiden Boston'da yaşarken, oranın kültürünü tadarken, kütüphanedeki kart katalogunu tararken ya da Harvard'ın hayatımı zenginleştirecek ve düşüncelerime yön verecek profesörlerini dinlerkenki gibi kendimi şehirli bir kız gibi hissediyordum tekrar.

TEMELLİ DÖNÜŞ
VIII

İstanbul’da yaşlı bir kadın olmak

Annem elli küsur yıl Amerika’da yaşadıkdan sonra 1995’de Türkiye’ye gelir gelmez burada da etrafıyla ilgilenmeye başladı. Ama sudan çıkmış balık gibiydi. Türkiye’den bunca yıl uzak kaldığından değil. Tersine Türkiye’de, hele kadın olarak, yaşlı insanların kendi köşelerine çekilmesi beklendiğinden. Daha birkaç ay önce ABD’de konferanslara katılan, mesleği konusunda kendisine danışılan annemi yazlarını geçirdiği Ada’daki dostları dışında pek kimse kale almıyordu.

Bir gün Arnavutköy’den otobüse binişini şöyle anlatıyor:

“Tam kapıdan içeri adımımı atacağım otobüs hareket etti. Az kalsın sürüklenecektim. Bir hamleyle kendimi otobüse çektim. Toparlandıktan sonra şoföre seslendim dikkatli olsun diye. Arkasını dönmeden herkesin duyabileceği bir şekilde “Sana da ne oluyor. Zaten yaşayacağın kadar yaşamışsın. Artık gitsen ne olur?” diye bağırdı. Yolculardan tek bir ses çıkmadı.

Bir keresinde de başından geçen başka bir olayı nakleden aşağıdaki mektubu yazdı:

“Turizm Bakanlığı seyyah çekmek için memleket içinde ve dışında bütçesi ve kudretinin yettiği kadar elinden geleni yapıyor. Buna rağmen seyyahlar Türkiye’ye gelmekten kaçınıyorlar. Dışarıda çeşitli gerekçelerle aleyhimize propaganda yapanlar da oluyor. Mesela temizlik. Amerika Birleşik Devletleri bazı Asya ve Afrika memleketleri dışında yalnız Türkiye’ye gelecek olanlara kolera aşısı yaptırmalarını mecbur tutuyor. Tabii ki bizler kadar turistler de temizliğe önem veriyor.

Bu pazar günü Sedef Adası’ndan Büyükada’ya geçmek üzere Sedef vapuruna bindim. Vapura adım atar atmaz iğrenç bir helâ kokusu midemi bulandırdı. Dışarda memleketimiz için pislik hakkında yapılan söylentiler aklıma geldi. Dayanamadım belki de hakkım olmadan helâların önünde duran memurlara üzüntümü söyledim ve acaba bunun önüne geçemezler mi diye sordum. Soruma memurlar gayet terbiyesizce ve adeta hakaret ederek cevap verdiler. Derdimden üzüntümden anlar, bu koku ve pisliğin memleketimizin ne kadar aleyhine olduğunu takdir eder umudu ile kaptanla konuşmak istedim. O ise beni daha da büyük bir hakaretle karşıladı ve öfkesini “Haydi moruk defol git karşımdan” diye tamamladı. Şunu da ilave edeyim ki vapur henüz hareket halinde değildi. Iskele bile alınmamıştı. Şaşırdım ve daha da üzüldüm. Üstünden haftalar geçtiği halde adını vermek istemediğim kaptanın bana hakareti değil de anlayışsızlığı ürküttü ve de üzdü. Bu mektubu şikâyet için değil daha yüksek makamdakiler ve yurttaşlarımla paylaşmak için yazıyorum.

Belkıs Halim

Ayı keşfettik

Ama böyle günlük meseleler değildi asıl annemin kafasını kurcalayan. Yazdıklarına şöyle bir not düşmüş: “Ayı keşfettik. Bilmem ne yaptık. Fakat kendimiz hakkında daha bilemediğimiz bulamadığımız o kadar çok şey var ki.”

SON SÖZLER
IX

Annem 1998'in Ekim'inde "galiba ölüyorum" dediğinin ertesi günü öldü. Son yılını tekerlekli sandalyede geçiren annem artık rüyalarında dolaşıyor, gidemeyeceğini, göremeyeceğini bildiği yer ve kişilerle sık sık rüyalarında buluşuyor, sabah "gerçekmiş" gibi onları anlatıyordu. Bir gece aynı şamanlar gibi rüyasında kendisini ölüsünün kemiklerine bakarken görmüş, "Kendi ölümü görebildiğime göre ben ölmemişim" diyerek uyanmıştı.

Eve şöyle bir not düşmüş bir zarfın köşesine: "Sabiha Hanım, 'Tekrar dünyaya gelirsem ABD'de kadın olmak isterdim' derdi. Halbuki ben hiç o fikirde değilim. Eğer reenkarnasyon diye bir şey varsa ben bir kuş, bir martı olarak dünyaya tekrar gelmek isterdim. Hiç bir yere bağlı değil onlar. Hayatlarına imreniyorum ama seslerine değil."

Bu dönemde kendisine sevgiyle refakat eden Afet Ozan, Hatice ve Ali Eke, Doğan, Lyvia ve benimle beraber oldu. Birlikte gülündü, konuşuldu. Bunların bazılarını da not ettim.

Bir gün öylesine havadan sudan konuşalım diye şöyle başladım s ze:

“Eh anneciğim ne diyorsun dünyanın bu haline?”

“Hangi haline?”

“Hiç laf olsun diye söyledim.”

İkimiz de sustuk. Az sonra oturduğum sandalyeden garip bir gıcırıtı sesi gelince annem:

“Nedir bu?” diye sordu.

“Sandalye.”

“Bak o da sual soruyor. Nedir bu hal diyor.”

Ve kısa bir sessizlikten sonra annem gene sordu:

“Sonu gelse daha iyi olacak. Ne var ki bu dünyada?”

“Bildiğimiz tek dünya bu. Daha güzelini bilmiyoruz.”

“Daha ne bileceğiz? Yetişir bildiğimiz kadar. Manasız manasız bir dünya. Sen ne diyorsun?”

“Dediklerini dinliyorum.”

“Onlarda bir mana yok ki.”

* * *

“Afet Hanım.”

“Efendim Belkıs Hanım. İstediğiniz bir şey var mı?”

“Kendimi bulmak.”

* * *

“Günaydın anneciğim.”

“Günaydın. Ama pek aydın maydın değil.”

“Neden anneciğim?”

“İşte bir türlü yetişemiyorum o aydına.”

* * *

“Günaydın Belkıs Hanım, rüya gördünüz mü?”

“Seni gördüm. Ablamı gördüm.”

“Hangi ablanızı? Rukiye mi? Zehra mı?”

“Rüyalar beni acıtıyor.”

* * *

“Günaydın anneciğim. Rüya var mı?”

“Ben rüya oldum, kendim.”

Ustrumcalı Hacı Halim Ağa ve Hatice Hanım'ın kızları,
merhum Zekeriya Sertel, Yusuf Sertel, Zehra Sertel ve
Rukiye Özkaptan'ın kardeşi, merhum Prof. Dr. Ethem
Vassaf'ın eşi, Gündüz Vassaf'ın annesi, Doğan Morgan
Vassaf'ın nenesi, Lyvia Morgan'ın kayınvalidesi,

BELKIS HALİM VASSAF

9 Ekim 1998 Cuma günü İstanbul'da vefat etmiş, naaşı
aynı gün Büyükada Tepeköy Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Ailesi

A

- ABD 259, 260, 261, 282, 283, 288
Abdullah Cevdet 91, 170, 171
Abdülhamit II 58, 205
Abidin Dino 232
Adana 267, 268
Adenaur (Almanya Sensölyesi) 275
Adnan Menderes 260
Afet Ozan 288
Afrika 252
Afyon 78, 79
Ahmet Hamdi Başar 263
Ahmet Haşim 169, 170
Akhisar 65, 70, 72, 75, 76, 77, 78, 79,
80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 90, 99,
108, 109, 236
Aklık 77
Aksaray 124, 126
Alaturka 36, 152
Alaturka Tuvalet 74
Ali Eke 288
Ali Nazima Bey 119
Âliye 86, 88, 91, 94, 96, 97, 98, 99 118
Alkol 38
Alman Faşizmi 266
Alman Felsefesi 258
Almanca 115, 118, 137, 142
Almanya 138, 144, 236, 261
Amerikan Emperyalizmi 262
Amerikan Kız Kampı 106, 157
Amerikan Kız Koleji 120
Amerikan Kız Sanat Dershanesi 110,
199
Amerikan Pazarı 259
Ana Kucağı 185, 187
Anadolu 65, 82, 102, 109, 141, 205,
258
Anglo-Sakson Kültürü 118
Ankara 25, 109, 185, 257, 258, 259,
260, 261
Ankara Radyosu 258
Ankara Sosyetesı 259
Ankara Tıp Fakültesi 188
Ann Arbor 232
Arap Harfleri 271
Arapça 87, 208
Arnavut Kaldırımı 72
Arnavutköy 110, 128, 137, 282
Arnavutköy Kız Koleji 111, 118, 134
Arnavutluk 191
Aşure 37, 38
Atatürk 102, 142, 172, 177, 180, 183,
215, 223, 238, 245, 255, 275

Atatürk Bulvarı 258
Atina 182
Atiye Hanım Okulu 62, 63
August Comte 144
Aydın 183, 260
Ayşe Abla İlkokulu 258
Ayşe Balaban 184
Azerbaycan 266
Azize Mazhar 112

B

Babanzade Naim 137
Babıali 139, 145, 146, 167, 181
Bademlik 28
Bağlar 28, 74, 77
Baha Sait 183
Bakırdan 36
Baklava 37
Bakü 266
Balık Pazarı 255
Balıkesir 72, 81, 82
Balkan Savaşları 82
Bandırma 81, 83, 85, 99
Barış Dünyası (Dergi) 263
Bayram Namazı 47
Baytar Hilmi 268
Baytar Salih 268
Bebek 111
Bedriye Şanda 134, 137, 141, 142,
146, 148, 149, 171, 172, 188
Behiye Hoca 90
Bekaret Kontrolü 42
Bektaş 126, 127
Belçika 263
Belkıs Halim 283, 289, 290
Belkıs Halim Vassaf 291
Berlin 88, 89
Beştaş Oyunu 59
Beyaz Ruslar 175, 202
Beyaz Saray 219, 221
Beyazıt Meydanı 143, 145, 148
Beyoğlu 109, 119, 128, 148, 155, 156,
167, 202
Beyoğlu Evlendirme Dairesi 187
Bible House 199
Birinci Dünya Savaşı 100, 238

Boğaz 267
Boğaziçi Üniversitesi 257
Bostancı 110
Boston 209, 222, 223, 230, 231, 232,
237, 242, 244, 260, 261, 276, 278
Bowery 219
Brindisi 201
Bulgar 115, 117
Bulgaristan 59, 271
Bulgarlar 26, 28, 58, 59, 120, 121, 271
Bükreş 271
Büyükkada 283

C

Caddebostan 106, 157
Cağaloğlu 91, 110, 147, 170, 180, 266
Cambridge 205, 221
Cape Cod 242
Câvit Bey 27
Cebelitarık 203
Central Park 219
Chicago Üniversitesi 216, 217
CIA 268
Columbia Üniversitesi 95, 102, 143,
198, 215, 216, 220, 228, 245
Commonwealth Caddesi 278
Concord 262, 272, 276, 277
Conrad Hilton 275
Cornell Üniversitesi 239
Cumhuriyet gazetesi 102, 192
Cumhuriyetçi Parti 215
Cumhuriyetin İlanı 272
Cüz Kesesi 50, 51

Ç

Çalılık 95
Çallı İbrahim 173
Çamlıca 100, 145, 146, 147, 152, 153,
155, 157, 159, 160, 212
Çamlıca Kız Lisesi 145
Çamlıca Kız Ortaokulu 152, 153
Çamlıca Lisesi 86
Çankaya 258
Çapa 109
Çapa Kız Öğretmen Okulu 85, 86
Çapa Öğretmen Okulu 110

Çarşaf 28, 29, 42, 76, 92, 93, 128, 164, 255

Çerviş 39

Çin 50

Çocuk Esirgeme Kurumu 123, 185, 238

Çocuk Kulüpleri 259, 260

Çocuk ve Aile Rehberlik Merkezi 259

Çocuk ve Gençlik Psikolojisi 258

D

Danimarka 263

Dany Kaye 260

Dartmouth Üniversitesi 239

Dârülfünun 87, 134, 145, 146, 187

Dârülnuallimat 86, 101, 118, 119, 162, 198

Dârülnuallimin 96

Deli Muti 61, 62

Demokrat Parti 204, 255, 260, 262

Demokratlar 88

Detroit 206, 232

Dışişleri Komisyonu 260

Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi 142

Doğan Morgan Vassaf 291

Doğu Avrupa 266

Doktor Jivago 267

Dolmabahçe Sarayı 176

Dombay 70

Dönneler 64

Duke Üniversitesi 230

Dünesil 138

Düğünler 48

Dünya Barış Kongresi 266

Dünya Kadınlar Federasyonu 165

Dünya Ruh Sağlığı Federasyonu 259

E

Ebül'ulâ Mardin 134

Edirne 41, 43

Elhamra Sineması 128

Elifba 45

Emekli Sandığı 260

Enin Efendi Lokantası 148

Ernin Erişirgil 88, 98

Eminönü 99, 128

Emlak Kredi Bankası 257

Enver Paşa 163

Erenköy 86, 100, 152

Erich Marie Remargue 213

Erişte 34, 77

Ermeniler 92, 108, 109, 110, 121, 206, 207, 238, 255

Ethem Vassaf 184, 186, 187, 189, 191, 199, 200, 201, 202, 205, 206, 208, 209, 210, 213, 214, 215, 219, 220, 228, 229, 230, 233, 241, 242, 256, 257, 258, 260, 263, 272, 276, 291

Etiler 257

Eugene Mac Carthy 262

Ev İçi 30, 33

F

Farsça 87

Faşizm 237

Fatih 126

Fayton 64, 185, 192

Ferhunde Erkin 114

Finlandiya 263, 264, 272

Fitre 46

Flushing Gardens 204

Ford Fabrikası 232

Fransa 138, 236, 261

Fransızca 87, 115, 118, 120, 122, 137, 138, 162, 163, 176, 271

Furlong 237, 238

G

Galata Köprüsü 126

Galatasaray 179

Genç Hristiyan Kadınlar Derneği 110

Gestalt 139

Gestalt Psikolojisi 269

Gevgirli 55

Gloria Swanson 94-95

Göztepe Amerikan Okulu 150

Graduate School of Education 221

Grand Central 208, 237

Greta Garbo 95

Gulaglar 268

Günbalı 36

Gündüz Vassaf 213, 247, 252, 253,
255, 257, 258, 260, 263, 265, 269,
270, 271, 291

H

İlac 29
Hacı Bekir 184
Hacı Fatma Hala 37, 43
Hacı Halim Ağa 27, 291
Hacı Hasan Amca 41, 78
Hacı Hasan Efendi 27, 48, 50
Hacı Kâmil Efendi 27
Hacı Nâfi Bey 27
Hacı Salınan Efendi 27, 30, 31
Hacı Yusuf Amca 27, 31
Hadiye Hanım 241
Hakkı Tarık Us 144
Halil Lutfü 181, 182
Halim Özkaptan 204
Halk Partisi 255, 260
Hamam 34, 35, 36
Hamamcılar 74, 75, 79, 90
Haraşo 109
Harbiye 124, 145
Harbiye Nezaretı 134
Harem 26
Harlem 207
Hartford Retreat 220
Harvard Kulübü 276, 278
Harvard Üniversitesi 221, 222, 228,
241, 242, 243, 245
Hary Widener 242
Haşet Kütüphanesi 167
Hâşim Bey 27
Hatice Eke 288
Hatice Halim 291
Haydarpaşa 256
Hayriye Hanım 208
Helâ 32, 52, 94, 106, 112
Helen Pavlioia 112
Helsinki 264, 265
Hendese 80, 87, 96
Hermitage 265
Hristiyanlar 27, 35
Hicriya Hanım 78
Hindistan 252

Hisarüstü 257
Hitler 218, 229, 241
Hollanda 263
Hollywood 212
Hristos 185
Hume 140
Hüseyin Avni Şanda 134, 137
Hz. Muhammed 50, 97

I

International Council of Psychologists
261
International House 217, 219, 241
İ
İçtihat 170
İftar 33, 36, 39
İhtilaf (Partisi) 44
İkinci Dünya Savaşı 200, 222, 223,
229, 236, 244, 266
İnema 78
İngilizce 107, 110, 116, 117, 145, 152,
153, 158, 159, 160, 162, 200, 201,
219, 237, 261, 265, 270, 271
İnönü (İsmet) 142, 177, 255, 256,
266, 267
International Kolej 201
İran Sefarethanesi 147
İran Şahı 275
İrmik 37
İskandinavya 263
İslâm 34, 50, 74, 130, 207
İsmail Hakkı Baltacıoğlu 139
İsmet Paşa 146
İspanya İç Savaşı 203
İstanbul 72, 84, 85, 90, 91, 92, 94, 98,
99, 100, 102, 103 109, 110, 112,
122, 124, 127, 128, 131, 144, 155,
166, 171, 176, 178, 179, 183, 186,
187, 189, 192, 202, 205, 207, 217,
222, 229, 233, 244, 254, 255, 257,
271, 282, 291
İstanbul Üniversitesi 134, 142, 214
İstiklal Caddesi 257
İsveç 263, 264
İtalya 202, 203

İttihat ve Terakki (Partisi) 43, 44
İzmir 65, 81
İzmit 256

J

J. P Morgan 219
Jackie Kugan 95
John Dewey 181

K

Kaçamak 36
Kadıköy 144, 145, 148, 149, 150, 152,
158, 159, 164, 169, 174, 176, 188,
189, 212, 233
Kadın hakları 127
Kadınlar 28
Kadir Gecesi 46
Kahvaltı 36, 39
Kahve 26, 39, 40, 48
Kahve Falı 40
Kandilli 86, 100, 152, 159
Kapalıçarşı 146
Kapalıçarşı (Selânik) 64
Karaköy 127, 159, 169
Karpiç 109
Kars 252, 253
Keçiören 185
Kennedy 84, 242
Keşkem Kadını 75
KGB 268
Kıbrıs 263
Kına Gecesi 42
Kırım 204
Kış Köşesi 33
Kız Teknik Öğretmen Okulu 258
Kızıl Meydan 269
Kızılay 260
Kızıltoprak 162, 163, 186
Kocaeli (İzmit) 260
Komünizm 267
Konyalı 167
Koz Helvası 25
Köprülüzade Fuat 134
Kör Pide 36
Kraliçe Frederika 174, 176
Kruşçev 267, 269

Kule Kahveleri 64
Kur'an-ı Kerim 29, 49, 50, 63, 80, 94,
208
Kurbağalıdere 186
Kurban Bayramı 47, 48
Kurtuluş Savaşı 101, 156, 165, 236,
238, 259
Kuskus 34, 77
Kuşluk 36, 39
Kürt 128

L

Lacivert Dere 24
Ladino 120
Laiklik 128
Laz İsmail 267
Lebon 167
Leningrad 265, 266
Letchworth Village 228
Levent 257, 258
Levent Mahallesi 257
Lion Mağazası 156
Lizbon 229
Lobut 223
Lokum 48
Lor Peyniri 36
Lyvia Morgan 291

M

Macit Gökberk 142, 145
Madam Polin 96
Mafya 193
Mahmut Savaşkan 30, 31, 40, 43, 47,
77, 84, 127, 198, 257
Mahmutpaşa 145, 146
Maine 261
Makarios (Başpiskopos) 263
Makedonya 24, 58
Manisa 81
Mannerheim Adaları 263
Mari Fetvacıyan 189
Marion Henderson 239
Marlene Dietrich 94
Marshall Planı 237
Mary Ring 245, 246
Massachusetts 201, 204, 205, 242

Matbuat Umum Müdürlüğü 102
Mazhar Osman 187, 223, 224
Mc Arthur (General) 237
Mc Gill Üniversitesi 143
Mecidiyeköy 257
Medruke Ahsen 123
Mehmet Akif 80, 191
Mekke 49
Meliha Avni 112
Menderes Hükümeti 259
Mısır Çarşısı 166
Mısır Unu 36
MIT (Massachusetts Institute Of
Technology) 222, 223
Miami 241
Miami Beach 241
Michigan Üniversitesi 232
Milli Kurtuluş Hareketi 77
Moda 255
Montreal 254
Moskova 263, 264, 265, 266, 267,
268, 269
Moskova Üniversitesi 266, 269, 270,
271
Muhacirler 64, 75
Muhsin (Ertuğrul) 115
Mussolini 202, 229
Mustafa Şekip (Tunç) 138, 144, 148,
149
Muzaffer Şerif 61, 142, 147, 148
Müdafa-i Milliye 172
Mühürdar Caddesi 144
Müslüman Esnaf 255
Müslümanlar 27, 73, 207

N

Napoli 202
Nargile 48
Nasreddin Hoca 108
Nâzım Hikmet 138, 149, 177, 178,
237, 266, 267
Nazım Şakir 187
Naziler 238
Necip Fazıl Kısakürek 146, 148
Neriman Hızır 258
Nevin Bengür 204

New England 213
New Hampshire 261, 268, 272
New Jersey 208, 228
New York 198, 201, 204, 207, 208,
211, 212, 215, 216, 217, 219, 220,
228, 241, 268
Nihal Atsız 141
Niyazi Berkes 137
Nizamettin Nâzif 177, 178
Noel 27
North Carolina 230, 236, 240
Northampton 213, 215, 216, 233
Norveç 261
Nur Baba 96
Nuset Hanım 138
Nusret Ilıdır 258

O

Onassis 84
Orhan Sadettin 138
Orhan Seyfi Orhon 92
Orta Asya Cumhuriyetleri 269
Osmanlı İmparatorluğu 25, 54, 58,
100, 101, 191

Ö

Öğrenme Güçlükleri 263

P

Pandeli 166, 167
Paris 89, 263
Park Avenue 208
Paskalya 27, 128, 229
Pasternak 267
Patlıcanlı Reçel 36
Pekmez 36
Pembe Hanım 64
Pera 170
Pera Palas 174, 175
Peredelkino 267
Pertev Naili Boratav 141
Peterhof 265
Petersburg 88, 89
Petriç 40, 59
Peyâmi Safâ 177
Peynir Tatlısı 37

Piaget (Windsor Düşesi) 275
Pire 182
Podrala Keşesi 36
Polenezköy 149
Poroy Çarşısı 26
Poroy Deresi 25
Princeton Üniversitesi 230

R

Radcliffe 221
Raif 48, 78
Ramazan ayı 36, 39, 46, 116, 126
Ramazan Bayramı 31, 47
Ramazan Pidesi 25, 26
Reagan 219
Refet Paşa 100, 101
Reşat Nuri (Güntekin) 96
Rex 201, 203, 232
Rhode Island 206
Ring Sanatorium 231
Ring Sanatoryumu 260
Robert Kolej 110, 111, 114, 118, 124,
137, 149, 198, 276
Robova 46
Roma 202
Romanya 271
Roosevelt 215, 219
Rudolf Valentino 94, 123
Rukiye Özkaptan 26, 28, 41, 42, 59,
60, 85, 102, 204, 290, 291
Rumeli 24, 64, 65, 261
Rumeli Caddesi 127
Rumlar 73, 81, 84, 108, 109, 120
Rusça 269, 270, 271
Ruslar 108, 110, 236, 245, 265

S

Sabahattin Ali 142, 158
Sabetaycılar 64
Sabiha Gökçen 172
Sabiha Sertel 85, 123, 127, 181, 199,
232, 266, 267, 288
Sağlık Komisyonu 260
Sahur 36, 116, 155
Saint Joseph 176
Samih Rifat 192

Sanayi-i Nefise 99
Sedef Adası 283
Selânik 55, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64,
65, 77, 87, 182
Selmin Tevfik 142
Semiha Hanım 92
Serbest Fırka 260
Sevim (Cevdet) 91
Sevim (Sertel – O'brien) 102, 201,
202, 208
Sıdika Takir 112
Sıriye Abla 50
Sırplar 26, 58, 59
Sibirya 186, 187, 267, 268
Sigara 39, 40, 214
Sinema 63, 94
Sirkeci 167, 272
Smith Koleji 199, 204, 208, 212, 213,
214, 215, 216, 233, 239
Sofya 271
Soğuk Savaş 263
Soğukluk 185
Solukluk 34
Son Posta (Gazete) 178, 181, 191
Sorbonne Üniversitesi 143
Sosyalizm 127
Sovyetler Birliği 144, 263, 264, 267,
268, 269, 271, 272
Soyadı Kanunu 115
Springfield 210
Springfield International Koleji 219
Stalin 204, 267, 268
Steno 271
Stockholm 89, 263
Suat Ali 112
Süleyman Paşa 27
Süleyman Şevket Bey 88
Süreyya 275
Süreyya Sineması 174
Süt Pidesi 37
Sütyenler 94

Ş
Şair Nigâr 43
Şalvar 70
Şamlı 72

Şehir Tiyatrosu 256
Şeker Bayramı 46
Şeker Hoca Hanım 52, 53
Şekersiz Sütlaç 37
Şeriat 27, 33, 49, 163, 164
Şişli 85, 91, 100, 108, 124, 125, 127,
145, 146, 148, 163, 257
Şükrü Martel 266, 267
Şükrü Naili Paşa 111, 112
Şükufe Nihal 88

T

Taksim 126, 257
Talat Paşa 163
Tan (Gazete) 256, 266
Tapu Kadastro 25
Tarhana 34
Tasvir-i Efkar Gazetesi 145
Tatyana (Moran) 112
Tavla 48
Teacher's College 217
Tepebaşı 125, 128, 170, 234, 256
Tevfik Fikret 146, 148
Theodule Ribot 138
Titanik 203, 243
Tokatlıyan 148, 174
Topkapı 124
Tramvay 58, 124, 125, 126, 127, 145,
149, 156, 169, 178, 180
Truman 221
Turizm Bakanlığı 283
Turku 263
Turkuaz 175, 202
Turşu 37, 39
Türk Edebiyat Cemiyeti 115
Türk Ocağı 146, 147
Türkçülük 116
Türkiye Komünist Partisi 267

U

Ulu Camii 80
Uluslararası Psikologlar Konseyi 261
Uluslararası Psikoloji Kongresi 263,
269, 270
Uluslararası Psikoloji Kurumu 264
UNICEF 259

Unutulan Yıllar 137
Ustrumca 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30,
31, 32, 33, 38, 40, 41, 42, 43, 48,
54, 55, 58, 59, 60, 64, 70, 74, 75,
77, 83, 87, 100, 109, 198, 252, 291

Ü

Üsküdar Amerikan Kız Okulu 216
Üzüm Hoşafı 37

V

Vâlâ Nurettin 115
Van Cliburn 275
Vatandaş Türkçe Konuş 156, 157
Vecihe Karamehmet 112
Vedat (Savaşkan) 81, 84
Vefik Vassaf 188
Venizelos 84
Verem 78
Vermont 261
Vezûv Yanardağı 202
Vietnam Savaşı 262
Viyana 266

W

Waldorf Astoria Otel 204
Wall Street 219
Waltham 223, 276
Washington 240, 269
Washington Carver 239
Watson 139
Weimar Cumhuriyeti 206
William James 118
Windsor Dükü 275
Worcester 205, 206, 238

Y

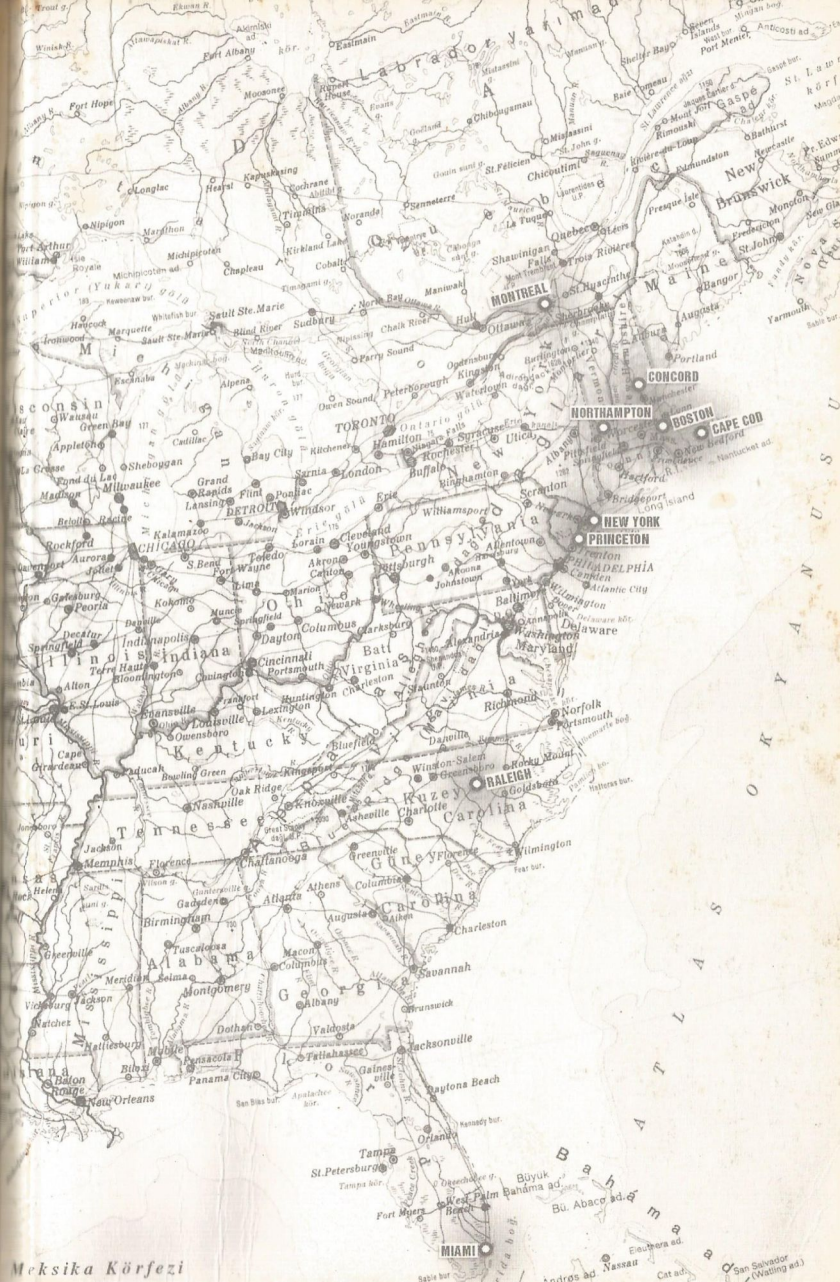
Yahudiler 27, 35, 120, 121, 241
Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) 95
Yalılar 64
Yaşar Hamm 207, 208
Yaz Köşesi 33
Yedi Kızkardeşler 212
Yıldız Sertel 266
Yumurta Helvası 37, 43
Yunanistan 181

Yunanlılar 80, 82, 83
Yunus Nadi 102
Yusuf Sertel 28, 63, 158, 169, 183,
189, 234, 291
150'likler 223, 245
YWCA 112, 199

Zekeriya Sertel 28, 84, 85, 87, 90, 95,
102, 111, 127, 137, 158, 170, 172,
178, 181, 191, 201, 255, 266, 291
Zenciler 207, 208, 237, 240
Zeytinyağı 38, 70
Zişan Abia 72

Z

Zambak 95
Zehra Sertel 25, 28, 92, 95, 158, 183,
187, 189, 290, 291

Gündüz Vassaf'ın kalemiyle annesinin hikâyesi. Öksüz bir Rumeli kızının Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarında başlayan hayatı bize gündelik yaşantının unutulmuş pek çok ayrıntısını tanıtarak bilinmeyen evlere misafir ediyor. Osmanlı, Cumhuriyet Türkiye'si ve ABD'de yüzyıla yakın süren çarpıcı bir yaşantının ışığında kadının toplumdaki yeri.

İmparatorluğun son yıllarında
Balkanlar'da dindar bir ailenin Türk
katliamı öncesi günlük yaşantısı,
Yunan işgali altında
Anadolu, İstanbul'da
tek başına
yaşayan bir genç
kadının yılları,
Robert
Kolej'den sonra
Dârülfünun'da
felsefe öğrenciliği
Belkis Halim'in
anılarında birer birer
canlanıyor. Genç
Cumhuriyet'e alışmanın acı tatlı
serüvenleriyle de karşılaşıyoruz.
Kitapta, Çamlıca Kız Mektebi'nde

jambon devrimi, çapkın Kur'an'cılar,
İstanbul semalarında atılan kızılı
erkekli uçak turları ve tabii başımızdan
eksik olmayan gizli polisimiz.

II. Dünya Savaşı
yıllarında Harvard'da
erkekler arasında
okuyan bu tek
kadının
Amerika'nın akıl
hastanelerinde
yarım asır süren
psikologluğu...
Soğuk Savaş yıllarında
Ankara'da Amerikan
askerlerinin "beyliği",
Moskova'da Türk komünistlerinin
ibret verici serüvenleri.

Orhan Pamuk'un "düz yazımızın en özgür ruhlu kalemi" diye tanımladığı Cehenneme Övgü ve Cennetin Dibi kitaplarının yazarı Gündüz Vassaf bu sefer de annesiyle paylaştıklarını tarihle buluşturuyor.

İLETİŞİM 659

ÇAĞDAŞ TÜRKÇE
EDEBİYAT 94

ISBN 975-470-826-6